

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE SOSYAL ADALET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Billur DİNÇER

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynep ÜSKÜL ENGİN

OCAK 2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ	vii
RESUME	viii
ABSTRACT	xiii
ÖZET	xviii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM - DÜNYADA KENTLERİN GELİŞİMİ VE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI	14
A. 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KENT VE GELİŞİMİ.....	14
1. 19. Yüzyıl Kenti.....	15
a. Sanayileşme.....	18
b. Kentleşme.....	19
c. Sosyal Teoriler.....	26
c.1. Hijyenistler.....	27
c.2. Kültüralistler ve Sosyalist Ütopistler	29
c.2.1. Sosyalist Ütopistler.....	29
c.2.2. Kültüralistler	33
c.3. Marksist Teori	36
d. Kentsel Projeler	38
2. 20. Yüzyıl Kenti – Modern Kent	40
a. Modernizm ve Modern Kent Planlama Anlayışı.....	41
b. Metropoliten Kente Doğru	45
c. Sosyal Teoriler.....	47

c.1. Ebenezer Howard.....	49
c.2. Frank Lloyd Wright.....	51
c.3. Le Corbusier.....	52
d. Kentsel Projeler.....	55
3. Postmodernizm, Küreselleşme, Neoliberalizm ve Kent.....	61
a. Postmodernizm.....	63
b. Küreselleşme.....	65
c. Neoliberalizm.....	68
d. Sosyal Teoriler.....	71
d.1. Henri Lefebvre.....	72
d.2. Manuel Castells.....	73
d.3. David Harvey.....	75
e. Kentsel Projeler.....	78
4. Değerlendirme.....	79
B. KENTSEL DÖNÜŞÜM.....	81
1. Kentsel Dönüşüm Kavramı ve Hedefleri.....	81
a. Kentsel Dönüşüm Tanımları.....	81
a.1. Farklı Kentsel Dönüşüm Tanımları.....	82
b. Kentsel Dönüşümün Hedefleri.....	85
2. Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Müdahale Biçimleri.....	87
a. Kentsel Yenileme.....	88
b. Kentsel Canlandırma.....	88
c. Kentsel Yeniden Üretim.....	89
d. Soylulaştırma.....	90
3. Kentsel Dönüşümde Müdahale Biçimlerinin Değişimi.....	91
a. Devlet Eliyle Yeniden Geliştirme ve Kentsel Yenileme – 1850 – 1960 Dönemi.....	92
b. Çok Boyutlu Yeniden Gelişim ve Sağıklaştırma Çalışmaları – 1960 –	

1970 Dönemi.....	96
c. Gayrimenkul Eksenli Kamu – Özel Ortaklığı Dönüşümleri – 1970 – 1990 Dönemi.....	97
d. Ortaklık Modellerinin Devamı ve Toplumun Yeniden Hatırlanması – 1990 Sonrası.....	99
4. Dünyadan Kentsel Dönüşüm Örnekleri.....	101
a. Londra	102
b. Seul.....	105
c. Amsterdam	107
d. Barselona	108
e. Berlin	110
5. Değerlendirme	112
II. BÖLÜM - TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜM	114
A. TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN TARİHSEL SÜRECİ.....	116
1. Türkiye ve Kentleşme Süreci.....	116
a. 1923 – 1945 Dönemi	117
b. 1945 – 1980 Dönemi	120
c. 1980 Sonrası Dönem	126
2. Türkiye’nin Kentsel Dönüşüm Süreci	130
a. 1980 Öncesi Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Anlayışı	132
b. 1980 Sonrası Türkiye ve Kentsel Dönüşüm	135
3. Değerlendirme	140
B. TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN HUKUKİ BOYUTU	144
1. 1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm İle İlgili Mevzuat.....	146
a. 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun.....	147
a.1. Amaç ve Kapsam	147
a.2. Yenileme Alanlarının Tespiti.....	148

a.3. Yenileme Projelerinin Uygulanması	150
a.4. Yenileme Alanlarında Yapılacak Uygulamalara İlişkin Mal, Hizmet Alımı ve Yapım İşleri.....	153
a.5. Yenileme Projeleri Kapsamında Kalan Taşınmazların Hukuki Durumu	154
a.6. Yenileme Alanlarında Sınırlı Ayni Hak Tesisi.....	156
a.7. Değerlendirme.....	157
b. 5393 Sayılı Belediye Kanunu.....	161
c. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.....	162
d. 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu	163
e. Değerlendirme	166
2. Kentsel Dönüşüm Mevzuatı Çerçevesinde Türkiye’de Gerçekleştirilen Kentsel Dönüşüm Projesi Örnekleri.....	167
a. Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi	169
b. Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi	178
c. Tarlabası 1. Etap Yenileme Projesi	186
d. Değerlendirme	195
3. Türkiye’nin Yeni Kentsel Dönüşüm Mevzuatı	199
a. 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Ve Bu Kanununun 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Değerlendirilmesi	200
a.1. Amaç ve Kapsam	202
a.2. Riskli Alanların Tespiti, Taşınmaz Devri ve Tescil.....	205
a.3. Taşınmaz Mülkiyeti ve Tasarrufların Kısıtlanması	209
a.4. Riskli Yapılarda Tahliye ve Yıkıtırma	211
a.5. Uygulama	216
a.6. Uygulanmayacak Mevzuat.....	221
a.7. Değerlendirme.....	222

SONUÇ	225
KAYNAKÇA	239
ÖZGEÇMİŞ	265

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tablo
AIHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
C.	: Cilt
CIAM	: Congrès International d'Architecture Moderne - Uluslararası Modern Mimarlar Kongresi
C.Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
E.	: Esas
Ed.	: Editör / Editor
FEBAYDER	: Fener Balat Ayvansaray Mülk Sahiplerinin ve Kiracılarının Haklarını Koruma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği
Haz.	: Hazırlayan
K.	: Karar
N.	: Number
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMMOB	: Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası
TOKİ	: Başbakanlık Toplu Konut İdaresi
PERI	: Planos Especiales de Reforma Interior
RG	: Resmi Gazete
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
URL	: Uniform Resource Locator (Web Sitesi)
V.	: Volume
Y.	: Yıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 - Sulukule, Fener, Balat, Ayvansaray ve Tarlabası Kentsel Dönüşüm Projelerinin Özellikleri.....	196
Tablo 2 - 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un 1982 Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Aykırı Maddeleri	223

RESUME

Les villes se sont réduites à des centres des problèmes physiques, sociaux, culturels, économiques et politiques par un processus de changement et transformation depuis 19ème siècle. Les politiques urbaines et les interventions ont été développées en parallèle aux mouvements sociaux, économiques et politiques de l'époque. Les sanctions que les gouvernements doivent appliquer particulièrement pour effectuer des changements dans le spatial, a conduit la société face aux abus des droits et des libertés fondamentaux. Ce travail a été réalisé sur des violations des droits et des libertés fondamentaux dans le concept du renouvellement urbain et a été visé à s'approcher au renouvellement urbain par la justice sociale. La justice sociale repose sur les valeurs morales et éthiques. Dans ce contexte, les théories normatives et les approches qui ont produit au sein de la justice sociale ont été générés sur base morale. Historiquement, de l'Antiquité à aujourd'hui, on observe que la justice sociale a le même sens de protéger le faible contre le gouvernement. En outre, une attente d'une attitude égalitaire se trouve sous cette protection. D'autre part, la justice sociale met l'accent sur l'égalité des individus chez la société. Dans les sociétés modernes, contrairement à l'ancienne, la justice sociale n'est pas fondée sur l'égalité entre les classes, mais elle est devenue un sujet constant de discussion dans le cadre des différents principes et normes descriptives. Les principes du mérite, la nécessité et l'égalité sont les éléments les plus importants en termes de détermination du lieu des citoyens qui créent l'espace urbain et la durabilité, dans toutes les actions qui sont exécutées dans la ville. Le concept de la responsabilité sociale est formé par le concept de protectionnisme qui est sensible à la puissance et à la propriété, le volontarisme et le communautarisme. Les pratiques développées pour l'espace sont la partie de droit public et confrontent les individus et l'Etat. La sincérité de ces pratiques, le comportement de l'Etat ainsi que les individus tout en étant pleinement conscients de leurs responsabilités, permettra l'implémentation de la justice sociale en termes de droits et de libertés. Mais d'un autre côté, la justice n'est pas un équilibre entre les métiers, c'est le respect d'une identité. Le renouvellement urbain est une pratique qui doit être appliquée en respectant l'identité des citoyens qui créent cet espace urbain. Le succès dépend du respect des identités, des cultures, des origines et des statuts de citoyens.

Dans ce travail, le concept de la justice sociale est défini comme l'égalité des droits civils, politiques, économiques et sociaux des citoyens, la fourniture des équipements nécessaires à une vie digne et sécurisée et de garantir l'égalité d'accès aux ressources et l'égalité des chances. En outre, on accepte de ne pas se lier à des qualifications telles que le sexe, l'ethnique et la classe. Aussi, la façon d'évoluer les pratiques en Turquie en cette définition est discutée et le respect de la justice sociale, l'égalité et les droits de l'homme est expliqué.

La ville industrielle a été révélée par des développements de 19ème siècle et le siècle dernier a été identifié par des processus sociaux, économiques et politiques et de l'urbanisation. Les conditions défavorables qui ont été créées par les processus

d'industrialisation dans les villes indiquent la nécessité de changer le spatial en parallèle avec des fonctions urbaines. Dans ce contexte, certaines approches d'amélioration urbaine ont été développées spécialement en considérant les mauvaises conditions dans les villes industrielles Britanniques. Ainsi, les hygiénistes, les culturalistes et utopistes sociaux ont discuté de divers aspects des villes et développer quelques principes et interventions pour créer une ville saine et un espace vivant. Dans la première moitié du 20ème siècle, ces efforts ont fourni une base à un renouvellement des villes industrielles et une accessibilité à un ordre relativement sain en Europe. Les villes des Etats-Unis qui n'ont pas épuisé de la Seconde Guerre Mondiale et elles n'avaient pas besoin du renouvellement en termes d'urbanisation. L'Europe a été rapidement restaurée après la guerre, et les cœurs historiques des villes ont été réparés en maintenant leurs caractéristiques et les nouveaux domaines qui avaient besoin, ont été fournis par les améliorations dans les périphéries. Ce développement a permis de protéger les sites historiques et il a dirigé des immigrés vers les logements proches, ainsi qu'il a empêché une pression excessive au centre. En parallèle de l'évolution de la politique économique après la guerre, les villes de l'Europe ont mis en œuvre certain renouvellement et amélioration pratiques, et elles sont entrées dans un rapide processus de transformation avec la crise économique après 1970. Cette période peut être décrite comme le reflet d'une coexistence de la mondialisation et de l'urbanisation parallèlement à l'économie mondiale.

La fin du 20ème siècle a installé une nouvelle fonction a des villes/grandes villes dans le nouvel ordre mondiale. L'internationalisation a avancé de l'urbanisation au niveau de la métropolisation et la métropolisation a révélé la nécessité de nouvelles fonctions et de nouveaux secteurs pour ces fonctions. Pendant que le besoin des nouveaux secteurs agrandissent les près logements dans les grandes villes, il a entraîné à devenir le centre de pression en augmentant le coût de la rente des secteurs dégradés dans le centre. De la façon de changement des politiques économiques les dernières années, l'Etat a commencé à intervenir le marché comme un acteur dominant et ces pratiques du renouvellement ont été effectués avec une attitude répressive en faveur de secteur privé.

En plus des efforts de la conceptualisation de l'espace, les différentes approches qui décrivent la reproduction de l'espace dans les dimensions économiques, sociales et politiques ont été émergées. Dans ce contexte, on le présent que l'analyse spatiale est un élément essentiel dans l'analyse du capitalisme et la position de l'organisation spatiale dans le système capitaliste a été explicitée. En outre, la nécessité de reconsidérer la dynamique de l'urbanisation dans le cadre du processus d'accumulation du capital a été souligné. Les recherches conduites a cet axe, ont accentué l'injustice dans les secteurs urbains révèlent par le système capitaliste, les luttes des entrepreneurs capitalistes afin de profiter dans les secteurs urbains et les conflits de classe. Les politiques économiques changeantes ont référé les investisseurs de l'espace urbain selon leur conjoncture économique, tout en les amenant a des nouveaux secteurs de développement autour de la ville pour augmenter leur profit. De ce point de vue, on peut dire que les villes sont devenues des miroirs reflétant de la logique du capitalisme.

Les concepts de la rénovation urbaine et le renouvellement urbain évaluant dans les pratiques urbains, sont devenus le but des pratiques urbains qu'ont conduit avec collaborations des multi-acteurs et des multi-secteurs et une variété des règles juridiques qu'ont été faits pour augmenter la participation a ces pratiques. Cependant,

on voit que ces règles n'étaient pas suffisantes et ces pratiques du renouvellement ont révélé plusieurs problèmes pour les personnes vivant dans ces secteurs.

Les villes s'effilochent comme des organismes vivants. Dans ce processus naturel, la durabilité de la ville est assurée par des évolutions et transformations pratiques. Le renouvellement urbain comme un élément naturel de la vie urbaine, est décrite comme une lutte pour empêcher réapparition de la pauvreté et de l'obsolescence physique. Par conséquent, le renouvellement urbain inclut des objectifs économiques en tant que d'augmenter de la productivité, de renforcer les investissements, créer des emplois et de la justice sociale et les concepts d'intégration telles que l'augmentation de la prospérité, la réduction du chômage. En outre, il y a des nombreuses approches et définitions différentes associés au renouvellement urbain. Cette diversité est l'indication d'une différence dans l'approche à la ville et l'espace urbain.

Des diverses politiques ont été préférées et des diverses interventions ont été utilisées selon la nature du secteur dans les pratiques du renouvellement urbain. Les concepts tels que « la rénovation urbaine, la revitalisation urbaine, la reconstruction urbaine, le redéveloppement urbain, la restructuration urbaine, la conservation urbaine et la gentrification urbaine » ont été utilisées pour ces interventions. D'autre part, les changements dans les formes d'intervention en renouvellement urbain, sont un sujet important. Le renouvellement urbain subventionnées par l'Etat et les pratiques de rénovation étaient les interventions de l'Etat préférés pour les secteurs urbains à partir du milieu du 19ème siècle jusqu'au milieu de 20ème siècle. Puis, les pratiques du redéveloppement multidimensionnelles et de la réhabilitation ont suivi cette période. En cours de sortir la crise économique du 1970, parallèlement au changement en politiques économiques, des associations public-privées d'axe immobilier ont été mis en œuvre. Après 1990, les modèles d'associations ont été continué à utiliser pour les pratiques du renouvellement urbain. Dans ce contexte, participations de tous les acteurs au processus de la pratique ont été assurés. Des années 1980 à aujourd'hui, les pratiques en Londres, Séoul, Amsterdam, Barcelone et Berlin ont été analysées selon le terme du renouvellement urbain et la participation des acteurs aux pratiques ont été discutées en particulier.

Les villes se sont confrontées les problèmes physiques, sociaux, culturels, économiques et politiques avec l'urbanisation vécue à cause de développement et de modernisation en Turquie. Les solutions qui ont été périodiquement trouvées à ces problèmes, ont influencé les changements et transformations des villes qui sont dans un mouvement continu. Toutefois, les interventions exécutées ont apporté un certain nombre de discussions. Ces discussions ont été fondées sur un effort de dénouer les problèmes de l'espace urbain physiquement et une négligence de facteur humain.

L'urbanisation et le processus de modernisation émergent comme un élément fondamental du style de vie changeant dans notre pays. Modernisme et le projet de modernité peuvent être perçus comme un projet de la République de Turquie à construire une nouvelle société. Quand le processus de l'après-guerre jusqu'à les années 1980 ont été examiné, on a vu que l'urbanisation démographique, à cause de processus de dissolution dans le secteur de l'agriculture, a mené à plusieurs différents processus produisant dedans et dans l'un après l'autre. La migration intense et rapide à la ville a causé de connaître quelques processus comme des structures illégales dans les secteurs urbains, l'extorsion des terres publiques, le développement urbain

anarchique et la destruction des tissus urbains avec changement rapide. Cependant, les modèles en termes de présentation et de sens physique, n'ont pas arrivé à répondre à la demande, alors différents modèles comme la production de construire de vendre, la production des taudis, la production de logements sociaux faite par l'Etat ou les coopératives, ont été développés pour répondre le demande de logements. Les développements illégaux ont été structurés avec les lois d'amnistie adoptées à diverses dates, ainsi la ville a été construite non planifiée, insalubres et sans infrastructure. La transformation de petites maisons de bidonvilles à des appartements a été également prévue dans le cadre de ces lois. Cette transformation sera beaucoup plus explicite si elle est évaluée dans les délais des politiques économiques en Turquie.

Dans la période 1980-2000, l'urbanisation en Turquie a remporté un nouveau regard à la lumière des politiques néolibérales et les villes ont commencé à expérimenter un processus de reconstruction. Les politiques néolibérales qu'ont commencé à mettre en œuvre dans la période, ont commodité des entiers secteurs urbains. Les diverses nouvelles réglementations juridiques ont été faites pour évaluer les secteurs urbains au sein de l'économie de marché, et l'administration locale est équipée avec des grandes pouvoirs en matière d'urbanisme. Les municipalités ont commencé le processus du renouvellement urbain au sein de ces pouvoirs. Aussi, le nouveau et le différent parc immobilier a été produit avec les droits de zonage spécial. Cette attitude différente a causé des changements de propriété en périurbain ainsi que le centre urbain. Dans ce contexte, les grands projets de logement social, les centres commerciaux et les projets multifonctionnels ont été autorisés.

Après l'an 2000, pour l'objectif de créer une ville mondiale, la Turquie a ajouté le concept du renouvellement urbain à ses politiques urbaines et ses interventions. A cet égard, aujourd'hui en Turquie, «le renouvellement urbain» a été présenté comme une solution à la plupart des problèmes de l'espace urbain par les administrations centrales et locales. Cependant, il a été observé que pendant les interventions urbaines qu'ont été exécutées en Turquie, ils n'évoluent pas en entier avec les éléments physiques, sociaux, culturels, économiques et politiques de l'espace urbain.

La loi no. 5366 Utilisation Des Biens Historiques ou Culturels Avec La Restauration et La Protection, la loi no. 5216 Lois des Municipalités Métropolitaines, la loi no. 2985 Lois des Logement de Masse et le décret-loi no. 648 peuvent être considérés comme les règlements légaux pour le renouvellement urbain en Turquie. La loi no. 6306 La Transformation des Secteurs Dans un Risque de Sinistre Majeur, la Constitution et la Convention Européenne des Droits de l'Homme sont également dans le cadre de cette législation. Comme on connaît, plusieurs mesures légales ont été prises pour le renouvellement urbain après 2004. Dans ce contexte, en particulier pour renforcer les administrations locales et a les acquérir des caractéristiques d'entrepreneur et d'investisseur ont été visés. Les administrations locales ont incorporé leurs pouvoirs politiques au processus du renouvellement urbain comme des acteurs à but lucratif par les pratiques du renouvellement urbain. Dans la processus historique, le loi no. 5104 Projet du Renouvellement Urbain du Nord Ankara, daté 4 mars 2004, est apparu. Juste une transformation physique a été visée pour une région spécifique dans cette loi et la pratique. Des approches holistiques ont été abandonnées avec cette loi en matière de planification et de développement urbain en Turquie. Cette loi est suivie par la loi no. 5366, daté 2005, qui vise à restaurer et a protéger les secteurs de logement déterminant de menacer la sécurité

des personnes et des biens de la société, d'affecter défavorable des vieux tissus de la ville et du patrimoine culturel situé dans le centre de la ville. Quand le champ d'application de la loi est explicité, on voit que les administrations autoritaires sont les administrations locales. D'autre part, la loi no. 5366 a décrété la détermination des secteurs de rénovation. Dans le contexte de cette loi, la mise en œuvre des pratiques du renouvellement urbain est effectuée par les administrations spéciales de province et les municipalités ou peut être fait par les institutions publiques et les organisations ou de personnes physiques et morales. Il a déclaré que l'Administration des Logements Public peut être appliqué les pratiques pour les mêmes régions. Une autre section importante de la loi no. 5366 est sur les restrictions de construction, d'utilisation et de gestion sur tous les immobiliers dans les secteurs de la rénovation jusqu'à la fin du practice. Cet article est la source principale des discussions associaient a la protection de la propriété. Une autre provision importante de cette loi est sur la détermination les couts d'expropriation et les problèmes associés. Une étude détaillée a été examiné dans la deuxième partie concernant la loi no. 5366.

Trois importants pratiques du renouvellement urbain qu'ont mené dans cette législation ont été analysés dans ce travail. Ils sont des Projet du Renouvellement Urbain de Voisines de Neslişah et Hatice Sultan (Sulukule), Projet de Rénovation de Fener, Balat, Ayvansaray et 1er Etape Projet du Rénovation de Tarlaşaşı,

En conclusion, la loi no. 6306 La Transformation des Secteurs Dans un Risque de Sinistre Majeur qui est entré en vigueur mais pas avoir encore un projet d'exemple, a été évalué dans le contexte de déterminer le futur du renouvellement urbain en Turquie aussi bien que sa concordance avec la Constitution de la République de Turquie et la Convention Européenne sur des Droits de l'Homme, avec une vue d'indiquer une association avec le renouvellement urbain et la justice sociale.

Par conséquent, dans ce travail, les processus conduits au renouvellement urbain ont été énoncés et les pratiques en Turquie ont été examinées dans une perspective similaire. On a visé à conclure en déclarant que le renouvellement urbain n'est pas seulement une intervention physique et il a des facettes sociales, culturelles, économiques, politiques et légales. Evidemment la Turquie a besoin une législation pour le renouvellement urbain, concordant avec la justice sociale et les droits de l'homme.

ABSTRACT

Since the 19th century, cities, through a process of change and transformation, have become the center of physical, social, cultural, economic and political issues. Urban policies and interventions have been developed in the cities in parallel with the social, economic and political movements of a certain period of time. The sanctions that governments have to apply in particular to perform changes in the spatial, has led the society faced with abuses of the fundamental rights and freedoms. This work is constructed on the violations of fundamental rights and freedom in the concept of urban regeneration and is aimed to approach to urban regeneration through social justice. Social justice rests on the moral and ethical values. In this context, normative theories and approaches that produced within the social justice are generated on moral foundation. Historically from antiquity to the present day, it is observed that social justice has the same meaning with protecting the weak against the government. Also, an expectation of an egalitarian attitude lies underneath this protection. On the other hand, social justice puts an emphasis on the equality of individuals within the society. In modern societies, unlike the ancient, social justice is not based on equality between the classes but it has become a constant topic of discussion within the scope of different descriptive principles and norms. Principles of merit, need and equality are the most important elements in terms of determining the place of the urban city by dwellers that create the urban space and the sustainability, in any action that are performed in the city. The concept of social responsibility is shaped by the concept of protectionism which is sensitive to power and property, voluntarism and communitarianism. Practices developed for spatial are the part of public law and are confronting individuals and the State. The fairness of these practices, the conduct of the State as well as the individuals while being fully aware of their responsibilities will allow the implementation of social justice in terms of rights and freedoms. But then again, justice is not a balance between the trades; it is the respect of an identity. Urban regeneration is a practice that should be applied respecting the identity of the citizens who create this urban space. The success is depending on the respect of identities, cultures, origins and status of the citizens.

In this study the concept of social justice is defined as the equality of civil, political, economic and social rights of citizens, provision of necessary facilities to a dignified and secured life and ensuring equal access to resources and equal opportunity. Furthermore, it is accepted not to bind to the qualifications such as gender, ethnicity and class. Also, how to evaluate the practices in Turkey within this definition is discussed and the respect of social justice, equality and human rights is explicated.

Developments in the 19th century revealed industrial city and the last century are identified with social, economic and political processes and urbanization. Adverse conditions that are created by the process of industrialization in the cities indicate the need to change the spatial in parallel with the urban functions. In this context, some urban improvement approaches have been developed especially by

considering the bad conditions in the British industrial cities. Thus, hygienists, culturalists and social utopists discussed various aspects of the cities and developed some principles and interventions to create a healthy city and urban living space. In the first half of 20th century, these efforts provided a base to a renewal of the industrial cities and to attain a relatively healthy order in Europe. The cities of United States of America that didn't wear out from the World War II, had no need to regeneration in terms of urbanization. Postwar Europe has been rapidly restored, historical cores of the cities have been repaired by maintaining their features and new areas that needed were provided by the improvements in the peripheries. This development allowed to protect historical sites and to head the immigrants towards the near accommodations, so it prevented an excessive pressure at the center. In parallel of changing economic policy after the war, the cities of Europe implemented some urban renewal and improvement practices, entered a rapid transformation process with the economic crisis after 1970's. This period can be described as a reflection of a coexistence of globalization and urbanization in parallel with the world economy.

The end of the 20th century has installed a new functions to the cities/big cities in the new world order. Internationalization has moved urbanization to the level of metropolization and metropolization disclosed the need for new functions and new areas for these functions. While the need for new areas was expanding near accommodations in the big cities, it has led to become the focus of pressure by raising the annuity cost of the blighted areas in the center. In the manner of changing economic policies in recent years, the State started to intervene the market as a dominant actor and these practices of regeneration are carried out with a repressive attitude in favor of private sector.

In addition to the efforts of the conceptualization of space, various approaches that describe the reproduction of space within the economic, political and social dimensions are emerged. In this context, it is featured that spatial analysis is a major component in the analysis of capitalism and the position of spatial organization in capitalist system has been explicated. Also, the need to reconsider the dynamics of urbanization within the framework of capital accumulation processes is emphasized. Researches that conducted in this axis accentuated the injustice in urban areas that reveals by capitalist system, the struggles of capitalist entrepreneurs in order to profit in the urban areas and class conflicts. Changing economic policies referred the investors to urban space depending on their economic conjuncture, while leading them to new development areas around the city to increase their profit. From this perspective, it can be said that cities became reflecting mirrors of the logic of capitalism.

Urban renewal and urban regeneration concepts that evaluated within the urban projects have become the target of the urban projects that conducted with multi-actor and multi-sector collaborations and a variety of legal regulations which have been made to augment the participation to these practices. However, it is seen that these regulations were not sufficient and these urban regeneration practices have revealed several problems for people living in these areas.

Cities fray out as living organisms. In this natural process, city's sustainability is ensured with several changing and transforming practices. Urban regeneration as a natural element of urban life, is described as a struggle to prevent reemerge of

poverty and physical obsolescence. Therefore, urban regeneration includes economic objectives as increasing productivity, upgrading investments, providing employment and social justice and integration concepts such as increasing prosperity, reducing unemployment. Besides, there are numerous different approaches and definitions associated with urban regeneration. This diversity is the indication of a difference in approach to the city and urban space.

Various policies are preferred and various interventions are used depending on the nature of the area within the urban regeneration projects. Concepts like “Urban renewal, urban revitalization, urban reconstruction, urban redevelopment, urban restructuring, urban conservation and urban gentrification” are used for these interventions. On the other hand, changes in forms of intervention in urban regeneration are an important subject. State-assisted redevelopment and urban renewal practices were the State interventions preferred for urban areas from the middle of 19th century until the mid 20th century. Then multi-dimensional redevelopment and rehabilitation practices followed this period. In the process of exiting economic crisis of 1970’s, parallel to the changes in economic policies, real estate axis public-private partnerships have been implemented. After 1990’s, partnership models have been continued to use for urban regeneration practices. In this context, all the actors’ participations to the practice process have been ensured. From 1850’s to the present day, practices in London, Seoul, Amsterdam, Barcelona and Berlin are analyzed as the terms of urban regeneration and actors’ participation to the practices are discussed in particular.

In Turkey with the urbanization at the end of the development and modernization process, cities have faced many physical, social, cultural, economic and political problems. Solutions that periodically produced to these problems have affected the changes and transformations of cities in continuous motion. However, the executed interventions in this process have brought along a number of discussions. These discussions were grounded in the effort to ravel the problems related to urban space, just physically and they disregarded the human factor.

Urbanization and modernization process emerge as a fundamental element of changing lifestyle in our country. Modernism and the modernity project can be perceived as a project of Republic of Turkey to build a new society. When the process of postwar period until 1980’s have been examined, it has seen that demographic urbanization due to the process of dissolution in the agriculture sector led to several different processes occurred in and one after to another. Intense and rapid migration to the city has caused to experience various processes like illegal structures in urban areas, extortion of public lands, unplanned urban redevelopment and the destruction of urban tissues with rapid change. However, the models both in terms of presentation and physical sense, are failed to meet the demand, thereupon different models like build to sell production, slum production, the public housing production made by the State or cooperatives, were developed to respond housing demand. Illegal developments were structured with enacted amnesty laws at various dates, thereby the city was constructed unplanned, unhealthy and without infrastructure. Transformation to multi-storey apartments from small shanty houses is also provided within the framework of these acts. This transformation will be much more explanatory if it is evaluated within the periods of economic policies in Turkey.

In 1980-2000 period, urbanization in Turkey has achieved a new look in the

light of neo-liberal policies and cities began to experience a reconstruction process. Neo-liberal policies that started to implement in the period, commodified whole urban areas. Various new legal regulations were made to evaluate urban areas within the free market economy, and the local administrative is equipped with extensive powers in terms of urban planning. Municipalities have started the process of urban regeneration within these powers. Also, new and different building stock has occurred with the special zoning rights. This different attitude has caused changes in properties in peri-urban as well as the urban center. In this context, large public housing projects, shopping centers and multifunctional projects were allowed.

After 2000, for the objective of creating global city, Turkey has added the concept of urban regeneration to its urban policy and interventions. In this respect, today in Turkey, "urban regeneration" is presented as a solution for most of the problems of urban space by central and local administrations. However it is observed that the urban interventions executed in Turkey, are not assessed as a whole with the physical, social, cultural, economic and political facets of urban space.

Law No. 5366 Usage of Timeworn Historical and Cultural Real Property with Restoration and Protection, Law No. 5216 Law on Metropolitan Municipalities, Law No 2985. Mass Housing Law and Legislative Decree No. 648 can be seen as the legal regulations for urban regeneration in Turkey. Law No. 6306 the Act on the Transformation of Areas under Disaster Risk, the Constitution and European Convention on Human Rights are also within the scope of this legislation. As it is known, several major legal steps were taken for urban regeneration after 2004. In this context, especially to strengthen the local administrations and to acquire them an entrepreneur and investor features are aimed. Local administrations incorporated their political powers into the regeneration process as for-profit actors through the urban regeneration practices. In the historical process, Law No. 5104 North Ankara Urban Regeneration Project dated March 4, 2004 is emerged. Just a physical transformation for a specific region is aimed within this act and the practice. Holistic approaches have been abandoned with this act in terms of urban planning and development in Turkey. This act is followed by Law No. 5366, dated 2005, which aims to restore and protect the housing areas that is determined to threat the security of life and property of the society, to adversely affect old city tissues and cultural heritage located in the city center. When the scope of the act is explicated, it is seen that the authoritative administrations are the local administrations. On the other hand, Law No. 5366 has decreed the determination of renovation areas. In the context of this law, implementation of the urban regeneration projects are carried out by special provincial administrations and municipalities or can be done by public institutions and organizations or natural and legal persons. It has stated that for the same areas the practices can be applied with the Mass Housing Administration. Another important section of Law No. 5366 is about the restrictions of construction, use and management issues on all real estates in the renewal areas until the project is completed. This article is the main source of the most important discussions which is associated with the protection of property. Another important provision of this act is about determining the expropriation costs and related problems. A detailed study was examined in the second part regarding to Law No. 5366.

Three important urban regeneration projects that conducted within this legislation are analyzed in this study. These are *Neslişah and Hatice Sultan (Sulukule) Neighborhoods Urban Renewal Project, Fener, Balat, Ayvansaray*

Renovation Project and Tarlabası 1st Stage Renovation Project.

Finally, Act 6306 The Act on the Transformation of Areas under Disaster Risk which came into force but not yet have an example project, is evaluated in the context of determining the future of urban regeneration in Turkey as well as its coherence with The Constitution of the Republic of Turkey and the European Convention on Human Rights, with a view to state an association with urban regeneration and social justice.

As a result, in this study, the processes that lead to urban regeneration are stated and practices in Turkey are examined from a similar perspective. Legal and social justice dimension of the regeneration is explicated through the urban regeneration practices in Turkey by trying to state that urban regeneration is not only a physical intervention, and it has social, cultural, economic, politic and legal facets. Obviously, Turkey is in need of urban regeneration legislation in coherence with social justice and human rights.

ÖZET

Kentler, 19. yüzyıldan beri birçok değişim ve dönüşüm sürecinden geçerek fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik sorunların merkezi haline gelmişlerdir. Dönemin sosyal, ekonomik ve politik hareketleriyle biçimlenen kentlerde, kentsel politika ve müdahaleler de bunlara paralel olarak geliştirilmiştir. Özellikle fiziksel mekandaki değişimleri gerçekleştirmek için yönetimlerin başvurmak zorunda kaldıkları yaptırımlar toplumun temel hak ve özgürlükleri konusunda ihlallerle karşı karşıya kalınmasına yol açmıştır. Bu çalışma kentsel dönüşüm kavramı içinde temel hak ve özgürlük ihlalleri üzerine kurgulanmış ve kentsel dönüşümü sosyal adalet kavramı üzerinden değerlendirmeyi hedeflemiştir. Sosyal adalet, ahlaki ve etik değerler üzerine oturmaktadır. Bu bağlamda sosyal adalet çerçevesinde üretilen normatif kuramlar ve yaklaşımlar da ahlaki temele dayandırılmaktadır. Tarihsel açıdan irdelendiğinde sosyal adaletin antik dönemden günümüze zayıf kalmış kesimlerin yönetime karşı korunması anlamını taşıdığı görülmektedir. Ayrıca bu korumanın altında eşitlikçi bir tavır beklentisi de yatmaktadır. Diğer yandan sosyal adalet toplumun içindeki bireylerin eşitliğine de vurgu yapmaktadır. Modern toplumlarda ise antik dönemden farklı olarak sosyal adalet sınıflar arası eşitlik anlayışına dayanmamakta ancak farklı tanımlayıcı ilke ve norm arayışları kapsamında sürekli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Liyakat, ihtiyaç ve eşitlik ilkeleri kentsel mekanı meydana getiren ve sürdürülebilirliğini sağlayan kentlilerin bu mekan üzerinde gerçekleştirilen her türlü eylem içerisindeki konumlarının belirlenmesi açısından en önemli unsurlardır. Sosyal sorumluluk kavramı iktidar ve aidiyete karşı duyarlı olan korumacılık, iradecilik ve cemaatçilik kavramlarıyla şekillenmektedir. Fiziksel mekana ilişkin geliştirilen uygulamalar kamu hukukunun bir parçası olup devlet ve bireyleri karşı karşıya getirmektedir. Bu uygulamaların adil olması, hem devletin hem de bireylerin sorumluluklarını bilerek hareket etmeleri, hak ve özgürlüklere bağlı olarak sosyal adaletin sağlanmasına imkan tanıyacaktır. Diğer yandan adalet değiş tokuşu yapılan şeylerin dengelenmesi değil, kişinin kimliğine saygı gösterilmesidir. Kentsel dönüşüm mekanı yaratan ve bu mekanda yaşayanların kimliklerine saygı duyularak gerçekleştirilmesi gereken bir uygulamadır. Başarıya ulaşması yaşayanların kimliklerine, kültürlerine, kökenlerine ve statülerine gösterilen saygıya bağlıdır.

Çalışmada sosyal adalet kavramı yurttaşların sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal haklarının eşitliğine dayalı, onurlu ve güvenli bir yaşam için gerekli olanakların sunulduğu ve kaynaklara eşit erişimlerinin ve fırsat eşitliğinin sağlanması olarak tanımlanmış, cinsiyet, etnik köken ve sınıf gibi niteliklere bağlı kalınmaması ilkeleri kabul edilmiştir. Türkiye’de gerçekleştirilen uygulamaların bu tanım bağlamında nasıl değerlendirilebileceği ele alınmış ve sosyal adalet, eşitlik, insan hakları kavramlarına uygunlukları irdelenmiştir.

19. yüzyılda yaşanan gelişmeler sanayi kentini ortaya çıkarmış ve son yüzyıl sosyal, ekonomik ve politik süreçler ile gelişerek değişmiş bir kentleşme ile özdeşleşmiştir. Sanayileşme sürecinin kentlerde yarattığı olumsuz koşullar fiziksel

mekanın kentsel işlevlere paralel olarak değişmesi gerektiğinin açık ifadesidir. Bu bağlamda özellikle İngiliz sanayi kentlerindeki kötü koşullar ele alınarak çeşitli kentsel iyileştirme yaklaşımları geliştirilmiştir. Hijyenistler, kültüralistler, sosyalist ütöplastler kentleri değişik boyutlarıyla ele almışlar ve sağlıklı bir kent ve kentsel yaşam alanı oluşturabilmek için çeşitli ilkeler ve müdahaleler geliştirmişlerdir. 20. yüzyılın ilk yarısında yoğun olarak yaşanan bu çabalar Avrupa'daki sanayi kentlerinin yenilenmesi ve görece sağlıklı bir düzene kavuşması için önemli bir temel oluşturmuşlardır. Kentleri dünya savaşlarından yıpranmadan çıkan Amerika Birleşik Devletleri ise kentleşme açısından dönüşüm ihtiyacını çok fazla yaşamamıştır. Savaş sonrası Avrupası hızla restore olurken kentlerin tarihsel çekirdekleri bu özellikleri sürdüreceğ şekilde onarılmış, ihtiyaç duyulan yeni alanlar ise kentlerin çeperlerindeki gelişmelerle sağlanmıştır. Bu gelişme tarihi kent mekanlarının korunmasını ve kente göçle gelenlerin çevre yerleşmelere yönlendirmesine olanak tanımış, merkezde aşırı baskıların oluşmamasını sağlamıştır. Savaş sonrası değişen ekonomi politikalar paralelinde Avrupa kentleri sınırlı kentsel yenileme ve iyileştirme uygulamaları gerçekleştirilmiş, 1970'lerden sonra yaşanan ekonomik bunalımlar ile hızlı bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Bu dönem dünya ekonomisi paralelinde kentleşmenin küreselleşmeyle olan birlikteliğinin bir yansıması olarak tanımlanabilir.

20. yüzyılın sonu yeni dünya düzeni içinde kentlere/büyük kentlere yeni işlevler yüklemiştir. Uluslararasılaşma kentleşmeyi metropolleşme düzeyine taşımış, metropolleşme ise kentlerde yeni işlevler ve bu işlevler için yeni alanlar ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Yeni alan ihtiyacı büyük kentlerde çevre yerleşmeleri genişletirken merkezde ise çöküntü alanlarının rantını yükselterek baskı odağı haline gelmelerine yol açmıştır. Son yıllarda değişen ekonomi politikaları bağlamında devlet piyasaya egemen bir aktör olarak müdahale etmeye başlamış ve bu dönüşüm uygulamaları özel sektör lehine baskıcı bir tavır ile gerçekleştirilmektedir.

Mekanın kavramsallaştırılması çabalarına ek olarak ekonomik, politik ve sosyal boyutta toplumun mekanı yeniden üretimini açıklayan çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda mekansal örgütlenmelerin kapitalist sistemin işleyişindeki yerinin irdelendiğı ve mekan analizinin kapitalizmin analizinde temel bir eleman olduğu öne sürülmüş, ayrıca kentleşme dinamiklerinin sermaye birikimi süreçleri çerçevesinde yeniden ele alınması gerektiğı vurgulanmıştır. Bu eksende gerçekleştirilen araştırmalar kapitalist sistemin kentsel alanlarda adaletsizliğı ortaya çıkardığını, kentsel dönüşümde kapitalist girişimcilerin kar elde edebilmek için verdikleri mücadeleleri ve oluşan sınıfsal çatışmalarını vurgulamışlardır. Değişen ekonomi politikaları yatırımcıyı kar oranlarını artırmak amacıyla zaman zaman kentin çevresindeki yeni gelişme alanlarına yönlendirirken ekonomik konjoktüre bağlı olarak kentsel mekana yönelmelerine de itmektedir. Bu açıdan bakıldığında kentlerin kapitalizmin mantığını yansıtan aynalar haline dönüştüğü söylenebilir.

Kentsel projeler kapsamında değerlendirilen kentsel yenileşme ve canlandırma kavramları çok aktörlü ve çok sektörlü işbirlikleriyle gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin temel hedefleri olmuş, yaşanan süreçlere katılımın artırılması amacıyla çeşitli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu düzenlemelerin yeterli olmadığı ve kentsel dönüşüm uygulamalarının yaşayanlar açısından çeşitli sorunları ortaya çıkardığı görülmüştür.

Kentler, yaşayan organizmalar olarak yıpranırlar. Bu doğal süreçte çeşitli

değişim ve dönüşüm uygulamaları ile kentin sürdürülebilirliği sağlanır. Kent yaşamının doğal bir unsuru olan kentsel dönüşüm, yoksulluk ve fiziksel eskimenin yeniden ortaya çıkmasını engelleme mücadelesi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm verimliliğın artırılması, yatırımların büyütülmesi, istihdam yaratılması gibi ekonomik amaçların yanında refahın artırılması, işsizliğin azaltılması gibi sosyal adalet ve bütünleşme kavramlarını da kapsamaktadır. Bunun yanında kentsel dönüşümle ilişkili olarak çok sayıda farklı yaklaşım ve tanım bulunmaktadır. Bu çeşitlilik kente ve kentsel mekana bakıştaki farklılığın bir göstergesidir.

Geliştirilen kentsel dönüşüm projeleri kapsamında alanın özelliğine bağlı olarak farklı politikalar tercih edilerek değişik müdahale biçimleri kullanılmıştır. “Kentsel yenileme, kentsel yeniden canlandırma, kentsel yeniden yaratma, kentsel yeniden doğuş, kentsel yeniden geliştirme, kentsel yeniden yapılandırma, kentsel koruma ve kentsel soylulaştırma” gibi kavramlar bu müdahale biçimleri için kullanılan adlardır. Diğer yandan kentsel dönüşümde müdahale biçimlerinin değişimleri de önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet eliyle yeniden geliştirme ve kentsel yenileme çalışmaları 19. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın ortalarına kadar tercih edilen kentsel alanlara bir devlet müdahalesi şekli iken çok boyutlu yeniden gelişim ve sağıklaştırma çalışmaları bu dönemi takip etmiş ve 1970’lerin ekonomik kriz ortamından çıkma aşamasında değişen ekonomi politikaları koşutunda gayrimenkul eksenli kamu-özel ortaklığı dönüşümleri uygulanmıştır. 1990’lar sonrasında ise kentsel dönüşüm uygulamalarında ortaklık modellerinin kullanılmasına devam edilmiş ve bu kapsamda dönüşümün tüm aktörlerinin sürece katılımlarının sağlanmasına çaba gösterilmiştir. 1850’lerden günümüze kentsel dönüşüm uygulamaları açısından Londra, Seul, Amsterdam, Barselona ve Berlin uygulamaları irdelenmiş ve genel hatlarıyla özellikle aktörlerin dönüşüme katılımları ele alınmıştır.

Türkiye’de kentler gelişme ve modernleşme sürecinin sonunda fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlara üretilen çözümler sürekli bir devinim içindeki kentlerin değişim ve dönüşümlerini etkilemişlerdir. Ancak bu süreç içerisinde gerçekleştirilen müdahaleler bir takım tartışmaların da yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Yaşanan tartışmalar kentsel mekana ilişkin sorunların sadece fiziki çözümler üretilmesinden kaynaklanmış ve insan faktörünün göz ardı edilmesine dayandırılmıştır.

Kentleşme ve modernleşme süreci ülkemizde değişen yaşam biçiminin temel ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaşlaşma ve modernite projesi Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni bir toplum üretme projesi olarak da algılanabilir. Savaş sonrası dönemde 1980’e kadarki süreç irdelendiğinde tarım sektöründe yaşanan çözülmeye bağlı olarak gelişen demografik kentleşme Türkiye’de birkaç farklı sürecin birbiri içinde ve peşi sıra yaşanmasına yol açmıştır. Kente yoğun ve hızlı göç, kentsel alanlarda yasadışı yapılanmalar, kamu topraklarının gaspı, plansız gelişme ve kentsel dokuların hızlı değişimiyle yok edilmesi süreçlerinin yaşanmasını doğurmuştur. Buna karşın üretilen modeller hem sunum açısından hem de fiziksel anlamda, oluşan talebi karşılamada yetersiz kalmış bunun üzerine yap-satçı üretim, gecekondu üretimi, devlet veya kooperatifler eliyle gerçekleştirilen toplu konut üretimleri gibi farklı modeller konut taleplerine cevap vermek üzere geliştirilmiştir. Yasadışı gelişmeler çeşitli tarihlerde yürürlüğe konan af kanunlarıyla yapılaşdırılmış, böylece kent planasız, sağlıksız ve altyapısız bir biçimde yapılaşmıştır. Ayrıca bu kanunlar çerçevesinde küçük gecekondu dan çok katlı apartmanlara dönüşümler de

sağlanmıştır. Bu dönüşümün dönemler itibariyle Türkiye’de yaşanan ekonomi politikaları çerçevesinde değerlendirilmesi açıklayıcı olacaktır.

1980-2000 döneminde ise Türkiye’de kentleşme neoliberal politikalar ışığında yeni bir görünüme ulaşmış ve kentlerde yeniden yapılanma süreci yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönemde uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar, kentsel alanların bütününe metalaştırmıştır. Serbest piyasa ekonomisi kapsamında kentsel alanların değerlendirilmesi için yeni bazı kanuni düzenlemeler yapılmış, yerel yönetimler kent planlaması açısından geniş yetkilerle donatılmışlardır. Bu yetkiler bağlamında belediyeler kentsel dönüşüm süreçlerini başlatmışlar, özel imar hakları ile yeni ve farklı bir yapı stoğu oluşmuştur. Kent merkezlerinde olduğu kadar çeperlerde de bu farklı tavır mülkiyetlerin el değiştirmesine, bu bağlamda büyük toplu konut projelerine, alışveriş merkezlerine ve çok fonksiyonlu projelere imkan tanınmıştır.

Türkiye 2000 sonrası, küresel kent hedefi çerçevesinde geliştirdiği kentsel politika ve müdahalelere kentsel dönüşüm kavramını da eklemiştir. Bu bağlamda günümüzde Türkiye’deki kentsel mekanlardaki çoğu sorunun çözümü için merkezi ve yerel yönetim “kentsel dönüşümü” sunmaktadır. Ancak Türkiye’de gerçekleştirilen kentsel müdahalelerde, kentsel mekanın fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik unsurlarının bir bütün halinde değerlendirilmediği görülmektedir.

Türkiye’de kentsel dönüşümün hukuki boyutu ele alındığında 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin mevzuatı oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de bu mevzuatın kapsamındadır. Bilindiği gibi, kentsel dönüşüm ile ilgili birçok önemli hukuki adım 2004’ten sonra gerçekleştirilmiş, bu bağlamda özellikle yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve girişimci ve yatırımcı özellikler kazanmaları hedeflenmiştir. Yerel yönetimler kentsel dönüşüm ile ilgili eylemlerde kar amacı güden aktörler olarak politik güçlerini de dönüşümün içine katmışlardır. Tarihsel süreç olarak ele alındığında karşımıza 4 Mart 2004 tarihli 5104 sayılı Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu çıkmaktadır. Bu kanun ve geliştirilen proje kapsamında sadece fiziksel bir dönüşüm hedeflenmiş, belirli bir bölge için dönüşüm öngörülmüştür. Türkiye’de bu kanun ile kentlerin planlanması ve gelişmesi açısından bütüncül davranışların terk edildiği söylenebilir. Söz konusu kanunu 2005 tarihli 5366 sayılı, kent merkezlerinde bulunan eski kent dokularının ve kültürel mirası olumsuz etkileyen toplumun can ve mal güvenliğini tehdit ettiği belirlenen iskan alanlarının yenilenmesi ve yaşatılmasını hedefleyen kanun takip etmiştir. Kanunun kapsamı irdelendiğinde yetkili idarelerin yerel yönetimler olduğu görülmektedir. Diğer yandan 5366 sayılı kanun yenileme alanlarının tespitini de hükme bağlamıştır. Bu kanun bağlamında yenileme projelerinin uygulanması ilgili il özel idareleri ve belediyeler eliyle yapılmakta veya kamu kurum ve kuruluşları ya da gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine yaptırılabilir. Aynı alanlarda Toplu Konut İdaresi ile uygulama yapılabileceği belirtilmiştir. 5366 sayılı kanunun bir başka önemli maddesi ise yenileme alanı ilan edilen yerlerdeki taşınmazlar üzerinde her türlü yapılaşma, kullanım ve işletme konularında proje tamamlanıncaya kadar kısıtlamalar uygulanabileceği ile ilgilidir. En önemli tartışma konularının başında gelen özellikle

mülkiyet hakkının korunması ile ilgili sorunların temel kaynağı bu maddedir. Aynı şekilde kanunun bir diğer önemli hükmü de kamulaştırma bedellerinin tespiti ve yaşanan sorunlardır. 5366 sayılı kanun ile ilgili olarak detaylı irdeleme çalışmanın ikinci bölümünde yapılmıştır.

Türkiye’de kentsel dönüşüm mevzuatı çerçevesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinden üç önemli örnek çalışma içinde incelenmiştir. Bunlar *Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi, Fener; Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi ve Tarlabası 1. Etap Yenileme Projesidir.*

Son olarak yürürlüğe giren ancak henüz bir uygulama örneği bulunmayan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, hem Türkiye’nin kentsel dönüşüm geleceği hem de 1982 Anayasası’na ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne uygunluğu açısından değerlendirilerek kentsel dönüşüm ve sosyal adalet ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak çalışmada kentsel dönüşüme hangi süreçlerin sonucunda ihtiyaç duyulduğu ortaya koyulmuş ve konunun Türkiye’deki uygulamaları benzer bir bakış açısıyla irdelenmiştir. Türkiye’deki kentsel dönüşüm uygulama örnekleri üzerinden dönüşümün hukuki ve sosyal adalet boyutu üzerinden irdelenmiş, sadece fiziki bir müdahale olmadığı, sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve hukuki boyutlarının da önemli olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Türkiye’nin sosyal adalet ve insan haklarına uygun bir kentsel dönüşüm mevzuatına ihtiyacı olduğu açıktır.

GİRİŞ

20. yüzyıl hızlı gelişim ve radikal değişimlerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu değişim ve dönüşümün en yoğun yaşandığı yerler de kentlerdir. Bu nedenle 20. yüzyıl kentlerde yaşanan değişim ve dönüşümün yüzyılıdır. Kentlerde yaşanan gelişim ve dönüşümün temelinde teknolojik gelişmeler bulunmaktadır. Teknolojik gelişme, sanayi sektöründe olduğu kadar iletişim ve haberleşme sektörlerinde de etkisini göstermiştir. İnsanların gündelik yaşamlarında karşı karşıya kaldıkları bu hızlı gelişim ve beraberinde meydana gelen radikal değişim, toplumları temel değişiklikler yapmaya zorlamıştır. Özellikle bu değişiklikler kent topluluklarını zorlayıcı nitelikte olmuş, kentin fiziksel mekanı ve hukuki yapısı bağlamında çok boyutlu sosyal, kültürel, ekonomik ve politik sorunların yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Fiziksel açıdan gelişim ve dönüşümü görece daha yavaş gerçekleştirebilen kent, bu hızlı gelişim baskısına karşılık verebilmek amacıyla doğal dönüşüm mekanizmaları yerine yeni uygulama araçlarına yönelmiştir. Ancak bu kez de toplumun sosyal ve kültürel yapısındaki değişime karşı direnç ve bu direncin yerleşik hukuki altyapıyla desteklenmesi fiziksel mekandaki değişimin önüne bir engel olarak çıkmıştır. Özellikle fiziksel mekandaki dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için yönetimlerin başvurmak zorunda kaldıkları yaptırımlar, toplumun temel hak ve özgürlükleri ekseninde ihlallere yol açmış ve açmaya devam etmektedir. Bu çalışma yukarıda çizilen çerçeve içinde ortaya çıkan temel hak ve özgürlük ihlalleri üzerine kurgulanmış, kentsel dönüşümü bu ekseninde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Kentsel dönüşüm, insanların yaşam alanlarını doğrudan etkileyen bir müdahale biçimidir. Bu nedenle temel hak ve özgürlükler ile yakından ilişkilidir. İnsanlar kentsel mekan içinde kurdukları ilişkiler ağının yarattığı yaşam alanları içinde yaşamaktadır. Bu yaşam alanları bir yandan birey ve mekan birlikteliği, diğer yandan evrensel değerler ile şekillenmektedir. Dolayısıyla yönetimlerin kentsel mekan üzerinde aldıkları her karar, uyguladıkları her müdahale kentsel mekanda yaşayan kişileri birbir etkilemekle birlikte, bu mekanlar üzerinde kimin söz sahibi olduğu ve

üretileen kararların etki boyutunun nerelere kadar uzandığı sorusunu sürekli gündemde tutmaktadır. Bu sorunun cevabı kent içinde bir gerilimin yaşanmasına yol açmakta, tüm aktörlerin uzlaşısının sağlanabileceği bir zemine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu zeminin insan hakları ve özgürlükler olduğu açıktır, çünkü insan hakları ve özgürlükleri 21. yüzyıl insanının yaşam alanını meydana getiren en önemli evrensel değerlerdir. Kente, yani insanların yaşam alanlarına yapılan müdahalelerin fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik boyutları insan hakları ve özgürlükleri ekseninde değerlendirildiğinde hukuk boyutunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma kentsel dönüşümü hukuki boyutu üzerinden okumaktadır.

Çalışmanın temel kavramsal dayanağı sosyal adalettir. Sosyal adalet (*ing.*: social justice, *fr.*: justice sociale), adalet olarak tanımlanan değerin bir görünümü olmakla birlikte toplum tarafından üretilen ahlaki ve etik bir değerdir. Diğer yandan sosyal adalet çerçevesinde üretilen normatif kuramlar ve yaklaşımların da ahlaki temele dayandığı kabul edilmektedir. Sosyal adalet konusunda kısa bir tarihsel irdeleme yapıldığında, Antik Yakın Doğu’da sosyal adaletin, toplumun sosyo-ekonomik açıdan zayıf kalmış kesimlerinin yasal statülerini, mülkiyet haklarını ve ekonomik durumlarını korumak, bu durumlardan haksız bir şekilde mahrum bırakılmalarını engellemek şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Ayrıca Eski Mısır’da sosyal adalet, aşkın bir adalet ve düzeni ifade eden, ilahi bir karaktere sahip ve Tanrı’nın emrettiği bir şey olarak görülen “ma at” kavramı çerçevesinde tanımlanmaktadır. Buna göre yöneticiler “ma at”a uygun bir yönetimde bulunmalı, yani fakirlere, öksüz ve yetimler ile dullara yardım etmeli ve zulüm yapmamaları beklenmektedir. Antik Çin’de sosyal adalet politik güç ile bağlantılıdır. Buna göre, adil bir toplum, yani yönetim, halkın ahlaki ve maddi ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Bu bağlamda, politik gücü elinde tutanların ahlaklı davranmalarıyla halkı olumlu yönde etkileyerek ideal bir toplum yaratılabilir. Yöneticinin ilk görevi insanları zenginleştirerek var olanı eşit dağıtmaktır. Antik Yunan’da ise adalet doğa ve toplumu meydana getiren bir düzen çerçevesinde tanımlanmakla birlikte içeriği mezihmet ve hak etmeye göre belirlenmiştir. Platon’a göre adalet bir erdemdir ve adaletin sağladığı düzen diğer erdemleri gerçekleştirebilecektir. Stoacılar ise adalet anlayışını insan temelli geliştirmişler ve toplumun hangi sınıfından olursa olsun herkesin aynı yasaya tabi tek bir toplumun üyesi olduğunu ortaya koymuşlardır.¹

¹ Sezgin Seymen Çebi, **Sosyal Adalet – Tarihsel ve Kuramsal Bir Bakış**, On İki Levha Yayıncılık,

Aristoteles'e göre ise eşitlik ve adalet aynı özü taşımakla birlikte eşitlik daha evrensel ve doğaldır. Bununla beraber yasalar çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılan adalet, haksız ve eşitsiz sonuçlar doğurabilir. Ancak toplumun her kesiminin yasalar önünde eşit olması haksızlık ve eşitsizlik doğursa bile, sürecin adaletli bir şekilde görüldüğünün düşünülmesi kişilerin vicdanlarını rahatlatmakta ve adaletle olan bakış açısını temize çıkartmaktadır.²

Bu çalışmada ele alınacak kentsel dönüşümün toplumlarda bir takım adaletsiz sonuçlara yol açması konunun en önemli tartışma eksenini meydana getirmektedir. Bu bağlamda tarihsel süreç incelendiğinde Aristoteles'in adaleti, "dağıtıcı adalet" ve "denkleştirici adalet" olmak üzere ikiye ayırdığı görülmektedir. Buna göre, eşitsizlik doğal bir durum ve adalet yüksek bir normdur. Dağıtıcı adaletin gerçekleşebilmesi için ise eşitsizlik ilkesine göre birine az ötekine çok şey verilmiştir. Dağıtıcı adaletin herkese aynı şeyi vermesi doğaya aykırıdır. Bu nedenle doğal eşitsizliklere uygun uygulamalar yapılması gerekmektedir. Doğal eşitsizliğin bozulması halinde ise bunu önceki haline getirmek de dağıtıcı adaletin görevidir. Dağıtıcı adalet, birey ve toplum arasındaki ilişkilerde hak ve ödev dağıtımını yapmakta ve orantılı bir eşitliği belirtmektedir. Böylelikle Aristoteles, toplumdaki servet ve güç eşitsizliklerinin doğallığını ve doğruluğunu kabul ederken bu eşitsizliklerin eşitlik için sürdürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle toplumda devamlı bir sosyal eşitsizliğin bulunduğunu göstermiştir.³ Ayrıca Erken İslam toplumunda ise, tek Tanrı'ya inanmaya ve ibadet etmeye yapılan çağrı bir sosyal reform çağrısıdır. Adaletçi ve eşitlikçi ilkeler barındırmasından dolayı bu çağrıya uyulduğu görüşü bulunmaktadır.⁴

Yukarıda anlatıldığı şekilde sosyal adalet kavramı Antik dönemde farklı toplumlarda farklı kavrayışlarla ortaya çıkmakla birlikte modern anlamdaki bir sınıflar arası eşitlik anlayışına dayanmamaktadır. Modern zamanlarda sosyal adalet kavramı ile ilgili modern yaşamın ve paradigmaların akıl, bilim ve ilerleme temeli çerçevesinde geliştirilen kabuller ve ideolojiler sonucunda ise farklı normatif tanımlar yapılmıştır.⁵ Günümüzde sosyal adalet kavramının ulus devlet içerisinde mi

İstanbul, 2012, s. 15-19.

² Onur Sunal, "Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 66, N. 3, Ankara, 2011, s. 286.

³ Mustafa Okşar, "Sosyal Adaletin Onuncu Köye Sürgünü", **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 67, S. 2, Ankara, 2009, s. 107.

⁴ Sezgin Seymen Çebi, a.g.e., s. 20.

⁵ "**Libertaryen** görüş, bir toplumun adil olması için bireylerin başkasının özgürlüğüne

yoksa uluslararası bir bağlam içerisinde mi değerlendirilmesi gerektiği tartışılmaktadır. Bununla birlikte kavramın, hak etme ve eşitlik kavramları ile açıklanabileceği üzerine mi geliştirilmesi gerektiği, yoksa farklı bir ölçütün belirlenmesinin mi gerektiği yönünde de tartışmalar bulunmaktadır. Ayrıca bu tartışmalarda eleştirel kuram ya da postmodern görüş gibi alternatif bakış açılarına sahip yaklaşımlar da bulunmaktadır.⁶ Adalet kavramının güncel biçimlerini tanımlamak ve farklılık, hak eşitliği ve adil toplum sorunlarına cevaplar arayan sosyolojik kuram, bu tanımlama üzerinden bir sosyolojik-hukuksal müdahale alanı açarak aradaki çatışmayı önleyecek genel bir norm arayışında olmuştur. Bu bağlamda ilk işlemsel kuramsallaştırma mevcut aktörlerin liyakatlerine göre derecelendirilmelerine bağlanan bir adalet çerçevesinde geliştirilmiştir. Eşit muamele adındaki bu norm araştırmacılara göre evrensel ve tek kabul edilmiştir. Ancak daha sonra geliştirilen analizler karşısında bu norm ayakta kalamamıştır.⁷

Eşitlik kuramının yetersizliği karşısında karşılaştırmacı adalet anlayışı, tarihsel açıdan tek bir bağlama yerleşmiştir. Buna göre sekülerleşmenin daha az belirgin olduğu durumlarda adalet duygusu, bireylerin kaderlerini karşılaştırmalarını içeren bir tartışmadan çok, Tanrı, kişi ve kaderi arasındaki bir tartışmadır. Bu noktada bireylerin yaptığı kader karşılaştırması ve liyakat ölçüsü sonucunda nedenlerin toplumsal özellikleri, karşılaştırmalı birim seçimleri ve kaynaklar hiyerarşisi devreye girer. Bunlar da toplumsal aktörlere eşitsiz biçimde dağıtılan ve dile getirilen toplumsal tasarımlardır. Örneğin ücretler üzerinden yapılan adalet değerlendirmesi

yabancılaşmadan dilediği gibi yaşamasını ve adil bir toplumun devletin herhangi bir müdahalesi olmadan insanların iradi dayanışmaları sonucunda yaratılabileceğini savunmaktadır. **Liberaller**, özgürlüğün müdahalesizlik anlamına geldiğini, hiçbir zorlama ve engellemeye karşılaşmadan istedikleri seçimleri yapmalarını desteklemektedirler. Onlara göre devlete müdahale hakkı tanınması, devletin kendi anlayışına uyanları cesaretlendirmesine, uymayanları ise cezalandırmasına yol açacaktır. **Komünotaryenler** ise, kapitalizm ve demokrasinin birbiriyle çatışan kurallar olduğunu belirtmekte ve kapitalizmin mülkiyet hakları temelinde ekonomik ayrıcalıkları ön plana çıkarırken demokrasinin birey haklarının kullanılmasını ortaya çıkardığını, özgürlüğe ve demokratik hesap verme yükümlülüğüne öncelik verdiğini söylemektedirler. Onlara göre, bireylerin özel yaşamlarının dokunulmaz olduğunu ileri süren demokrasi insanları birbirlerine yabancılaştırarak parçalanmış bir toplum yaratmıştır. Liberallerin devleti sadece hakları koruyan bir devlettir, ancak komünotaryenlere göre devlet toplumsal dokuyu besleyen kurumların en üst kademesidir. **Marksist** görüş ise, liberalizmin tüm insanların eşit olduğu, devlet karşısında eşit muamele görmesi gerektiği görüşüne katılmakla birlikte, hedeflenenlerin gerçekleştirilmesi için tarafsız bir devletin kabul edilmemesi gerektiğini savunarak liberalizmden ayrılmıştır. Bunun için işçi sınıfının yönetimi ele geçirerek devletin zaman içinde ortadan kalkması ve toplumu sınıfsız bir şekilde kendi kendini yönetir hale gelmesi gerekmektedir.” Zeynep Özlem Üskül, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, Buke Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 81-229.

⁶ Sezgin Seymen Çebi, a.g.e., s. 24-25.

⁷ Jean Kellerhals, “Sosyal Adalet”, **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, Haz. Massimo Borlandi, Raymond Boudon, Mohamed Cherkaoui, Bernard Valade, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 697.

sonucunda herkesin emeğinin karşılığını veren “liyakat ilkesi”, liyakat eşit olmasa da tatmin eşitliği durumunu açıklayan “ihtiyaç ilkesi” ve liyakat ile ihtiyaçlar ne olursa olsun her koşulda aynı haklara sahip olma durumunu savunan “eşitlik ilkesi” ortaya çıkmaktadır. Bu ilkeler adalet ile ilgili iki sorunun iç içe geçtiğini göstermektedir. Bunlar, herkese hak ettiğini vermek ve dağıtılabılır kaynaklar tutarının çoğaltılması için sosyal düzeni gerçekleştirmektir.⁸ Kentsel mekanı meydana getiren ve sürdürülebilirliğini sağlayan insanlar, bu mekan üzerinde yapılan her tür uygulamadan bu üç ilke çerçevesinde etkilenmektedir. Her kentsel mekanın sorunları farklıdır. Sosyal hukuk devleti ilkesini benimseyen ve hiçbir ayırım yapılmaksızın herkese eşit hakların tanındığı devletlerde kentsel mekana yapılan müdahalelerin de eşit koşullarda ve adil bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda sınıfsal farklılıklar nedeniyle liyakat ilkesinin bulunmadığı kentsel mekanda, sorunların ihtiyaç ve eşitlik ilkesi çerçevesinde çözülmesi beklenmektedir. Böylelikle sınıfsal farklılıkların meydana getirdiği fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik sorunların da en aza indirilmesi mümkündür. Kentsel dönüşüm ve sosyal adalet kavramları arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada da ele alınacak kentsel dönüşüm örnekleri ile bu sorunların nasıl sonuçlara yol açtığı somut örneklerle gösterilmeye çalışılacaktır.

Üç sosyal sorumluluk kavramından biri olan “korumacılık”, adaleti bireyin her şeye karşı korunması çerçevesinde tanımlamıştır. Bu bağlamda birey almak istediği riskleri kendisi alır, genel bir pişmanlık hakkı vardır ve bireyin özgürlüklerini belirlemek devletin işi değildir. Doğayı ve insan tecrübesinin çeşitli yönlerini ve akıllı bir kenara bırakarak entelektüel açıdan yaşam, düşünce, bilgi ve davranışlarla ilgili olarak iradeye önem veren bir tavır olan⁹ “iradecilik” ise bireyin sorumluluklarını üstlenmesini ve bunun için de bireysel iradenin önemini savunur. Bu nedenle aldığı kararların ve hareketlerinin sorumlusu kendisidir, sadece istisnai durumlar karşısında pişmanlık hakkı vardır. Verdiği zararları devlet değil, bireyin kendisi üstlenir. “Komünitarizm/cemaatçilik” ise, tarafların karşılıklı çıkarlarının ölçülmesi çerçevesinde adalete karşı bir yaklaşımda bulunur. Buna göre sorumluluk bireyde olsa da üstündeki baskıların onu bu sorumluluktan kurtarması için meşru kabul edildiği bazı durumlar bulunmaktadır. Pişmanlık hakkı vardır, ancak somut koşullara bağlıdır. Bu üç kavram iktidar ve aidiyete karşı duyarlıdır. İradecilik, somut olarak

⁸ Jean Kellerhals, a.g.m., s. 698.

⁹ Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma, İstanbul, 2000, s. 183.

iki kişinin mevcut olduğu, korumacılık ise anonim bir örgütlenmeye somut bir kişiliğin saldırdığı hallerde meşruiyet kazanır. Buna göre iradeciliğe tanınan meşruiyet kişilerin yararlandıkları kaynaklarla doğru orantılıdır. Ayrıca güç ve iktidardan yoksun olarak yapılan adalet değerlendirmeleri de yaş, milliyet ve akrabalık bağları gibi ölçütlerin daha güçlü bir şekilde meşrulaştırılmasına bağlıdır. Böylelikle kişi, hakları, ödevleri ve ayrıcalıkları belirlenirken bunların arkasında kalır ve silinir. Aidiyet bağlamında yaşam alanları içinde ilişkilerin artması, olguların doğrudan karşılıklılığını öne çıkartan bir “doğru” anlayışını desteklemektedir. Bu ihtiyaç ilkesinin meşruiyetini kısıtlamakta ve adaletin sosyal sözleşmeye ve/veya liyakat ilkesine dayanan bir görünümünü ortaya çıkartmaktadır.¹⁰ Fiziksel mekana ilişkin geliştirilen uygulamalar kamu hukukunun bir parçasıdır, tarafları açısından devlet ve bireyleri karşı karşıya getirmektedirler. Bu bağlamda fiziksel mekan üzerinde yapılan müdahalelerin adil olmasının beklendiği bir devlet yapısı içerisinde hukuki düzenlemelerin de buna uygun yapılması gerekmektedir. Bu, gerçekleştirilecek uygulamalar karşısında hem bireylerin sorumluluklarını bilerek hareket etmelerini hem de hak ve özgürlüklerine göre hareket edebilmelerini sağlayacaktır. Böylelikle aktörlerinden birinin kamu değerinin ise halk olduğu kentsel dönüşümde sosyal sorumluluk kavramları işletilerek sosyal adaletin sağlanmasının önü açılacaktır.

Adalet, değiş tokuşu yapılan şeyleri dengelenmeyi değil, kişinin kimliğine saygıyı hedeflemektedir. Ancak ötekinin tanınmasının, kişinin kimliğinin üç yüzü bulunmaktadır. Buna göre, bazı durumlarda adaleti sağlamak, her şeyden önce kişinin ya da bir grubun olumluluğunu hedef alır. Bu durumda mutlu sonuçları yaratan şey doğru kabul edilmektedir. İkinci durumda adalet, aktörün iradesine, niyetine ya da eylemine bağlıdır. Üçüncü durumda ise adalet, kişinin tanınmasına, kökenlerine, bağlantılarına ve statüsüne göre değerlendirilmektedir. Bu üç boyut göz önünde bulundurulduğunda ideal bir adalet, söz konusu üç boyutun aynı anda tanınmasından meydana gelmektedir. Bu kavramlar çerçevesinde geliştirilen yaptırımlar da ideal adalet için meşru araçlar olarak görülmektedir.¹¹ Herkesin hak ettiğini aldığı orantılı bir eşitlik düşüncesinden yola çıkan¹² dağıtıcı adalet konusunda ise emeğin karşılığının verilmesi, güvenliğin güvence altına alınması ve hak ve

¹⁰ Jean Kellerhals, a.g.m., s. 698-699.

¹¹ Jean Kellerhals, a.g.m., s. 700.

¹² Ahmet Cevizci, a.g.e., s. 3.

özgürlüklerin korunması kavramları adalet ölçütüdür. Ancak bu noktada dikkate alınması gereken doğru seçimin yapılmasıdır. Zira çağdaş toplumlarda bu seçimler çatışmaları da beraberinde getirmektedir.¹³ Kentsel dönüşüm uygulamaları da belirli bir kentsel mekanda gerçekleştirildiği için mekan üzerinde yaşamlarını sürdüren insanları birebir etkileyen bir müdahaledir. Dolayısıyla uygulamanın bölge halkını ne ölçüde ve nasıl etkileyeceği önemlidir. Bu noktada kentsel dönüşümün sonuçları açısından adil bir şekilde gerçekleştirilebilmesi mekanda yaşayanların kimliklerine, kültürlerine, kökenlerine ve statülerine saygıyı gerektirmektedir. Bu mekânın fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik ihtiyaçlarının tespit edilmesi sürdürülebilir çözümler üretilmesini sağlayacaktır. Bunların göz ardı edildiği ve mekanda yaşayanların uygulamaya dahil edilmediği projeler ise başarısız ve adaletsiz olacaktır.

Sosyal adalet uzun bir süredir evrensel bir kavramdır ve heterojen bir kavramlar kümesine dönüşmüştür. Bu nedenle bir sosyal adalet tanımı yapabilmek, sosyal adalet kuramlarının birbiriyle yarışmasından çıkarak daha üst seviyede ölçütlere başvurulması anlamına gelmektedir. Bu noktada tartışmanın iki boyutu meydana gelmektedir. Öncelikle çoklu adalet kavramlarının dil içerisindeki konumu incelenmelidir. Bu bağlamda sosyal adaletin evrensel tek bir tanımı değil, bir anlamlar kümesi bulunmaktadır. Bu anlamlar da dilin içindedir. Ancak anlamlar kümesi karşılıklı ilişki durumunu gerektirmektedir ve her dil, kendi sosyal, iletişimsel, yaşamsal ve algısal dünyasıyla ilişki halindedir. İkincisi ise, adalet ile ilgili söylemlerin iktidar biçimlerinin birer ifadesi olduğu ve bu farklı anlamlar kümesinin farklı sosyal formasyonlar içinde gelişerek iktidar ilişkilerinden doğduğudur. Buna göre, sosyal adaletin yönetici sınıfın söylemlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.¹⁴

Sosyal adaletin eşitlik ile ilişkisi ele alındığında ise, güçlü bir eşitlik duygusunun sosyal adaletin temeli olduğu görülmektedir. Ancak sosyal adaletin amacı, bireylerin tam olarak eşitliğini sağlamak değil, eşitsizlikleri en aza indirmektir.¹⁵ Bu bağlamda sosyal adalet, kaynakların eşit dağıtıldığı ve bir toplumdaki bütün üyelerin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan güvence altında olması

¹³ Jean Kellnerhals, a.g.m., s. 700.

¹⁴ David Harvey, "Sınıf İlişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası", **Praksis**, İstanbul, 2001, s. 182-183.

¹⁵ Mustafa Okşar, a.g.m., s. 109.

şeklinde tanımlanabilmektedir. Ayrıca çaresizlik, baskı, sindirilme ve eşitsizliğin doğal sonucu olarak adaletsizliğin ortaya çıktığını ve sosyal politikaların amacının da bu adaletsizlikleri ortadan kaldırmak olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.¹⁶ Kentsel dönüşüm çerçevesinde sosyal adaletin sağlanması da aktörlerin kaynaklardan eşit ve adil bir şekilde yararlanmasına ve güvence altına alınmalarına bağlıdır. Sosyal adaletin sağlandığı bir uygulamada aktörlerin de projeye destek vermeleri ve kendi yaşam alanlarında söz sahibi olduklarını hatırlamaları demokrasinin işleyişine katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda sosyal eşitsizlikler, mekansal ve bireysel farklılık ve çatışmalar en aza indirilecektir.

Sosyal adalet arayışının temeli sanayi devrimi ve sonrasında gelişen sosyalist düşüncedir. Kapitalizmin gelişmesi ile birlikte sosyal adalet konusu insanların yaşam koşullarının geliştirilmesi yönünde uygulanan kamusal müdahalelerin merkezinde yer almıştır. Böylelikle sosyal adalet ilerici ve dayanışmaya dayalı değerler taşımaya başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa’da başlayan değişim süreciyle birlikte sosyal adalet ilerici düşünürlerin ve politik eylemcilerin talep ettiği bir kavram haline gelmiştir. İnsan onuruna saygı ve adalet sosyal adalet kavramı ile birlikte anılmaya başlamıştır. Bu dönemde sosyal adalet sol ve merkez partilerin programlarının ve ideolojilerinin odağında yer almış, II. Dünya Savaşı ile de sosyal demokrat ve sol düşüncenin var oluş nedeni ve temeli olmuştur.¹⁷

Sosyal adalet günümüz çoğulcu demokrasilerin dayanağı ve itici gücüdür ve toplum ile içinde barındırdığı kişiler arasındaki ilişkilerin de düzenlenmesinde büyük rol oynamaktadır. Böylelikle herkes bir bütünün parçasıdır ve kendine düşen hak ve görevlerin neler olduğunu bilmektedir.¹⁸ Rawls iki adalet ilkesi önermektedir. Buna göre her bireyin eşit temel haklar ve özgürlüklere sahip olmak konusunda eşit hakkı bulunmaktadır. İkincisi, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin herkesin yararına olacak şekilde düzenlenmesi ve toplum içindeki açık konumlara ve makamlara bağlanmasıdır. Bu adalet ilkeleri toplumun temeline uygulanmalıdır. Böylelikle bireyler kendilerine ait hak ve görevlerin neler olduğunu öğrenecek ve sosyal ve ekonomik eşitsizlikler herkese adil bir fırsat eşitliği sunacaktır.¹⁹

¹⁶ Onur Sunal, a.g.m., s. 285.

¹⁷ Recep Kapar, “Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma”, **II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi**, Ankara, 2006, s. 4.

¹⁸ Mustafa Okşar, a.g.m., s. 109.

¹⁹ John Rawls, A Theory Of Justice, Oxford University Press, New York, 1999, s. 60-61.

Sosyal devletin temelinde sosyal adalet kavramı bulunmaktadır. Sosyal adalet, bir 20. yüzyıl ürünüdür ve çoğulcu demokratik toplumların dayanağı, amacı ve itici gücü olarak görülmektedir. Bu bağlamda, sosyal ve ekonomik haklar listesinin insan hakları içinde yer almaya başlamasıyla soyut insandan uzaklaşmış, insan somut ve sosyal ilişkileri içerisinde görülmeye ve ele alınmaya başlanmış, güçlü ve güçsüzü ayıran sosyal hukuk düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, piyasaya etkimesi istenmeyen bekçi devletin negatif haklar ortamını yok ederek pozitif hakları kapsayacak insan hakları temelinde bir sosyal adalet anlayışı şekillenmiştir.²⁰

Tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler sonucunda, gerçek bir demokrasinin temelini atılması amacıyla hukuki, siyasi ve sosyal esasların yeniden şekillendirilerek yeni bir düzen kurulması hedeflenmiştir. Böylelikle demokratik devletin sosyal devlete, hukukun sosyal hukuka dönüşmesiyle elde edilebilecek insan haklarını gerçekleştiren bir sosyal adalet anlayışı meydana gelmiştir. Bu durumda devlet ekonomik ve sosyal yaşama dahil olarak yaşanan eşitsizliklere müdahale etmiştir. Dolayısıyla sosyal adalet sadece birey için değil bütün bir toplumun adalet ve adaletsizliği bakımından değerlendirilmiştir. Bu da sosyal adaletin karşısında gerçek insanların yer almasını da beraberinde getirmiştir.²¹

Sosyal adalet nimet ve külfetlerin toplumda adil bir şekilde dağıtılması olarak kabul edilmekte ve adalet eşitlik kavramı ile pekiştirilmektedir.²² Adalet, çatışan taleplere bir çözüm sunabilen bir ilkeler kümesi şeklinde tanımlanırken, sosyal adalet bireysel gelişmelerin hedeflendiği bir noktada toplumsal işbirliğine ihtiyaç sonucunda meydana gelen çatışmaların çözümü için adil ilkelerin uygulanması olarak görülmektedir.²³ Toplum içinde öncelikle siyasal eşitlik bulunmalı, servet, ırk, renk, inanç ve kültürler siyasal eşitliği bozmamalıdır. Bu da ancak toplumun her kesiminin bu süreçte görüşlerini dile getirebilme ve sesini duyurabilme özgürlüğüne sahip olmasına bağlıdır. Adaletli bir toplumsal düzen için herkesin yasalar önünde eşit olması gerekmektedir.²⁴ Bu bağlamda Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre sosyal adaleti, ırk, inanç ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın toplumdaki herkesin maddi

²⁰ Mustafa Okşar, a.g.m., s. 108.

²¹ Mustafa Okşar, a.g.m., s. 108-109.

²² Onur Sunal, a.g.m., s. 286.

²³ Recep Kapar, a.g.m., s. 4.

²⁴ Onur Sunal, a.g.m., s. 286.

ve manevi gelişimlerini, özgür, onurlu, ekonomik bir güvence içerisinde ve eşit şartlarda sürdürmelerini sağlayan bir değerdir.²⁵

Bütün bu tanımlarla birlikte mekânsal biçimlerin meydana gelmesinde sosyal süreçleri merkeze alarak gelirin yeniden dağıtılmasının adalet için gerekli olduğu savunulmaktadır. Buna göre, yeterli gelirin ne olması gerektiği ahlaki tercihler sonucunda oluşacak bir anlayıştır ve kentteki aktörler bu gelirin yeniden dağıtılmasında büyük rol oynamaktadırlar. Yeniden dağıtılan gelir de mekânın şekillenişini belirlemektedir. Buna göre liyakat, ehliyet, hak ediş, ihtiyaç ve ortak yarara katkı gibi unsurlar adaleti sağlamada etkili rol oynamaktadırlar. Kapitalist gelişim adil olmayan bir sistemdir. Bu nedenle kentsel aktörler bu sistem içerisinde adaleti sağlama konusunda başarısızdırlar. Buna göre kapitalist sistem adaleti hedef almış, kendine dert edinmemiştir. Ayrıca sistemin kendisi adaletsizliği oluşturmaktadır. Bu durum kentsel ve mekânsal ayrışmanın keskinliği ile belirginleşmektedir. Bu bağlamda fiziksel mekanda dağıtıcı adalet, en dezavantajlı grubun mekânını iyileştiren bir mekânsal örgütlenme ile gerçekleşecektir.²⁶ Bu bağlamda sosyal adalet, hak etme, gereksinimler, yasal haklar ve eşitlik unsurlarının dengede olduğu bir durum olarak da tanımlanmaktadır. Bu dört unsurun kusursuz işlediği bir süreç içerisinde doğurduğu sonuçlar açısından mutlak eşitlik meydana gelecektir. Ancak buradaki sorun bu mutlak eşitliğe dayanan dağıtım sürecinin adil olup olmadığıdır. Hak etme unsuru ise sosyal adaletin önemli bir parçasıdır ancak tek başına merkezde değildir. Mutlak eşit bir dağılım ancak aynı iş karşısında kişilerin gösterdikleri performansın aynı olması halinde gerçekten adildir. Ancak gerçek hayatta bu değerlendirmenin yapılamayacağı karmaşık durumlar bulunmaktadır.²⁷

Sosyal adalet kavramı tanımının açıkça yapılabildiği ve sınırlarının belirli olduğu bir kavram değil, dönemden döneme ve ülkeler ve kültürler temelinde farklılıklar ortaya koyan farklı ideolojilerin değişik anlamlar ve tanımlar yükledikleri dinamik bir kavramdır.²⁸

Çalışmada kabul edildiği tanımıyla sosyal adalet yurttaşların eşitliğine

²⁵ Recep Kapar, a.g.m., s. 5.

²⁶ Bedrettin Kesgin, "Metropolde Sosyal Adalet Arayışı", **İLEM**, Y. 4, S. 4, İstanbul, 2009, s. 124-125.

²⁷ Onur Sunal, a.g.m., s. 287.

²⁸ Recep Kapar, a.g.m., s. 4.

dayanmaktadır. Buna göre, toplumdaki herkes sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal haklara eşit olarak sahiptir. Tüm bireylere onurlu ve güvenli bir yaşam için gerekli olanaklar sunulmalı ve kaynaklara erişimleri sağlanmalıdır. Bunun yanında fırsat eşitliğinin de yaratılması ve bunun cinsiyet, etnik köken ve sınıf gibi niteliklere bağlı olmamalıdır. Bunun için de adil olmayan kurumsal yapıların, politikaların, uygulamaların ve ideolojilerin benimsenmemesi gerekmektedir. Sosyal adalet, sosyal sınıflar arasındaki çelişkilerin en aza indirilmesi hedefiyle, toplum içindeki bölüşümü adil bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu noktada öncelikle hak etme ve değer kavramlarını esas alarak toplumdaki bireylere fırsat eşitliği sunulmalıdır. Daha sonra ise gereksinim ve eşitlik kavramlarıyla toplumdaki bireylere toplumsal olanakları eşit bir şekilde dağıtmalıdır.²⁹

Bu çalışma kentsel dönüşüm kavramının genel bir tanımını yaparken Türkiye’deki uygulamaların bu tanım içinde nerede durduğunu tespit etmekle birlikte esas olarak kentsel dönüşümün sosyal ve hukuki çerçevedeki sonuçlarını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışma kentsel dönüşümün dünyadaki tarihsel gelişimi, Türkiye’de nasıl uygulandığı ana ekseninde sürdürülerek 2000 yılından sonra gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamalarının bölge halkları açısından adil bir şekilde yürütülüp yürütülmediği, mevcut yasal sistemin sosyal adalet ilkesi ve eşitlik, insan hakları kavramlarına uygun olup olmadığı ve kentsel dönüşüm projelerinin, süreçleri, uygulamaları ve sonuçları açısından “adil yollarla sağlanan adil bir dağıtım”da dağıtılanın ya da dağıtılamayanın ne olduğu³⁰ temel sorusuna cevap aramaktadır.

Kentsel dönüşüm, kent planlaması açısından çok fazla tartışılan bir kavramdır ve birçok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlar çalışmanın 1. Bölümünde yer alan Kentsel Dönüşüm başlığı altında ele alınmıştır. Bulardan yola çıkılarak bir kentsel dönüşüm tanımı yapılabilmektedir. Buna göre kentsel dönüşüm, çökme veya bozulma ile karşı karşıya kalarak tekrar geliştirilme ihtiyacındaki bir kentsel mekanın, mekânsal, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak iyileştirilmesini amaçlayan strateji ve eylemlerin geliştirilmesidir.³¹ Günümüzde mekânsal, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik değişim ve dönüşümlerle karşı karşıya kalan kentler, sosyal

²⁹ Recep Kapar, a.g.m., s. 4-5.

³⁰ David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 95.

³¹ Müge Akkar Ercan, “Kentsel Dönüşüm”, **Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük**, Der. M. Ersoy, Ninova Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 223.

eşitsizliklerin en yoğun yaşandığı mekanlardır. Kapitalizmin etkisiyle yerel ve merkezi yönetimlerin birer tüketim alanı olarak görmeye başladığı kentsel mekanlar, üzerinde yaşayanlardan bağımsız bir şekilde ele alınarak neoliberal politikalar çerçevesinde küresel sermayeye servis edilmektedirler. Türkiye’de İstanbul gibi büyük kentlerde de kentsel politikalar bu bakış açısı ile geliştirilmektedir. Ancak bu kentsel politikalar ve bu politikalardan kaynaklanan uygulamalar insan faktörünü ve temel hak ve özgürlükleri göz ardı ettikleri için toplum tarafından tepki ile karşılanmaktadır. Bu çalışmada incelenecek İstanbul’daki üç kentsel dönüşüm projesi örneği ile Türkiye’de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin sosyal boyutu ele alınarak projelerin gerçekleştirildiği bölgelerde yaşayanların sürece nasıl dahil oldukları ve sonuçlarından nasıl etkilendikleri değerlendirilecektir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm, kapitalizm ve neoliberal ekonomik politikalar, sosyal adalet ve insan hakları kavramları çerçevesinde, bu kavramlar arasındaki ilişki ve sonuçlarıyla irdelenecektir.

Çalışmanın birinci bölümde öncelikle 19. yüzyıldan günümüze dek kentlerin geçirdikleri mekânsal, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik süreçler, dönemlere hakim ideoloji ve sosyal teoriler çerçevesinde incelenecek ve bu süreçlerin kentsel politikalara ve projelere etkisi irdelenecektir. Bu irdeleme bir sonraki alt bölümde kentsel dönüşüm kavramı, hedefleri, müdahale biçimleri ve tarihsel süreçler ile bağdaştırılacak ve dünyadan birkaç örnekle pekiştirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye’deki kentsel dönüşüm uygulamaları incelenecektir. Bu bağlamda öncelikle Türkiye’nin modernleşme içerisinde geçirdiği kentleşme süreçleri ele alınarak Türkiye’nin kentsel dönüşüm anlayışı ve deneyimleri ile ilişkisi kurulmaya çalışılacaktır. Daha sonraki alt bölümde bu dönemde geliştirilen hukuki süreçler çerçevesinde üç kentsel dönüşüm projesi örnek olarak incelenecektir. Böylelikle bu üç kentsel dönüşüm projesi hem hukuki hem de sosyal açıdan değerlendirilecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise, henüz somut bir proje ve uygulama örneğinin bulunmayan, ancak Türkiye’de kentsel dönüşümün geleceğini belirleyecek olan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun incelenecek ve 1982 Anayasası ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi açısından ele alınacaktır. Bu

değerlendirmede kentsel dönüşüm kavramının Türk hukuk sistemi içerisindeki yerinin tespit edilmesine ve sosyal adalet ile ilişkisinin açıklanmasına çalışılacaktır. Bu bağlamda Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamalarının sonuçlarının bölge halkları açısından nasıl sonuçlar doğurduğu sorusu sosyal adalet çerçevesinde incelenecektir. Böylelikle Türkiye’nin modernleşme sürecinin başlangıcından günümüze dek sürdürülen kentsel dönüşüm politikalarının yukarıda yapılan kavramsal tanımlar içerisinde nerede durduğu ve sosyal adaletin işleyişi değerlendirilecektir.

I. BÖLÜM - DÜNYADA KENTLERİN GELİŞİMİ VE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI

Kentler, günümüzde kent olarak adlandırdığımız formlarına, 19. yüzyılda sanayileşme ile gelişen kentleşmenin sonucunda ulaşmışlardır. Bu dönemden önce insanların yaşamlarını sürdürdükleri alanlar, kırsal alanlardır ve yaşam, tarım ve avcılığa dayanmaktadır. Dolayısıyla insanlar barınma ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri mekanlarda yaşamalarına rağmen, bu mekanlar bütün bir kent görünümünde değildir. 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan “kent”, günümüze dek birçok sosyal, ekonomik, mekansal ve politik gelişim ile şekillenmiş ve günümüze dek bunlara bağlı unsurlar çerçevesinde varlığını sürdürmüştür. Bu süreç içerisinde sürekli kendini yenilemiş ve yeniliklere de uyum sağlamıştır.

A. 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KENT VE GELİŞİMİ

Kente ilişkin birçok tanım bulunmaktadır. Ancak bu tanımlar arasında büyük farklılıklar yoktur. Bu nedenle genel bir tanım üzerinde birleşilmiştir. Buna göre kent, tarımsal üretimin yapılmadığı, kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli bir büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme içerisindeki bir mekandır.³² Ancak bu tanım yeterince kapsamlı değildir. Kentin tarihsel süreç içerisindeki oluşumuna, nasıl geliştiğine ve nelerden etkilendiğine dair sorular ortaya çıkmış ve bu soruların cevaplanması gerekmiştir. Arkeolojik çalışmalar sonucunda kentin milattan önceki tarihlere kadar dayandığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalara göre, ilk kentler Mezopotamya’da, ekolojik açıdan uygun, büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalardaki yüksek nüfuslu yerleşim yerlerinde konumlanmışlardır.³³ Ancak bu araştırmalar günümüz kenti ile karşılaştırıldığında, kentin birden bire var olmadığını, bir gelişme sürecinden geçtiğini göstermektedir. Dolayısıyla kent üzerindeki yaşam ve

³² Rana A. Aslanoğlu, **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000, s. 13.

³³ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 13-14.

topluluklar da bu süreçten etkilenmişlerdir. Bu nedenle kentler ve toplumlar birbirlerine paralel şekilde gelişmişler ve farklı derecelerde de olsa eski toplumların izlerini taşımışlardır.³⁴ Bu da insanlık tarihi ile kentsel tarihin birlikte yazıldığı bir kanıtı olarak görülmüştür.³⁵

Çalışmanın bu bölümünde kentlerin yaşadıkları gelişim ve günümüzdeki konumlarının daha iyi anlaşılabilmesi ve söz konusu çalışmanın konusunu oluşturan kentsel dönüşüm kavramına nasıl ulaşıldığının tespit edilebilmesi için öncelikle, ticaretin geliştiği, sanayinin ilerlediği ve kapitalist toplumun temelini atıldığı, kentte ve toplumda büyük değişimlerin yaşandığı 19. yüzyıl kenti ile başlayarak günümüze dek kentlerin gelişimi ele alınacaktır.

1. 19. Yüzyıl Kenti

Kent, yaşanan tüm değişim ve dönüşümler ile birlikte, içinde yaşattığı ortamın sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel koşullarını yansıtmaktadır. Kentin her özelliği neden sonuç ilişkisi içerisinde tarih boyunca aktarılan bir yapısal sürece sahip olmuştur. Kent, bugün ve gelecek arasında bir iletişim aracı olarak varlık göstermiş, belirli dönemlerde çevreyi korumuş, onu gelecek dönemlere aktarmıştır. Bu işlevleri gerçekleştirirken de üzerinde yaşayan her kuşağın yaşam tarzını, geçmişteki kuşakların yaptıkları seçimlerle birleştirmiştir.³⁶

M.Ö. 4000-3000 yılları arasında maden bilgisinde yaşanan gelişmeler, coğrafi, ekonomik ve kültürel koşullardaki uygunluk gibi unsurlar kentlerin oluşmasını sağlamıştır. İlk yerleşimler, mülklerin gelişigüzel bir şekilde yığılıp büyümesi ile ortaya çıkmıştır. Bu kentlerde, dönemin koşulları ve uygarlık seviyeleri ile uygun bir dönüşüm yaşanmıştır. Anadolu'da yerleşik tarım ve artı ürün biriktirilmesi ile hücre evlerden ilk köy tipi yerleşimlere geçilmiştir. Krallık kurumu ile sosyal tabakalaşma ve köy tipi yerleşmelerden kent modeline doğru ilerlenmiştir. Daha sonra küçük kent devletleri ticaretin gelişmesiyle yerlerini ticaret kentlerine bırakmışlardır. Böylelikle

³⁴ Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme", Çev. B. Duru, A. Alkan, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 79.

³⁵ Paul K. Hatt, Albert J. Reiss, "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 27.

³⁶ Örgen Uğurlu, "Kentlerin Tarihsel Gelişimi", **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 25.

yeni kültürlerin yansıtıldığı ve kentlerin bunların doğrultusunda planlandığı yerleşim yerleri meydana gelmiştir. Dolayısıyla insanlık ilkelikten uygarlığa ve düzensiz toplumdun düzenli topluma geçmiştir.³⁷

Bu dönemlerde kentin karakteri politik açıdan da biçimlendirilmiştir. Kent, devleti yaratırken, devlet de temellerini kent üzerinde inşa etmiştir. İnsanlık tarihinin başlangıcından 18. yüzyıla kadar gelen dönemde kentler tek başına varlığını sürdüren birimler olarak değil, parçası oldukları toplum ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kralın birleştirici olabilmesi için kent ve toplum üzerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır.³⁸ Sanayi öncesi dönem olarak adlandırılan bu dönemde, kentin sosyal örgütlenmesi, organik enerjiye dayanan iktisadi yaşama uygundur. Elit tabaka, büyük arazi sahipleri, devlet, din ve eğitim alanlarında önemli konumlara sahip insanlar tarafından oluşturulmuştur. Bununla birlikte zanaatkârlar ve köylülerden meydana gelen bir topluluk bulunmaktadır. Diğer yandan sanayi öncesi kentin mekansal yapısı, ekonomik ve sosyal yapı ile de uyumludur. Örneğin, elit tabakanın itibarlı bir alan olarak görülen kent merkezinde oturmasına karşılık, alt tabakalar kent dışında konumlanmışlardır.³⁹

Sanayi öncesi kentinin yerini 19. yüzyılda sanayi kentine bırakmasıyla makine ve ticaretin hüküm sürdüğü bir dönem başlamıştır. Bu dönemde ticaretin gelişmesi ve sanayinin ilerlemesi ile kapitalist toplumun temeli atılmıştır. Burjuvazinin üretim ve serveti bir güç haline getirmesi ve ticarettten doğan bir sınıf olarak aristokrasinin yerini almasıyla sanayi toplumu beş yüz yıl boyunca yavaş yavaş gelişmiştir. Söz konusu gelişim sürecinde Rönesans, Protestanlık ve Sanayi Devrimi unsurları öne çıkarken, kendi içinde kapalı olan ortaçağ kentleri çökmüş ve şehir proletaryası doğmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplum dengesi altüst olmuş, tüccarların 18. yüzyıla kadar yoksullara, hastalara, işsizlere ve evsizlere yaptıkları yardımlar yerini sanayi liderleri arasında yaşanan sert çekişmelere ve rekabetlere bırakmıştır.⁴⁰ Sadece işin niteliği değil, aynı zamanda toplum, cinsiyet ve akrabalık ilişkileriyle sınıfların yerleşim düzenleri de değişmiştir.⁴¹ Yoksullar sanayi hareketine katılabilmek için

³⁷ Örgen Uğurlu, a.g.e., s. 33-35.

³⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s. 356-357.

³⁹ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 33-35.

⁴⁰ Michel Ragon, **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, Kabalcı Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 17.

⁴¹ Deborah Stevenson, **Cities and Urban Cultures**, Open University Press, Philadelphia, 2003, s. 13.

kentlere akın etmeye başlamışlar, sermaye sahipleri de fabrikaları ile iş imkanı sağlamışlardır. Ancak rekabet ve işçi sayısının çokluğu kısa sürede ücretlerin yoksulluk sınırının altına düşmesine yol açmıştır.⁴² Zira yapılan nüfus çalışmaları 19. yüzyılın başında yirmi binden fazla nüfuslu on beş İngiliz kentinin nüfuslarının yüzyıl sonunda yüz seksen beş bine çıktığını göstermiştir.⁴³ Sadece Londra'nın nüfusu 1851'de iki buçuk milyona⁴⁴, 1900'de ise İngiltere nüfusu kırk beş milyona varmıştır. Fransa'da 19. yüzyılın ilk yarısında nüfus % 30 artmış; 1810 yılında yirmi sekiz milyon olan nüfus, 1850'lere gelindiğinde otuz altı buçuk milyona, 1900'de ise kırk milyona ulaşmıştır. Almanya'da da 1700'lerde yirmi milyon civarında seyreden nüfus, 1900'lerde altmış milyona yaklaşmıştır.⁴⁵

Ekonomik faaliyetler üzerinde yoğunlaşma, ekonomi odaklı faaliyetlere eğilim ve evin dışındaki faaliyetlerin zaman ve enerji kaybı görülmesi 16. yüzyıldan itibaren büyük bir artış göstermiştir. 19. yüzyıla girerken sanayi kentinde açıkça amaç, pazar hacmini sürekli genişletmek ve kenti bir meta haline getirerek kapitalizmin bir parçası yapmak olmuştur.⁴⁶ Ortaçağ kentinin canlı ve kıvrımlı formları karşısında sanayi kentinin düz bir şekilde inşa edilmesi ve dik açılar halinde çizilerek arazilerin düzleştirilmesi, ortaçağ ekolojik kentlerinin yok olmasına ve kâr amaçlı kentlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kentlerin düz bir alanda büyürken genişlemeye elverişli olmaması ve uzak mahallelere ulaşımın zorlaşması nedeniyle kapitalist kentler ulaşım problemini çözecek otobüs ve tramvay gibi araçlar icat etmişlerdir. Böylece kentlerin genişlemelerini engelleyen unsurlar bir bir ortadan kaldırılmıştır.⁴⁷

Bu gelişmeler karşısında genişlemenin ve nüfus artışının büyük bir başarı sayıldığı 19. yüzyıl kenti, sanayileşme ve ticaretin konusu haline gelmiş, dolayısıyla kentin gelişim süreci bu bölümde sanayileşme ile birlikte anılmıştır.

⁴² Michel Ragon, a.g.e., s.17.

⁴³ Deborah Stevenson, a.g.e., s. 13.

⁴⁴ Leonardo Benevolo, **Avrupa Tarihinde Kentler**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 165.

⁴⁵ Didem Danış, "Nüfusbilimin Kuramsal Tarihçesi (19. yüzyıl)", **Demografi: Nüfus Meselelerine Sosyolojik Bir Bakış**, 4. Ders, s. 4-5.

⁴⁶ Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent – Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 548.

⁴⁷ Michel Ragon, a.g.e., s. 18-19.

a. Sanayileşme

Sanayi Devrimi'nin yaklaşık 80 yıllık bir süreç boyunca İngiltere dışında hiçbir ülkeyi etkilememesi, sanayileşmenin İngiltere sınırları içerisinde yalıtılmış bir olgu şeklinde gelişmesine neden olmuştur. Ancak 1760-1780 yıllarına gelindiğinde etkileri diğer Avrupa ve dünya ülkelerinde de görülmüştür. Fransa, Belçika, İsviçre ve Amerika Sanayi Devrimi'nden etkilenen birinci grup ülkeler iken, ikinci bir grubun ortaya çıkması için yaklaşık 50-60 yıl beklenmesi gerekmiştir. Bu ikinci grup Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın bazı bölgelerinden oluşmuştur. Bu süreç içerisinde 19. yüzyıla da atım atılmıştır. Üçüncü grup ise birçok farklı ülkeden, Rusya, İsveç, İspanya, İtalya ve Japonya'dan meydana gelmiştir. Bu üçüncü grubun da Sanayi Devrimi'nden etkilenmesi 19. yüzyılın ikinci yarısını bulmuştur.⁴⁸ Dördüncü grup Hollanda, Danimarka ve Norveç ise Sanayi Devrimi'nin etkilerini ancak 1914'ten sonra hissetmiştir.⁴⁹ İngiltere'de başlayarak Avrupa'nın diğer devletlerine yayılan sanayileşmeyle, 13. yüzyıldan beri ilk defa Avrupa'daki kent sisteminin nitel ve nicel boyutları da değişime uğramıştır.⁵⁰

Sanayi Devrimi ile birlikte, tarıma dayalı toplumlar hızlı ve yoğun bir şekilde sanayi toplumlarına dönüşmüşlerdir. Kentleşme, nüfusun büyük bir kesimi için bir konut deneyimi ve yaşam tarzı haline gelmiştir. Böylelikle toplum yeni formlara sahip olmuş, güç dengeleri değişmiş ve kentsel duyarlılık doğmuştur.⁵¹ Sanayi öncesi kentin hakimi dağılık endüstri, buharlı makinelerin kullanımıyla toparlanmaya başlamıştır. Sanayileşme ile ortaya çıkan makineleşme de, fabrikaların ve ulaşım sistemlerinin oluşmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Küçük tesisler yerlerini büyük fabrikalara bırakmış, kente göç büyük bir hızla artmıştır. İş talep eden işçi ve işsiz nüfus kente göç ederek fabrika bölgelerinin etraflarında yerleşimler kurulmuştur. Bu süreç içerisinde yaygınlaşan demiryolları büyük kent merkezlerine ulaşarak enerji ve hammadde gereksinimini karşılamıştır. Dolayısıyla demiryollarının geçtiği kentler de yeni endüstri merkezlerine dönüşmüştür.⁵² Ayrıca önceleri açıldığı bölgeyle sınırlı olan maden ocakları da demiryolları sayesinde genelleşmiş, demiryolları nereye giderse maden arama faaliyetlerini teşvik etmiştir. Önceki dönemlerde gemi

⁴⁸ Paul Bairoch, *De Jéricho A Mexico Villes et Economie Dans l'Histoire*, Gallimard, Paris, 1985, s. 275-276.

⁴⁹ Paul Bairoch, a.g.e., s. 338.

⁵⁰ Leonardo Benevolo, a.g.e., s. 165.

⁵¹ Deborah Stevenson, a.g.e., s. 14.

⁵² Kürşat Bumin, *Demokrasi Arayışında Kent*, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 66.

havuzları, köprüler ve kanallar, nehir kıyılarının kırsal manzaralarına yeni güzellikler katarken, genişleyen demiryolu ağları kırsal alanda derin yaralar açmıştır. Kesilen yerler ve setler çıplak bırakılmış, ağaçlandırma yapılmamış, topraklara iyi bakılmamıştır.⁵³

Sonuç olarak dumanı, kömürü, hangarları ve depoları ile kent merkezine kadar ulaşan bir demiryolu sistemiyle, kendisini izleyen fabrikaların kent içerisinde kapladığı alanlar, havanın ve suyun hızla kirlenmesine ve atık maddelerin tepeler oluşturmaya yol açmıştır.⁵⁴ 1820'den 1900'e kadar süren bu dönemde kentler karmakarışık ve yerle bir olmuş bir savaş alanı şeklinde tanımlanmış⁵⁵, sanayileşme ile kent arasındaki ilişki de, sanayileşmenin dünyanın o güne kadar gördüğü en yoz kent ortamını yaratmasıyla ve yönetici sınıfların oturdukları yerlerin bile pis ve aşırı kalabalık olmasıyla açıklanmıştır.⁵⁶

b. Kentleşme

Günümüz kentlerinin kökleri binlerce yıllık bir geçmişe uzanmaktadır. Sümer ve İndus vadisi kentleriyle günümüz kentleri arasında yaklaşık yüz seksen kuşak bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde kentlerin işlevleri, boyutları ve yapıları değişikliğe uğrasa da, ilk kentler ile günümüz kentleri arasında bir miras ilişkisi vardır.⁵⁷ Kentler tarihi uygarlığın başlangıcına kadar uzansa da, kentler özellikle sosyal anlamda dönüşümler yaşamaya 19. yüzyılda başlamışlardır. Bu nedenle bu bölümde kentleşme olgusu 19. yüzyıldan itibaren ele alınacaktır.

Kentleşme, nüfusun mekan içerisinde yer değiştirmesini aşan, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel bir değişim sürecini ifade eden bir kavramdır.⁵⁸ 19. yüzyılda kentleşme, kırdan kente göçlerin ve nüfus yoğunluğunun yaşandığı, bir dönüşüm süreci içerisinde farklılaşma, uzmanlaşma ve örgütlenme ile tarım faaliyetlerinin sanayileşmesi şeklinde tanımlanmıştır. Sanayi devriminin

⁵³ Lewis Mumford, a.g.e., s. 553-554.

⁵⁴ Kürşat Bumin, a.g.e., s. 68.

⁵⁵ Michel Ragon, a.g.e., s. 19.

⁵⁶ Lewis Mumford, a.g.e., s. 549-550.

⁵⁷ Jean-Louis Huot, Jean-Paul Thalmann, Dominique Valbelle, **Kentlerin Doğuşu**, Çev. Ali Bektaş Girgin, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 12.

⁵⁸ Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk – Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 95.

başlangıcında ticaret yaşamının gelişmesiyle sanayi öncesi dönemin izlerini taşıyan zanaatlar bütünleşmiş ve makineleşme ile rasyonalizm yaygınlaşarak yeni kapitalist üretimin istekleri karşılanmaya çalışılmıştır. Böylelikle kent yapısı sarsılmaya ve değişmeye başlamıştır. Tüm sanayi dalları enerji kaynakları, ulaşım araçları, hammadde kaynakları ve insan gücünün ucuz olması ve kolay elde edilmeleri nedeniyle eski kentlerin dışına yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Bunun sonucunda o bölgelerde açılan fabrikaların yakınlarında işçi kentleri doğmuştur. Böylelikle kentleşme sanayileşmenin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁹

Kentleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel yapılardaki sürekli değişim ve nüfusa bağlı bir büyüme ile kentin fiziksel sınırlarının değişimidir. Kentleşme sadece kentsel ortamda değil, kırsal alanlarda da etkisi göstermektedir. Kentleşme sürecini tamamlayan mekan, politik ve ekonomik güç merkezi haline gelerek tarımsal ya da kırsal olmasına bakmaksızın tüm toplumu etkilemektedir. Sanayileşmeyle köyler kasabalara, kasabalar kentlere ve son olarak da birçok kent metropollere dönüşmüşlerdir. Ancak bu süreç içerisinde bu yerlerin hiçbiri söz konusu büyüme ile başa çıkabilecek şekilde örgütlenememişlerdir.⁶⁰

19. yüzyılda sanayileşmenin etkilerinin öncelikle hissedildiği İngiltere dışında hiçbir Avrupa ülkesinde kentleşme adına herhangi bir değişim yaşanmamıştır. İngiltere’de 1837-1842 yılları arasında kentleşme oranı % 40’a ulaşmıştır. 1880’e gelindiğinde ise nüfusun % 68’i kentlerde yaşamaya başlamıştır. İngiltere dışındaki diğer ülkelerin de sanayileşme sürecine girmesiyle, bu ülkelerde de kentleşme etkisini göstermiştir. 1850’den itibaren Avrupa’da kentleşme oranı % 60 artmış ve I. Dünya Savaşı arifesinde nüfusun % 45’lik bir bölümünü kentli nüfus oluşturmuştur. Bu nedenle, 20. yüzyıl sonunda gelişmiş Avrupa ülkeleri kentlerinin oluşum sürecinin 19. yüzyılda başladığı kabul edilmiştir.⁶¹ Asya, Afrika ve Güney Amerika’nın gelişme sürecindeki kentleri ise kent merkezlerini ve hayatını yüksek nüfusa göre yapılandırmışlardır. Ancak, bu üçüncü dünya ülkelerindeki kentsel patlamalar, 19. yüzyıl Avrupa’sının aksine kırsal alandan kente çalışmaya gelen nüfus nedeniyle gerçekleşmemiş, bu ülkelerin sosyal yapıları, doğal nüfus artışını beraberinde getirmiş ve bu nüfus artışı sadece kentlerde değil kırsal alanlarda da

⁵⁹ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990, s. 5-6.

⁶⁰ Deborah Stevenson, a.g.e., s. 15-16.

⁶¹ Paul Bairoch, a.g.e., s. 281.

yaşanmıştır.⁶²

Kentlerin yaşadığı bu süreçlere rağmen, sanayiye dayalı bir yaşam şüphesiz 19. yüzyılda bir anda ortaya çıkmamıştır. Ticaret ve ticaret yöntemleri 14. ve 15. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Ticaretin gelişimiyle toplumsal sınıfların ağırlığı değişmiş, savaşçı ve aydın aristokrasi yerini ticaretten doğan yeni bir sınıfa, burjuvaziye bırakmıştır. Bu gelişim içerisinde uygarlık bir takım aşamalardan geçmiştir. Bunlar, Hıristiyan kenlerini yok eden ve köylülerin topraklarını kaybetmeleri sonucu proletaryanın sahneye çıktığı ve özgür bir zanaatkarlığın serflikten daha cazip hale geldiği Rönesans, iş hayatında kar elde etmeyi bir erdem olarak getirerek Hıristiyanlara bankacılık izni veren Protestanlık ve aristokrasinin elindeki gücün Fransız burjuvazisine geçmesine yol açan 1789 Devrimi'dir.⁶³ 1789 Devrimi'ne kadar Avrupa köylüsü sadece belirli bir egemen sınıfı besleyen bir araç olarak görülmüştür. Kentin kırsal ticareti ve tahılın dışarı satımını engellemesi karşısında, köylü kente ucuz yiyecek sağlamış, kenti doyurmuştur. Bununla birlikte, köylüler hizmetleri ve vergiler yüzünden toprağın ve köylünün sahibi toprak ağalarını desteklemek zorunda kalmışlardır.⁶⁴ 1789 devrimi ile aristokrasinin elindeki gücün Fransız burjuvazisine geçmesine yol açmıştır. Bu aşamalar karşısında ticaretin gelişmesi ve sanayinin ilerlemesiyle ortaçağ kentleri çökmüş ve şehir proletaryası kurulmuştur.⁶⁵ 1789 Devrimi ve yaydığı fikirler ve kısmen de 1848 Devrimi, tekelci toprak ağalığını yok etmiştir. Toprak ağaları ve köylüler arasında toprağa ilişkin farklılıklar, köylülerin yükümlülükleri ve vergileri kaldırılmıştır. Bu noktada toprak sahiplerinin gelirlerini artırma isteği, kapitalizmin gelişmesi, kentte yaşayanların zenginleşmesi ve tarımsal ürünlerinin satılma oranının artması ile hızlanmıştır.⁶⁶

Ticaret anlayışıyla işleri bozulan serflerin birden işlerini kaybetmesi serfliğin tamamen ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bu gelişme toprağa bağlı olan serfin toprağını terk edememesi ve başkaları tarafından da topraktan çıkarılmamasından dolayı onlardan kurtulma yolu bulamayan burjuva sınıfının işine yaramıştır. Dolayısıyla, çiftçilerin yerini, kalabalık ve çok kâr getiren koyun sürülerini güden

⁶² Deborah Stevenson, a.g.e., s. 14-15.

⁶³ Michel Ragon, a.g.e., s. 17.

⁶⁴ Max Weber, "Almanya'da Kapitalizm ve Kırsal Toplum", **Sosyoloji Yazıları**, Çev. T. Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 299.

⁶⁵ Michel Ragon, a.g.e., s. 17.

⁶⁶ Max Weber, a.g.e., s. 307-308.

çobanlar almıştır. Böylelikle serfliğin ortadan kalkması burjuvazi için büyük bir kazanç, yersiz yurtsuz kalmak ise sanayi toplumunda yoksulların başına gelen ilk felaket olmuştur. Bu nedenle, kırsal bölgelerden sürülen işsizler büyük şehirlere akın etmişlerdir. Yaşanan akımlar sonucunda öncelikle kiralar artmış, daha sonra da maaşlar düşürülmüştür. İş bulmanın bir şans olarak görüldüğü bu dönemde büyük kentlerde yaşayanların dörtte biri dilencilerden oluşmuştur. Yoksulların yaşadığı ve 17. yüzyıldan önce görülmeyen bir konut sorunu aydınlanma çağı diye adlandırılan bu dönemden itibaren alışıldık bir durum halini almıştır.⁶⁷ Bu noktada kentin yapısı içerisindeki kapalılık ile geç ortaçağ kentlerini karakterize eden düzensizlik ve kargaşa dayanılmaz bir hale gelmiştir. Bu bağlamda kente nefes aldırabilmek için içi kalabalık nüfus ile dolu surlar kentin çeperlerine doğru itilmiş, barakalar ve eski evler yıkılmıştır. Ayrıca, dolambaçlı sokaklar düz caddelere veya meydanlara dönüştürülmüştür.⁶⁸

Sanayileşmeyle yaşanan ekonomik patlama Batı kentlerinin bir takım değişimler geçirmesine neden olmuştur. Kentsel yaşam bir istisnadan kurala dönüşmüş, sosyal yapı değişime uğramıştır.⁶⁹ Canlı olmayan güç kaynaklarının kullanıldığı bir üretim sistemine geçilmesiyle ekonomik yapı kent sınırlarının dışına taşmış ve başarıya önem veren bir sınıf sistemi ortaya çıkmıştır.⁷⁰ İmalatın hızla gelişmesi ve işçiye gerek duymasıyla ücretlerde yaşanan yükselme, topraklarından ayrılan işçi ordularını kentlere yöneltmiştir. Yaşanan bu göçle nüfus büyük oranda artmış ve bu artışın neredeyse tümü proletaryayı meydana getirmiştir.⁷¹

Sanayi kentinin doğuşu, fabrika ve iş yerleri yakınlarında apartman tipi yeni konut alanlarının oluşumunu da beraberinde getirmiştir. Kent merkezi ofis, depo ve ticari iş alanlarına, ticari merkezin çevresi ise işçilerin kaldıkları mahallelere ayrılmıştır. İşçilerin yaşadığı alanların dışında ise, üst orta sınıfa düzenli yaşam alanı sunan villa tipi evler yer almıştır.⁷²

⁶⁷ Michel Ragon, a.g.e., s. 22-23.

⁶⁸ Lewis Mumford, a.g.e., s. 432.

⁶⁹ Paul Bairoch, a.g.e., s. 277.

⁷⁰ Gideon Sjöberg, "Sanayi Öncesi Kenti", Çev. B. Duru, A. Alkan, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 51-52.

⁷¹ Friedrich Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, Eriş Yayınları, Ankara, 2007, s. 44.

⁷² David C. Thorns, **Kentlerin Dönüşümü, Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam**, Soyak Yayınları, İstanbul, 2004, s. 16.

Kentsel mekanın sanayi öncesi kentlere göre çok daha geniş olması, konut ve işyerleri arasında kesin bir ayırım yaratmıştır. Bu nedenle üst ve orta gelir grubu kent çevresinde yerleşirken, merkez ve konut alanları arasında kalan geçiş bölgelerinde alt tabaka grubu yer almıştır.⁷³ Üst ve orta gelir grupları ile işçi ailelerinin hayatlarının birbirinden keskin çizgilerle ayrılması, yaşamlarını birbirleri ile hiçbir şekilde iletişime girmeden sürdürmelerini de beraberinde getirmiştir. Ancak bu duruma rağmen, üst ve orta gelir grubunun yaşadığı mahalleler ile işçi mahalleleri arasında tam bir ayırım gerçekleşmemiştir. Bunun nedeni, üst ve orta gelir grubunun kendilerini işçi sınıfından korumak için kurdukları mahallelerde bir süre sonra ortaya çıkan güvenlik eksikliğidir. İşçi sınıfını etkileyen salgın hastalıkların onları da etkilemesiyle hastalıkların onlara da yaklaşabileceği ve aralarındaki ayırımın bunu engelleyemeyeceğini anlamışlardır. Dolayısıyla burjuva sınıfı ya kentin merkezini yoksullara bırakıp banliyölere yerleşmiş ya da kent merkezindeki işçi mahallelerinden geniş caddeler geçirek onları kentin dışına atmışlardır.⁷⁴ Engels de sınıflar arasında yaşanan bu ayırımın diğer Avrupa kentlerindeki gibi İngiltere kentlerinde de yaşandığını görmüş ve eleştirmiştir. İnsanların birbirlerini yalnızca yararlı nesnelere gibi görerek sömürdüğünü, güçlünün güçsüzü ezdiğini, zayıf ve yoksullara varlıklarını sürdürmeleri için güçlü kişilerin hiçbir şey bırakmadığını belirtmiştir.⁷⁵

Üst ve orta gelir gruplarının kent merkezinden ayrılıp kent çevresine yerleşmesiyle kent merkezinde hızlı bir kentleşme yaşanmış, düşük standartlı ve kalitesiz konutlar üretilmiştir. Bu dönemde amaç, artan arsa fiyatları ile birlikte mümkün olduğunca çok konut inşa etmektir. Böylelikle işçi sınıflarından üst ve orta sınıflara kadar geniş bir kesimi kapsayan sıra evler, bekarlar için pansiyon türü konutlar ve en niteliksiz barınma biçimi olan tek hacimli konutlar ortaya çıkmıştır. Ancak bu konutlar artan talebi karşılayamamış ve konut birimleri bölünerek kiralanmıştır.⁷⁶ Mülk sahiplerinin bir binaya ne kadar çok kiracı doldururlarsa kira miktarının da bir o kadar arttığını görmeleriyle kentlerdeki binalar büyük bir yoğunluğa ulaşmıştır. Mülk sahipleri kendi binalarının masraflarını, kentleri doldurmuş ve yer sıkıntısı çeken işçilerden çıkarmışlardır. Böylece yüksek kira

⁷³ Örgen Uğurlu, a.g.e., s. 60.

⁷⁴ Kürşat Bumin, a.g.e., s. 69.

⁷⁵ Friedrich Engels, a.g.e., s. 53-54.

⁷⁶ Örgen Uğurlu, a.g.e., s. 61.

dönemiyle paradoksal olarak yoksul konutlar dönemi de başlamıştır.⁷⁷

Sanayinin gelişiminin ilk günlerinden itibaren kapitalizm kentlerde sınıflar arasındaki farklılıkları ve eşitsizlikleri yaratmıştır. Sınıflar arasında yaşanan bu ayrımlar, orta ve üst gelir gruplarının yüksek standartlarda ve temiz alanlarda yaşadıkları anlamına da gelmemiştir. Avrupa'da tüm 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında, sadece fiziksel koşullar bozulmamış, sanayileşmeyle kentte gelişen bina çılgınlığı, sanayi öncesi kentlerdeki ortak sağlık standartlarında ve hijyen uygulamalarında gözle görülür bir düşüşe yol açmıştır.⁷⁸ Güneş ışığının alınmaması nedeniyle çocuklarda raşitizm, kötü beslenmeden dolayı kemik yapılarında ve organlarda şekil bozuklukları, salgı bezlerinin kötü çalışması ve temel hijyen şartları için gerekli olan suyun bulunmaması sonucunda deri hastalıkları, pislik ve dışkıları nedeniyle çiçek hastalığı, tifo, kızıl ve mikrobik anjin, yaşam koşullarının salgın hale gelmesini kolaylaştırdığı verem ve kısmen çevresel olan meslek hastalıkları ortaya çıkmıştır.⁷⁹

Sanayileşmenin başında doktorların yaptığı değerlendirmelerde, işçi mahallelerinde yaşanan bu sağlıksız yaşam koşullarına yoksul konutlarının yol açtığı belirtilmiştir. Bu yaşam koşullarının yaydığı salgın hastalıklardan burjuva sınıfının da etkilenmemesi ve korunabilmesi için yoksul mahallelerin temizlenmesi tavsiye edilmiştir. Burada asıl amaç etkili koruma sağlamaktır. Burjuva sınıfının sanayi kentinde tek ilgisini çeken kendi menfaatleridir. Sanayi kentine gelen işçi nüfusunun yoğunluğu karşısında bu sınıf hiçbir şekilde işçi bulma problemi yaşamamıştır. Ayrıca sanayileşmenin ilk yıllarında maden ocaklarında ve iplik fabrikalarında yaşanan yüksek ölüm oranları da onlar için pek önemli olmamıştır.⁸⁰ Engels'e göre, yoksulun sermaye karşısında hiçbir değeri yoktur. Yoksul eğer bir iş bulmayı başarabilmiş ise, yani işçi burjuvaziye kendi sırtından zengin olabilme imkanını vermiş ise, kazanacağı ücret, ruhu ile bedenini bir arada tutabilmesine yetecek kadardır. Ancak iş bulamamış ise çalacak, aç kalacaktır. Engels'in izlenimlerini aktardığı günlerde İngiltere'de yaşanan ölümler ile ilgili burjuva sınıftan hiç kimse gerçekleri konuşmaya cesaret edememiştir. Gerçeklerin konuşulması demek burjuvazinin kendisini suçlaması demektir, çünkü dolaylı da olsa bu ölümlerin

⁷⁷ Michel Ragon, a.g.e., s. 18.

⁷⁸ Deborah Stevenson, a.g.e., s. 18.

⁷⁹ Lewis Mumford, a.g.e., s. 571.

⁸⁰ Michel Ragon, a.g.e., s. 27.

sorumluları onlardır. Uzunca bir süre doğru dürüst beslenemeyen işçilerin yaşadığı güçsüzlük ve hastalıklar ölümlerine yol açmıştır. İngiliz işçileri bunu sosyal cinayet olarak tanımlamışlar ve tüm toplumu suç işlemekle itham etmişlerdir.⁸¹

Bu gelişmeler yaşanırken henüz yirmi dokuz yaşındayken dünyadaki ilk ince pamuk ipliği fabrikasının sahibi olan Robert Owen, toplumu yaratılmış bir ürün, kurumları ise arzu edildiğinde değiştirilebilen çarklara sahip mekanik bir yapı olarak görmüştür. Owen her ne kadar mekanik bir toplum biçimlendirse de, fabrikasında ilk sosyal reformları uygulamış ve hümanist bir yaklaşım sergilemiştir. Maaşları yükseltmiş ve çalışma saatlerini düşürmüştür. Ayrıca işçilerin beslenme ve temizliği ile de ilgilenmiş, verimi artıracak bir iş dağılımı uygulayarak işleri özelleştirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte işçilere temiz evler sunmuş, işçi mahallelerinin temizliği ile ilgili düzenlemeler yapmıştır. Bu uygulamalar ile Owen fabrikasındaki işçilerin refah seviyelerini artırırken kendisi de zenginleşmiştir.⁸²

Owen'ın uygulamaları dönem içinde bir istisna teşkil etmiş ve işçilerin genel yaşam koşullarını, özellikle konut koşullarını iyileştirilmesini hedefleyen Owen gibi düşünen sosyalist kuramcılar bir takım önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler karşısında, öncelikle sanayileşmenin yol açtığı hastalıklara yakalanan ilk ülke olan İngiltere'de, sonra Prusya'da, daha sonra da Fransa ve ABD'de çalışanları korumaya yönelik kanunlar yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunlar öncelikle en çok haksızlığa uğrayan, en çok çalışan emekçi grubunu meydana getiren kadın ve çocuklara yönelik olmuştur. Bu yaklaşımla işçilerin çalışma saatleri azaltılmış, işçi sendikalarının kurulmasına izin verilmiş, iş kazası geçirenlere maaş ve tazminat ödenmiş, emeklilik ve haftalık izinler düzenlenmiştir. Ayrıca Fransa ve İngiltere'de aynı dönemde sağlıksız koşullardaki konutların kiraya verilmesini yasaklayan kanunlar çıkarılmıştır. Böylelikle hijyeni tavsiye eden doktor, rahip, ekonomist ve sosyalistlerden oluşan hijyenistlerin talepleri ve tavsiyeleri üzerine, konutlara içme suyu, kanalizasyon ve tuvalet kabinleri yapılmıştır. Bu yenilikler sayesinde 1870'ten sonra ölüm oranlarında bir düşüş yaşanmıştır.⁸³

19. yüzyıl süresince yaşanan bu modern coğrafi bir dönüşüm, yüzyılın ikinci

⁸¹ Friedrich Engels, a.g.e., s. 54-55.

⁸² Michel Ragon, a.g.e., s.60-61.

⁸³ Michel Ragon, a.g.e., s. 82-84.

yarısında bütün Batılı ülkeleri etkisi altına almış, Fransa, Almanya ve Amerika gibi kırsal toplumlar, bir yüzyıl sonra kentli toplumlara dönüşmüşlerdir. Berlin ve New York ülkelerinin kırsal bölgelerinin uluslararası ticaret akışına boyun eğmesi sonucunda Londra gibi hızla büyümüştür. Bu nedenle 1848 ile 1945 yılları arasında kent devrimi çağı adı verilmiştir. Ancak bu kentsel değişim sadece imalat ve serbest piyasaların büyümesi ile ilgili değildir. New York, Paris, Berlin ve Londra gibi kentler hükümetlerin ve büyük bankaların ulusal ve uluslararası mal ve hizmet piyasalarını kontrol ettikleri yerlerdir. Bununla birlikte sermaye ya da iş yokluğu da kırsal nüfusun kentlere gelişini engellememiştir. Dolayısıyla kent devrimi birçok etkenin birlikteliği ile ortaya çıkmış ve bu büyüme özellikle Londra üzerinden örneklendirilmiştir.⁸⁴

Sanayi kentinin bu isyan ettiren manzarası karşısında kentler büyümeye ve gelişmeye devam etmiştir. İçlerinden metropoller, büyük kentler, sanayi kentleri ve sürekli olarak konut alanları üremiştir. Ancak bu üretim süreci karşısında 19. yüzyılın başından itibaren birçok doktor, ekonomist ve filozof yaşanan kenti eleştirmiştir. Böylelikle yeni bir kent ve konut ile birlikte yeni bir toplum da yaratmayı dileyen bu düşünürler “şehircilik” kavramının doğması açısından ilk örnekleri sergilemişlerdir.⁸⁵

c. Sosyal Teoriler

Sanayi devriminden önce benzeri görülmemiş gelişmeler kentlerde büyük nüfus artışlarına yol açmıştır. Bu durum ülkelerin sanayileşme düzenlerini de etkilemiştir. İngiltere 1800’lerin başında bu gelişimlerin yaşandığı ilk sahnelerden biri iken, Fransa ve Almanya bu gelişimi ancak 1830’lardan itibaren yaşamaya başlamıştır. Yapısal açıdan, üretim ve ulaşımın dönüşümüyle yeni kentsel işlevler ortaya çıkmış ve Ortaçağ Avrupa kasabalarının genişlemesine katkıda bulunmuşlardır. Bununla birlikte kentte yaşayan toplulukların, büyüyen ve gelişen kente uyum süreci sırasında yeni bir düzen meydana getirilmiştir. Bu açıdan birçok kentsel girişim gerçekleştirilmiş ve birçok sosyal teori ortaya atılmıştır. Bu sosyal teoriler öncelikle kendilerini hijyenistler diye adlandıran bir grup doktor ve entelektüel tarafından ortaya konulmuştur. Daha sonra sosyalist ütöapistler ve

⁸⁴ Richard Sennett, **Ten ve Taş – Batı Uyarılığında Beden ve Şehir**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 286 - 287.

⁸⁵ Kürşat Bumin, a.g.e., s. 70.

kültüralistler kentle ilgili farklı bakış açıları sunmuşlardır. Son olarak ise Marksist teori döneme dahil olmuştur.⁸⁶

c.1. Hijyenistler

19. yüzyıldaki sanayileşme süreci nüfusu da etkilemiştir. Yapılan nüfus sayımlarına göre, başta İngiltere olmak üzere tüm kıta Avrupa'sında aşırı ve hızlı nüfus artışı yaşanmıştır. Böylelikle bir konut sorunu ortaya çıkmıştır. Bu konut sorunu ise dönemin sağlık sorunları ile orantılı olarak gelişmiştir. Dolayısıyla bu dönemde konut sorununu çözmek üzere gündeme getirilen politikalar ve uygulamalar özünde sağlık sorunlarının çözümlenmesi konusuna odaklanmaktadır.⁸⁷ Her ne kadar 18. yüzyılın sonlarına doğru kamu sağlığı için bir takım çalışmalar ve reformlar yapılmış, enstitüler açılrsa da 19. yüzyılın başlarında su kaynağı, kanalizasyon ve konut gibi sorunlar çözülmemiş, hatta sanayileşme ve kentleşme ile birlikte artarak devam etmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında doktorlar kentlerde yaşanan büyük sağlık problemlerini araştırarak bunlara çözüm arayışına girmişlerdir. Böylelikle 1820'lerin sonlarına doğru hijyenistler olarak adlandırılan kamu sağlığı hareketi oluşmuştur. Fransa'da Claude Lachaise, Dr. Louis René Villermé ve Alexandre Parent-Duchatelet,⁸⁸ İngiltere'de ise Sir Edwin Chadwick hijyenist olarak anılmış ve sağlık problemlerini kente bağlamışlardır.⁸⁹

Tıp biliminin gelişmesi, sağlık şartlarına uymayan büyük bir kentsel gelişmenin mahalli vergileri ödeyenler tarafından karşılanacak bir ekonomik kayba yol açtığı ve sosyal refah için özel haklar ile piyasa güçlerine belli bir oranda müdahale edilmesi gerektiğinin fark edilmesiyle İngiltere'de kamu sağlığı denetimleri gelişmiştir. Bu dönemde konut sorunu, denetimlere ve mevzuatlara göre, kamu hizmeti içerisinde değerlendirilmiştir.⁹⁰ Bu gelişmeler karşısında Chadwick 1842'de bir rapor düzenlemiştir. Bu rapora göre 1845'te resmi bir soruşturulma

⁸⁶ Françoise Choay, *L'Urbanisme, Utopies et Réalités-Une Anthologie*, Editions du Seuil, Paris, 1965, s. 10-11.

⁸⁷ Esin Özücü, *Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 1765, Hukuk Fakültesi N. 388, İstanbul, 1972, s. 56.

⁸⁸ Ann Elizabeth Fowler La Berge, *Mission and Method, The Early Nineteenth-Century French Public Health Movement*, Cambridge Studies in the History of Medicine, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 18.

⁸⁹ Leonardo Benevolo, a.g.e., s. 173.

⁹⁰ Esin Özücü, a.g.e., s. 56-57.

yapılmıştır. Bunun üzerine Londra’da kamu sağlığı ile ilgili bir takım önlemler alınmış ve bir sağlık kurulu kurularak 1848’de ilk Kamu Sağlığı Kanunu çıkarılmıştır.⁹¹ Ancak, 1871’e kadar kanun ile mahalli idarelere verilen yetkilerden kaynaklanan faaliyetler merkezi idare tarafından etkili bir şekilde kontrol edilememiştir. 1875’te çıkarılan Kamu Sağlığı Kanunu ise bu dönemin sağlık ile asıl ilişkisini kurmuştur. 1900’e kadar birçok temel kamu sağlığı önlemleri alınmış ve kamu sağlığı sorunu bir konut sorunu haline almıştır.⁹²

1830’larda İngiltere kamu sağlığı açısından geliştirdiği modelleri ve fikirleri Fransa’dan alırken, 1850’ler ile birlikte Fransa İngiltere’yi örnek almaya başlamıştır. Kamu sağlığı ile ilgili uluslararası üne sahip olan Parent-Duchatelet, her alandan işçilerin çalışmalarını odak noktası yapmış ve ulaştığı sonuçlarla Fransa’da kamu sağlığı konusunda öncülük etmiş, konuya ilgiyi artırmıştır. Villermé de aynı dönemde kamu sağlığı ve sosyal sorunlar üzerinde çalışmış ve Fransız otoritelerini sağlıklı yaşam standartları açısından etkilemiştir. Fransa’da yaşanan kamu sağlığına ilişkin sorunları çözebilmek için Villermé, sanayileşmeyi ve artan işçi sorunlarını merkeze alarak kamu sağlığı hareketleri ve teorileri üretebileceğini düşünmüştür. Buna karşılık Parent-Duchatelet, kamu sağlığı açısından geliştirilecek bir teori için kentleşmenin sanayileşmeye göre daha önemli olduğunu savunmuştur. Ona göre bu dönemde yaşanan çoğu sağlık sorunu, 18. yüzyıldan beri süregelen ve kırsal alandan kente devam eden göçlerin kentsel sistemde ve kamusal hizmetlerde yarattığı baskı sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu sorunlar sadece sanayileşme ile bağdaştırılmamalıdır.⁹³

İngiltere’de 1848 yılında yürürlüğe giren Kamu Sağlığı Kanunu’na benzer bir kanun tasarısı Fransa’da da hazırlanmış ancak büyük tepki toplamıştır. Bu kanunda halka ait olanın özgürce kullanılmasına ve ondan özgürce yararlanılmasına saygı gösterilmesi gerektiği, ancak hiçbir şeyin mülkiyetinin, onun tasarrufunu düzenleyen kanunun yetkisinden daha iyi bir gerekçeye oturtulamayacağı belirtilmiştir. Bu kanunun amacı İngiltere’nin çıkardığı kanuna göre daha sınırlıdır.⁹⁴

⁹¹ Leonardo Benevolo, a.g.e., s. 173.

⁹² Esin Özücü, a.g.e., s. 57.

⁹³ Ann Elizabeth Fowler La Berge, a.g.e., s. 27-35.

⁹⁴ Leonardo Benevolo, a.g.e., s. 174.

c.2. Kültüralistler ve Sosyalist Ütopistler

Sanayileşmenin kentler üzerinde bıraktığı etkiler, 19. yüzyılın başından itibaren birçok doktor, ekonomist ve filozof tarafından dile getirilerek eleştirilmiştir. Kent ve konut sorunları karşısında yeni bir toplum yaratmak isteyen düşünürler şehircilik konusunda ilk örnekleri tasarlamışlardır. Ancak sanayi kentinin insana zarar veren yapısının düzeltilmesi gerektiğini düşünenlerin ürettiği şehircilik kavramı, 20. yüzyılın şehirciliğinden farklı olarak uzmanların değil, tarihçi, ekonomist ve politikacıların eseri olmuştur. Ortaya konulan şehircilik anlayışı ise genellikle uygulanma imkanı bulunmayan ütopyalardan meydana gelmiştir.⁹⁵

Fransa’da Charles Fourier, Etienne Cabet, İngiltere’de Robert Owen, William Morris gibi düşünülere göre, sanayi kenti ekonomik, sosyal ve politik bir düzensizlik nedeniyle isyan ettiren ve tepki gören bir şekle bürünmüştür. Getirdikleri çözüm ise “geçmişe ya da geleceğe yönelen”, “ilerici ve nostaljik” olmak üzere iki temel ideal kent örnekleridir.⁹⁶ Bu bağlamda gelecekle ilgilenen ve sanayileşme sürecini teknik bilim ve akıl ile geleceğe yönlendiren *sosyalist ütopyistler* ile geçmişin güzelliklerinden yola çıkarak yeniden bu değerleri kente uyarlamayı hedefleyen *kültüralistler* diye ayrılmışlardır.⁹⁷ Kültüralist akım ile sosyalist ütopyist akım sanayi kentini hasta olarak nitelendirmek ve bunun ancak örnek bir kentle aşılacağı konusunda aynı fikirde olmakla birlikte, getirdikleri çözümler açısından birbirlerinden ayrılmaktadırlar.⁹⁸

c.2.1. Sosyalist Ütopistler

Sosyalist ütopyist akım 1810-1910 yılları arasında varlık göstermiştir. Sosyalist ütopyistlere göre her türlü sorun, mantık, bilim ve teknik sayesinde çözülebilir. Öncelikle sağlık problemlerine yönelen ve aynı zamanda ilk hijyenistlerden olan sosyalist ütopyistler, Robert Owen, Charles Fourier, Jean-Baptiste Godin ve Benjamin Ward Richardson’dır. Bireyin sanayileşmiş toplumdan dışlanması sorununa odaklanan ve savlarını geliştirilen sosyalist ütopyist akım, kentsel alanda açıklığı,

⁹⁵ Kürşat Bumin, a.g.e., s. 71.

⁹⁶ Françoise Choay, a.g.e., s. 15.

⁹⁷ Michel Ragon, a.g.e., s. 269.

⁹⁸ Kürşat Bumin, a.g.e., s. 85.

geçişe elverişli alanları ve ışık alan konutların varlığını savunmuştur. Bu akımı savunanlar, birbirine benzeyen ve toplu haldeki binaların bir mahalle oluşturmasını ve doğa ile iç içe kentler inşa edilmesini desteklemişlerdir. Ayrıca yaşamda standardizasyonu, hijyeni, ilerlemeyi desteklemiş, sosyal farklılıkların ortadan kaldırılmasını isteyerek bireyleri tek tip hale getirmişlerdir. Bunun da paternalizm ve sosyalizm ile gerçekleşebileceğini söylemişlerdir. Ancak bu akım kentsel atmosferi dışlaması, kentte yaşanabilecek değişim olasılıklarını yok sayması ve zorlayıcı, baskıcı niteliği nedeniyle diğer akımlar tarafından eleştirilmiştir.⁹⁹

Robert Owen'a göre, toplum yaratılmış bir ürün, kurumları da arzu edildiğinde değiştirilebilen çarklara sahip mekanik bir yapıdır. Ona göre sosyal sistem, mutluluğu artırmak için gerekli bir icat, yeni bir makinedir.¹⁰⁰ Owen, emeğin yerini makinenin aldığını ve bırakınız yapsın ilkesinin işçi sınıfına, mekanik güçle savaşmakta yetersiz kaldığını ileri sürmüştür.¹⁰¹ Ona göre, makinelerin kullanılması ile bir zenginlik ortaya çıkacak ve bütün insanların istekleri karşılanabilecektir. İyi huylu doğan, ancak daha sonra mevcut şartlardan dolayı birbiriyle anlaşamamaya başlayan insanlar, artık bu zenginlik sayesinde yeni bir topluma kavuşabilecektir. Bu tasarladığı toplum da, küçük komünlerden meydana gelecek ve kendi kendilerine yeten bir yapıya sahip olacaktır. Yarı endüstriyel, yarı tarımsal olan bu komünlerde çocuklar ailelerinden ayrılıp hep beraber büyütülecektir. Böylelikle Owen'a göre, insanlar bu komünlerde kentin doğurduğu sakıncalardan uzakta, kentin sağladığı olanaklardan da vazgeçmeden, mutlak bir mutluluk ve barış içinde yaşayabileceklerdir. Sonuçta insanlar, içinde yer alacakları yer ve zamandan soyutlanabilecek, arzuları ve gereksinimleri önceden belirlenebilecektir.¹⁰²

New Lanark, Manchester'daki fabrikasında sosyal reformlar uygulayan Owen, hümanist bir tutumun yanı sıra makineci bir zekanın ürünlerini de vermiştir. Verimliliğin sadece makineden değil, insandan da en iyi şekilde yararlanılmasıyla artacağını ortaya atmıştır. Bu uygulamaları sayesinde hem fabrikasındaki işçilerin refah seviyesi yükselmiş hem de kendisi zenginleşmiştir.¹⁰³ Owen New Lanark'ta,

⁹⁹ Julien Rodriguez, **Tableau Récapitulatif Des Courants Théoriques**, URL: <http://www.julienrodriguez.fr/images/bibliotheque/F-choay-tableau-recapitulatif.pdf>.

¹⁰⁰ Michel Ragon, a.g.e., s. 60.

¹⁰¹ Bertrand Russell, **Batı Felsefesi Tarihi**, Say Kitap Pazarlama, 1983, s. 768.

¹⁰² Kürşat Bumin, a.g.e., s. 76-78.

¹⁰³ Michel Ragon, a.g.e., s. 60-61.

işçilerin ve ailelerin yaşama koşullarını düzeltme, üretimi ve verimliliği artırma ve “perişan bir toplumu” gerçekten mutlu bir endüstri topluluğu haline getirme amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda fabrikada çalışanların evlerinin ve sokaklarının temizliğini sağlamış, evleri genişletmiş, çalışma koşullarını düzeltmiş, çalışma saatlerini kısaltmıştır.¹⁰⁴ Fabrikası ile ilgili hazırladığı raporda, uyguladığı sistemde çalıştırdığı işçilerin, dünyanın farklı yerlerindeki diğer işçilere oranla daha mutlu olduklarını belirtmiştir. Ona göre, dünyanın genelinde işçilerin çalışma koşullarının onları mutlu edebilmesi mümkün değildir.¹⁰⁵ Hatta fabrikasında geliştirdiği sistem insanların mutluluğu için dünya çapında geliştirilen en önemli deneydir.¹⁰⁶

Bu bağlamda Owen 1824 yılında New Harmony adını verdiği topluluğu kurmak için Amerika'dan toprak satın almış ve girişimini hayata geçirmiştir. Bu topluluğun altyapısını kooperatif ve kâr paylaşımı oluşturmuştur. Ancak bir süre sonra 1828 yılında topluluğun uyumu bozulmuş, çalışma hayatındaki özgürlükten kaynaklanan problemler ve anlaşmazlıklar sonucunda girişimi başarısızlıkla sona ermiştir. Buna rağmen, sendikacılığın ve kooperatif birliklerin atası kabul edilen Owen'ın düşüncelerini, takipçileri devam ettirmeye çalışmıştır. Owen'ın takipçileri, 1830'dan sonra Ticaret Birlikleri adı verilen 500 kooperatif kurmuş ve sendikacılığı da 1832 ile 1848 yılında geliştirmişlerdir. Ancak Owen, seçim yoluyla siyasal faaliyette bulunmayı reddetmiştir. Ticaret Birlikleri'nin grev düzenlemek yerine el değmemiş topraklara göç etmelerini ve orada komünist kentler kurmalarını savunmuştur. Böyle bir topluluğun başarıya ulaşması da ütopyik kabul edilen bütün sosyalistlerin en büyük isteği olmuştur.¹⁰⁷ Bununla birlikte, Owen'ın bu denemesi birçok insanın ideal topluluklar kurma yolunda önünü açmış, yeni girişimlerin yapılmasına yol açmıştır. Amerika'da Owen'ın fikirlerinin etkisindeki kişiler Amerika toprakları üzerinde ütopya gerçekleştirmek için topluluklar kurmaya çalışmışlardır.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Rona Aybay, **Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen – Yaşamı, Eylemi, Öğretisi**, Alfa Kitap, İstanbul, 2012, s. 70-73.

¹⁰⁵ Robert Owen, **Report To The County Of Lanark**, 1920, URL: <https://webspace.utexas.edu/hcleaver/www/368/368owenlanark.html>.

¹⁰⁶ Robert Owen, **Life Of Robert Owen, Written by Himself**, V. 1, G. Bell & Sons, London, 1920, s. 108.

¹⁰⁷ Michel Ragon, a.g.e., s. 64.

¹⁰⁸ Rona Aybay, a.g.e., s. 172.

Owen'in New Harmony'de gerçekleştirdiği topluluktan etkilenecek temelinde ortaklık ve yardımlaşma yatan bir toplumun yapılanmasına yönelik bir evrensel birlik kuramını ortaya atan¹⁰⁹ Charles Fourier, toplumun geçirdiği tarihsel gelişimi yabanıllık, barbarlık, ataerkillik ve uygarlık olarak dört aşamaya ayırmıştır. Buna göre, 16. yüzyılla birlikte gelen sosyal düzenle barbarlığı özdeş görmüş, yaşadığı her eksikliğin, uygarlık aşamasını karmaşık, belirsiz ve ikiyüzlü bir biçime dönüştürdüğünü düşünmüştür. Uygarlığın da bir çözüm yaratmaksızın kısır döngü içinde ilerlediğini ve ulaşması gerektiği noktaya ulaşmak yerine kendisini tam tersi bir noktada bulduğunu belirtmiştir. Bu anlamda toplum tarihi açısından önemli düşünceler ortaya atmıştır.¹¹⁰ Bununla birlikte Fourier kendisini bir illüzyondan oluşan döneminin en gerçekçi insanı görmüş ve ütopyacılığın sonuçlarının eninde sonunda bir sonuca ulaşacağına inanmıştır. Bu sonuca ulaşabilmek için sabredilmesi gerektiğini, insanları korkulu rüyası olan uygarlık rüyasından uyandıracığını iddia etmiştir.¹¹¹

Fourier, Owen gibi kardeşliği değil farklılığı desteklemiş, insanın sosyal çevreye uyması için onu değiştirmek yerine, toplumu insanların tutkularına göre değiştirmek gerektiğini belirtmiştir. Fourier, yaşları, zevkleri ve karakterleri farklı bir grubu bir araya getirerek kurulan bir ortaklık anlamına gelen *falanster*leri yapmıştır. Mümkün olduğunca farklılıktan meydana gelen *falanster*ler bütün ortakların pay sahibi olduğu bir kooperatif olarak tanımlanmıştır.¹¹² Fourier'nin ideal toplum tasarımı, ekonomik ve sosyal birimler olan *falanster*lerde hayat bulmuştur. *Falanster*, Fourier'nin belirlediği yukarıda sayılan dört aşamadan sonra gelen yeni dönemin ürünü olarak görülmüştür. Fourier'ye göre, uygarlığın olumsuz etkileri karşısında insanın içindeki vahşeti bastırması, tutkularını ise serbest bırakması gerekmektedir. Böylelikle *falanster* gibi yeni sosyal düzenlemeler ortaya çıkabilecektir.¹¹³

Fourier'ye göre, yeni toplumun temel birimi emekçilerin ortaklığından meydana gelmektedir. Kuramının adı evrensel birlik kuramıdır. Bu anlamda sosyal

¹⁰⁹ Michel Ragon, a.g.e., s. 49.

¹¹⁰ Friedrich Engels, **Socialisme Utopique et Socialisme Scientifique**, Librairie de l'Humanité, 1924, URL: <http://data0.eklablog.com/ae-editions/perso/bibliotheque%20-%20pdf/engels%20-%20socialisme%20utopique%20et%20socialisme%20sci.pdf>, s. 38.

¹¹¹ Charles Fourier, **The Utopian Vision, of Charles Fourier**, Ed. J. Beecher, R. Bienvenu, Jonathan Cape, London, 1975, s. 82.

¹¹² Kürşat Bumin, a.g.e., s. 79.

¹¹³ Kıvılcım Ertan Akkoyunlu, "20. Yüzyıl Kent Ütopyaları", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 13, S. 3, Ankara, 2004, s. 10.

sistemi özel bir konut türüyle birlikte düşünmesi nedeniyle ilk modern şehirci olarak tanınmıştır. Eylemlere dayalı bir topluluk biçiminden oluşan Fourier'nin *falanster*leri, kâr ve rant elde edilme amacıyla hijyenin ve güzelliğin gözden çıkarılarak yoksul halkın mağdur edilmesini engellemek istemiştir. Aynı zamanda yalnızca zenginlerin küçük evler inşa ettirebileceğini söylemiş ve işçiler için kolektif bir yerleşim binası önermiştir. Böylece ütöplastler içinde şehircilik konusunda en fazla kafa yoran ve etkili olan düşünür olmuştur.¹¹⁴

Fourier'nin makineleşmeye dayalı sanayileşmenin sonuçlarını öngörememesi *falanster*lerin ömrünü kısaltmıştır.¹¹⁵ Owen'dan farklı olarak, çeşitlilikten yana olan Fourier'nin *falanster*leri farklı kesimlerden ve kültürlerden gelen bireyleri barındıran bir zenginliğe ev sahipliği yapmıştır. Kent ve kır zenginliğinin bir aracı olarak kent dışında kırsal yaşam ile teknolojiyi birleştirmiştir. Böylelikle Owen ile birlikte Fourier de sanayileşme ile ortaya çıkan kentsel sorunlara, insancıl değerler ile doğa arasındaki uyumu sağlayarak bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Owen ve Fourier gibi sosyalist ütöplastlerin tasarladıkları kent ütopyaları hem ideolojik kurgular hem de bu ideolojilerin yansımalarıdır. Bu nitelikleri nedeniyle bir sonraki yüzyıldaki kent ütopyalarından ayrılmışlardır. Ancak aralarındaki bu farklılık 20. yüzyılda geliştirilecek ütopyalara esin kaynağı olmalarını engellememiştir.¹¹⁶

c.2.2. Kültüralistler

Kültüralist akım, 1840-1880 yılları arasında, kentin organik bütünlüğünü kaybettiğini savunmuş ve ilericilere karşı bir tutum sergilemiştir. Kültüralistler genellikle eski bir kent nostaljisi hevesindedirler. Onlara göre sanayileşmenin kentteki etkilerinden kurtulabilmek için basit ve alçakgönüllü bir kent yaşantısı yaratılmalıdır. Bunun için de kent ve doğa arasında bir sınır çizilmelidir. Kendi içinde kapalı ve sanayileşmeden etkilenmeyen kent, estetik ve sağlık unsurlarına önem vererek, tekdüzelikten ve standarttan uzaklaşacaktır. Aynı zamanda kentin geometrik değil, organik bir düzende planlanması ve her binanın birbirinden farklı

¹¹⁴ Michel Ragon, a.g.e., s. 49-53.

¹¹⁵ Martin Meyerson, "Ütopya Gelenekleri ve Kent Planlaması", Kent ve Kültürü, **Cogito**, S. 8, Yaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 119.

¹¹⁶ Kıvılcım Ertan Akkoyunlu, a.g.m., s. 10.

olması gerekmektedir.¹¹⁷ Kültüralistler, sanayi çağı insanının makineleşme dolayısıyla kişilik kaybına uğradığını düşünmüşlerdir. Böyle bir ortamda varlığını sürdürmeye çalışan sanayi kentini de hasta olarak nitelendirmiş ve hastalığın da ancak bir örnek kent ve müstakil evler ile aşılabileceğini savunmuşlardır. Onlara göre, bu modelin ideolojik kilit taşı da kültür kavramıdır. Bu anlayış özellikle John Ruskin ve William Morris tarafından geliştirilmiştir.¹¹⁸

Sanat ve toplum eleştirmeni John Ruskin, her ne kadar verdiği eserlerde şehircilikten çok mimarlık alanında teoriler üretse de temel ilkeleri şehircilik alanında etkili olmuştur. Ruskin dönemin mimarlığını eleştirmekle birlikte geliştiği çevreyi, yani sanayi toplumunu da eleştirmiştir. Bu nedenle sosyal bir mücadeleye girişmiş ve klasik ekonomi politikasına karşı savaş vererek toplumu değiştirmeyi amaçlamıştır. Ruskin, makineciliğe ve kapitalizme savaş açmış, işçi konutları ile özel olarak ilgilenmiştir. Bunun için kişisel servetini topluma hizmet etmeye harcamış ve makine kullanmayan işçi toplulukları kurmuştur. Şehircilik alanında tüm kültüralist akımlara öncülük ve temel teşkil eden organik bir estetik öğretisi geliştirmiştir. Bu yolla şehirciliğin temel ilkelerine, yani dönemin mimarları tarafından unutulmuş şehircilik sanatına dikkat çekmiştir.¹¹⁹

Ruskin, estetik öğretisi ile sosyal eleştiriye kendine özgü bir şekilde birleştirerek sanat ve işçilik arasında yakın bir ilişki kurmuştur. Mimarlık öğrencisi ve modern üslup diye adlandırılan yeni bir tarzı yaratan William Morris de aynı şekilde Ruskin'in takip etmiştir. Ancak yeni bir topluma ulaşabilmek için Ruskin'den farklı bir yaklaşım geliştirmiştir.¹²⁰

Morris, geleneksel kırsal alanı 19. yüzyıl kentlerinin cehennemine karşı yüceltmıştır.¹²¹ Aşırı tüketen bir topluma karşı çıkmakla beraber kimsenin işine yaramayan nesnelere üretmek amacıyla kurulan fabrikaların arazileri boş yere işgal ettiğini savunmuştur. Ona göre, 19. yüzyılda bu, fazlasıyla yapılmıştır.¹²² Ayrıca, sanayileşmenin insanlığa zorla kabul ettirdiği çalışma biçiminin insan emeğini

¹¹⁷ Julien Rodriguez., a.g.t.

¹¹⁸ Kürşat Bumin, a.g.e., s. 85.

¹¹⁹ Michel Ragon, a.g.e., s. 67.

¹²⁰ Peter Stansky, "Utopia And Anti-Utopia: William Morris And George Orwell", **The Threepenny Review**, N. 10, Threepenny Review, Berkeley, 1982, s. 3.

¹²¹ Michel Ragon, a.g.e., s. 57.

¹²² William Morris, **News From Nowhere**, Ed. S. ARATA, Broadview Press, Toronto, 2002, s. 55.

aşağıladığını, zanaatkârlık döneminin sanatı öldürdüğünü ve yalnızca çirkinlik yarattığını belirtmiştir. Bu nedenle Morris, çalışan sınıfların şartlarının maddi yönden düzeltilmesi için çalışmalar yapmış, çalışmanın tekrar zevk vermesini istemiştir. Bunun sonucu olarak da sanayileşmeye karşı tutumunun devamını yansıtan ütopyasında büyük kentleri ortadan kaldırmıştır.¹²³

Morris idari güçten yoksun özgür bir toplum gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu toplumda, ne parlamento, ne mahkemeler, ne hapisane, ne ordu ne de polis vardır. Fabrika, demiryolları ve para da yoktur. Böylelikle insanlar makinelerin kölesi olmaktan çıkarak özel zevkleri ile uğraşabileceklerdir.¹²⁴ Ancak bu toplum için yapılan kent kurgusu, kentten oldukça uzaktır. İnsanların ortak bir noktada toplanmaları yasaklanmış, kent kırsal alanı işgal etmiştir. Dolayısıyla kırsal kesim kalabalıklaşmış ve hızla büyümüştür. Kırsal alanı işgal edenler, çevrenin etkisinde kalarak köylüye dönüşmüşler ve İngiltere hiçbir şeyin ziyan ve yok edilmediği bir bahçe olarak görülmüştür.¹²⁵ Bunda kurgulanan toplumun entelektüel açıdan gelişmemesinin etkisi vardır. Hiç kimsenin kitap okumaması veya herhangi bir eğitim sisteminin kurulmaması burada yaşayanların sadece kırsal alana ve doğaya odaklanmalarına yol açmıştır. Morris'e göre kişi ancak böyle bir düzen içerisinde mutlu bir yaşama ulaşabilecektir.¹²⁶

Kültüralist akım, geçmiş kentlerdeki organik düzene özlem duymuş, teknolojiye ve verimliliğe karşı çıkmıştır. Buna göre, sanayileşme kültürü koruma altına almıştır. Aynı zamanda her bir bireyi kendi şahsına münhasır kabul etmiş ve nüfus artışının da kontrol altına alınmasını savunmuştur. Ancak kültüralist akım, sanayileşmiş bir toplum içerisinde yer almak için liberalizmi dışarıda bırakan bir fonksiyon oluşturduğu için başarısız olmuştur. Ayrıca nüfusun kontrol altında tutulması ve teknolojiye karşı duruş, savunulan organik kent ile tutarlı olmadığı için tepki görmüştür.¹²⁷

¹²³ Kürşat Bumin, a.g.e., s. 88.

¹²⁴ William Morris, a.g.e., s. 92-125.

¹²⁵ Michel Ragon, a.g.e., s. 69.

¹²⁶ Peter Stansky, a.g.m., s. 3.

¹²⁷ Julien Rodriguez, a.g.t.

c.3. Marksist Teori

Sosyalist ütöplast modellerne itiraz Marx ve Engels'ten gelmiştir. Marx ve Engels'e göre, yeni bir toplumun sınıf çatışması ve devrim olmadan yaratılabileceğini düşünmek saflıktır. Sosyalist ütöplastların sunduğu örnekler de bu ütöplast masumiyetin karakteristik örnekleridirler.¹²⁸ Engels de sosyalizmin mutlak gerçeğin, mantığın ve adaletin bir ifadesi olduğunu ve dünyayı sadece kendi gücünün erdemi ile ele geçirmek için ortaya çıkabileceğini belirtmiştir.¹²⁹

Marx ve Engels'e göre, sosyalist ütöplastlar yeni bir toplum yaratmak açısından gerekli unsurların oluşmasını beklemeden aceleci davranmışlardır. Bu bağlamda, hiçbir tarihsel süreci dikkate almadan, herhangi bir politik mücadele yaşamadan ulusu bir gecede komünizme ulaştırmaya çalışmışlardır.¹³⁰ Bununla birlikte, sosyolojik yaklaşımdan ve tarihsel perspektiften uzak olan, her türlü girişim şekliyle destekleyicilerinin taleplerini karşılayabilen bu teorilerin sosyalist topluma ulaşabilmek için doğru bir yol olmadığını da savunmuşlardır.¹³¹ Marx'a göre yaptıkları, toplumda bir devrim yaratmaktan ziyade toplumun arkasından kurtuluşa ulaşmaktır.¹³² Ancak buna rağmen Marx ve Engels, sosyalist ütöplastlar ile sorunun çözümü açısından değil, çözümün araçları açısından karşı görüşlere sahiptirler.¹³³ Teorilerinde farklılıklara rağmen Fourier, Owen ve Marx sadece gelecek hakkında teori üretmelerinin ve ideal toplumlar tasarlamalarının yeterli olmadığı konusunda anlaşmışlardır. Ayrıca Marx da, düşünürlerin dünyayı birçok şekilde yorumladıklarını, ancak asıl önemli olanın dünyayı değiştirebilmek olduğunu belirtmiştir.¹³⁴

Marx ve Engels için kent, kapitalist üretimin ve ilişkilerin gerçekleştiği yerdir. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kent ve kır ayrımı da net bir şekilde ortaya

¹²⁸ Krishan Kumar, a.g.m., s. 8.

¹²⁹ Friedrich Engels, "Socialism: Utopian and Scientific", **Selected Works In Two Volumes**, V. 2, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1962, s. 128.

¹³⁰ Friedrich Engels, a.g.e., (2007), s. 279.

¹³¹ Krishan Kumar, a.g.m., s. 9.

¹³² Karl Marx, "The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte", **Selected Works In Two Volumes**, V. 1, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1962, s. 255.

¹³³ Krishan Kumar, a.g.m., s. 9.

¹³⁴ Karl Marx, **Karl Marx: Selected Writings**, Ed. D. McLellan, Oxford University Press, Oxford, 1977, s. 158.

çıkıştır. ¹³⁵ Kent ve kırsal arasındaki bu karşıt ilişki barbarlıktan uygarlığa geçiş sırasında meydana gelmiştir. ¹³⁶ Bu karşıtlık ancak özel mülkiyetin ortadan kalkması ile sona erecektir. Özel mülkiyetin ortadan kalkabilmesi de sanayiye, dolayısıyla kente bağlıdır. Sınıf savaşları da kentte yaşandığı için, kent hem yabancılaştırıcı hem de kurtarıcı rol oynamaktadır. ¹³⁷ Ayrıca Marx ve Engels, bir ülkede, sanayi ve ticareti tarımdan ayıran kavramın işbölümü olduğunu belirterek kentler ve kırsal alanlar arasında bir ayırım yapmışlardır. Onlara göre kentler ve kırsal alanlar arasındaki ayırım her birinin çıkarları arasındaki zıtlıktan kaynaklanmıştır. Bu nedenle kentte işbölümü artarken, kırsal alan anlamsız bir yaşam haline dönüşmüştür. Bu tutumları, köye karşı tavır aldıklarını ve köylülükten kurtulmaya çalıştıklarını göstermiştir. ¹³⁸

Diğer yandan Engels, kent mekanının sanayileşme ve kapitalizmi sağlamlaştırdığını düşünmüş ve kapitalist yatırımların kent merkezinden kentin dışına doğru düzensiz bir şekilde ilerlediğini, buna paralel olarak yoksulluğun da aynı yönde yol aldığını tespit etmiştir. Ona göre yapılacak iş, ideal kenti oluşturmaya çalışmak değil, kent ve konut sorununu bir bütün halinde ele alıp işçileri burjuva mahallelerinin içine yerleştirmektir. ¹³⁹ Ancak bu önerinin, konut sorununa yüzeysel bir bakış getirdiği düşünülmüştür. Bunun nedeni, Engels'in burjuva mahallelerindeki konut koşullarını görmemesi ve zaten o dönemde burjuva mahallelerine yoksulların yerleşmeye başladığını da unutmamasıdır. Bu düşünceye göre o dönemdeki kentler açısından önemli olan sosyal çevreyi yeniden düşünüp kurmaktır. ¹⁴⁰

Marksizmin kent konusunda yaklaşımına göre ne örnek kentler tasarlamak ne de işçilerin konutlarını düzelteren reformlar yeterlidir. Sorun, kapitalist üretim biçimiyle birlikte kentin de ortadan kaldırılmasıyla çözülecektir. Ütopist sosyalistlerin ideal kentlerinde kent ve kırsal karşıtlığını ortadan kaldırmaları doğru bir öngörü olsa da, bu öngörü örnek kentlerle değil, sosyal mücadele ve sanayinin bir gereksinimi olarak geçerlilik kazanacaktır. Marksizm için kentler, işçilere kötü şartlar sunmuştur. Buna rağmen, tarihsel gelişim içinde oynayacakları vazgeçilmez rol

¹³⁵ Nihal Şirin Pınarcıoğlu, Ayşegül Kanbak, Makbule Şiriner, "Kent Kuramları", **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 74.

¹³⁶ Karl Marx, **Felsefenin Sefaleti**, Sol Yayınları, Ankara, 1999, s. 85-94.

¹³⁷ Karl Marx, a.g.e., (1999), s. 58.

¹³⁸ Karl Marx, **1844 Elyazmaları**, Sol Yayınları, Ankara, 1993, s. 58.

¹³⁹ Friedrich Engels, a.g.e., (2007), s. 155-156.

¹⁴⁰ Lewis Mumford, a.g.e., s. 568-569.

açısından da gereklidirler. Kentler kapitalizmin ürünüdürler ve onu ortadan kaldıracabilecek tohumlara da sahiptirler. Kentlerde yaşanan sosyal mücadeleler hedeflerine ulaşmış, kent ve kır ayrımının ortadan kalkmasıyla kentin tarihi de sona erecektir. Dolayısıyla Marksizm kenti, tarihin kendisine attığı rolden bağımsız bir şekilde değerlendirmemiş ve geleceğin kentinin nasıl olacağını da geleceğe bırakmıştır. Böylelikle ideal kent kavramına karşı çıkmadan geleceğin kentinin şimdiden nasıl olabileceğinin arayışlarının önüne geçmiştir. Ancak sosyal çatışmalar ve kentler tarihsel gelişim içerisinde yok olmamış, kent olgusunu alıp onu dönüştürmeye yönelik yeni arayışlar ortaya çıkmış ve yeni kentsel hareketler doğmuştur.¹⁴¹

d. Kentsel Projeler

19. yüzyılda yaşanan kentsel gelişmelerin sosyal teorilerle desteklenmesiyle Avrupa kentlerinde bir takım kentsel projeler geliştirilmiştir. 19. yüzyılının ilk yarısında Paris’te yaşanan nüfus artışı cam parçalarıyla dolu bir kutu örneği ile anlatılmıştır. Buna göre, kutunun içine doldurulan cam parçalarının artması sonucunda oluşan basınç cam parçalarını kendiliğinden kırmaya başlar ancak kutunun duvarları aynı yerde kalmaya devam eder. Dolayısıyla 1850’de kent artık hiçbir ek kabul edemez durumdadır. Basınç süreci devam ve tekrar ettikçe, kutu parçalanmaz, daha sık hatlar boyunca şekillenmeye devam eder. Paris’in Londra gibi kent dışında yerleşim bölgelerinin bulunmaması nedeniyle kentin biçimi sürekli artan nüfus ile birlikte sınırları zorlamıştır. Mevcut konut alanları dolduğu için evler kendi içlerinde yeniden bölünmüştür. Ancak bu çözüm yeterli olmamış, eski binalara ek katlar çıkılmıştır. 18. yüzyılda boş bırakılan kamusal meydanlar, 19. yüzyılda da boş kalmış ve nüfus bu meydanları saran bölgelerde üst üste yığılmıştır.¹⁴²

19. yüzyılın ikinci yarısında ise kentsel yenileme projeleri çerçevesinde kamusal alanlar artırılmıştır. Kente doğayı getirmek amacı ile “Park Hareketi” başlatılmış ve 1844’te Liverpool’da Birkenhead Parkı, 1845’te Londra’da Victoria Parkı ve 1863’te de New York’ta Central Park yapılmıştır. Daha sonra kent merkezlerinde geniş bulvar ve caddeler açılmıştır. Bu uygulamalara ilk örnek Seine Valisi Baron Haussmann’ın gerçekleştirdiği projedir. Nitekim hali hazırda Paris’in en

¹⁴¹ Kürşat Bumin, a.g.e., s. 93-94.

¹⁴² Richard Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 181.

büyük bulvarlarından birinin adı da Haussmann Bulvarı'dır. Buna göre, Paris'in merkezinde büyük yıkımlar yapılarak geniş bulvar ve caddeler açılmış, ulaşım arterleri ile kent dışında bulunan parklar birbirine bağlanmıştır. Bütün bu yenileme projelerinin sonunda çevre ve trafik iyileştirilmiş, kent içinde ve çevresinde bulunan kalabalık azaltılmıştır.¹⁴³ Bu dönemde Parisliler genelde birkaç sokağın sınırları içinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Ancak Haussmann Paris'i bu şekilde düzenleyerek kenti büyük bir süreç ve soyutlamadan geçirmiştir. Bu süreci kent bilimci Louis Wirth kentin "bölümlere ayrılması", Robert Park ise kentte "sosyal moleküllerin oluşması" şeklinde adlandırmışlardır. Sosyal sınıfların kent içinde birbirinden yalıtılması Paris ile birlikte Londra'da da gerçekleşmiştir. Ancak Londra'da kent yayılıp gelişmiştir. Bu bağlamda, Londra'da mülkün bir sınıfın birbirine benzer üyelerine ait olması, yatırımı daha emin ve güvenli kılmıştır. Burjuva konutları yeni bir bölgede tek tip konutlar halinde yapılmıştır. Bu sayede bölgede bulunan diğer mülklerin değerlerinde herhangi bir düşüş yaşanmamıştır. İşçi konutlarının yapımı ise işçi sınıfı nüfusuna uygun seçenekler dahilinde, homojen inşaat malzemeleriyle ve maliyeti düşük tutularak inşa edilmiştir.¹⁴⁴

Avrupa'da yaşanan kentsel gelişmeler karşısında Kuzey Amerika'da da "Güzel Kent" hareketi geliştirilmiştir. Kentlerde geniş bulvar ve caddeler açılmış, önemli kamusal binalar bu bulvar ve caddeler üzerine yerleştirilerek kent merkezleri yenilenmiştir.¹⁴⁵ 1893'teki Chicago Dünya Fuarı'nda ortaya çıkan "Beyaz Kent"¹⁴⁶ yaklaşımından hareketle "Güzel Kent"¹⁴⁷ hareketi ile "İşlevsel Kent" hareketi gibi

¹⁴³ Z. Müge Akkar, "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", **Planlama Dergisi**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, S. 36, 2006, s. 30.

¹⁴⁴ Richard Sennett, a.g.e., s. 182-183.

¹⁴⁵ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 30.

¹⁴⁶ **Beyaz Kent**: "Büyük kentlerin neredeyse evrensel olarak çirkin, düzensiz, tehlikeli ve kontrol edilemez düşünüldüğü bir dönemde, Chicago'nun elit kesimi tarafından mükemmel bir kentin nasıl olacağına dair bir vizyon ile inşa edilmiştir. Mevcut kentin dağınık çirkinliğinden Beyaz Kent'in düzenli ihtişamına geçen Chicago Fuar müşterileri, Beyaz Kent'te Amerikan metropolünün geleceğini gördüklerine inanmışlar ya da en azından bunu ümit etmişlerdir. Kendi kanalizasyonu, su ve elektrik santralleri, itfaiye, polis, sokak temizliği ve yönetim organları ile dünyanın en gelişmiş kentsel ulaşım sistemi ile donatılmış tam bir minyatür kent olmuştur." Donald L. Miller, "The White City", **American Heritage**, V. 44, N. 4, Maryland, 1993.

¹⁴⁷ **Güzel Kent**: "20. yüzyılın ilk on yılında Güzel Kent hareketi, hem vatandaşlar hem de yönetimler arasında sivil büyüme için yeni ortaya çıkan bir tutkunun ifadesi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük sanayi merkezlerinde, orta ve üst sınıf sakinleri kullanımı, güzelliği ve sivil düzeni geliştirmek için kentlerini yeniden tasarlamış ve inşa etmişlerdir. Planlamacılar ve tasarımcılar, sanayi kentlerinin kaotik kent dokusunun yerine görkemli yeni sivil merkezleri, orman ve parkları ve büyük bulvarları koymuştur. Böylelikle meydana gelen çekici kentler, kent yönetimleri tarafından turizm, ticaret ve ekonominin canlandırılması için bir araç olmuşlardır. Güzel Kent hareketini savunanlar da, bu hareketin kentsel alanlardaki sorunlara bir çözüm olacağını savunmuşlardır." Daniel Baldwin Hess, "Transportation Beautiful: Did the City Beautiful Improve Urban Transportation",

hareketler 1893-1932 yılları arasında özellikle Amerika’da sürdürülen kentsel yenileme hareketlerine yol göstermişlerdir. Özellikle 1893’te gerçekleştirilen Chicago Fuarı sergileme geleneğinde yaptığı değişimle bir kilometre taşı kabul edilmiştir. Chicago Fuarı ile birlikte ortaya çıkan stil daha sonraki yıllarda neoklasizm olarak kendini göstermiştir. Bu neoklasik stil Fransız mimarlar tarafından kolayca benimsenmiş ve bir sonraki fuara da ilham veren “Beyaz Kent” yaklaşımını doğurmuştur.¹⁴⁸

2. 20. Yüzyıl Kenti – Modern Kent

19. yüzyılda yerleşim düzeninde yaşanan en büyük dönüşüm, taşradan kente hızlı bir geçiş ile modern sanayi kentlerinin doğmasıdır. Sanayi devrimi, toplumun itici gücünün endüstriyel üretimden geldiği modern bir dünyaya kapılarını açmıştır. Böylelikle yeni güç ve servet aristokratlar, toprak sahipleri, tüccarlar veya esnaf loncalarından endüstriyel kapitalistlerin eline geçmiştir. Sanayinin yükselişiyle yeni kaynak ve enerji türlerine ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla, yeni yerler önem kazanmış, yeni fabrikalar kurulmuş, işçi ihtiyacı artmış ve işçilere barınmaları için olanaklar sağlanması gerekmiştir. Bu nedenle işçi konutları yeni iş kaynaklarının yakınlarında gelişmiştir. İşçilerin iş imkanlarının yakınlarında yaşamaya başlaması ile işverenler bu bölgelerden daha uzak yerlere yerleşmişlerdir. Böylelikle birçok farklı konut alanı ortaya çıkmış ve kentler büyümüştür. Sanayileşen dünyada kentleşme, 19. ve 20. yüzyılda etkin mekansal bir olgu olmuştur.¹⁴⁹

20. yüzyıl başına gelindiğinde artık sanayi kenti doğmuş ve biçimlenmiştir. Kırsal ve doğal güzelliklerini koruyan kent ise yok olmuştur. Bu sanayi kenti, büyümesi, genişlemesi, nüfus akınları yaşaması, elverişsiz yaşam koşulları ve karmaşa ile tanımlanmıştır. Bu kavramlarla birlikte varlığını kazanan ve gelişen sanayi kenti, geçmiş kent kavramından uzaklaşılmasına ve bir takım kavramların önemini kaybetmesine yol açmıştır.¹⁵⁰ Kentlerin hızla büyümesi, sanayi devrimi ve teknolojik değişimler ile nüfusun kentleşmesi kentleri büyük ölçüde etkilemiştir.

Journal Of Urban History, V. 32, N. 4, Urban History Association, Sage Publications, New York, 2006, s. 512.

¹⁴⁸ Charles Zueblin, **The “White City” and After, A Decade of Civic Development**, University of Chicago Press, Chicago, 1905, s. 59-82.

¹⁴⁹ David C. Thorns, a.g.e., s. 3-4.

¹⁵⁰ Bülent Duru, Ayten Alkan, "Giriş: 20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce", **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 15.

Bunun sonucunda kentleşmiş toplumun yerleştiği metropoliten kent meydana gelmiştir. Metropoliten kent, birçok uzmanlaşmanın, merkezin ve yerleşim yerinin bulunduğu bir yer olarak gelişmiştir.¹⁵¹

a. Modernizm ve Modern Kent Planlama Anlayışı

Fiziksel bilimlerde gerçekleşen keşifler ve evren ile ilgili bireylerin düşüncelerinde yaşanan değişimler, eskiden koparak yeni ortamların yaratılmasına yol açmıştır. Artık gelişimini tamamlayan sanayi kentinde yaşam temposu hızlanmış, yeni tür iktidarlar ve sınıf mücadeleleri yaşanmaya başlamıştır. Sanayileşmeyle birlikte insanlar doğal çevrelerinden koparak sanayi kentine doğru sürüklenmiş ve kentler demografik açıdan altüst olmuştur. Kentleşme, hızlı ve sarsıcı bir şekilde gelişmiş ve farklı birçok insanı birbirine yaklaştırmıştır. Ulus-devletlerin güçlenmesi karşısında kendi hayatlarını kontrol altında tutmak isteyen bireyler de sosyal hareketleri oluşturmuşlardır. 20. yüzyılda, bu gelişmeleri doğuran ve bunları yaşatan süreçlere modernleşme adı verilmiştir. Yaşanan tarihsel süreç bireyi modernleşmenin hem öznesi hem de nesnesi yapmış, bireyin kendisini geliştirerek dünyayı değiştirme gücünü göstermiş ve bu karmaşa içinden çeşitli görüş ve düşünceler çıkarmıştır.¹⁵² Bu nedenle modernleşme bir bilgi rejimini ya da düşünce sistemini ifade etmektedir.¹⁵³

I. Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıkan ve kültürel bir sistemi ya da sanatsal bir hareketi ifade eden modernizm¹⁵⁴, üretim, dolaşım ve tüketim alanlarında yeni koşullar yaratılmasında öncü rol oynamaktan çok bu koşullara bir cevaptır. Ancak bu cevap, bu hızlı değişiklikleri içselleştirme, düşünme ve kodlaştırma konusunda işe yaramakla birlikte, bu değişiklikleri biçimlendirme ve destekleme açısından da düşünceler ortaya koymuştur. Örneğin 1919'da kurulan Alman kökenli tasarım ekolü Bauhaus, William Morris'in zanaat geleneğini yeni bir zanaat kültürünü teşvik etme planlamasının ilham kaynağı olarak almış, zamanla makinenin modern bir tasarım aracı olduğu fikrine gelmiştir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Paul K. Hatt, Albert J. Reiss, a.g.e., s. 33.

¹⁵² Marshall Berman, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 28-29.

¹⁵³ Ahmet Ulvi Türkbağ, "İki Soruda Postmodernizm Ve Hukuka Yansımaları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, S. 61, N. 1-2, İstanbul, 2003, s. 176.

¹⁵⁴ Ahmet Ulvi Türkbağ, a.g.m., s. 176.

¹⁵⁵ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 37-38.

Modernleşme süreci içerisinde kentler ele alındığında ise, kentsel mekânın kapitalizmin ilkeleri çerçevesinde yeniden şekillendiği görülmektedir. Tarihsel bir dönemi belirten modernite¹⁵⁶ ve kapitalizm, insan yaşamında bir takım temel dönüşümler yaratmış, kırsal ilişkiler ve toprağa bağlı yaşamı sona erdirmiş, yaşamı kentlerde yoğunlaştırmış ve kenti sosyal yaşamın merkezi yapmıştır. Böylelikle kent yepyeni bir yapılanma içerisine girerek insanların yaşamlarında mekansal bir odak haline gelmiştir.¹⁵⁷ Dolayısıyla kentsel mekân kapitalizmin ilkeleri çerçevesinde yeniden şekillenmiştir. Sermayenin akışkanlığını kolaylaştırmak ve birikimi artırmak için kentsel mekânda yapılan değişiklikler, eski mekânda sürekli bir değişimin yaşanmasına yol açmıştır. Böylelikle mekansal unsurlar da sermaye tarafından belirlenmeye ve kullanılmaya başlanmıştır. 20. yüzyılda gelişmeye başlayan modern kent de bunun bir öznesi haline gelmiştir.¹⁵⁸

Kapitalizm ile kentsel mekân arasındaki ilişkiyle modernizm de büyük ölçüde kentsel bir olgu haline gelmiştir. Kentleşmenin psikolojik, sosyolojik, teknolojik, organizasyonel ve politik sorunlarına çözüm bulabilmek için gerçekleştirilen modernist hareketlerin merkezi kentsel mekân olmuştur. Buna göre modernizm kentlerin sanatı, kentler de modernizmin doğal meskenidir.¹⁵⁹ Bu anlamda modernizm kente ve kent yaşamına da bir övgü içerisindedir. Modernizm kenti kutsamakta ve kent insanını, çevresini ve sosyal ilişkilerini düzenleme gücüne sahip olmaktadır. Dolayısıyla kent modernizm için işlevsel bir kavram ve ihtiyaca göre biçimlenebilecek bir mekândır.¹⁶⁰ Bununla birlikte modernist düşünceye göre kentler ideal bir tip olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle, modernizm aslında bir kent ütopyasıdır.¹⁶¹ 20. yüzyılın ilk yarısında kent mekânını yeniden düzenleme, kötü yönlerini atma ve kentlerin yeniden şekillenmesi anlayışı egemendir. Bu dönemde evler ve kentler içinde yaşanacak makinelerdir.¹⁶²

¹⁵⁶ Ahmet Ulvi Türkbağ, a.g.m., s. 176.

¹⁵⁷ Hakkı Yırtıcı, **Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 83.

¹⁵⁸ Elif Karakurt, "Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 26, Kayseri, 2006, s. 6.

¹⁵⁹ David Harvey, a.g.e., (2010), s. 39.

¹⁶⁰ Oğuz Işık, "Modernizm Kenti / Postmodernizm Kenti", **Birikim Dergisi**, S. 53, İstanbul, 1993, s. 30.

¹⁶¹ Oğuz Işık, a.g.e., (1993), s. 30.

¹⁶² David Harvey, a.g.e., (2010), s. 46.

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında I. ve II. Dünya Savaşı arası dönemde modernizm, pozitivizme doğru bir kayma yaşamış ve II. Dünya Savaşı sonunda sosyal düşünce için merkezi bir önem taşıyan yeni bir felsefe olan mantıksal pozitivizm ortaya çıkmıştır. Mantıksal pozitivizm, modernist mimarının ve teknolojik denetimin cisimleşmesi olarak bilimin her türlü ilerlemesiyle bağdaşan bir karakter taşımıştır. Bu süreç içerisinde 1933 yılında toplanan Uluslararası Modern Mimarlar Kongresi'nde (Congrès International d'Architecture Moderne-CIAM) kabul edilen Atina Bildirgesi ile modern kent planlama anlayışının temel ilkeleri ortaya konmuştur. Bu bildirgenin kabul edilmesi ile bunu izleyen yaklaşık 30 yıl boyunca modernist mimarlığın ana hatları çizilmiştir.¹⁶³ Bu bildirgeyle, düzensiz kentleşmeye karşı önlem alma, yoksulların yaşadıkları bölgelerin durumlarını iyileştirme, bölge planları hazırlama, bölgeleme düzenlemeleri yapma, kentin gelişimini denetim altına alma, bireysel çıkar yerine kamu yararına öncelik verme gibi konular ele alınmıştır. Bununla birlikte evrensel çözümlerin aranarak yerelliğin ortadan kalkması, sonsuz ve farklılaşmış mekanın elde edilmesi, mevcut teknolojinin mükemmelleştirilmesi, toplu üretimin desteklenmesi, sosyal sorunlarla ilgilenilmesi ve kentin konut, rekreasyon, iş ve ulaşımdan oluşan dört işleve ayrılması ilkeleri kabul edilmiştir.¹⁶⁴

20. yüzyıla hakim olmaya başlayan modernizm ile birlikte, eskimiş ve yıkılmış kentler yeniden yapılandırılarak canlandırılmış, kentsel bölgeler yeniden düzenlenmiştir.¹⁶⁵ Bu hareketler ile amaçlanan sadece kentsel sorunları değil, aynı zamanda sosyal bunalımları da çözmektir. Bu yönüyle fiziksel çevrenin düzeltilmesi ile sosyal yaşamın bir dönüşüme uğrayacağı inancı doğmuş ve bu doğrultuda mekansal değişiklikler yapılmıştır. Buna göre yerleşim düzeni ile insanları ayırtmak yerine birleştirerek bir araya getiren kentler yaratılarak sosyal dayanışmanın gelişimi hedeflenmiştir.¹⁶⁶ Ancak 19. yüzyıl kentinin ayırt edici özelliği maddi ve insani güçleri bir araya getiren bulvarlar iken, 20. yüzyılda bulvarları yok eden otoyollar bu düzenin köşe taşı olmuştur. Kentsel mekanların 20. yüzyılda böylesi bir çarpışma ve karşılaşma yaşanmaması için tasarlanması ve örgütlenmesine rağmen, modernizm adına, modernizmin bir tarzı, diğerini yok

¹⁶³ David Harvey, a.g.e., (2010), s. 46.

¹⁶⁴ Bülent Duru, "Gökdelenler ve Kent", **Prof. Dr. Cevat Geray'a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2001, s. 20-21.

¹⁶⁵ Elif Karakurt, a.g.m., s. 8.

¹⁶⁶ Robert Fishman, "20. Yüzyılda Kent Ütopyalari: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier", Çev. B. Duru, A. Alkan **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 108.

etmeye çalışmıştır.¹⁶⁷ Bu dönemde, I. Dünya Savaşı'nın etkileri bir yana bırakıldığında, sanayileşmiş ülkelerde hızlı bir kentleşme yaşanmıştır. Buna göre, kentleşme oranında yıllık % 1,2'lik bir artış olmuştur. Savaştan doğrudan etkilenmeyen sanayileşmiş ülkelerde ise kentleşme diğerlerine oranla daha hızlı gelişmiştir.¹⁶⁸

II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde ise, izlenen Keynesyen ekonomi politikaları modern mimari ile uyum içinde olmuştur. Bu anlamda, sosyal devlet ilkesi ile çözüm arayışları içine giren devletler, modern mimaride bulunan sosyal konut anlayışını benimsemişlerdir. Bununla birlikte modernizm ile kapitalizm ilişkisi içerisinde kentin kullanımı, ekonomik koşulları kötü durumdaki devletler açısından bir rant olanağı haline gelmiştir. Böylelikle, hem bir rant ortaya çıkmış hem de savaş sonrasında evsiz kalan insanların konut sorunları sosyal konutlar ile çözülmüştür.¹⁶⁹

II. Dünya Savaşı sonrasına gelindiğinde bireysel haklar açısından değişimler yaşandığı görülmüştür. Bu bağlamda bireysel hakların korunmasına dair kuramlar üretilmiş ve bunlar iki yönde gelişmiştir. Bunlardan biri, bireyin kendi üzerindeki egemenliğinin bireye teslim edildiği haklara, diğeri ise bireye toplum karşısında haklar tanımakla birlikte yükümlülükler de yüklenmesine dayanan bireyci kuramlardır.¹⁷⁰ Bu kuramlar, birey ve devlet arasında kurulan bağ açısından farklılaşsalar da, her ikisi de devletin ve toplumun devrimle değil, halkın rızasıyla ve demokratik bir yöntem ile değiştirilmesini savunmuşlardır.¹⁷¹

1960'lı yıllara gelindiğinde ise, döneme sistem ve yapının hakim olduğu görülmektedir. Bu dönemde birey işlevini yeniden kazanmış, özgürlük ve sorumluluk kavramları sarsılmaya başlamıştır. Toplum içinde genel bir ilgisizlik meydana gelmiş, birey kendi içine dönmüş, yalnız yaşamayı tercih etmiştir. Bütün bu içine kapalılık idealsiz ve amaçsız bir yaşam tarzına yol açmıştır.¹⁷²

¹⁶⁷ Marshall Berman, a.g.e., s. 224.

¹⁶⁸ Paul Bairoch, a.g.e., s. 389-391.

¹⁶⁹ Elif Karakurt, a.g.m., s. 8.

¹⁷⁰ Zeynep Özlem Üskül, a.g.e., s. 123.

¹⁷¹ Yılmaz AYTEKİN, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s. 62-63.

¹⁷² Zeynep Özlem Üskül, a.g.e., s. 125.

b. Metropoliten Kente Doğru

Metropol kelimesi, 19. yüzyılın sonlarına doğru kentsel bir alan üzerindeki nüfus yoğunluğu ve hizmet sektörü işlevlerini tanımlayarak, bir hiyerarşik yapıyı ve düzeni ifade etmiştir. Bu dönemde Paris ve Budapeşte, metropoliten veya kısaca metro olarak adlandırılmıştır. Böylelikle metropoliten kavramı büyük kentlerin sunduğu hizmetlerle ve yaşanan kentsel modernite ile beraber anılmıştır. Kavram coğrafi anlamda ele alındığında ise, bir merkez etrafında gelişen, uluslararası işlevlerin toplandığı ve bu merkez tarafından desteklenen bir kentsel bölgeyi ifade etmiştir.¹⁷³

20. yüzyılda yerleşmeler arasındaki ilişkiler ve sanayi üretiminin kentlerde egemen üretim şekli haline gelmesiyle kentler ve toplumlar değişime uğramıştır. Büyük bir pazar için büyük ölçekli bir mal üretiminden, sanayileşmiş modern kent sistemlerinden ve küresel olarak organize edilen bilgi hizmetlerinden üretilen servet etrafında kurulan yeni bir sisteme dönüşüm gerçekleşmiştir.¹⁷⁴ Dünya ekonomisinde yapısal değişimler yaşanmış, güç dengesi değişmiş, piyasalar küreselleşmiş, liberal pazar ekonomilerinin hakimiyeti artmış, teknoloji gelişmiş, istihdamın sektörel dağılımı ve işgücünün niteliği farklılaşmış, nitelikli iş gücüne talep artmış, eğitim önem kazanmış, iş gücünde yaş ortalaması yükselmiş, mesleklerin yapıları değişmiştir.¹⁷⁵

Yaşanan bu değişimlerle, özellikle haberleşme ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle yerleşimler ve topluluklar arasında yeni etkileşimler doğmuştur. Bu etkileşimler de metropoliten alanları meydana getirmiştir. Bu dönem içerisinde sanayileşmiş ülkeler ile sanayileşen ülkeler arasında yerleşmeler arası ilişki ve etkileşim farklılıkları olmuştur. Sanayileşmiş ülkelerde, yerleşmeler arasında iki yönlü yoğun bir ilişki metropoliten alanı belirginleştirirken, sanayileşmekte olan ülkelerde ise bir tek yerleşim diğer yerleşmeler üzerinde hakimiyet kurmuştur. Böylelikle, egemen yerleşim büyümüş, diğer yerleşim yerleri ise küçülmüştür.¹⁷⁶ Bu

¹⁷³ Gabriel Wackermann, **Très Grandes Villes et Métropolisation**, Ellipses, Paris, 2000, s. 63.

¹⁷⁴ David C. Thorns, a.g.e., s. 4.

¹⁷⁵ Tuğba Uslugil, **Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Kamu Yararı: Meram Belediyesi Kentsel Dönüşüm Projeleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 15.

¹⁷⁶ Mübeccel Kıray, "Azgelişmiş Ülkelerde Metropolleşme Süreçleri", **Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi - 1981**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, 1982, s. 2-3.

dönemde, kentsel nüfus artmış, kentsel yayılma için gerekli teknolojik gelişmeler yaşanmış ve sermaye ile finans alanında da bir yoğunlaşma gerçekleşmiştir. Yaşanan yoğunluğun bir sonucu olarak, New York başta olmak üzere, her kıtada nüfusu 1 milyondan fazla 27 metropol oluşmuştur. Ayrıca, gelişigüzel bir şekilde yığınlara dönüşen banliyölerden de birçok insanı içeren yeni metropoller ortaya çıkmıştır.¹⁷⁷

Metropolitan alanlar ölçek ve nitelik açısından bu döneme kadar görülen kentlerden çok farklı özellikler taşımaktadırlar. Bu nedenle, mevcut kent planlama yöntemleri ve yönetsel yapıları bu bölgelerin planlanmasında ve yönetiminde yetersiz kalmışlardır. Dolayısıyla metropolitan alanları bulunan ülkeler kendi tarihsel ve sosyo-ekonomik süreçlerine göre yeni planlama yaklaşımları ve kurumları oluşturmuşlardır.¹⁷⁸ Bu bağlamda ilk metropolitan planlama 1944 yılında Abercrombie tarafından Londra için hazırlanmıştır. Daha sonra 1948’de Kopenhag Planı, 1952’de Stockholm Planı ve 1965’te Paris için yönlendirici bir şema yapılmıştır.¹⁷⁹ Türkiye’de ise, 1965’te metropolitan planlama çalışmalarına başlanmış, İstanbul, Ankara ve İzmir’de Nazım Plan Büroları kurulmuştur.¹⁸⁰

II. Dünya Savaşı sonrasında, gelişmiş ülkeler çok sayıda sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Savaş sırasında hayatlarından ve enerjilerinden çok şey kaybeden halkların beklentilerini karşılamak üzere bir program hazırlanmıştır. Bu program ile savaş öncesinde insanların yaşadığı depresyon ve işsizliğe, yoksulluğa, sosyal huzursuzluğa ve politik istikrarsızlığa dönülmemesi amaçlanmıştır. Bu nedenle savaş sonrası politika, demokrasi ve kapitalizm üzerinden oluşturulmuş, refah içinde daha iyi bir gelecek yaratılmaya çalışılmıştır. Bu taktik ve koşullar ülkeden ülkeye değişse de savaş dönemindeki kitle üretimi ve planlama deneyimi, dev bir yeniden inşa ve yeniden yapılanma programı için araç olarak görülmüştür. Böylelikle kentsel dokunun yeniden inşası, yeniden biçimlendirilip yenilenmesi bu projelerin odağı haline gelmiştir. Bu süreç içerisinde denenen çözümler içerisinde sanayileşmiş inşaat sistemlerini ve rasyonel planlama usullerini kabul ederek yoksul mahallelerden

¹⁷⁷ Lewis Mumford, a.g.e., s. 640-641.

¹⁷⁸ Ayşe Tekel, “Metropolitan Planlamanın Önemi ve Gerekliliği Üzerine”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 11, S. 1, Ankara, 2002, s. 46.

¹⁷⁹ Hans Blumenfeld, **My Modern Metropolis: Its Origins, Growth, Characteristics and Planning: Selected Essays of Hans Blumenfeld**, Ed. Paul D. Spreiregen, MIT Press, Cambridge, 1971, s. 93-110.

¹⁸⁰ Kemal Demir, Suat Çabuk, “Türkiye’de Metropolitan Kentlerin Nüfus Gelişimi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 28, Erciyes, 2010, s. 203.

kurtulmak, modüler konutlar, okullar, hastaneler, fabrikalar inşa etmek gibi çeşitli yöntemler bulunmuştur. İngiltere'de kent ve kır planlamasına ilişkin kabul edilen oldukça katı kanunlar ile alt kentleşme sınırlandırılmış, yerini planlanmış yeni kentler almıştır. Avrupa ülkelerinin çoğu bu çözümü çeşitlendirerek uygulasa da ABD farklı bir tutum içerisine girmiştir. Denetimsiz bir alt kentleşme oluşurken, konut finansmanları ve altyapı alanları devlet tarafından desteklenerek doğrudan kamu yatırımları aracılığı ile teşvik edilmiştir. Bunun sonucunda insanlar kent merkezlerinden dışa doğru yerleşmeye başlamıştır. Bu da kent merkezlerinin çürümesine, temizlenmesine, yeniden inşasına yönelik adımlar atılarak devletin sübvansiyonu ile desteklenmiş bir kentsel yenileme stratejisinin uygulanmasına yol açmıştır.¹⁸¹

Metropolleşme de bu dönemden günümüze dek yoğun bir şekilde gelişmiştir.¹⁸² II. Dünya Savaşı sonrasında, başkent yerine kullanılan metropol kavramı 1970'li yıllar ile birlikte daha sık kullanılmaya başlanmıştır.¹⁸³ Ulaşım, iletişim ve haberleşme teknolojilerinin gelişmesi, örgütlenme ve uzmanlaşmada yaşanan değişim, sanayileşmiş ülkelerin yakın ve uzak bölgelerle kurduğu ilişkiler metropoliten alanları oluşturmuştur. Sanayisi gelişen ülkelerde ise, ağır sanayi yapılanması, nüfusu ve alanı hızla gelişen hakim yerleşimin çevresiyle olan ilişkileri, ulaşım ve haberleşme teknolojileri aracılığıyla hızla değişime uğramıştır. Böylelikle hakim yerleşim, yerini metropoliten alana bırakmıştır.¹⁸⁴ Bu dönemde kentlerin çevreleri, merkezleri, sosyal yaşamı ve yaşanan değişimler üzerine yeni düşünceler geliştirilmiş, pek çok konuda geçmiş hatırlanmıştır ve kent merkezleri yeniden işlevlendirilmiştir.¹⁸⁵

c. Sosyal Teoriler

20. yüzyılın ideal kentini 1890 ve 1930 yılları arasında üç planlamacı, Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier adı ile bilinen Charles-Édouard Jeanneret oluşturmaya çalışmışlardır. 20. yüzyılın başlarında sanayi devriminin kentleri olumsuz etkilemesi sonucu duyulan tepkiler ile ideal kent

¹⁸¹ David Harvey, a.g.e., (2010), s. 85-89.

¹⁸² Jacques Bonnet, **Les Grandes Métropoles Mondiales**, Nathan, Paris, 1994, s. 67.

¹⁸³ Gabriel Wackermann, a.g.e., s. 63.

¹⁸⁴ Mübeccel Kıray, a.g.e., (1982), s. 3.

¹⁸⁵ Gabriel Wackermann, a.g.e., s. 63.

tasarımları doğmuştur. Bu süreçte üretilen en önemli ideal kent tasarımları Howard'ın *bahçe kenti* (Garden City), Wright'ın *geniş-dönüm kenti* (Broadacre City) ve Le Corbusier'in *ışınalkent* (Ville Radieuse) ve *çağdaş kent* (Contemporary City) tir.¹⁸⁶ 1890 ve 1930 yılları arasında bu üç planlamacı 20. yüzyıl ideal kentinin nasıl olabileceği sorusuna cevap aramışlardır. Bu soruyu yanıtlamak için her biri yüzlerce ayrıntılı model ve çizim yapmışlardır. Bununla birlikte tasarımlarına metinler ekleyerek çizimlerinde gösteremedikleri ekonomik ve politik örgütlenmeleri de göstermişlerdir. Son olarak, her biri kağıt üzerinde yarattığı ideal kenti gerçeğe dönüştürmek için birçok denemede bulunmuştur. Arayışları eski kentlerin iyileştirilmesi değil, kentsel çevrenin bütünüyle değişimi ve dönüşümü yönündedir. Dolayısıyla eski kentlerin kısmen terk edilmesi görüşüne sarılan Howard, Wright ve Le Corbusier, insanlığın daha üst bir uygarlığa geçebilmesinin çözümünün bu kentlerin aşılması olduğunu savunmuşlardır.¹⁸⁷

Modern kent planlama anlayışına göre kentler, tek düze, homojen ve ilkelere bağlılığın egemen olduğu mekanlardır. Bu da kentlerin kendi içlerinde çalışma bölgeleri, oturma bölgeleri ve kamusal alanlar şeklinde ayrışmasını beraberinde getirmiştir.¹⁸⁸ Ancak bu üç planlamacı, kentlerde sosyal dayanışmanın, yerleşim düzeninin yaşayanları ırka ya da sınıfa göre ayırması değil, bir araya getirmesi halinde gelişeceğini düşünmüşlerdir. Aynı zamanda, tasarımlarının eşitsizlikleri engelleyememesi durumunda anlamını yitireceğini ve başarısızlığa uğrayacağını belirtmişlerdir. Bu nedenle, insanlar arasında sömürü ve sınıf çatışması nedeniyle yaşanan bölünmelerin devam etmesi halinde, yeni yaşam birimleri yaratmanın anlamsızlaşacağını iddia etmişlerdir. Onlara göre iyi bir planlama gerçek bir adalet sağlaması durumunda etkisini gösterecektir.¹⁸⁹ Bu nedenle kentin ve yapıların insana ve topluma en iyi hizmeti verecek şekilde tasarlanması, amacı ve işlevi olmayan her şeyden kaçınılması gerektiğini savunmuşlardır.¹⁹⁰

Howard, Wright ve Le Corbusier, ideal kentlerini politik ve ekonomik amaçların başarıldığı bir dünyayı tanımlamak için kullanmışlardır. Üçünün de savunduğu kentsel tasarım, sadece kendi içlerinde güzellikler barındırmasıyla değil,

¹⁸⁶ Kıvılcım Ertan Akkoyunlu, a.g.m., s. 12.

¹⁸⁷ Robert Fishman, a.g.e., s. 107-109.

¹⁸⁸ Elif Karakurt, a.g.m., s. 7.

¹⁸⁹ Robert Fishman, a.g.e., s. 109.

¹⁹⁰ Elif Karakurt, a.g.m., s. 7.

aynı zamanda inandıkları sosyal amaçlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Böylelikle ideal kentler, yoksulluğun ve sömürünün ortadan kalktığı birer kültürel mekanlar olarak gösterilmişlerdir. İnsanların barış içinde ve doğa ile bütünleşerek yaşadığı ütöpik bir bakış açısını yansıtmışlardır.¹⁹¹

c.1. Ebenezer Howard

20. yüzyıl kent planlaması, 19. yüzyılda Avrupa kentlerinin yaşadığı kentsel krizlerden doğan planlama biçimlerini, mimari ve sosyal mühendislik yönlerine sahip bir planlama olarak ifade etmiştir. 19. yüzyılda sanayileşme odaklı yaşanan krizlere Engels, Owen ve Fourier gibiler tarafından geliştirilen eleştiriler, 20. yüzyılda yerini *bahçe kentiyle* Ebenezer Howard'a bırakmıştır.¹⁹² Ebenezer Howard, 19. yüzyıl Londra'sında sadece gördüğü yanlışlardan değil, kentin kendisinden de nefret etmiştir. Bu bağlamda, birçok insanın toplanarak bir yığın haline gelmesini doğaya bir hakaret olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla insanları ancak kenti bitirerek kurtarabileceğine inanmıştır. Londra'nın büyümesini durdurmayı ve yeni bir tür kasaba inşa edilmesini içeren bir program hazırlamıştır.¹⁹³ Howard *bahçe kent modeliyle*, kent ve kırsal, endüstriyel gelişme ve geçmiş arasındaki ütöpik ayrımı canlandırmıştır.¹⁹⁴ Böylelikle, dönemin kent planlama akımını etkisi altında bırakmış ve amaçlarını değiştirmiştir.¹⁹⁵

Bahçe kent, insanın emeğini sömüren, fabrikalar ve bacalar arasında kaybolan kentlerin, sağlıksız yaşam çevreleri yaratan teknolojisine bir tepkidir. Bu nedenle Howard'ın *bahçe kent* tasarımı, bireycilik yerine sosyallığe, denetimli büyüme ile sınırlı nüfusa ve işlevsel denge unsuru olarak insan ölçeğine dayanmaktadır. Howard *bahçe kent* projesini hazırlarken, 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Amerika ve Avrupa'yı etkileyen endüstriyel çöküş sürecine çözüm önerisi getiren Edward Bellamy'den etkilenmiştir. Howard, Bellamy'nin toplum önerisinde vurguladığı merkezileşme ve yoğunlaşma unsurlarına şüpheyle bakmış, sosyal düzen ve bireysel

¹⁹¹ Robert Fishman, a.g.e., s. 111-112.

¹⁹² Peter Fitting, "Urban Planning / Utopian Dreaming: Le Corbusier's Chandigarh Today", **Utopian Studies**, V. 13, N. 1, Penn State University Press, Pennsylvania, 2002, s. 70.

¹⁹³ Jane Jacobs, **Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı**, Çev. Bülent Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 37.

¹⁹⁴ Peter Fitting, a.g.m., s. 70.

¹⁹⁵ Lewis Mumford, "The Garden City and Modern Planning", **Garden Cities of To-Morrow**, Ed. F. J. OSBORN, MIT Press, Cambridge, 1965, s. 29.

girişimin dengelendiği bir toplum ortaya koyma çabasına girmiştir.¹⁹⁶

Howard, aşırı kentleşmenin yarattığı ekonomik ve sosyal sakıncaları gidermek, nüfusun daha dengeli bir şekilde dağılmasını sağlamak için döneminin çok ilerisindeki *bahçe kent* fikrini ortaya atmıştır.¹⁹⁷ Buna göre *bahçe kent*, 2400 hektarda 32000 kişinin yaşadığı yerleşmeleri ifade etmektedir ve buna göre 1 hektarlık arazide 13 kişi yaşayabilecektir. Bu alan yalnızca bir kent merkezinden değil, aynı zamanda tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir bölgeden de meydana gelmiştir. Bütün bir alan topluluğa aittir ve bu topluluk kendi kendine yetebilir. Ancak kentin nüfusu kontrol altındadır ve hedeflenen nüfus aşıldığı takdirde yeni bir topluluk ve kent oluşturulmalıdır. Bu iki kent arasındaki iletişim hızlı bir ulaşım ile sürdürülmelidir. Dolayısıyla *bahçe kent*, birbirine hızlı iletişim olanakları ile bağlı küçük kentleri bir araya getirecektir. Ayrıca kent arazilerinin ortak mülk haline gelmesiyle kentin çevresinde yer alan fabrikalar kentlilere iş imkanı da sağlayacaktır.¹⁹⁸

Kentin ayrılmaz bir parçası olarak tarıma ayrılan yeşil kuşak ile kentin içten dışa doğru yayılması ve kent çevresinde yer alan düzensiz kentsel gelişmeler kontrol altına alınacaktır.¹⁹⁹ Böylelikle Howard'ın başlıca fikri olan halkın toprağa geri dönüşü gerçekleşebilecektir.²⁰⁰ Kentin büyümesi ile elde edilen gelirler topluma mal edilecek ve nüfusun büyük bir kısmının geçimini sağlayan sanayi kuruluşları da yeni kentlere taşınacaktır.²⁰¹ Bununla birlikte bireyden çok topluluk öne geçecektir. Endüstri alanında kamu ve özel sektör arasında bir denge oluşturulacak ve yurttaşlar arasında da işbirliğinin sağlanması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.²⁰² Ayrıca köylerde ve kentlerde bulunması mümkün olmayan ideal yaşam, yarı kentsel yerleşme birimi diye tanımladığı *bahçe kentlerde* bulunabilecektir. Böylelikle köyler ile kentler birleşerek ideal yaşamı gerçekleştirecektir.²⁰³

Howard'ın kuramı başta İngiltere olmak üzere birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. İngiltere'de 1904'te ilk bahçe kent Letchworth kurulmuştur. Ancak her ne

¹⁹⁶ Kıvılcım Ertan Akkoyunlu, a.g.m., s. 12-14.

¹⁹⁷ Ruşen Keleş, a.g.e., (1990), s. 62.

¹⁹⁸ Ebenezer Howard, **Garden Cities of To-Morrow**, Ed. F. J. OSBORN, MIT Press, Cambridge, 1965, s. 138-142.

¹⁹⁹ Lewis Mumford, a.g.e. (1965), s. 34.

²⁰⁰ Ragon, Michel, a.g.e., s. 275.

²⁰¹ Lewis Mumford, a.g.e., (1965), s. 35-36.

²⁰² Robert Fishman,, a.g.e., s. 113.

²⁰³ Ruşen Keleş, a.g.e., (1990), s. 62.

kadar Londra'dan 50 km uzaklıkta olsa da, Letchworth ayakta kalabilmek için Londra sanayisine ve ticaretine bağlı kalmıştır. 1920'de oluşturulan ikinci bahçe kent Welwyn ise Londra'nın bir banliyösü olmaktan öteye geçememiştir.²⁰⁴ 1944'ten sonra İngiltere, Howard'ın temel kuramlarını aşırı kalabalık kentleri ferahlatmak amacıyla benimsemiş ancak, inşa edilen *bahçe kentler* tecrit edilmiş bir organ halinde kalmış ve araziye akıllıca yeniden düzenleyen daha geniş bir organizmaya bağlanmamıştır.²⁰⁵

c.2. Frank Lloyd Wright

Kültüralist Howard için sosyallik etkin bir değerken, natüralist Frank Lloyd Wright'in etkin değeri bireyciliktir. *Geniş-dönüm kent* adını verdiği planlı kentiyle Wright, Howard'dan farklı bir şekilde merkezsizliği aile kavramına indirgemıştır. Herkesin kullanabileceği kadar toprağının bulunduğu, insanların zamanlarının bir bölümünü tarlalarında, başka bir bölümünü de tarlaların arasına yerleştirilmiş küçük fabrikalarda, ofislerde ve dükkanlarda geçirdiği bir sistem yaratmıştır. Anayol ile toplumun dağılan unsurlarını birleştirmiştir. Merkezsizleşme ile herkesin kendi toprağı üzerinde kendi seçimini yapabilmesine ve buna uygun bir yaşam standardı yaratabilmesine olanak sağlamıştır.²⁰⁶ Wright modern planlama anlayışının, eskisi gibi cansız parçaların bir koleksiyonu değil, tek büyük bir şey olmasını savunmuştur. Ayrıca, yapıların insanlara ve topluma en iyi hizmeti sunacak şekilde tasarlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle amacı ve işlevi olmayan her şeyden kaçınılmasını söylemiştir.²⁰⁷

Wright, evlerini doğaya yerleştirmiş, doğal ve bölgesel malzemelerden yararlanmış, ev ve insan çeşitliliği ile farklılıkların görüleceği kentler düşlemiştir. Ruskin ve Morris gibi makineden kuşku duymuştur.²⁰⁸ Ancak, onu bir araç olarak kullanabileceğini düşünmüştür. Ona göre, makine yok edilememesine rağmen demokrasinin yol açıcısıdır. Eski düzenin rakibi, eski bağları söküp atacak bir kılıç

²⁰⁴ Martin Meyerson, Robert Mitchell, "Changing City Patterns", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, V. 242, Building the Future City, Sage Publications, California, 1945, s. 152.

²⁰⁵ Michel Ragon, a.g.e., s. 279.

²⁰⁶ Robert Fishman, a.g.e., s. 114.

²⁰⁷ Elif Karakurt, a.g.m., s. 7.

²⁰⁸ Michel Ragon, a.g.e., s. 201-203.

gibidir ve insanlığı özgürlüğe ulaştıracaktır. İnsanın makineyi yaratıcı zihniyetiyle kullanacak, böylece makine yeni düzenin uşağı ve kurtarıcısı olacaktır.²⁰⁹ Bununla birlikte herkes için özgürlük ve zenginlik anlamına gelen demokratik idealizmden etkilenen Morris, buna dayalı bir makine çağı estetiği yaratmayı amaçlamıştır.²¹⁰

Wright mimarisini, Avrupa'nın işlevsel mimarisinden ayırmak için organik kavramını kullanmış ve organik mimarinin temellerini atmıştır. Buna göre organik mimari, yapıyı ve yapıyı diğerlerinden ayıran unsurların içten dışa doğru ve uyum içinde olduğu bir mimaridir. Organik mimarinin temel ilkelerinden biri, yapının arazisinden doğmuş gibi görünmesi ve çevresi ile uyumlu bir şekilde biçimlendirilmesidir. Ayrıca malzemelerin doğalarını ortaya çıkarmak ve bunları plana dahil etmek de temel ilkeleri arasında bulunmaktadır.²¹¹ Morris, kent estetiğini, yerleşim birimleri ve doğa arasındaki denge ile oluşturmaya çalışmış, meydanların birbirleriyle uyumunu da meydan içi ve çevresindeki yapıların tasarımına bağlamıştır.²¹²

c.3. Le Corbusier

Le Corbusier adı ile bilinen Charles Edouard Jeanneret, teknolojik ve planlı kent açısından, 20. yüzyılın en etkileyici ve ileri görüşlü mimarı kabul edilmiştir. Le Corbusier'nin erken dönem çalışmaları, 1920 ve 1930'larda modern mimarinin ve uluslararası tarzın ortaya çıkmasında büyük rol oynamışlardır. 20. yüzyıl kentinin düzenlenmesinde, 1960'lara kadar etkisini sürdüren Le Corbusier'nin modern mimarideki rolü özellikle 1928'de CIAM'ı kurması ve bir manifestosu olan Atina Bildirgesi'ni sunması ile pekişmiştir.²¹³

Kenti temel gereksinimlerini karşılayan bir makine olarak gören Le Corbusier, 20. yüzyılın kentlerde bıraktığı olumsuz etkileri giderebilmek için çeşitli kent tasarımları meydana getirmiştir. Bu tasarımları oluştururken teknolojiyi de kullanan

²⁰⁹ Frank Lloyd Wright, **The Art And Craft Of The Machine**, Columbia University Art Humanities Primary Source Reading 50, Chicago, 1901, s. 3.

²¹⁰ Frank Lloyd Wright, **Frank Lloyd Wright: Writings and Buildings**, Ed. E. Kaufmann, B. Raeburn, Meridian Books, New York, 1960, s. 61.

²¹¹ Frank Lloyd Wright, **In The Cause of Architecture**, **Frank Lloyd Wright: Essays**, Ed. A. Devane, F. A. Gutheim, Architectural Record, New York, 1975, s. 55.

²¹² Kıvılcım Ertan Akkoyunlu, a.g.m., s. 15-16.

²¹³ Peter Fitting, a.g.m., s. 70-86.

Le Corbusier, William Morris'in sanayileşmeyle ilgili eleştirilerini destekler bir şekilde, sanayileşmenin sosyal ve mekansal karmaşa yarattığını belirtmiştir. Bu karmaşanın yok edilebilmesi için de, yeni sanayileşme teknikleri kullanılarak yeni bir çevre yaratılmalı ve çöküntü alanlarında yaşayan işçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi için bir dönüşüm gerçekleştirilmelidir.²¹⁴

Le Corbusier'ye göre sanayileşme, büyük bürokrasilerin üretimi eşgüdümleyeceği büyük kentler anlamına gelmiştir. Frank Lloyd Wright mevcut kentlerin fazla yoğun olduğunu, Le Corbusier ise yeterince yoğun olmadığını düşünmüştür. Bu nedenle Paris'te ve öteki büyük kentlerde bulunan geniş alanların yıkılmasını önermiştir. Böylelikle eski yapıların, parkların, bahçelerin ve geniş yolların üzerinden gökdelenler yükselebilecektir. Bu gökdelenler de kendi bölgelerinde yeni yönetim merkezleri meydana getirecektir. İnşa edilen büyük kompleksler ile topluluğun ticaret gereksinimleri yerine getirilebilecektir. Bunları çevreleyen parklarda da lüks lokantalar, tiyatrolar ve mağazalar yer alacaktır. Bununla birlikte Le Corbusier ideal kentinin temelini hız ve başarı üzerine kurmuştur. Buna göre, hız için yaratılan kent, başarı için yaratılmış bir kenttir. Bu nedenle geniş caddeleri değişik hızlarda giden araçlar için tasarlamıştır. Böyle bir yapıya sahip kentlerde yoğunluğun artması sonucunda, dinlenme yerleri ve doğa için geniş bir alan yaratılmıştır.²¹⁵ Bu noktada “ne sokak ne de halk” diyen Le Corbusier, mekansal ve sosyal olarak bölünen kent içerisinde insanların, trafiğin, iş yerlerinin, evlerin, zenginlerin, fakirlerin, parkların ve betonların kendilerine ait yerleri bulunmasını savunmuştur. Böylelikle eski modern sokak da ortadan kalkacaktır.²¹⁶ Le Corbusier ayrıca mimarın yaratıcılık düzeyini ve yapının estetik değerini, insana ve topluma sağladığı faydaya göre değerlendirmiştir. Ona göre, konut barınmak için bir makine, eğri sokak keçi yolu, düz caddeler ise insanlar içindir.²¹⁷ Dolayısıyla Le Corbusier'ye göre modern kentin dört temel ihtiyacı ya da fonksiyonu barınma, dinlenme, çalışma ve ulaşım.²¹⁸

Le Corbusier'nin *ışınsal kent* adını verdiği kent tasarımı, kolektif yönetimi

²¹⁴ Le Corbusier, **Bir Mimarlığa Doğru**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 291-293.

²¹⁵ Le Corbusier, a.g.e., s. 86-89.

²¹⁶ Marshall Berman, a.g.e., s.227-229.

²¹⁷ Le Corbusier, a.g.e., (1999), s. 86.

²¹⁸ Nader Vossoughian, “Mapping Modern City: Otto Neurath, The International Congress Of Modern Architecture (CIAM), And The Politics Of Information Design”, **Design Issues**, V. 22, N. 3, The MIT Press, 2006, s. 51.

düzenli bir kentsel çevre olarak tasarlamış ve bundan doğan uyumun kentsel yapıya ve kentlilerin yaşamına yansıtılmasını amaçlamıştır. Le Corbusier'ye göre kent, sınıfsız bir toplumla desteklenmelidir. Özgürlük ve örgütlülüğü simgeleyen *ışınsal kent* ile özel yaşam alanından siyasetin uzaklaştırılarak, suç ve yoksulluğun ortadan kalkması hedeflenmektedir. Seçkin sınıf için planladığı mekanda *Unité* adını verdiği çok katlı apartman blokları, endüstriyel hiyerarşi temelinde düzenlenmiş, kentsel hizmetler toplu olarak sunulmuştur. Bu *Unité* birimlerini de *ışınsal kentin* merkezine koymuştur. *Unité* birimleri ile Le Corbusier, yeni bir aile anlayışı sunmaya çalışmış, erkeklerle kadınların eşit olarak tam gün çalıştığı yeni bir aile düzeni öngörmüştür.²¹⁹ Her biri 2700 kişilik mahalleleri oluşturan bu yapılar, Le Corbusier'nin çağdaş konut ilkelerini yansıtmışlardır.²²⁰

Le Corbusier'nin amacı sanayi kentlerinin sıkıntılı durumunu aşan kentler tasarlayabilmektir. Ona göre, kentsel tasarım, sosyal yapıyı ve gündelik yaşam sorunlarını en aza indirebilecek kadar etkili bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Buna ulaşabilmek için de modern teknoloji ürünlerinin kentin yeniden yapılanmasına uyarlanması gerekmektedir.²²¹ Bununla birlikte, yeni sanayileşme teknikleri aracılığı ile yeni bir çevre yaratılıp kentsel yapıdaki düzensizlik kırılmalı ve sanayi kentinin yıkıntıları arasında yaşamaya zorlanan işçiler için sağlıklı yaşam koşulları sunacak bir kentsel çevre meydana getirilmelidir. Ancak böylelikle sosyal uyum sağlanabilecektir.²²²

Howard, Wright ve Le Corbusier, zamanlarının kentlerinden nefret etmişlerdir. Kendi tasarladıkları kentlerine ilham kaynağı olan büyük kent tam bir cehennemdir. Bu nedenle büyük kent dünyayı zehirleyen denetimsiz, hastalıklı bir şekilde büyüyen, bir kanserdir. Wright, büyük kenti, bir urun çapraz kesiti, Howard, yayılmış bir ülser şeklinde tanımlarken, Le Corbusier de Paris'i ölümcül bir hastalığın son aşamalarındaki, kan dolaşımı durmuş, hücreleri kendi zehirli atıklarıyla yok olmaya yüz tutmuş bir gövde olarak betimlemiştir.²²³

²¹⁹ Kıvılcım Ertan Akkoyunlu, a.g.m., s. 18.

²²⁰ Martin Meyerson, a.g.m., s. 120.

²²¹ Bülent Duru, a.g.m., s. 21.

²²² Kıvılcım Ertan Akkoyunlu, a.g.m., s. 16.

²²³ Robert Fishman, a.g.e., s. 118.

d. Kentsel Projeler

Erken modernite döneminde, kent planları daha çok sanayi kentinin sorunlarını çözmeyi amaçlamış ve sanayi kentinin olumsuz yaşam koşullarına bir tepki olarak oluşturulmuşlardır. Bu dönemde geliştirilen planlar, kentsel adaletin sağlanmasından çok, sosyal sorunların fiziki mekanın iyileştirilmesi yoluyla çözüleceği varsayımına odaklanmıştır. Yukarıda anlatıldığı gibi, dönemin ütöpik planlarında da bu yaklaşım hissedilmiştir.²²⁴ Kent kuramcıları da, nüfus patlaması ve sanayileşmenin karmaşaya yol açtığı 19. yüzyıl kentinden kurtularak yeni yüzyıla yeni kentler ile girmek gerektiğini fark etmişlerdir. Bunun üzerine büyük kent yerine kırsal bir çözüm olarak sunmuşlardır. Buna rağmen kentler büyümeye devam etmiş, kırsal alanlar boşalmış ve bu durum günümüze dek devam etmiştir.²²⁵

20. yüzyılın başlangıcında, klasik kent planlama yaklaşımı ile kentlerin fiziki gelişimlerini düzenlemek için hangi işlevin nerede yer alacağını belirleyen planlar yapılmıştır. Bu planlar genellikle kentin gelecekteki büyüme biçimini tahmin eden teknik planlardır. Buna göre, arazi kullanımı, sınırlandırılması, bölümlendirilmesi ve alt yapının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bunlara bağlı olarak arazi yapısı, mülkiyet hakkı ve arazilerin kullanım değerleri etkilenmiştir. Böylelikle kanunlar ve yönetmelikler ile adil dağıtım mekanizmaları geliştirilmeye çalışılmıştır.²²⁶ Bu dönemde, I. Dünya Savaşı'na kadar dönemin ütöplistlerinin planladıkları, ancak uygulanamayan kentsel ütopyalar, orta ve üst sınıflara özel mülkiyet ve özel yaşam alanları sunmak üzere tasarlanmıştır. Böylelikle kent çeperlerinde inşa edilen banliyöler ile orta ve üst sınıflar, kentlerin merkezlerinden çeperlere doğru giderek burjuva ütopyalarında yaşamaya başlamışlardır.²²⁷ Bu süreç de 19. yüzyılın büyük kentler çağından 20. yüzyılın büyük banliyöler çağına geçiş olarak ifade edilmiştir.²²⁸

Avrupa'nın yaşadığı kültürel değişiklikler, bir önceki bölümde anlatıldığı gibi

²²⁴ İpek Özbek Sönmez, "Kent Planlama ve Adalet İlişkisinin Değişen İçeriği", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 98, Ankara, 2012, s. 286.

²²⁵ Michel Ragon, a.g.e., s. 269.

²²⁶ İpek Özbek Sönmez, a.g.m., s. 286.

²²⁷ Hatice Kurtuluş, "Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi", **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pıncıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 185.

²²⁸ Robert Fishman, "Beyond Suburbia: The Rise of the Technoburb", *Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia*, 1987, **The City Reader**, Ed. R. T. Legates, F. Stout, Routledge, New York, 2005, s. 78.

19. yüzyıldan itibaren yaşanan endişe verici somut olaylar sonucunda gelişmiş ve kendini göstermiştir. Ancak tam anlamıyla Avrupa'daki değişiklik I. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında Avrupa kendi geçmişini eleştirip değerlendirmiş ve daha sonraki yıllarda yeniden yapılanma dönemine uygun ortam sağlamıştır. Ancak 1929 ekonomik krizi ile II. Dünya Savaşı birçok planın ertelenmesine yol açmıştır. Buna rağmen II. Dünya Savaşı'na kadar birçok ihtiyacı karşılayan çeşitli çalışmalar yapılmıştır.²²⁹ Bu dönemde kentsel gelişmeleri ve büyümeyi kontrol altına alabilmek ve organize edebilmek için çeşitli kentsel proje ve planlar geliştirilmiştir.²³⁰ Destek gören deneysel bayındırlık projelerinin ölçeği büyümüş, *bahçe kent* gibi pratik deneylerin, kamu eliyle yürütülen kentleşmenin kentin geliştirilmesi için yeni bir yöntem, birey ile toplum arasındaki dengenin yeniden kurulabilmesi için bir çözüm sunabileceği düşünülmüştür. Yeni düşünceler ile çok sayıda bireysel yapı, birkaç yapı topluluğu ve mahalle ile büyük bir kentte tek bir kent planlamacılığı örnekleri yapılmıştır. Bunlar, 1929'da Fransa Poissy'de Le Corbusier tarafından yapılan modern mimarinin bir örneği olan Savoye Villası, Çek Cumhuriyeti'nin Brno kentinde Alman mimar Ludwig Mies van der Rohe'nin modern mimarinin öncü prototipi görülen Tugendhat Evi, Almanya Berlin'de Potsdam Meydanı'nda bulunan dokuz katlı ofis ve alışveriş merkezi Columbushaus, Hollanda Amsterdam'da Paimio Sanatoryumu ile Van Nelle Fabrikası, Rusya Moskova'da yapılandırıcı mimarinin ve iç mimarinin öncüsü Narkomfin Apartmanı'dır. Ayrıca Almanya'da orta büyüklükte kamu projeleri gerçekleştirilmiştir. Amsterdam projesi de bu dönemde başlatılmış ancak II. Dünya Savaşı sonrasında bitirilebilmiştir.²³¹

I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki bu dönemde çok fazla teori üretilmese de, kentsel projeler daha bilimsel bir şekilde gerçekleştirilmiş, kentsel tarih, coğrafya, sosyoloji, ekonomi ve istatistik gibi bilimlerden yararlanılmıştır. Bu anlamda kentleşme alanında yapılan çalışmalarda bir artış da yaşanmıştır. Buna karşılık II. Dünya Savaşı ile birlikte, Almanya dışında savaşın içindeki Avrupa ülkelerinde kentleşme operasyonları durmuştur. Ancak Almanya'nın Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelmesiyle Almanya'da da kentsel projeler sona ermiştir. Bu dönemde, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler de idari yapılarında ve planlama yaklaşımlarında

²²⁹ Leonardo Benevolo, a.g.e., s. 205.

²³⁰ Charles Delfante, **Grande Histoire De La Ville**, Armand Colin, Paris, 1997, s. 293.

²³¹ Leonardo Benevolo, a.g.e., s. 200-206.

değişikliğe gitmiştir.²³²

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Batı Avrupa, savaş sırasında yıkıntıya uğramış kentleri tekrar ayağa kaldırabilmek için, özellikle Marshall Planı'nı oluşturan Amerika ve kapitalist dünya ile ilişkisini geliştirmeye başlamıştır. Kentleri yenileme operasyonu bombalanan kent merkezlerini yeniden planlamak için bir fırsat olarak görülmüştür. Rotterdam, Dortmund ve Le Havre gibi ağır yıkıntıya uğramış bazı kentler yeni ticaret ve sanayi alanlarıyla yepyeni bir şekilde planlanmıştır. Köln ve Stuttgart gibi kentlerde kent merkezlerinde ayakta kalan tarihi yapılar ve Ortaçağ döneminden kalan izler yenilenmiştir. Rouen ve Nuremberg gibi kentler de tamamen yıkılmış tarihi yapılarını tekrar inşa etmiştir. Doğu Avrupa kentleri ise savaştan daha ağır yaralar almalarına rağmen Marshall Planı gibi sübvansiyonlardan yararlanamamışlardır. Bu nedenle Doğu Avrupa'da kentsel planlama Batı Avrupa'ya göre daha az gelişmiştir.²³³

II. Dünya Savaşı sırasında yıkılan kentlerin yeniden yapılanması sürecinde kentlerin yeniden inşası (urban reconstruction) stratejisi gündeme gelmiş, bu süreçte de CIAM'ın ilkelerinden geliştirilen *Modernist Hareket* (Modern Movement) etkili olmuştur. 1940 ve 1950'lerde uygulanan bu strateji ile merkezi yönetim öncülüğünde yeniden yapılanma politikaları geliştirilmiştir. Örneğin, Amerika'da 1949'da Konut Kanunu yürürlüğe girmiş, sosyal konut politikası genişletilmiş ve kentsel yenileme kurumsallaştırılmıştır.²³⁴ Ayrıca bu dönemde, merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlere kentsel yeniden geliştirme planları hazırlayabilmeleri için rehberler sunulmuştur. Bu rehberler aracılığıyla hazırlanan planlar sonucunda, kenar mahalleler temizlenmiş, büyük yıkımlar yapılarak çok katlı konut blokları yapılmıştır. Kent merkezlerinde ise, ofis ve ticaret alanları yaratılmıştır.²³⁵

1940'larda kentsel gelişim (urban development) stratejisinin uygulanmasıyla, kent çeperlerine doğru bir genişleme, birçok kent ve kasaba çevresinde de banliyöleşme yaşanmıştır.²³⁶ Bu dönemde banliyö yerleşmeleri yeni otoyol ağları ile

²³² Charles Delfante, a.g.e., s. 300.

²³³ Stanley D. Brunn, Jack Francis Williams, Donald J., Zeigler, **Cities of the World: World Regional Urban Development**, Rowman & Littlefield, Maryland, 2003, s. 180-187.

²³⁴ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 31.

²³⁵ Tanner Oc, Steve A. Tiesdell, **Safer City Centres: Reviving the Public Realm**, Sage Publications, New York, 1997, s. 8.

²³⁶ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 31.

kentlerin çeperlerini sarmalayacak şekilde kurulmuştur. Böylelikle modern kentin merkez alanları kentin daha yoksul sınıflarına terk edilmiştir. Üst ve orta sınıflar ise kentleri çevreleyen banliyö alanlarında kendilerine ait konutlarda yaşamaya başlamıştır.²³⁷ Kentteki kalabalıktan ve sıkışıklıktan kaçarak kırsal alanın sessizliğini tercih eden bu sınıflar, ekonomik gelişmenin devam etmesiyle birlikte banliyölerin de kalabalıklaşıp büyümesine yol açmışlardır. Bu büyüme sonucunda kırsal alandan tekrar uzaklaşılması yeni banliyölerin aranmasını beraberinde getirmiş, süreç sürekli devam etmiştir.²³⁸ Üst ve orta sınıfların kent merkezinden kent çeperlerine yerleşmesiyle banliyöleri kentlere bağlayan yollar ve kamu binaları yeniden üretimin bir parçası haline gelmişler ve büyük kamusal yatırımlara konu olmuşlardır. Böylelikle II. Dünya Savaşı sonrasında Kuzey Amerika'da banliyöler artarken, kamusal bina ve alt yapı tesisleri de geliştirilmiştir. Avrupa ise savaşın kentler üzerinde bıraktığı yıkıcı etkiler karşısında yeniden planlama projelerini, büyük kamusal yatırımlar yaparak kentsel yenileme ve onarım projelerine yönlendirmiştir. Bu nedenle Avrupa'da II. Dünya Savaşı sonrasında sadece banliyöler kentin dışına sığamamış, aynı zamanda kent merkezlerindeki binalar çağdaş mimari eğilimlere uygun bir şekilde yeniden inşa edilmiştir.²³⁹

Kapitalizmin geç kaldığı Türkiye gibi ülkelerde ise, kırsal göçmenlerin oluşturduğu gecekondu mahalleleri bu döneme uygun bir banliyöleşme modeli olarak görülmüştür. Bu model ile devlet orta sınıf için toplu konut alanlarını üretmek yerine, kamusal toprakların göçmenler tarafından işgaline göz yumarak, bu alanları kentsel araziye dönüştürme maliyetini üstlenmemiştir. Böylelikle göçmenler, iş olanaklarına en kolay ulaşabilecekleri mesafelerde bulunan ancak altyapısı bulunmayan mülkiyet arazilerinde, zor koşullarda ve gelirlerini inşaata harcamayı göze alarak yaşamışlardır.²⁴⁰

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında İngiltere kentsel planlamaya politik içerikler eklemiştir. Bunun nedeni de planlama için ülke genelinde yeni bir sistem oluşturma çabasıdır. Böylelikle devlet savaş sonrasında yaşanan ekonomik krizler sırasında toplum içerisinde daha aktif ve müdahaleci bir rol oynamıştır. Dolayısıyla

²³⁷ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 185.

²³⁸ John Urry, **Mekanları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 185.

²³⁹ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 185-186.

²⁴⁰ Hatice Kurtuluş, "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 8.

savaş sonrasındaki dönemde İşçi Partisi hükümeti sosyal demokrasi adı altında aktif ve müdahaleci davranmış, 1945-1950 yılları arasında bu tutuma uygun bir politik ajanda hazırlamıştır. Buna göre, refah devleti olarak eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları ile ekonomi alanında devletin yetkileri artmıştır. Devletin kentsel planlamadaki rolü de yürürlüğe giren hukuki düzenlemeler ile savaş sonrası politikalara dahil edilmiştir.²⁴¹ Avrupa kentlerinde kentsel planlamaya öncülük eden İngiltere, kentsel planlamanın master planlarla detaylandırılması gerektiğini yönünde çalışmalar gerçekleştirmiştir.²⁴² Bu dönemde Londra'da Abercrombie ve Forshaw'un yeşil kuşağı içinde yer alan bölgelerdeki nüfus yoğunluğunun azaltılabilmesi için yeniden düzenleme yapılmasını öngören ve yeşil kuşağın çevresi dışında kalan birçok yeni kentin geliştirilmesine dair bir proje onaylanmıştır.²⁴³ Abercrombie'nin Londra çevresinde yeni kentler kurmasıyla kent merkezinde modernist ve yüksek yapılar yapılmıştır. Böylelikle bu bölgeler geniş ve kapsamlı bir imara konu edilmişlerdir. Bu da İngiltere'nin kentleri bir bütün olarak planlama anlayışının bir örneği olmuştur.²⁴⁴ Bununla birlikte 1946'da İngiltere'de toplamda on dört ulusal yeni yerleşimler projesi başlatılmıştır. Bu projeleri 1950 ve 1960'larda başka projeler takip etmiş, başka yeni yerleşimler kurulmuştur. Söz konusu projeler gerçekleştirilirken, yeşillik içinde yaşama arzusu ile kent yaratılmak arasında bir denge kurulmaya çalışılmış ve İngiliz mimarisinin en iyi kaynaklarından yararlanılmıştır.²⁴⁵

Fransa'da Vichy hükümeti (1940-1944) merkezileşme politikası izlemiş, uzun yıllar süren bir kentsel planlama yönetimi ve düzenlemesi uygulamıştır. Savaş sonrasında gerçekleştirilen yenileme projeleri bu politika çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Böylelikle yeniden inşanın gerçekleşmesinde etkili bir yapı planlaması da doğmuştur.²⁴⁶ 1943'te kabul edilen kanun ile merkezi planlama uygulamaya konulmuş ve bu 1983'e dek sürmüştür. Bu kanunda iki yeni planlama düzeyi vardır. Bunlar, 1959'da nazım imar planına dönüşen, yerleşmeler bütününe dair imar planları ve yerleşmelerin kendilerine ait imar planlarıdır.²⁴⁷ Dolayısıyla kamu kentleşmeyi ancak 1959'da üstlenmiştir. Yeniden yapılanmanın gerilemiş bir

²⁴¹ Nigel Taylor, **Urban Planning Theory Since 1945**, Sage Publications, London, 1999, s. 3-4.

²⁴² Nigel Taylor, a.g.e., s. 17.

²⁴³ Charles Delfante, a.g.e., s. 300.

²⁴⁴ Nigel Taylor, a.g.e., s. 24.

²⁴⁵ Leonardo Benevolo, a.g.e., s. 208-210.

²⁴⁶ Charles Delfante, a.g.e., s. 301.

²⁴⁷ Pierre Merlin, **L'Urbanisme**, Presses Universitaires de France, Paris, 2010, s. 61.

kurumsal ve kültürel ortamda başlamasına rağmen, Le Corbusier Marsilya’da *Unité*’leri yapması ve Fransız mimar Auguste Perret de Le Havre ile Amiens Garı’nı restore etmek için görev alması bu durumun istisnasıdır. 1965-1970 yılları arasında Paris’e yığılan nüfusu karşılayabilmek için “*yeni kentler*” ve “*denge metropoller*” planlanmıştır. Lille-Roubaix-Turcoing, Nancy-Metz, Strasbourg, Lyon-Saint-Etienne, Marsilya, Toulouse, Bordeaux ve Nantes ulusal bir plana bağlanmıştır. Paris, Lille, Rouen, Lyon ve Marsilya çevresinde *yeni kentlerin* planlaması sırasında biçimsel ve çevresel sorunlar göz önünde tutulmuştur. 1960’ların sonlarına gelindiğinde, Fransa’nın kentleşmesinde önemli bir sorun olarak görülen büyümenin yerini yavaş yavaş yeniden dağılımın aldığı tespit edilmiştir.²⁴⁸

Almanya’da kentsel planlama Amerika ve İngiltere’den çok farklı bir şekilde gelişmiş ve kentsel planlama terimi Almanca şehir kurma (Stadttebau) anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda Alman planlamacılar kentsel çevre ile binaların kent içerisindeki konumları arasında bir bağlantı kurmuşlardır.²⁴⁹ II. Dünya Savaşı sonucunda ise yıkıma uğrayan kent mirasının yeniden yapılandırılması amaçlansa da, bu süreç yenilenmemiş bir mevzuat ve sönük planlar üretilerek başlamıştır. Özellikle büyük ve orta büyüklükteki kent merkezlerinde yıkıma uğrayan anıtların onarımlarına, anıtların görünümünün genel olarak ihmal edilmesi nedeniyle, yeterli önem gösterilmemiş ve kentin genel dokusunu içine alacak kadar geniş tutulmamıştır.²⁵⁰

1960 ve 1970’lerde ise kentsel iyileştirme (urban improvement) ve kentsel yenileme (urban renewal) kavramları ortaya çıkmış ve bunlara odaklanan projelere öncelik verilmiştir. Sosyal bozulma ile fiziksel bozulma arasında bir bağlantı kurulmuş ve bu teori üzerinden kentsel iyileştirme ve yenileme projeleri geliştirilmiştir. Bu nedenle kent merkezlerinin çevreleri ve kenar mahallelerde uygulamalar yapılmıştır. Ancak geliştirilen projelerin etkisi sınırlı kalmasına rağmen, projeleri başlatan ve yürüten aktörler çeşitlenmiştir.²⁵¹

Neoliberalizmin öncesinde modern kentte devlet, sermaye ve emek ilişkileri,

²⁴⁸ Leonardo Benevolo, a.g.e., s. 211-212.

²⁴⁹ John Robert Mullin, “Ideology, Planning Theory and the German City in the Inter-War Years: Part I”, **The Town Planning Review**, V. 53, N. 2, Liverpool University Press, Liverpool, 1982, s. 115.

²⁵⁰ Leonardo Benevolo, a.g.e., s. 212.

²⁵¹ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 31.

sosyal devlet ve fordist üretim rejimine dayalı bir şekilde yürütülmüş ve kentsel topraklar ile mülkiyet haklarının kullanımı toplumu oluşturan sınıflar açısından paylaşımına dayandırılmıştır. Böylelikle hazine arazilerine yerleşerek, emeğin maliyetinin düşürülüp yeni gelişen sanayilere ucuz emek sağlayarak ve göçün maliyetini göçmenlere yükleyerek devletin sosyal harcama yükü azaltılmaya çalışılmıştır. Metropolitan kent içinde kırsal göçmenlerin sahip olduğu olanaklar, orta sınıfın belirli bir yaşam tarzını sürdürebilecek yükseklikteki ücret seviyeleri ve burjuva sınıfının düşük ulaşım ve teknoloji olanakları nedeniyle işyerlerine yakın yerlerde oturabilmeleri sosyal sınıfların kent mekanı içerisinde sürekli olarak temas haline olmalarını sağlamıştır. Böylelikle kentsel rantların paylaşımında oluşabilecek bir sınıfsal çatışmanın önüne geçilmiştir. Modern kent içindeki bütünleşmeyle, sınıflar kenti maddi ve kültürel birikim açıdan paylaşmış, sınıflar arası eşitsizlikler azalmış ve toplum arasında bir bağ kurulmuştur. Modern kent mekanında sınıfların belirli bir mekana yerleştirilmeleri ve birbiriyle ilişki kurabilmeleri, planlama ve kamusal yararın gözetilmesiyle gerçekleşmiştir. Ancak neoliberalizmin desteklediği uygulamalar, sınıfsal dayanışmanın yok olmasına ve sınıf dışı bir çatışma ortamına yol açmıştır. Böylelikle kentsel mekan özelleştirilerek sınıfsal dayanışma ve sosyal örgütlenme engellenmiştir.²⁵²

3. Postmodernizm, Küreselleşme, Neoliberalizm ve Kent

1929'da dünyada yaşanan ekonomik bunalımdan sonra hayata geçirilen Keynesyen sermaye birikim tarzı, 1970'li yıllara gelindiğinde tıkanmış ve bir kriz ile son bulmuştur. Bu dönemlerde kullanılan sabit kur düzeninin terk edilmesi petrol fiyatlarını artırmış, bunalıma ve enflasyona neden olmuştur. Bu sırada, bu döneme kadar izlenen kapitalizm içi sınıf ittifakları da bir bir bozulmaya başlamıştır. Sermayenin siyasal temsilcileri ile emek kesiminin temsilcilerinin arasında, büyümenin sonucunda kazanılanların paylaşımı üzerine kurulan ve süreklilik içindeki refah devleti rejimindeki sosyal konsensüs dağılmaya yüz tutmuştur.²⁵³ Bu süreçlerin yaşandığı sosyal mekanda ise, sanayide örgütlenme konusundaki gibi politik ve sosyal yaşamda da değişimler görülmüştür.²⁵⁴ 1940'lardan 1970'lere kadar refah seviyesinin artmasıyla, bu dönemde toplum artık gereksinimlere

²⁵² Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2006), s. 11.

²⁵³ Ahmet İnel, **Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 8.

²⁵⁴ David Harvey, a.g.e., (2010), s. 170.

bağımlılığından kurtulmuştur. Birey, varlığını bir takım risklerden korumuş ve bir birey ütopyası doğmuştur.²⁵⁵ Bu değişimler, yepyeni bir birikim rejimine ve yepyeni bir politik ve sosyal yaşama da geçişi beraberinde getirmiştir.²⁵⁶

Bu gelişmeler karşısında, kapitalist devletler yeni bir strateji geliştirmek zorunda kalmışlardır. Ancak sorun, Keynesyen sermaye birikiminin fordist üretim tarzına göre şekillenmesi sırasında görülmüştür. Dolayısıyla, üretim tarzının değiştirilmesi sırasında büyük zorluklar yaşanmıştır. Yeni ve farklı bir birikim stratejisi, fordizmin katı üretim biçimlerine alternatif olan *esnek üretim* tarzı kabul edilmeye başlanmıştır. Esnek üretim birikiminde emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları bakımından esnekliğe yaslandığı için yeni üretim sektörleri, finans hizmetlerinde yeni yöntemler ve yeni piyasalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunu artmıştır.²⁵⁷

II. Dünya Savaşı sonrasında “modern kentin düşüşü” adı verilen bu ara süreçte, kentleşme alanında banliyöleşme artmış ve kent merkezindeki bölgelerde ilgisizlik sonucu çöküntü alanları meydana gelmiştir. Bu alanların yeniden yapılanmasıyla yeni bir kentsel dönüşüm evresi yaşanmış ve süreç sonunda yeni bir döneme, neoliberalizme girilmiştir.²⁵⁸

1970’lerde yaşanan bunalım dönemindeki kent modeli 1980’den sonra hızlı bir dönüşümle yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönüşümün temel hedefinde sermayenin yeniden üretimine öncelik verilmesi ve kent işletmeciliği kavramının baskın olduğu bir kent yönetimi modeline geçilmesi yatmaktadır. Böylelikle emeğin yeniden üretimini merkeze alan kent yöneticiliği modelinden de çıkılması amaçlanmıştır. Keynesyen gelişme döneminde kentin kullanım değeri önem taşıırken, neoliberal yapılanma ile vurgu değişime ve tüketime yönelmiştir. Bu modele postmodernist kültür de eklenmiştir. Böylelikle kent ile ilgili imaj ve gösterişler, kenti merkez konumuna getirmiştir.²⁵⁹

²⁵⁵ Zeynep Özlem Üskül, a.g.e., s. 125

²⁵⁶ David Harvey, a.g.e., (2010), s. 170.

²⁵⁷ David Harvey, a.g.e., (2010), s. 170.

²⁵⁸ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 191.

²⁵⁹ Yücel Kaçar, **Neoliberal Yapılanmanın Kentsel Mekana Yansıması: Gaziantep Örneği**, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2008, s. 38.

1980’li yıllarda yaşanan değişimlerle birlikte, ortam aniden değişmiş, mevcut kurumsal yapılar ortadan kalkmış, sistem tıkanmıştır. Ayrıca işsizlik artmış ve yeni yoksulluk türleri oluşmuştur. Bu sırada birey de bu değişimlerden etkilenmiş ve bir dönüşümle karşı karşıya kalmıştır. 1970’lerdeki devrimci ve umutlu birey, yerini zevkleri ve mutluluğu ellerinden alınmış bireylere bırakmıştır. Bu noktada yeni bir toplumsal sorun şeklinde ortaya çıkan dışlanma ve ulus devlet krizleri, modernitenin demokrasi, birey ve onun mutluluğu olduğunun hatırlanmasıyla aşılmaya çalışılmış ve bireycilik anlayışı tekrar doğmuştur.²⁶⁰

a. Postmodernizm

1970’lerde yaşanan ilk büyük ölçekli ekonomik kriz ile gelişmiş kapitalist ülkelerde büyük değişimler yaşanmıştır. Batı Avrupa ülkeleri, ABD’nin askeri ve ekonomik hakimiyeti altında ve Soğuk Savaş sonucunda ortaya çıkan bölünmeler içinde, temelinde ulus devlete dayanan, fordist ve Keynesçi üretim sisteminin sürdürüldüğü bir politik mekan halindedir. Bu dönemde yaşanan ekonomik krizlerle mevcut istikrar yok olmuştur. 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle dünyanın dayandığı temel ilkeler, yani iş bölümü, üretim mekanları, paranın değeri, çeşitlilik arayışları ile sosyal hareketler, üretim ve refaha ulaşım araçları değişime uğramıştır.²⁶¹ Bu noktada modernizmin vaat ettiklerinin gerçekleşmemesi ve her şeyi çözebileceğine dair inancın yok olması, modern bilimin politik amaçlar uğruna kullanılması, totaliter devletleri ayakta tuttuğu iddiası, modern bilimde teori ile pratiğin farklılaşarak modern bilimin somutlaştırılması ve insani duyguların unutulmasıyla bir kriz sürecine girilmiştir.²⁶² Buna göre, kültürel alanda bir revizyon yapılması ve toplumsal yapının da sorgulanması gerektiği iddia edilmiştir. Bu süreç sonunda modernite bitmiş, postmodernite başlamıştır.²⁶³

Postmodernizm, öncelikle mimariyi, sonra dans, tiyatro, resim, film ve müziği kapsayarak 1970’lerin başlarında yayılmaya başlamıştır. Özellikle mimari ve görsel sanatlarda klasik modernizmden postmodernizme geçiş oldukça fark edilebilir bir

²⁶⁰ Zeynep Özlem Üskül, a.g.e., s. 126.

²⁶¹ David Harvey, “Postmodernizme Bir Bakış”, **Birikim Dergisi**, S. 49, İstanbul, 1993, s. 58.

²⁶² Seyfettin Aslan, Abdullah Yılmaz, “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 2, Sivas, 2001, s. 100-101.

²⁶³ Zeynep Özlem Üskül Engin, “Yüzyılımızın Postmodern Bireyi ve Baudrillard’ın Birey Anlayışı”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 63, S. 1-2, İstanbul, 2005, s. 141.

şekilde meydana gelmiştir.²⁶⁴ Bu geçiş sembolik olarak; Le Corbusier ve CIAM'ın prensiplerine uygun inşa edilen St. Louis'deki Pruitt-Igoe toplu konut bloklarının içinde yaşayan düşük gelirli insanlar için oturulamaz bir duruma geldiği gerekçesiyle dinamitle havaya uçurulduğu 13 Temmuz 1972 tarihi kabul edilir. Böylelikle, CIAM'ın ve Le Corbusier'nin takip ettikleri yüksek modernizm yenilgiye uğramıştır. Bu dönemde mimarlığın sıradan insanlar için yapılması gerektiği savunulmuştur. Dolayısıyla, dünyanın büyük kentlerindeki gökdelenler, beton bloklar, çelik kalaslar ve her türlü süsü suç, bireyciliği aşırı duygusallık ve romantizmi de rüküş kabul eden anlayış, yerini süslenmiş yüksek bloklara, imitasyon ortaçağ meydanlarına, balıkçı kasabalarındaki yenilenmiş fabrikalara ve yeniden kullanıma kazandırılmış çevrelerle dolu kentlere bırakmıştır. Bütün bunlar ile daha tatminkar bir kentsel çevre yaratmak amaçlanmıştır.²⁶⁵

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan değişimler kentsel mekanın biçimlenmesinde de etkilerini göstermiştir. Sanayi devrimi sırasında kentin aldığı iç göçlere, bu dönemde dış göçler eklenmiştir. Teknolojik gelişmeler mekansal engellerin aşılmasına yardım etmiş, iç ve dış göç geçmiş dönemlere oranla artmıştır. Böylelikle kent nüfusları artmaya ve dünya hızlı bir biçimde kentleşmeye başlamıştır. Göçlerle birlikte kentsel mekanın şekillenme süreçleri de farklılaşmış ve kent yeniden şekillenmiştir.²⁶⁶ Kent postmodernizme ayak uydurmuş ve kentsel mekan, kendi kuramsal verileri doğrultusunda parçalara ayrılabilen ve bunları farklı mimari unsurlar ile birleştirerek bir kolaj haline getirebilen bir alan haline gelmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için de, bölgesel geleneklere, ihtiyaç ve isteklere duyarlılık geliştirilmiştir. Böylelikle uzmanlaşmış, müşterinin zevkine göre biçimlenen mekanlar yaratılmış, sınırlar ve duvarlar kaldırılmış, “her şeyin olabileceği” bir kentsel mekan ortaya çıkmıştır.²⁶⁷ Modernizmin kenti, dışarıdan bakılabilen, harita ile gezilebilen bir kent iken, postmodernizm, kentin bir bütün halinde görülebilmesini sağlayan temelleri ortadan kaldırmış, sokakta yürüyen birinin gözünden kenti göstermiştir. Dolayısıyla kent, bütünlükten uzak, bir bütünün parçalarından oluşmak yerine, kendi başlarına anlamları bulunan parçalardan oluşan

²⁶⁴ Andreas Huyssen, “Postmodernin Haritasını Yapmak”, Çev. M. Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Der. M. Küçük, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 233.

²⁶⁵ David Harvey, a.g.e., (2010), s. 54-55.

²⁶⁶ Elif Karakurt, a.g.m., s. 13-14.

²⁶⁷ David Harvey, a.g.e., (2010), s. 84.

bir mekan haline gelmiştir.²⁶⁸

Modernizme postmodernizm tarafından yöneltilen eleştiriler ile gelişmiş batı ülkelerinde gelişen süreçler birbirlerine paralel ilerlemişlerdir. Özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan ekonomik bunalıma modernizmin çözüm bulamaması karşısında yeni teknolojiler oluşturulmuş, üretim yeni biçimlerde örgütlenmiş ve üretim süreci ayrılmış, tüketici grupları farklılaşmıştır. Kitlesel ürün pazarında güç elde etmeye başlayan yeni ülkelerin ortaya çıkması ile elektronik, iletişim ve bilgisayar teknolojilerinde gelişmeler yaşanmış ve kent artık farklı şekillerde değerlendirilmeye başlanmıştır.²⁶⁹ Modernistler için kent mekanı, sosyal amaçlar uğruna biçimlendirilebilecek bir alan iken, postmodernistler için sosyal bir amaç ile bağlı olmayan estetik bir hedef ve ilkelere göre biçimlenen bağımsız ve özerk yerlerdir.²⁷⁰ Bununla birlikte modernite, yaşam alanlarının giderek farklılaşması ile sosyal parçalanma ve yabancılaşma süreçleri ilişkilendirilmiş, postmodernite de bu farklılaşmaların giderilmesi ve buna eşlik eden şiddetli bir infilakla içe dönük çöküş olarak yorumlanmıştır.²⁷¹

b. Küreselleşme

Küreselleşmenin çerçevesi öncelikle, elektroniğin dayattığı yeni karşılıklı bağımlılığın dünyayı tam anlamıyla küresel bir köye çevirmesi ile çizilmiştir. Bu eksen oluşturulan yeni kavramların tanımlanmasıyla bir küreselleşme tanımı da yapılmıştır. Buna göre küreselleşme, ekonomik ve ekonomik olmayan ilişkilerin dünya ölçeğinde artması ve mesafelere bağlı olan bu ilişkilerin karşısındaki engellerin de azalmasıdır.²⁷² 1980'lerden başlayarak 1990'lardan günümüze küreselleşme dünyada birçok değişim ve dönüşüm süreci yaşanmasına yol açmaktadır. Küreselleşme üzerinde yapılan akademik çalışmalar ve kamusal tartışmalar sonucunda küreselleşmenin nedenlerinin ve etkilerinin sadece ulusal veya uluslararası ölçeklerde irdelenecek bir süreç ve olgu olmadığı, aksine kent ölçeğinde

²⁶⁸ Oğuz Işık, "Modernizm Kenti / Postmodernizm Kenti", **Birikim Dergisi**, S. 53, İstanbul, 1993, s. 32.

²⁶⁹ Rana A Aslanoğlu, a.g.e., s. 110.

²⁷⁰ David Harvey, a.g.e., (2010), s. 84.

²⁷¹ Douglas Kellner, "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", Çev. M. Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Der. M. Küçük, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 414.

²⁷² Julien Leplaideur, "Küreselleşme", **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, Haz. M., Borlandi, R., Boudon, M., Cherkaoui, B., Valade, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 449.

yeniden tartışılması ve sorunsallaştırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.²⁷³

Küreselleşmeyle artık sadece meta ve para değil, üretim sürecinin kendisi de ulusal sınırları aşarak örgütlenmektedir. Böylelikle üretimin ulusal ekonomi içerisinde gerçekleşerek, ürünlerin kendi yerlerinde tüketilip başka bir pazara ihraç edilmesi artık söz konusu değildir. Bu nedenle, üretim mekanı geleneksel endüstriyel bölgelerden kent merkezlerine doğru kaymaktadır. Dolayısıyla kentlerin işlevleri, temsilleri ve yönetim biçimleri de tekrar tanımlanmaktadır.²⁷⁴ Esnek birikim tarzı ile sermayenin dünya üzerinde serbest hareketi teşvik edilmektedir. Böylece esnekleşen üretim ilişkileri içerisinde kentlerin küresel ekonomiye eklenme süreçleri de farklılaşmaktadır. Kentler uluslararası iş bölümünde farklı birçok roller edinmektedir. Bu durum da yerleşmiş sanayilerde emek maliyetlerinin düşük olduğu kentlere doğru göç hareketlerini başlatmaktadır.²⁷⁵

Ekonomik ve sosyal stratejilerin değişmesi ile ulusal, uluslararası ve yerel aktörler arasındaki rol dağılımları da değişmiştir. Bu değişimler sonucunda piyasa güçlerinin belirlenmesi aşamasında politik alan ile farklı ilişkiler doğmuştur. Küresel sermayenin yaptığı mekansal tercihler devlet politikaları ile yönlendirilmiş ve kamu-özel sermaye stratejik ortaklıkları yapılmıştır. Böylelikle küresel ekonomiye eklenme potansiyeli olan belirli sosyal kesimler, kentler ve kentsel alanlar bu tür stratejilere konu edilmiştir. Bu yaklaşım ile yerel yönetimler ve diğer aktörler bu seçimlerin yapılmasında aktif bir rol oynamışlar, kendilerine mekansal dönüşümde bir yer edinmişlerdir.²⁷⁶ Bu nedenle, küreselleşme günümüzde sosyolojik bir araç olmaktan çok, siyasal bir enstrüman olarak kent mekanını etkilemektedir.²⁷⁷

Bu dönemde üretim mekanları, tüketim mekanlarına dönüştürülmüş ve hizmet sektörü en önemli kazanç kapısı haline getirilmiştir. Gelişmiş ülke kentlerinde

²⁷³ E. Fuat Keyman, Evren Tok, "Küreselleşme, Modernleşme ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm", **Türkiye'nin Yeniden İnşası – Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik**, Der. E. F. Keyman, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, 229.

²⁷⁴ Neil Smith, "Yeni Küresellik, Yeni Şehirçilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma", **Planlama Dergisi**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, S. 2, Ankara, 2006, s. 19.

²⁷⁵ Asuman Türkün, "Kentsel Turizmin Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerdeki Yansımaları", **TMMOB İstanbul Kent Sempozyumu**, İstanbul, 2007, URL: <http://istanbulkentsempozyumu.org/scripts/haber.asp?idproduct=429>.

²⁷⁶ Özge Erdoğan, **Neo-Liberal Kent Politikaları ve Tarlabası'nda Kentsel Yenileme**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 34.

²⁷⁷ Julien Leplaideur., a.g.e., s. 452.

insanları kente çekebilmek için sunulan hizmetler ve mevcut bütün olanaklar farklı şekillerde pazarlanmıştır. Böylelikle diğer ülke kentleri ile yarışa girmişlerdir. Bu süreçte eski metropoliten merkezlere yönelip kentin merkezi alanlarında büyük kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilmiştir. Bu kentlerde, merkezi alanlar üst gelir grupları tarafından terk edilirken, kentin çeperlerinde bu gruplara özel yeni konut alanları yaratılmıştır. Bu gruplardan geriye kalan konut alanları, bakımsızlık nedeniyle bozulmaya başlamış ve alt gelir gruplarının ya da dışlanan grupların yaşadığı ve kiraladığı alanlara dönüşmüşlerdir. Kent merkezlerinde yaşanan bu dönüşümlerle merkezi bölgenin vergi gelirlerinin ve bölgeden elde edilen rantların azalması nedeniyle belediyelerin hedef noktaları haline gelmişlerdir. Buraya yapılan yatırımlar ile orta ve üst gelir grupları tekrar kent merkezine çekilmeye çalışılmıştır. Böylelikle yenileme projeleri çerçevesinde merkezdeki çöküntü alanları söz konusu grupların beğenisine sunulacak şekilde soylulaştırılmış ve restore edilmiş, turistler için de çekici hale getirilmiştir. Bütün bunların sonucunda yerinden edilen yoksul kesimlerin kent içinde ucuz konut edinme olanakları ortadan kalkmıştır. Kentin çeperlerinde yoksul bölgeler meydana gelmiş ve yoksul kesim kent çeperlerine dışlanmıştır.²⁷⁸ Oysaki küreselleşme ile zayıflama sürecine giren ulus devlet vatandaşlarının refahını artırmaya yönelik olarak güvenli bir pazar ve ekonomi sağlaması, buna uygun hukuki düzenlemeleri yapması, sosyal sınıflar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin sosyal adaleti sağlaması gerekmektedir.²⁷⁹ Ancak küreselleşme, devletin kentsel mekan üzerindeki hakimiyetini ve hukuki düzenlemeler yapma yetisini etkilemiştir.²⁸⁰ İşte bu nedenle, yoksulluğun dışlanma süreçleri kent mekanında önemli bir yere sahiptir. Yoksulluk kentlerin belirli yerlerinde yoğunlaşmakta ve bu alanlarda yoksulluk kültürü yaratılmaktadır. Dolayısıyla karmaşık sosyal ilişkiler ve eşitsizlikler de birbirine paralel olarak artmaktadır.²⁸¹

Bu bağlamda küreselleşmenin üretim ve tüketimi tek tipleştirerek yerel üretim özelliklerini yok etmesi sonucunda farklı kültürleri ortadan kaldırarak kendi kültürünü geliştirmesi, kendi savunduğu ve benimsediği değerler dışında kalanları bastırması öne çıkan eleştirilerdir.²⁸² 19. yüzyılda başlayan üretim sektöründeki

²⁷⁸ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 191-193.

²⁷⁹ Zeynep Üskül, a.g.e., s. 263.

²⁸⁰ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 220-221.

²⁸¹ İpek Özbek Sönmez, "Dışlanma Süreçleri ve Kent Mekanı", **Planlama Dergisi**, S. 2002/2-3, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2002, s. 35.

²⁸² Jean Baudrillard, **De l'Antiterrorisme a la Guerre: La Violence de la Mondialisation**, 2002,

güçlerin rasyonelleşme süreci, 20. yüzyılda tüketim sektöründe sistematik ve örgütlü bir yeni sürece evrilmektedir. İşgücü olarak kitleleri topluılaştıran sanayileşme süreci, bu toplumu denetleyebilmek için tüketim sektörüne ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle bireylerin tüketim konusunda sistemin dışında kalmaları istenmemektedir. Başka bir deyişle, tüketim konusunda özgür davranan bireyler bu sistemin içine dahil edilmemektedir.²⁸³ Bu dönemde, küreselleşmenin etkisi ve teknolojinin ilerlemesi bireyin toplumsallaşması, sosyal ve siyasal katılım sorunları yaratmıştır. Bu da demokrasi kavramına yeni anlamlar ve boyutlar katılmasını zorunlu kılmaktadır. Sonuç olarak, bireyi yalnızlaştıran^{284 285} sistem bireye sadece tüketici olarak ihtiyaç duymaya başlamıştır.²⁸⁶

c. Neoliberalizm

Batı ülkelerinde II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan kentleşme, tüm kapitalist ülkelerde uygulanan kentsel rantların devlet gözetimi altında olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Ancak 1980 sonrasında bu kentleşme katmanı büyük ölçüde bozulmuş ve kentsel ranttan pay almak isteyen birçok aktör ortaya çıkmıştır. Bu aktörler, devletlerin küreselleşme çabaları, neoliberal ekonomik politikalar ve küresel bağların artmasından olumlu etkilenmişlerdir. Devlet dışındaki bu aktörler, küresel kent projesini sahiplenip desteklemişlerdir. Bu aktörlerin yerel ayağını ve desteğini de ekonomik elitler, entelektüeller, orta sınıflar ve profesyoneller oluşturmuştur. Ayrıca, küresel kent hedefine sahip kentlerde sosyal sorunlar derinleşmiş, sosyal ve kentsel bedeller toplumun büyük bir bölümünü etkilemiştir.²⁸⁷

Küresel kentler, küresel mali sistemin önemli ölçüde büyümesi ve doğrudan yabancı yatırıma, sermaye piyasalarına ve bunlar arasında hareket eden sermayeye

URL: <http://gaetan.stahl.free.fr/mondiali.htm>.

²⁸³ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, Çev. H. Deliceçaylı, F. Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 91.

²⁸⁴ Zeynep Üskül, a.g.e., s. 126-127.

²⁸⁵ "...Burada sokaklarda tek başına düşünen, tek başına şarkı söyleyen, tek başına yiyip kendi kendine konuşan insanların sayısı ürkütücü. Ama yine de bir araya gelmiyor; tersine birbirlerinden kaçıyorlar; dolayısıyla birbirlerine benzemeleri kuşku. Ancak belli bir yalnızlık var ki başka hiçbir yalnızlığa benzemiyor. Herkesin önünde, bir duvarın, bir arabanın motor kapağı üstünde, bir parmaklık boyunca yemeğini tek başına hazırlayan adamın yalnızlığı. Burada her yerde görülüyor bu; dünyada görülen en üzücü sahne; yoksulluktan daha üzücü; herkesin içinde yalnız başına yemek yiyen bir kişi, dilenen bir kişiden daha çok üzücü..." Jean Baudrillard, **Amerika**, Çev. Y. Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 25.

²⁸⁶ Jean Baudrillard, a.g.e., s. 93.

²⁸⁷ Yücel Kaçar, a.g.e., s. 41.

hükmetmesi ile ortaya çıkmıştır. Böylelikle finans ekonomisi, komuta ve kontrol merkezlerinde yoğunlaşan yan üretim servisleri doğrultusunda genişlemiş, kentsel biçimler de zenginlik ve fakirlik kavramları arasında ayrışmış, sınıflar arasındaki ilişkilerde yeni örgütlenmeler oluşmuş ve yeni göçmen işgücü akımları yaşanmıştır.²⁸⁸ Bu sistemi, iletişim ağları ile birbirine bağlı ve dünya üzerindeki üretim ve hizmetlerin denetlendiği şirketleşmiş dünya kentleri yürütmektedir. Bu şirketleşmiş küresel kentler, küresel yatırımları kendine çekebilen, küresel ekonomide yönetim ve kontrol açısından merkez kentlerdir. Sosyal kutuplaşma ve mekansal ayrışma temel yapılarıdır. Neoliberal ekonomi politikaları ile şekillenen küresel kent neoliberal küreselleşmenin kent ideolojisidir. Hiyerarşinin en üstünde bulunurken en üst düzeyde hizmet sunmaktadırlar.²⁸⁹ Bu kavram, merkezi ve yerel yönetimlerin kentle ilgili uygulamalarında, kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinde hedef gösterilmekte ve bu projelerde uluslararası, ulusal ve yerel ortaklıklar ile çatışmalar yaşanabilmektedir.²⁹⁰

Kentler neoliberal ekonomi politikaları ile şekillenmektedirler. Kapitalist üretim ilişkileri ve eşitsizlik, kentlerde üretilmektedir. Küresel kent hedefine ulaşmak isteyen iktidarlar da kent içerisinde bir takım müdahaleler gerçekleştirmektedirler. Bu müdahaleler ile kentsel mekanda mevcut her unsur tekrar inşa edilmekte, yaşanan değişimlerden tüm ilişkiler etkilenmektedir. Kentsel mekana yapılan bir müdahale olan kentsel dönüşüm de aynı şekilde kent ile bağlantılı bütün politik, medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile büyük bir etkileşim halindedir. Yapılan müdahalelere göre mağduriyetler ortaya çıkabilmektedir. İktidarların küresel kent yaratma amacı ile uyguladıkları müdahalelerle istedikleri sınıfları kent merkezinde tutabilmekte, istemediklerini de kentin dışına itebilmektedirler. Bu nedenle kentsel mekanda yapılan uygulamaların belirli bir sınıfı etkilemesi, bu müdahalelerin sınıfsal bir müdahale şeklinde değerlendirilmesine yol açmaktadır.²⁹¹ Dolayısıyla neoliberalizm ve küreselleşme, dünya ve kent üzerinde sosyal açıdan eşitsizlikler üretebilmektedir. Bu eşitsizlikler, mekansal ayrışma ve dışlanmanın artması ile

²⁸⁸ Neil Smith, a.g.m., s. 15.

²⁸⁹ Binnur Öktem, "Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri", **Planlama Dergisi**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, S. 36, Ankara, 2006, s. 54-55.

²⁹⁰ Özge Erdoğan, a.g.e., s. 35.

²⁹¹ Cihan Uzunçarşılı Baysal, **İstanbul'u Küresel Kent Yapma Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm ve Ardındaki Konut İhlalleri: Ayazma(n)'dan Bezirganbahçe'ye Tutunamayanlar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Yüksek Lisans Programı, İnsan Hakları Hukuku, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 19-20.

kentsel mekanda yüksek gerilimli bir kutuplaşma ve gerilim yaratmaktadır.²⁹² Sınıflar arasındaki sosyal katmanların çeşitliliği ve birbirlerinden gittikçe ayrılmaları, kentsel mekanı da aynı şekilde etkilemektedir. Devletin sosyal gruplar karşısındaki paylaştırıcı rolünü terk edip sosyal hakları da geri çekmesi ile neoliberal ilkelere düzenlenen bir topluma geçilmesi, bu sosyal ayrışmayı ve farklı katmanları ortaya koymaktadır.²⁹³

Kent yönetimleri, küresel kente ulaşabilmek için sermayeyi sürekli etkileme çabası içerisindedir. Merkezi ve yerel idarenin kentsel mekanı yatırım ve rant aracı için değerlendirmesi nedeniyle idareler, yeni mega projeler, etkinlikler ve 5 yıldızlı altyapı hizmetleri üretmekte ve bunları pazarlamaktadırlar. Ancak bunların her biri, projelerin yapılacağı bölgede yaşayan yoksulları tedirgin etmekte, yaşadıkları ortamdaki koparıma tehlikesi hissetmelerine yol açmaktadır. Onlara göre bu projelerin her biri yerel ilişkilerin kopması anlamına gelmektedir. Bu süreç de, projelerin kabulü ile başlamaktadır. Bu projelerin uygulama alanları, küresel kentin kurtulmak istediği, özellikle uluslararası arenada görülmesi istenmeyen yerlerden seçilecektir.²⁹⁴ Böylelikle yoksullar yaşam alanlarından zorla tahliye edilecek ve topraklarına el koyulacaktır. Bu işlemlerin meşrulaştırılması ile bu kişileri ötekileştirme mekanizması da işleyecektir.²⁹⁵

Bu tür projeler nedeniyle kentte yaşayan sosyal sınıflar arasındaki mesafe gittikçe artmaktadır. Bu mesafeler özellikle üst orta gelir gruplarının yaşadıkları lüks ve güvenli sitelerin büyük bir hızla artmasıyla da görülmektedir. Bu tür yaşam alanlarının güvenlik kavramı ile kapalı bir yaşam tarzı vaat etmesi, kentin geri kalan kısmının suç ve tehlike ile tanımlanmasına neden olmaktadır.²⁹⁶ 1970'lerden bu yana hükümetlerin, gecekondu bölgelerinin temizlenmesini suçla mücadele için kullanarak normalleştirilmesi bu alanlara nasıl bakıldığını gözler önüne sermiştir.²⁹⁷ Böylelikle birbirlerinden farklı hayatlar sürdüren farklı sınıflar, birbirleri ile karşılaşmadan mekansal açıdan ayrılmaktadırlar. Diğer yandan, bu katmanlaşma varsıl kesimler içinde de bulunmaktadır. Yüksek gelirli profesyonel hizmetlerde çalışan, tüketim

²⁹² Hatice Kurtuluş, "Bir 'Ütopya' Olarak Bahçeşehir", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, Haz. H. Kurtuluş, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 81.

²⁹³ Özge Erdoğan, a.g.e., s. 39.

²⁹⁴ Cihan Uzunçarşılı Baysal, a.g.e., s. 24.

²⁹⁵ Mike Davis, **Gecekondu Gezegeni**, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 132.

²⁹⁶ Özge Erdoğan, a.g.e., s. 40.

²⁹⁷ Mike Davis, a.g.e., s. 132.

tarzları ile diğer sınıflardan ayrılmak isteyen yeni bir orta sınıf vardır. Bu da kapitalizmin küresel ve sanayi sonrasında ortaya çıkan dinamiğin bir parçasıdır. Bu dinamik de kentsel mekan üzerinde soylulaştırma ile hissedilmektedir.²⁹⁸

Bu mekansal ayrışmayla kamusal alanlar da yitirmeye başlanmıştır. Sınıflar arası yaşam alanları birbirinden ayrılmakta ve ortak yaşam alanları ortadan kaldırılmaktadır. Bu da kentte yaşayanların birbirleri ile kurabileceği ilişkileri gittikçe azaltmaktadır.²⁹⁹ Kamusal alanların çevrelerinin kapatılarak sadece belirli bir sınıfın hizmetine tahsis edilmesi, kentsel dönüşüm projelerindeki kamusal mekana verilen geniş mülkiyet hakkı ve kullanım haklarının belirli bir sınıfın kullanımına tahsis edilmesi, kamusal mekanın daralmasına ve kentsel toprağın özelleşmesine yol açmaktadır.³⁰⁰ Kamusal alanlardan dışlananlar sadece etkinlik ve eğlence alanlarından değil, aynı zamanda sosyal direnişlerin gerçekleştirildiği mekanlardan da dışlanmakta ve örgütsüzlüğe itilmektedirler. Ayrıca öteki ile aynı ortamda ve birlikte yaşamamaları demokrasi kültürüne de zarar vermektedir.³⁰¹

d. Sosyal Teoriler

1960'ların sonlarından itibaren mekanın kavramsallaştırılmasına yönelik kapsamlı katkılar yapan politik ekonomik yaklaşımlar, mekanın sosyal üretimi ve toplumun mekansal yeniden üretimi çerçevesinde geliştirilmiştir.³⁰² Bu bağlamda Henri Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey birçok çalışma gerçekleştirmiştir.³⁰³ Çalışmalarında genellikle, mekansal örgütlenmelerin kapitalist sistemin işleyişindeki yerinin öneminden bahsetmişlerdir. Bununla birlikte mekan analizinin kapitalizmin analizinde temel bir eleman olması gerektiğini savunmuşlardır.³⁰⁴ Ayrıca Marx'ın toplum teorisinden etkilenen bu düşünürler, II. Dünya Savaşı sonrası kentleşme dinamiklerini, Marx'ın sermaye birikim süreçlerine

²⁹⁸ Özge Erdoğan, a.g.e., s. 40.

²⁹⁹ Ülke Evrim Uysal, "Soylulaştırma Kuramlarının Türkiye'de Uygulanabilirliği: Cihangir Örneği", **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 91.

³⁰⁰ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2006), s. 10.

³⁰¹ Cihan Uzunçarşılı Baysal, a.g.e., s. 27.

³⁰² Sevilay Kaygalak, "Kır, Kent ve Kapitalizme Geçiş: Bursa Örneği", **Praksis Dergisi**, S. 17, Dipnot Kitabevi, Ankara, 2007, s. 15.

³⁰³ Nihal Şirin Pınarcıoğlu, Ayşegül Kanbak, Makbule Şiriner, a.g.e., s. 85.

³⁰⁴ Oğuz Işık, "Değişen Toplum / Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekanlaşması", **Toplum ve Bilim Dergisi**, S. 64-65, İstanbul, 1994, s. 18.

dayanan teorisi çerçevesinde yeniden yorumlamışlardır.³⁰⁵

d.1. Henri Lefebvre

Henri Lefebvre'nin kuramsal yaklaşımı içerisinde kırdan uzaklaşmış kentsel ilişkilerin ve kentli yaşamın mutlak olduğu bir mekan bulunmaktadır. Lefebvre ile kent sosyolojisi doktrininde ilk kez kentsel mekan dışında bir mekan kavramı kullanılmıştır. Buna göre Marx'ın tanımladığı kapitalist üretim ilişkileri ve üretim güçleri arasındaki çelişki kentsel mekanda farklı bir boyuta ulaşmıştır. Kapitalist gelişme içinde sermaye, mekanı bir meta haline getirmiştir. Böylelikle mekan coğrafi bir alan olmaktan çıkıp işlevsellik kazanmıştır.³⁰⁶

Lefebvre'e göre kapitalizm, kendi içinde yaşadığı krizler sırasında kent mekanına yerleşerek ve mekanı üreterek ayakta kalabilmiştir. Ona göre, neoliberal dönüşümlerin yaşadığı çelişki ve gerilimler kent mekanını ve kent deneyimlerini etkilemektedir. Buna karşılık kentler, neoliberal politikaların üretilmesinde ve örgütlenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.³⁰⁷ Lefebvre'e göre sermayenin birinci birikim aşaması, doğrudan üretim sürecinde oluşmaktadır. Bu aşamada sadece üretim sürecine yatırım yapılması, işçilerin çalıştırılması, fabrikada üretilen ürünlerin pazarda satılması ve bu satış sonucunda elde edilen kârın çerçevesi çizilmektedir. Ancak Lefebvre kentsel mekan analizinde sermayenin ikincil birikim aşaması üzerinde durmuştur. Buna göre kentsel mekan, fabrika üretim sürecinde üretilen mallar gibi piyasada alınıp satılan bir mala dönüşmektedir. Dolayısıyla, kentsel mekan özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde kâr elde edilmek için kullanılmaktadır. Yapılan yatırımlar ile zenginlik artmakta ve kent özel bir şekilde büyümektedir.³⁰⁸ Ancak ona göre, sosyal mekanın özü, kapitalizm öncesi kent içerisindeki kent merkezlerinde sürdürülen günlük yaşamdır. Bu nedenle, üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin yeri kapitalizm öncesi kenttir.³⁰⁹ Kent merkezi de işlevlerine göre bölünmüş ve metropoliten bölge içerisinde yayılmıştır. Böylelikle kent yalnızca yapıları bir çevre değil, aynı zamanda kapitalist gelişmenin de öznesi

³⁰⁵ Fatime Güneş, "Kentleşme", **Sosyolojiye Giriş**, Ed. N. Suğur, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2009, s. 253.

³⁰⁶ Rana A. Aslanoğlu, a.g.e., s. 68-69.

³⁰⁷ Henri Lefebvre, **La Survie du Capitalisme**, Editions Anthopos, Paris, 1973, s. 21.

³⁰⁸ Fatime Güneş, a.g.e., s. 253.

³⁰⁹ Henri Lefebvre, **The Production of Space**, Blackwell Publishers, Oxford, 1991, s. 32.

haline gelmiştir.³¹⁰ Dolayısıyla, kent kapitalist ilişkilerin hem yaratıcısı hem de sonucudur. Toplumların maddi pratikleri içerisinde üretilen ve sosyal ilişkiler açısından değerlendirilebilecek bir mekansal ölçektir. Bu nedenle hem bir yaşam çevresini hem de sosyal pratiği anlatmaktadır.³¹¹

Bununla birlikte Lefebvre devletin ve politik iktidarın kentsel mekandaki rolüne dikkati çekmiştir. Ona göre mekan, devletin bir sosyal kontrol aracıdır. Bu nedendir ki hükümet binaları, karakollar, yangın istasyonları gibi binalar topluma ulaşım konusunda en kolay ve en hızlı ulaşılacak mesafededirler. Ayrıca devletin kentsel araziler üzerinde geniş bir kontrolü vardır. Bu kontrol kentsel arazinin nasıl kullanılacağına, mekanın nasıl tanımlanacağına, yerleşimlerin özelliklerini belirlemesine kadar gitmektedir. Böylelikle devlet bir kentsel mekandaki sosyal, ekonomik ve politik etkileşime müdahale ederek bütün sosyal ve sınıfsal ilişkilerin yeniden biçimlenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.³¹² Lefebvre, kentlilerin kullandıkları yaşam alanını “*sosyal mekan*” diye tanımlarken, bu mekan politik iktidar ve sermaye tarafından “*soyut mekan*” olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım da bir çatışma yaratmaktadır. Ona göre, iktidarın ve sermayenin bu tutumu, mevcut sosyal ilişkilere bir müdahale anlamına gelmektedir. Ayrıca kent mekanda nesnelere düzenlenmesi, kentleşme ise bir yaşam biçimidir.³¹³ Sosyal faaliyetler ve ilişkiler mekan üzerinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla mekan sosyal örgütlenmenin de bir parçasıdır. Mekan bir yandan insanların davranışlarını etkilemekte, bir yandan da ihtiyaçların karşılanması için insanlar tarafından dönüştürülmektedir.³¹⁴

d.2. Manuel Castells

Manuel Castells toplumu, ekonomi, devlet, politik sistem içerisinde üç ana düzlemde incelemiş ve bu üçlü düzlemin kentleri de etkilediğini belirtmiştir. Ona göre kentleşme düzeyinde bu üç unsur ortaya çıkmaktadır: Ekonomi, kenti “*üretim mekanı*” olarak tanımlarken, “*tüketim alanı*” da barınma ve sosyal hizmetleri kapsamakta ve yerel yönetimler ve kent planlaması ise “*idari mekan*”da

³¹⁰ Henri Lefebvre, **La Pansée Marxiste et La Ville**, Casterman, Paris, 1972, s. 44.

³¹¹ Mark Gottdiener,, "Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksis'e Doğru", Çev. Ç. Keskinok, **Praksis Dergisi**, S. 2, Dipnot Kitabevi, Ankara, 2001, s. 254.

³¹² Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 188-189.

³¹³ Henri Lefebvre, a.g.e., (1991), s. 287.

³¹⁴ Fatime Güneş, a.g.e., s. 253.

gerçekleştirilmektedir. Böylelikle kentsel gerçeklik ideolojik, ekonomik ve fiziksel düzeylere ayrılmaktadır.³¹⁵ Bu nedenle kentleri anlayabilmek için mekansal biçimlerin hangi süreçler aracılığı ile yaratıldığı ve dönüştürüldüğü tespit edilmelidir. Kentsel çevre büyük sosyal güçlerin görünüşleridir ve toplum içindeki farklı grupların mücadelelerini ve çatışmalarını yansıtmaya yardımcı olmaktadır.³¹⁶

Castells, kentin ve kentselliğin ideolojik bir içeriği bulunduğunu ileri sürmektedir. Buna göre bu ideoloji, devletin kent hizmetlerinde rol alması ve çıkan sosyal çatışmaları kontrol ve güvence altına alması ve işgücünün yeniden üretilmesi sürecini kolaylaştırması şeklinde gerçekleşmektedir.³¹⁷ Castells, kendisinin adını koyduğu kentsel sistem kavramının esas işlevinin üretim yerine tüketim olduğunu belirtmiş ve tüketim kavramını kent ile bütünleştirmiştir. Gelişmiş ülkelerde üretim sürecinin farklı şekillerde gerçekleşmesi nedeniyle kentler üretim mekanı olmaktan çıkmıştır. Ayrıca, üretim farklı aşamalarda farklı merkezlerde gerçekleştiği için dağıtım kentsel mekanı açıklama işlevini yitirmiştir. Tüketim, emeğin yeniden üretimi için gereklidir ve kentler de emeğin yeniden üretimi için gerekli kolektif tüketimin elde edildiği mekanlardır.³¹⁸ Ayrıca Castells'e göre, kentler ortak tüketim mekanları şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Ortak tüketim alanlarını konut, altyapı, eğitim, sağlık gibi emeğin yeniden üretim sürecinin unsurları oluşturmaktadır. Bu unsurlar da devletin müdahalesi ile çözümlenmektedir. Böylelikle devlet, emek ve sermaye arasındaki çelişkileri çözmek için çabalamaktadır. Devlet çalışanların ücretleri ile elde edemedikleri tüketim ihtiyaçlarını elde edebilmelerini sağlamaktadır. Ucuz konut, kamusal eğitim ve temel sağlık hizmetlerinin sunumu gibi olanaklar devlet tarafından karşılanmaktadır. Ancak ortak tüketim ihtiyaçlarının karşılanmaması, sistemi tehlikeye sokacak ve kentsel sosyal hareketleri doğuracaktır. Bu nedenle Castells sistemi tehdit eden yıkıcı sonuçları önlemek için devleti ortak tüketim ihtiyaçları süreçlerine yaptığı müdahaleler çerçevesinde incelemiştir.³¹⁹

³¹⁵ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 196.

³¹⁶ Manuel Castells, **The City and the Grass Roots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements**, Edward Arnold, London, 1983, s. 103.

³¹⁷ Ruşen Keleş, a.g.e., (1990), s. 79.

³¹⁸ Manuel Castells, **The Urban Question**, Edward Arnold Press, London, 1977, s. 444-446.

³¹⁹ Fatime Güneş, a.g.e., s. 254.

d.3. David Harvey

David Harvey, günlük kent hayatının insanı ile ilgili çalışmalar gerçekleştirmiş, kendini küreselleşme, kentleşme ve sosyal adalet konuları üzerine çalışmaya adanmış bir coğrafyacı ve kuramcıdır. Harvey'nin kent kuramı, Marx'ın özgün yazılarından etkilenmekle birlikte, Lefebvre'in kent kuramları ve politikaları da kuramına öncülük etmiştir. Kentlerde her zaman hareket ve heyecan farklı mekanlarda gerçekleşmektedir. Kentler, rakipsiz aktivitelerin ve isteklerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı arenalar, sistematik bir güç, tehlike, baskı ve dışlanmanın da yoğun bir şekilde yaşandığı mekanlardır. Bu ikilemin yaşandığı kentler, Harvey'in kuramı ve politik bakış açısının merkezinde yer almaktadır. Dünya nüfusunun çoğunluğunun artık kentlerde yaşamasından değil, aynı zamanda modern yaşamın gerginlik ve çelişkilerinin de kent içerisinde gerçekleşmesinden dolayı, adalete ilişkin sorular kentten bağımsız cevaplandırılmamaktadır.³²⁰

Kent mekanının hem üretim mekanı hem de kendisini bir meta olarak sermaye birikim sürecinin gebe olduğu krizlerin aşıldığı mekan olması, Lefebvre tarafından kapitalizmin soyut mekanı üretme becerisi olarak açıklanmıştır. Böylelikle kent mekanı belirli bir değişim değerine ve pazarda alınıp satılan bir metaya dönüştürülmekte ve kapitalizmin yaşadığı krizlere çözüm olarak kullanılmaktadır.³²¹ Lefebvre krizi çözmeye kent mekanını kullanırken Harvey de sermaye birikim sürecindeki farklı döngüleri ele almıştır. Birinci döngüde üretim gerçekleşmekte ve açığa çıkan aşırı birikim yapılaşmanın yer aldığı ikinci döngüye, yani kent mekanına yapılan aktarımlar ile geçici olsa da çözümlenmektedir.³²² Böylelikle, kentsel dönüşümün önemli bir dinamiği, kentsel yatırımlar açıklanmaktadır. Kentler ve kentleri biçimlendiren politikalar, kapitalizmin yaşadığı çelişki ve krizlerin aşılmasında önemli bir role sahip olmaktadır.³²³

Kent yönetimleri, sermaye için elverişli koşullara sahip olmak ve kamusal

³²⁰ Erik Swyngedouw, "Introduction to David Harvey", **Divided Cities**, The Oxford Amnesty Lectures 2003, Ed. Richard Scholar, Oxford University Press, New York, 2006, s. 79-80.

³²¹ Henri Lefebvre, a.g.e., (1991), s. 89.

³²² David Harvey, "The Urban Process Under Capitalism: A Framework for Analysis", **International Journal Of Urban And Regional Research**, V. 2, I. 1-4, Joint Editors and Blackwell Publishing, Oxford, 1978, s. 104-107.

³²³ David Harvey, "Flexible Accumulation Through Urbanization Reflections on "Post-Modernism" in the American City", **Perspecta**, V. 26, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1990, s. 256.

yatırımları değerlendirebilme potansiyellerini ispatlamak için çaba göstermektedirler. Bu nedenle kentler arasında sürekli bir rekabet vardır. Bu rekabetin bir nedeni de neoliberalizm, yani neoliberal projelerdir. Harvey'ye göre burada kentsel yöneticilikten kentsel girişimciliğe bir geçiş bulunmaktadır. Kentsel yöneticilik, refah devletinin sosyo-ekonomik hedeflerinin kent yönetimleri tarafından dağıtılmasıdır. Kentsel girişimcilik ise, kent mekanını dönüştürme gücüne sahip aktörlerin, kent mekanı içerisinde büyüme sağlayabilmek için yeni yollar arayıp kamusal kaynakları bu yönde kullanmalarınıdır. Böylelikle yatırım ve ekonomik büyüme hedeflenmekte ve kamu-özel sektör ortaklığı geliştirilmektedir. Dolayısıyla rant yaratan, tehlikeli ve riskli yatırımlar ve projeler tercih edilirken, kent yönetimleri de şirket yönetimlerine dönüşmektedirler.³²⁴

20. yüzyılın üçüncü çeyreğine gelindiğinde Harvey, kapitalist sistemin kentsel alanlarda adaletsizliği nasıl ortaya çıkardığını sorgulayarak kent ve sosyal adalet kavramları ile kapitalist sistemin adaletsizliğine odaklanmıştır. Bunu yaparken özellikle kapitalist girişimcilerin kâr elde edebilmek için verdiği mücadeleler ve sınıf mücadelelerini kuramının merkezine koymuştur. Kapitalist girişimciler kârlarını en üst düzeye çıkarmak için kentin çevresinde de yatırım yapmaktadırlar. Bunun için kurulan düzenin ekonomik krizler yaşaması durumunda kâr oranları düşmektedir. Yatırımcılar kâr oranlarını artırmak ve en üst seviyeye yükseltmek için yeni stratejiler üretmektedir. Bunların en önemlisi, üretim sürecine yapılan yatırımlardan vazgeçilerek yeni yatırım alanları yaratmak için kentsel mekana yönelmektir. 20. yüzyılın sonunda varılan noktada kentler kapitalizmin mantığını yansıtan aynalar haline dönüşmüştür.³²⁵

Kentlerin içinde yapılan gökdelenler, alışveriş merkezleri, lüks konut inşaatları ve oteller aslında sermayenin kârını maksimize etmek için yaptıkları yatırımlardır. Parsel ölçeğinde gerçekleştirilen bu yatırımlar, inşaat sektörü ve toprak piyasasını canlandırırken sosyal ihtiyaçlar çoğunlukla göz önüne alınmadığı için kentlerde mekansal düzeyde eşitsizlikler ve adaletsizlikler yaratılmaktadır. Gelir düzeyi yüksek sınıflar bu tür alanlarda yaşarken, alt gelir grupları ve yoksullar da kentlerin çöküntü

³²⁴ David Harvey, "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism", **Geographiska Annaler**, Series B, Human Geography, Wiley-Blackwell, S. 71, N. 1, Oxford, 1989, s. 5.

³²⁵ David Harvey, a.g.e., (2009), s. 221-225.

alanları ve çeperlerinde yaşamaya zorlanmaktadırlar.³²⁶ Bu, kentsel dışlanma ve ayrışmanın en temel görüntüsüdür.

Harvey, kentleşmeyi madalyonun yüzlerine benzeterek birikim ve sınıf mücadelesi unsurları etrafında incelemiştir. Ona göre, kentleşme süreci üretim, dolaşım, değişim ve tüketim için bir fiziksel yapının oluşturulmasına bağlıdır. Kentleşme, üretim değeri ve artık değer için kaynak ve tüketim alanıdır. Önemli olan kentsel mekanın neden ve nasıl üretildiği sorusuna cevap bulabilmektir.³²⁷ Bununla birlikte Harvey'ye göre kentleşen sadece sermaye değil, bilinçtir. Bilincin kentleşmesiyle emek sermaye çelişkisini gözlerden saklayan bir yanılsama meydana gelmektedir. Birinci döngüde oluşan emek ve sermaye arasındaki çelişki, sınıf çelişkisidir. Çalışan sınıflar kentsel olguları sınıfsal çerçeve dışında dört ayrı bilinç odağı ile kavramaktadır. Bu bilinç odakları, aile, birey, topluluk ve devlettir. Harvey'ye göre, kapitalist toplumlarda asıl bilinç odağı sınıftır ve yoksul bölgelerdeki işsizliğin nedeninin sınıfsal çelişkiler olduğunu kentleşme bilincindeki toplumlar fark edemeyecektir.³²⁸

Marx'tan etkilenen Harvey'ye göre, geleneksel toplumlarda şehir ve taşra birbirinden farklılaşsa da, modern dünyada sanayi, şehir ve taşra ayrımı bulanıklaşmaya başlamıştır. Tarımın makineleşmesi ve fiyat-kâr ilişkisi içerisinde basitçe yürütülmesiyle birlikte kentli ve taşralı arasındaki yaşam tarzı farklılıkları azalmıştır. Kırsal alanın yaşadığı bu değişim karşısında, modern kentlilik süreci ise mekanın sürekli yeniden yapılandırılmasıyla değişim yaşamaktadır. Büyük şirketlerin fabrikalarını kuracakları yerlerden, hükümetin üretim üzerindeki denetimi ve özel yatırımcıların etkinlikleri gibi unsurlar bu yeniden yapılandırmanın bir sonucu olmaktadır.³²⁹

³²⁶ David Harvey, a.g.e., (2009), s. 246.

³²⁷ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 197.

³²⁸ David Harvey, **Consciousness And The Urban Experience**, John Hopkins UP, Baltimore, 1985, s. 251.

³²⁹ Anthony Giddens, "Şehirler ve Kentsel Alanlar", **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 951.

e. Kentsel Projeler

1960 ve 1970'lerde kentsel yenileme ve iyileştirme projeleri ele alınmış, fiziksel bozulma ile sosyal bozulma arasında bağlantının varlığı kabul edilerek sosyal sorunlara odaklı projeler geliştirilmiştir. Bu projeler sonucunda kentsel dönüşüm kavramının hem mekansal hem de sosyal boyutlarının bulunduğu ve bunların arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca kentsel bozulmanın sosyal bir hastalık olarak görülmesi fikrinden uzaklaşarak yapısal ve ekonomik nedenlerle açıklanmaya çalışılmış ve bu bağlamda dönüşüm projelerinin aktörlerinin sayısı artmıştır.³³⁰

1970'lerden sonra kent, sınıf savaşlarının yaşandığı bir mekan olarak algılanmaya başlanmıştır. Böylelikle kentlere evrensel çözümler yapmak yerine, uluslararası kapitalizmin yereli nasıl etkilediği konusunu esas alan çalışmalara ağırlık verilmiştir. 1980'lere gelindiğinde ise gençliğin, sosyal cinsiyetin, çevre sorunlarının, sosyal hareketlerin ve sermayenin küreselleşmesinin kentlere etkisi ile metropolleşme ve postmodernizm konuları ağırlık kazanmıştır.³³¹ Bu dönemde kentsel yeniden yapılandırma (*urban redevelopment*) politikası yaygınlaşmıştır. Bu politikanın kullanımı dönemin kentsel dönüşüm projelerinin en önemli özelliğidir. Buna göre, kentlerin boşaltılmış, çöküntü haline gelmiş alanlarında ekonomi canlandırılmaya çalışılmıştır. Gerçekleştirilen projeler ile bu bölgelere yepyeni imajlar getirilmesi ve uluslararası yatırımcı, müşteri ve turist çekilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle kamu yararından çok, yatırımcı odaklı projeler gerçekleştirilmiş, kentler uluslararası arenada pazarlanmaya başlanmıştır.³³²

1990 sonrasında ise, kentsel yenileşme ya da kentsel canlandırma (*urban regeneration*) kavramı doğmuştur. Bu dönemde çok aktörlü ve çok sektörlü işbirlikleriyle kentsel dönüşüm süreçleri gerçekleştirilmiştir. Aynı sırada gönüllü kuruluşlar ve toplumun değişik kesimleri de kentsel proje süreçlerine katılmış ve buna uygun kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde kentsel dönüşüme yaklaşım değişmiş, mekanın fiziksel ve ekonomik boyutlarına yapılan vurgu azalarak, yerini mekanın fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarına, kanuni, kurumsal, örgütlenme, izleme ve değerlendirme süreçlerine bırakan toplu yaklaşımlar üretilmiştir. Böylece kamu yararının en üst düzeye çıkarılması için çaba sarf

³³⁰ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 31.

³³¹ Bülent Duru, Ayten Alkan, a.g.e., s. 9.

³³² Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 31-32.

edilmiştir.³³³

Şehirlerin karşı karşıya kaldıkları güçlükleri çözebilmek için orta ve uzun vadeli stratejik planlar geliştirmeye başlayan yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve özel yatırımcılar kentsel projelerde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu kapsamda kentsel altyapılarını güçlendirebilmek için dünya çapında etkinlikler düzenlemekte ve faaliyetlerini bu alana kaydırmaktadırlar. Birmingham, Amsterdam, Lyon, Lizbon, Glasgow ve Barselona, stratejik planlarının yardımıyla kentsel dönüşüm tasarımlarını hayata geçirmekte olan kentlerdir.³³⁴

4. Değerlendirme

Yukarıda ele alınan bölümde 19. yüzyıldan itibaren kentlerin mekansal, sosyal, ekonomik ve politik değişimlerin birbirleriyle bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır. Buna göre her bir yüzyılda yaşanan gelişmeler birbirini etkilemiş ve tetiklemiştir.

19. yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi ile birlikte kentleşme kavramı doğmuş ve kentler sanayileşmenin etkisiyle büyük değişimler geçirmiştir. Günümüzde algıladığımız kent olgusunun ilk aşaması bu dönemde meydana gelmiştir. Yaşanan gelişmelerle kentlerin hem nüfusları artmış hem de sınırları genişlemiştir. Bu süreç içerisinde geliştirilen kentsel teoriler pratiğe aktarılmıştır. Kentsel projeler ile kentler mekansal, sosyal, ekonomik ve politik birçok değişim yaşamışlardır. İdeal kent uygulamaları ideolojik yaklaşımlar üzerinden, sosyalist ütöplastlerin hakimiyeti altında gerçekleşmiştir. Her ne kadar sosyalist ütöplastler teknik bilim ve akıl ile geleceğe yönelik ideal kentler tasarlamışlarsa da, kent ve kır arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayı ve toplumu tek büyük bir aile yapısına sokmayı amaçladıkları için projeleri ütöplast olmaktan öteye geçememiştir. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Marksist teori ise, hem kendine özgü bir kent yaratmamış hem de ideal kent kavramına karşı çıkmamış ve geleceğin kenti ile ilgilenmemiştir.

20. yüzyıla girildiğinde sanayi devriminin kentte bıraktığı izlere tepki başlamıştır. Bu tepkiler karşısında kent ütöplastları doğmuş, insan toplum ve doğa ile bir uyum arayışına girmiştir. Geliştirilen teoriler daha iyi bir dünya planlanmayı

³³³ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 32.

³³⁴ Anthony Giddens, a.g.e, s. 980.

amaçlamış ve toplumun gereksinimlerine dayanan ideal kentler yaratılmaya çalışılmıştır. Böylelikle sadece kentsel değil sosyal bunalımlara da bir çözüm bulunabileceğine inanılmıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen ideal kentler dünyanın çeşitli yerlerinde uygulanmış ve etkilerini geniş kitlelere yaymıştır. Ancak bu ideal kentler çevre ve sosyal yaşam olanakları açısından beklenildiği gibi sonuç vermemişlerdir. Bu nedenle sosyalist ütöapistlerin izinden giden bu yaklaşımlar, doğa ile iç içe yeni bir düzen kurulması gerektiğini savunmuşlardır.

Postmodernizm, neoliberalizm ve küreselleşme gibi unsurlardan etkilenen günümüz kentine geldiğimizde ise, yukarıda anlatılan süreçlerin bambaşka bir boyut aldığı görülmektedir. Bu dönemde kentsel teoriler, sermaye birikim süreci, sınıf mücadeleleri ve devlet merkezinde geliştirilmişlerdir. Her biri farklı yaklaşımların merkezinde oturmuş ve diğerlerini teorilerinin dışına çıkarmışlardır. Ancak bu yaklaşımlar birbiri ile çatışmamış, işbirliği içinde olmuştur. Bu dönemde karşılaşılan en önemli sorun da yaklaşımların kenti nasıl kullandığıdır. Somut ve bir kullanım değerine sahip bir mekan mı, yoksa soyut ve üzerinden rant elde edilen bir mekan mı?

Sonuçta, her ne kadar daha eski dönemlere kadar uzansa da kentler, günümüzdeki şekillerine en yakın hallerine 19. yüzyılda kavuşmuşlar ve bir takım değişimler yaşamışlardır. Mekansal, sosyal, ekonomik ve politik birçok unsurdan hızla etkilenen kentler dönem dönem çeşitli gelişmeler yaşasalar da çoğunlukla bozulmalarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu bozulmalar karşısında geliştirilen kentsel teoriler, pratiğe de aktarılmıştır. Pratiğe aktarılan uygulamaların temelinde yatan teoriler, kendi dönemlerinde başarıya ulaşırsalar da bir süre sonra güncelliğini yitirmişler ve kentsel sorunlara cevap vermemişlerdir. Bu da çözüm bekleyen kentsel sorunlar karşısında yeni çözümler üretilmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreç içerisinde kentler sürekli bir dönüşüme uğramışlardır. Kentler farklı yapıları nedeniyle farklı dönüşüm süreçlerinden geçmişlerdir. Günümüze dek kentlerin geçirdiği bu dönüşümler karşısında farklı zamanlarda farklı müdahale biçimleri üretilmiştir. Son dönemde ise kentsel sorunlara çözüm bulabilmek için kentsel dönüşüm kavramı kullanılmaya ve birçok ülkede de uygulanmaya başlanmıştır.

B. KENTSEL DÖNÜŞÜM

Kentler, kendi dinamikleri içerisinde zamana bağlı olarak ekonomik, siyasal, sosyal ve doğal birçok unsurdan sürekli etkilenen, yıpranan ve doğal özelliklerini kaybeden mekanizmalardır. Bu kayıplar sonucunda kentler kendi içlerinde doğal ve doğal olmayan yollardan çeşitli dönüşümler geçirmektedirler. Bu dönüşümler, kentlerin ya doğal süreçleri içerisinde kendilerini yenilemeleri ya da uygulanan planlamalar ile kentlere dışarıdan müdahale edilmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Kentler yaşanan bütün değişim ve dönüşümler göz önünde bulundurulduğunda, yarattıkları çevrenin sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel koşullarını da yansıtmaktadır. Bu nedenle, kentlerin sorunlarına çözüm arayışları da, kentin yaşadığı değişimler ile beraber yürütülmektedir. Özellikle Avrupa ve Amerika'da II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'de ise 1950'li yıllardan sonra kentlerde yaşanan sorunlara çözüm aranmış ve bir takım yöntemler benimsenerek başarılı/başarısız uygulamalar yürütülmüştür. Son zamanlarda kentlerin sorunlarına çözüm olarak üretilen yöntem ise kentsel dönüşümdür. Bu bölümde, kentsel dönüşüm kavramı ile hedefleri açıklanacak ve dünyadaki kentsel dönüşümün tarihsel süreci incelenerek, yaşanan gelişmeler ve bunlar doğrultusunda gerçekleştirilen örnek projeler ele alınacaktır. Kentsel dönüşüm genel bir bakış açısı ile tanımlanacak ve Türkiye'deki kentsel dönüşüm kavramı ve uygulamaları arasında bir bağ kurulmaya çalışılacaktır.

1. Kentsel Dönüşüm Kavramı ve Hedefleri

a. Kentsel Dönüşüm Tanımları

Kentsel dönüşüm kavramının temelinde, yoksulluk ve fiziksel eskimenin yeniden ortaya çıkmasını engelleme mücadelesi yatmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm, verimliliğin artırılması, yatırımların büyütülmesi, istihdam yaratılması gibi ekonomik amaçların yanında refahın artırılması, eşitsizliğin azaltılması gibi sosyal adalet ve bütünleşme kavramları ile birlikte ele alınma becerisini gerektirmektedir.³³⁵ Kentsel dönüşüm, Avrupa ve Amerika'da öncelikle II. Dünya Savaşı'nın kentler üzerinde bıraktığı yaraları sarmak için geliştirilmiştir. Türkiye'de ise ancak 2000'li

³³⁵ Ivan Turok, "Dönüşümün Mücadelesi: Yoksul Mahalleleri Kent-Bölgesindeki Büyümenin Parçası Haline Getirebilmek", Çev. D. Özdemir, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. D. Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 35.

yıllardan sonra benimsenmeye başlanmış ve günümüzde de halen güncel bir konu olarak kentleri ve değişim süreçlerini ilgilendirmeye devam etmektedir. Kentler ve değişim süreçleri arasında yaşanan yakın ilişki ile kentsel dönüşüm kavramı, toplumun çeşitli kesimleri tarafından farklı şekillerde görülmekte ve tanımlanmaktadır. Bu da kentsel dönüşüm kavramının ele alınmış biçimini ve tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Tanım ve kavram çeşitliliği sadece kentsel müdahale projelerinin muhatapları, yürütücüleri ve sivil toplum kuruluşları arasında değil, akademik ve mesleki yazımda da bulunmaktadır. Kentsel dönüşüm sürecinin hedeflerinin, kapsamının ve amacının zamanla ve ülkeler arasında değişen politik, ekonomik ve sosyal koşullar altında farklılaşması bu çeşitliliğin nedenidir.³³⁶

Kentsel dönüşüm kavramının, kentsel dönüşüm doktrininde birçok tanımının bulunması genel bir tanım yapılmasını da zorlaştırmaktadır. Kentlerin canlı varlıklar gibi doğan, büyüyen ve yapısal değişikliklere uğrayan sosyal birimler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, eskiyen, zarar gören ve işlevini yitiren kısımlarının da bir kentsel çevre oluşturma amacı ile yenilenmesi kentin doğasında bulunmaktadır.³³⁷ Bu nedenle kent mekanının, sürekli bir değişim ve dönüşüm baskısı altındadır. Dolayısıyla öncelikle dönüşüm kelimesinin anlamı belirlenmelidir. Buna göre dönüşüm sözcüğü, kent mekanında yapısal bir değişikliğin yaşanmasıdır. Bu da kentin parçalarının nitelik değiştirmesi ya da kentin evrimsel bir oluşum geçirmesi anlamına gelmektedir.³³⁸

a.1. Farklı Kentsel Dönüşüm Tanımları

Kentsel dönüşüme ilişkin farklı birçok yaklaşım ve buna bağlı birçok tanım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kentsel dönüşümü, bir alanın ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarının iyileştirilmesini sağlamaya çalışmak şeklinde tanımlamaktadır.³³⁹ Dolayısıyla, kentsel dönüşüm, ekonomik etkinliğini ve sosyal

³³⁶ Arzu Kocabaş, **Kentsel Dönüşüm (/Yenileş(tir)me): İngiltere Deneyimi ve Türkiye'deki Beklentiler**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 2.

³³⁷ Ruşen Keleş, a.g.e., (1990), s. 55.

³³⁸ İlhan Tekeli, "Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 2-3.

³³⁹ Peter Roberts, "The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration", **Urban Regeneration A Handbook**, Peter Roberts & Hugh Sykes, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2000, s. 9.

işlevini yitiren alanların yeniden geliştirilerek canlandırılması, sosyal dışlanmanın sona erdirilerek bütünleşmenin sağlanması, çevresel ve ekolojik dengelerin kaybolduğu alanlarda dengenin tekrar kurulmasıdır.³⁴⁰ Buna göre, kentsel dönüşüm, bir kentsel mekanın çökme ve bozulma karşısında yaşadığı problemleri yok etmeye ve mekanı yaşayanları açısından tekrar yaşanabilir kılmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda çöküntü alanlarında yaşayanlar ile toplumun diğer kesimleri arasında, yaşanan mekanlar açısından ortaya çıkan dışlanma sorunu çözülmek istenmektedir. Böylelikle toplum içerisinde hem mekansal hem de sosyal açıdan dengenin tekrar kurulması hedeflenmektedir. Bunun sonucunda da sosyal adalet açısından kentsel mekanda ortaya çıkan adaletsiz uygulamaların önüne geçilecektir.

Bir başka tanıma göre de, kentsel dönüşüm, kentsel sorunlara ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylemdir.³⁴¹ Dolayısıyla kentsel dönüşüm, toplum tabanlı yenileştirme aracılığı ile yoksul mahallelerde yaşayan vatandaşların koşullarının iyileştirilmesi, tarihi çevrenin korunması ve kentsel alanların çevresel performanslarının iyileştirilmesine ilişkin ölçüler aracılığı ile kentsel gelişimin olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlayan ve kentleri ekonomik anlamda yaşanabilir kılınması için destekleyen ve kamu sektörü öncülüğünde yürütülen bir süreçtir.³⁴² Burada kentsel dönüşümün toplumun yoksul kesimini ilgilendiren ve onun talebiyle gerçekleştirilen belirli mekanlara yönelik uygulamalar olduğu belirtilmektedir. Bu tanımda kentsel dönüşüm kavramının sosyal süreçlerine ağırlık verilmiş, sorunlu kentsel mekanlarda yaşayanların yaşam koşullarının iyileştirilmesine odaklanan kentsel dönüşümün bütünleştirici unsuru ele alınmamıştır. Bu bağlamda kentsel dönüşüm, mekanın kentin geneliyle birlikte değil, parçalı bir şekilde ele alındığı anlamına gelmektedir. Bu da uygulamanın sonuçları açısından farklılıklara yol açmaktadır.

Kentleşme ve şehir ve bölge planlama uzmanı Ruşen Keleş'e göre de, bugün anladığımız anlamı ile kentsel dönüşüm, gecekondu ıslahının amaç olarak

³⁴⁰ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 29.

³⁴¹ Ivan Turok, "Kentsel Dönüşümde Yeni Eğilimler ve Yönetişim - Kentsel Dönüşüm: Neler Yapılabilir ve Nelerden Kaçınılmalı?", Çev. Ş. G. Dünder, T. Koçyan, **İstanbul 2004: Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması**, Ed. A. D. Özdemir, P. P. Özden, S. R. Turgut, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 25.

³⁴² Arzu Kocabaş, a.g.e., s. 10.

geniştirilerek, belirli sosyal grupların hareketlerine dayalı olmayan ve kendiliğinden gelişmeyen, ancak sosyal, ekonomik ve politik amaçlarla dışarıdan özel bir müdahale sonucunda ortaya çıkan planlı bir gelişimdir. Buna göre Keleş, gecekonduların bölgelerinin göze daha hoş görünmesi ve modern kent kavramının kentsel dönüşüm çerçevesine yerleştirilmek istendiğini belirtmiştir. Bu amaçla tarihsel mekanları, mekansal düzenlemeleri ve afet bölgelerini de içine alan bu müdahale ile aslında gecekonduların temizlenmesi hedeflenmektedir. Bu noktada Keleş, Manuel Castells'in gecekonduların temizlenmesi ile ilgili düşüncelerini de kentsel dönüşümü tanımlamak için kullanmaktadır. Keleş'in aktardığına göre Castells, gecekonduların yıkılarak, gecekondularda yaşayanlarla belirli bir anlaşmaya varılarak kişileri alıp başka bir yere götürüp yerleştirerek ve yerlerine apartmanlar, yüksek katlı binalar yapılarak neye ulaşılacak istendiğini sorgulamaktadır. Bunun sonucunda da, yapılmak istenen şeyin yoksulluğun alınarak başka bir noktaya taşınması olduğu kanısına varmaktadır. Ancak Castells'e göre önemli olan ve gerçekleştirilmesi gereken yoksulluğun ortadan kaldırılmasıdır. Dolayısıyla Keleş, Castells'in anlattığı gibi, kentsel dönüşüm projelerinde de yoksulun gecekondusundan alınıp bir apartman dairesine yerleştirildiğini ve yoksulluğunu sürdürür hale getirildiğini belirtmiştir.³⁴³

Kentsel dönüşüm kavramı genel olarak birkaç temel yapısal özelliğe sahiptir. Kentsel dönüşüm fiziksel yapı, işlev ve sosyal tabaka değişimlerinden oluşmakla birlikte, aynı zamanda, sosyal, ekonomik, yasal, yönetsel ve politik birçok farklı unsuru da bir araya getirmektedir. Yapıların bakımsızlaşması ve sağlamlığını yitirmesi sonucunda fiziksel, işlevsel ve çevresel kalite düşüklüğü ile birlikte meydana gelen imaj sorunu kentsel dönüşüm ihtiyacını doğurmaktadır. Bu da yukarıda sayılan unsurların devreye girmesine ve dönüşümün başlamasına yol açmaktadır. Böylelikle kentsel dönüşüm, yapıların ekonomik ömrü, korunması gereken tarihi, kültürel ve sembolik miraslar, kentsel yer değiştirmenin maliyeti ve sınırlanmış imar hakları gibi dönüşümün hızını etkileyen direnç unsurları ile bir mücadele içine girmektedir.³⁴⁴

Görüldüğü gibi, kentsel dönüşüm geniş bir alanı kapsamaması ve yeni bir kavram

³⁴³ Nevzat Can, Binali Tercan, "Prof. Dr. Ruşen KELEŞ ile Söyleşi: Bu Dönem, Plana Karşı Tavrın Ağırlık Kazandığı Bir Dönemdir", **Planlama Dergisi**, S. 2007/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2007, s. 55.

³⁴⁴ İlhan Tekeli, a.g.m., s. 2-7.

olması nedeniyle kent planlama doktrininde kesin ve net bir tanıma ulaşmak pek mümkün değildir. Kentsel dönüşüm projelerinin en önemli unsuru, projeye katılan aktörlerin çokluğu ve finansman kaynağının bulunabilmesidir. Ayrıca kentsel dönüşüm sadece özel sektör ya da kamu sektörünün değil, aynı zamanda çok çeşitli aktörlerin birlikte hareket ettiği bir eylemdir. Kentsel dönüşümün dünyada geçirdiği tarihsel sürece de bakıldığında, kentsel dönüşüm projelerinin genellikle kamu ve özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarının ve halkın birlikte oluşturdukları bir hareket türüdür.³⁴⁵

b. Kentsel Dönüşümün Hedefleri

Kentsel dönüşüm ile ilgili yapılan tanımlar ile kavramın üç ayırt edici özelliği saptanmış, kentsel dönüşümün amaçları ve kapsamı ortaya çıkarılmıştır. Buna göre, kentsel dönüşüm öncelikle bir yerin yerleşik düzenini değiştirmeyi amaçlarken, yerel halk ile söz konusu yerin geleceğini etkileyecek aktörlerin sürece eklenmesi gerekliliğini de şart koşturmaktadır. Böylelikle ikinci olarak, kentsel dönüşümden etkilenecek yerin özel sorunlarına ve potansiyeline bağlı olarak kamunun temel sorumlulukları ile kesişen hedef ve faaliyetler belirlenmektedir. Üçüncü olarak ise, bu hedef ve faaliyetler de ortaklığın özel kurumsal yapısı değişiklik gösterse de genellikle farklı paydaşlar arasında işleyen bir ortaklık yapısı içerir.³⁴⁶

Kentsel dönüşüm projeleri beş temel amaca hizmet etmeyi hedeflemektedir. Temelde yıpranan ve eskiyen kentsel çöküntü alanlarının meydana gelmesinin nedenlerinden biri toplumda yaşanan bozulmalardır. Kentsel dönüşüm projeleri kavramın tanımı gereği, kentsel mekandaki toplumsal bozulmanın nedenlerini araştırmakta ve bunlara uygun öneriler sunmaktadır. Bu şekilde kentsel mekanda gerçekleşen çöküntü ve bozulmalara da çözüm bulmayı amaçlamaktadır. Kentsel mekan içerisindeki çöküntü ve bozulma ile toplumsal bozulma arasındaki ilişkinin kabul edilmesiyle kentsel dönüşümün ilk hedefine ulaşılmaktadır. Kentsel dönüşümün ikinci hedefi ise, kentin sürekli değişen yapısı içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verebilmektir. Böylelikle kent, değişimlere de ayak uydurabilecek

³⁴⁵ Deniz Çelik, **Yerel Yönetimlerin Kentsel Dönüşüm Projelerine Katılımı: Kadınların Bakış Açısından İstanbul/Tarlabası'ndaki Uygulama Üzerine Bir Araştırma**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2010, s. 40.

³⁴⁶ Ivan Turok, a.g.e., (2004), s. 25.

ve ihtiyaçlar karşısında kendini geliştirebilecektir. Bu süreç içerisinde kentsel dönüşüm, kentsel refah ve yaşam kalitesini artırarak üçüncü hedefini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Kentsel çöküntü bölgeleri ve sosyal bozulmalar, ekonomik bozulmalar sonucunda yaşanmakta ve bu nedenle kentsel dönüşüm, ekonomik canlılığı yeniden getirmeyi planlamakta ve bu yönde stratejiler geliştirilmesini sağlamaktadır. Bütün bunların yanı sıra kentsel dönüşüm projeleri, kentin en etkin biçimde kullanılabilmesini ve gereksiz yayılmanın önlenmesini de hedeflemektedir. Son olarak, kentsel dönüşüm, kamu ve özel sektörün katılımı ile birlikte sivil toplum örgütlerinin ve toplumun farklı kesimlerinin katılımını amaçlayan bir planlama anlayışı benimseyerek kentsel politikanın şekillendirme ihtiyacını da karşılamaya çalışmaktadır.³⁴⁷

Böylelikle kentsel dönüşümün temel yapısal özelliklerini de belirlemek mümkündür. Buna göre kentsel dönüşüm, fiziksel yapı, işlev ve sınıf değişimleri gibi sadece somut göstergelerden değil, ekonomik, kanuni, yönetsel ve politik gibi çok yönlü dinamiklerden de oluşmaktadır.³⁴⁸ Bu nedenle kentsel dönüşüm projelerinde ekonomik faaliyetlerin yaşandığı bölgelerde yerel üretim ilişkilerinin zarar görmemesi, sosyo-ekonomik gelişmeyi hızlandıracak, ekonomik, sosyal ve çevresel faydayı geniş kitlelere yayacak sektörlerin desteklenerek bu sektörler ile yakın ilişki kuran diğer işlevlerin de projeye dahil edilerek gelişime olanak sağlanması hedeflenmelidir. Ayrıca kentsel dönüşüm projelerinden elde edilen faydanın adil ve dengeli bir şekilde dağıtılması da gerekmektedir. Ancak kentsel dönüşüm projelerinin amaçlarının ve yöntemlerinin göz ardı edilerek gerçekleştirilmesi durumunda, metropoliten ve ulusal kalkınma devre dışı kalmakta ve mevcut üretim zincirleri ve gelir dağılımı bozulmaktadır.³⁴⁹

Sonuç olarak, kentsel dönüşümün en temel amacı, kentteki yaşam koşullarının kentli açısından eşit bir şekilde dağıtılması ve iyileştirilmesidir. Konut alanlarının iyileştirilmesine yönelik geliştirilen, kademeli bir dönüşüm sürecine odaklanan kentsel dönüşüm projelerinin başarı oranları, bölgede yaşayanları muhafaza

³⁴⁷ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 30.

³⁴⁸ Ege Yıldırım, "Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm", **Planlama Dergisi**, S. 2006/1, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 8.

³⁴⁹ İTÜ, MSGSÜ, ODTÜ, YTÜ "İstanbul'da Planlama Sistemi ve Yaşanan Sorunlar", **İstanbul'un Eylem Planlamasına Yönelik Mekansal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışması**, İstanbul Mekansal Gelişme ve Dönüşüm Araştırmaları Sempozyumu, İBB-BİMTAŞ, İstanbul, 2007, s. 14-15.

edebilmeleri ile doğru orantılıdır. Fiziksel iyileştirme vurgusu, ekonomik ve sosyal iyileştirmeye yönelik kaygıları dışarı bırakmakta ve kentsel dönüşüm uygulamasının ve kentsel alanlar içerisinde eşitliğin sağlanmasını öne çıkarmaktadır. Ancak, kentsel dönüşüm projelerinin uygulama alanlarında, sadece fiziksel değil, sosyal ve ekonomik değişimler de yaşanmaktadır. Bu noktada yerel toplulukların kentsel dönüşüm projesi kapsamındaki bölgede yaşadıkları süre, birbirleriyle ilişkileri, kültürel alışkanlıkları, eğitim seviyeleri göz önünde bulundurulmalı ve değerlendirilmelidir. Böylelikle, fiziksel değişim beraberinde sosyal yapının da değişimini getirecektir.³⁵⁰

2. Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Müdahale Biçimleri

Kentsel dönüşüm kavramı I. Dünya Savaşı'nın ardından kent planlama doktrininin ilgi odağı haline gelmiş ve zaman içerisinde amaç, organizasyon ve yönetim modelleri açısından değişime uğramıştır. Kentlerin kendi içlerinde yaşadığı değişimler, kentsel dönüşüm projelerine de yansımıştır. Kentsel dönüşüm politikaları ile 19. yüzyıldan günümüze Batı kentlerinde yaşanan fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel problemlere çözüm üretilmeye çalışılmış ve birçok farklı müdahale biçimi kullanılmıştır. “Kentsel yenileme” (*urban renewal, urban renovation*), “kentsel yeniden canlandırma” (*urban revitalization, urban rehabilitation*), “kentsel yeniden yaratma” (*urban regeneration*), “kentsel yeniden doğuş” (*urban renaissance*), “kentsel yeniden geliştirme ya da imar” (*urban redevelopment*), “kentsel yeniden yapılandırma” (*urban restructuring*), “kentsel koruma” (*urban conservation*), “kentsel soylulaştırma” (*urban gentrification*) bu kavramlardan birkaçıdır. Bu kavramlar, tam örtüşmemekle birlikte, kentsel dönüşüm kavramının karşılığı olarak daha önce kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaktadır. Kentlerin yaşadığı ekonomik ve sosyal sorunlar ile birlikte eskimiş alanlarının topluma kazandırılması, işlevlerinin eski hale getirilmesi gibi uygulamalar sırasında bu kavramların hepsinden yararlanma olanağı bulunmaktadır.³⁵¹

³⁵⁰ Nick Bailey, “Konuta Yönelik Dönüşüm: Glasgow Deneyimi”, Çev. Ş. G. Dündar, T. Koçyan, **İstanbul 2004: Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması**, Ed. A. D. Özdemir, P. P. Özden, S. R. Turgut, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 172-173.

³⁵¹ Ruşen Keleş, “Kentsel Dönüşümün Tüzel Alt Yapısı”, **Mimar.ist**, Y.4, S.12, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, 2004, s. 73.

a. Kentsel Yenileme

Yenileme, bir kent parçasının veya bir yapının belirli bölümlerini, tekniğine uygun şekilde yenileştirerek korumadır.³⁵² Buna göre, bir bütünü oluşturanların tamamen değiştirilmesi, yeni bir niteliğe kavuşması ve eylem olarak, yıkma ve yeniden yapmayı içermektedir. Aynı şekilde, bir yerleşim yerinin kalitesinin yükseltilmesi amaçlanarak fiziksel bir müdahaleyle açık alanların iyileştirilmesi, trafiğin düzenlenmesi ve kentsel altyapının geliştirilmesi amaçlı bir eylemdir.³⁵³ Kentsel yenileme ile yıkılan eski yapıların geride bıraktığı toprak yeni kullanımlara ayrılmaktadır. Bu tür bir uygulama, en radikal dönüşüm tipidir ve genellikle rantı ya da yaşam kalitesi çok düşmüş, kullanımı riskli hale gelmiş alanlarda uygulanmaktadır.³⁵⁴

Kentsel yenileme ile kent merkezinde bulunan çöküntü alanlarındaki fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunlara bir çözüm getirmek ve bu alanları kente tekrar dahil etmek amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu sorunlar nedeniyle toplum tarafından dışlanan bölge, toplum ile bütünleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle kentsel yenileme uygulamaları bölgede yaşayanları doğrudan etkilemektedir. Ancak bu uygulamaların sonunda genellikle çöküntü alanlarında yenilense de alt gelir grubu bölgeden taşınmak zorunda bırakılmaktadır. Bunun gerçekleşmemesi için kentsel yenileme projelerinin, bölge halkının sosyolojik durumunu da ele alan sosyal çalışmalar yapılması, sosyal politikalarla yönlendirilmesi gerekmektedir.

b. Kentsel Canlandırma

Kentsel canlandırma, ekonomik, sosyal ya da fiziksel olarak çöküntü alanı haline gelmiş bir bölgenin, buna yol açan faktörlerden arındırılarak tekrar hayata döndürülmesidir. Kent merkezlerindeki ani nüfus yığılmaları ve ekonomik dalgalanmalar sonucunda meydana gelen bu alanlarla kentlerin yerel kimlikleri de zedelenmektedir. Dolayısıyla, bu çöküntü alanlarının yeniden canlandırılması ve bölgenin fiziksel, sosyal ve ticari bileşenlerinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Böylelikle konut ve çevresel doku kalitesinin artırılması, ticari bileşenler, toplum

³⁵² Doğan Hasol, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, YEM Yayınları, İstanbul, 2008.

³⁵³ Pelin Pınar Özden, **Kentsel Yenileme Yasal-Yönetmelik Boyut, Planlama ve Uygulama**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 175-176.

³⁵⁴ Deniz Çelik, a.g.e., s. 39.

içinde yaşanabilir iş ve hizmet alanlarının yaratılması, iş oranında artış ve suç oranında da düşüş hedeflenmektedir.³⁵⁵

Kentsel canlandırma uygulamalarının gerçekleştirildiği alanlardaki yapıların işlevlerini yitirmesi sonucunda bu tarz bir müdahaleye ihtiyaç duyulmaktadır. Buna göre, bir bölge daha önce bulundurduğu bazı fiziksel, sosyal ve ticari özellikleri zamanla kaybetmesi halinde bir dönüşüme ihtiyaç duyabilir. Bu nedenle fiziksel iyileştirme, konutların elden geçirilmesi, çevre, trafik ve altyapı düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi şeklinde yapılarak bölge yaşanabilir bir yer haline getirilebilir. Bu uygulama ile daha önce toplumu fiziksel, sosyal ve ticari anlamda kendisinden uzaklaştıran bölge ile toplum birleşir. Böylelikle bir çöküntü dönemi yaşayan bölge canlanarak tekrar hayata döner.

c. Kentsel Yeniden Üretim

Yeniden üretim, yok olan, bozulan ve çöken alanlarda yeni bir doku yaratılmasıdır. Bu süreç içerisinde, ıslah edilebilecek alanlar iyileştirilerek yeni dokuya kazandırılmakta ve yeniden oluşum sürecinin bir parçası haline gelmektedir. Günümüzde kentsel dönüşüm anlamında kullanılan kavram da budur.³⁵⁶ Yeniden üretimin yapıldığı alan tamamen yıkılmakta ve yeniden yapılmaktadır. Bu uygulama, sosyal ya da fiziki unsurlar nedeniyle değil, arsa değerinin bunu gerektirmesinden dolayı gerçekleştirilmektedir. Böylelikle ekonomik anlamda değerli olan bu alanlar, kentin yeni ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmekte ve üst gelir gruplarına hitap etmektedirler. Sonuç olarak arsa değerini fiziksel olarak da karşılayan prestijli mekanlar yaratılmaktadır.³⁵⁷

Türkiye’de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm örnekleri özellikle bu model üzerinden gerçekleştirilmektedir. Gündemdeki en çok bilinen örnek Sulukule’dir. Buna göre Sulukule’de yapılan kentsel dönüşüm projesi bölgede yaşayan halkı yerinden ederek Taşoluk’a taşımış, bölgede bulunan tarihi binalar yıkılarak yerlerine daha lüks ve bir üst sınıfa hitap eden binalar yapılmıştır. Böylelikle bölgenin doğal

³⁵⁵ Pelin Pınar Özden, a.g.e., (2008), s. 167.

³⁵⁶ Pelin Pınar Özden, a.g.e., (2008), s. 177.

³⁵⁷ Feral Eke, Aysu Uğurlar, “Kentsel Dönüşüm: Başarı Mı? Hata Mı?”, **Değişen-Dönüşen Kent Ve Bölge, Prof. Dr. İlhan Tekeli Onuruna**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TMMOB Şehir Plancıları Odası Ortak Yayını, Ankara, 2004, s. 381.

yollardan oluşan sosyal ve fiziksel özellikleri ortadan kaldırılmış ve yeni bir bölge meydana getirilmiştir. Bu müdahale biçiminin Türkiye’de bir sonraki bölümde anlatılacağı üzere gerçekleştirilmesi sosyal açıdan toplumda büyük tepkilerle karşılaşmıştır.

d. Soylulaştırma

İlk olarak 1970’li yıllarda konut alanlarının rehabilitasyonunun yol açtığı bir nüfus değişimini ifade etmek için kullanılan soylulaştırma kavramı, günümüzde farklı anlam ve içerik kazanmıştır. Buna göre soylulaştırma artık daha geniş kapsamlı bir toplumsal dönüşüm sürecidir ve kentsel alanların çeşitli mücadele biçimleriyle kente yeniden kazandırılmalarıdır. Ancak bu uygulama sonucunda genellikle düşük gelirli kullanıcılar dışlanmakta ve bölgeyi terk etmek zorunda kalmaktadırlar.³⁵⁸ Böylelikle, soylulaştırma, meslek sahibi, üst-orta sınıftan konut sahiplerinin, kentin belirli yerlerine yeniden yerleşmelerini ifade etmektedir. Bu eylem türünde fiziksel çevrenin iyileştirilmesi de önemli bir unsur iken, aslında yaşanan nüfus değişimleri daha büyük önem taşımaktadır. Bu bölgelere yerleşen üst-orta sınıf, bu bölgelere kendi zevk ve değerlerini de beraberlerinde getirerek yeni bir ortam ve stil yaratmaktadırlar.³⁵⁹

Bu açıdan soylulaştırma kavramına İstanbul ekseninden bakmak gerekirse, Cihangir bu dönüşümden etkilenen bir bölgedir. 1990’larda Beyoğlu’nda gerçekleşen fiziksel, sosyal ve kültürel değişimden etkilenen Cihangir, hem konumu hem de sanat dünyasının tercih etmesi açısından bir nüfus değişimi ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Firuzzağa ve Çukurcuma da aynı değişimi yaşamıştır. Daha önceleri iç göç ile doğu illerinden gelen ailelerin oturduğu bölgede yeni ve gözde bir orta sınıf yaşamaya başlamıştır.³⁶⁰

Soylulaştırma, kentsel mekanda yapılan bir müdahalenin bir sonucudur. Bu bağlamda, bir çöküntü alanında yapılan bir takım fiziksel değişiklikler sonucunda bölgede yaşayanlar her ne kadar fiziksel olarak daha yaşanabilir alanlarda yaşamaya

³⁵⁸ Zeynep Meray Enlil, “Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi” **Domus M**, N. 8, İstanbul, 2000, s. 46.

³⁵⁹ Pelin Pınar Özden, a.g.e., (2008), s. 168.

³⁶⁰ Zeynep Meray Enlil, a.g.m., s. 50-51.

başlasalar da bölge üst sınıflar için de çekici hale gelmektedir. Bu durumda üst sınıfların kentsel müdahale alanına yerleşmesiyle alanda sosyolojik açıdan bir kopukluk yaşanmaya başlamaktadır. Sınıfsal farklılıklar karşısında bölgede yaşam değişmekte ve sınıflar arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Bu da bölgedeki alt sınıfların artık orada yaşamalarını engellemekte ve bölgeyi terk etmelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla bölgede iyileştirme yapılmasının asıl amacı bölge halkını yerinden etmek olmasa bile sonuç bu şekilde gerçekleşmektedir. Bu da alt sınıfların kent merkezinden hem sosyal hem de fiziksel olarak dışlanmalarına yol açmaktadır.

3. Kentsel Dönüşümde Müdahale Biçimlerinin Değişimi

Kentler, çok boyutlu fiziksel ve sosyal organizmalardır. Tarih boyunca çeşitli nedenlerden dolayı kendiliğinden ya da dışarıdan bir müdahale ile değişime ve dönüşüme uğramışlardır. Kentlerin yaşadığı bu değişim ve dönüşümlerin anlaşılabilmesi için bu süreçlerin nedenleri, bunlara karşı geliştirilen yaklaşımları ve kavramsallaştırma çabalarını anlamak gerekir. Bu da Batı ülkelerinin deneyimlerinden yola çıkılmasıyla mümkündür. Örneğin Yunan ve Roma kentinden yola çıkarak oluşmuş feodal Avrupa kentleri 18. yüzyıla gelindiğinde sanayi kentine evrilmişlerdir. Bu sanayi kentleri daha sonra küreselleşme ve bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle yeni bir düzene geçme aşamasına gelmiştir. Kentin geçirdiği bu farklı gelişim ve dönüşüm süreçleri sosyal, ekonomik, mekansal çeşitli sosyal teoriler ile açıklanmaya çalışılmış, gelişmenin ve değişimin farklı unsurları ortaya konmuştur.

Kentsel dönüşüm deneyimleri, tarihsel süreç içerisinde temel olarak dört aşamadan geçmiştir:

- 19. yüzyılın ikinci yarısından 1960'lara kadar devam eden "devlet eliyle tümüyle yeniden geliştirme ve kentsel yenileme",
- 1960'ların ortalarından 1970'lere kadar devam eden çok boyutlu "yeniden gelişim" ve "sağlıklaştırma" çalışmaları.
- 1970'lerden 1990'lara kadar devam eden "gayrimenkul eksenli kamu-özel ortaklığı dönüşümleri".

- 1990'ların ikinci yarısından itibaren ortaklık modellerinin çeşitlenerek devam ettiği ve “toplumun yeniden hatırlandığı” dönüşüm çalışmaları.³⁶¹

a. Devlet Eliyle Yeniden Geliştirme ve Kentsel Yenileme – 1850 – 1960 Dönemi

Kentsel alandaki müdahaleler, Batı Avrupa ve İngiltere’de 19. yüzyılın ortalarından itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. 1850’lerde Avrupa’da kırsal alandan kentlere doğru yaşanan göç, sağlık ve yerleşim sorunları yaratmış, dolayısıyla ekonomik ve sosyal problemler büyümüş ve kentlerde büyük boyutlu kentsel çöküntü alanları ortaya çıkmıştır.³⁶² Dolayısıyla, 1850-1870 arasında devlet eliyle ilk geniş kapsamlı kentsel dönüşüm örneği gerçekleştirilmiştir. Yukarıda anlatıldığı gibi Paris’te dönemin valisi Baron Haussmann yönetiminde, kentin ortaçağ dokusunun yok edilerek geniş bulvarların açıldığı, kent meydanlarının oluşturulduğu ve konut alanlarının inşa edildiği bir kentsel dönüşüm projesi yürütülmüştür.³⁶³ Aynı şekilde 1870-1880 yılları arasında Avrupa’daki tüm metropollerde geniş kapsamlı kent planları ile modern kent merkezi yaratma çalışmaları yapılmıştır. Bu nedenle cadde ve bulvarlar açılmış, idari binalar, eğitim binaları, opera evleri, istasyonlar ve kültür merkezleri gibi modern binalar inşa edilmiştir.³⁶⁴

1945’lere kadar, kentlerde oluşan fiziksel ve sosyal bozulmalara “kentsel yenileme” ile müdahale edilmiştir. Sanayi Devrimi, sanayi kentlerinde çevre kirliliğinin, düzensiz kentleşmenin, kalabalığın ve düşük yaşam standardına sahip konut alanlarının ve yetersiz altyapı hizmetlerinin oluşmasına yol açmıştır.³⁶⁵ Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında artan konut açığı giderilmeye çalışılarak sosyal konutlar ve parklar yapılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönem, savaşın kentler üzerinde bıraktığı hasarların temizlenmesi ile geçmiştir. Dolayısıyla kentlerdeki müdahalelerin ölçek ve boyutları en belirgin şekilde bu dönemde, savaş

³⁶¹ Zekai Görgülü, İclal Dinçer, Zeynep Enlil, Elif Örnek Özden, Erhan Kurtarı, Emrah Altınok, “Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli: Küçükbakkalköy Örneği” **İstanbul Büyükşehir Belediyesi için hazırlanan İstanbul’un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışması**, 2007, s. 17.

³⁶² Pelin, Pınar Özden, a.g.e., (2008), s. 50.

³⁶³ Zekai Görgülü, İclal Dinçer, Zeynep Enlil, Elif Örnek Özden, Erhan Kurtarı, Emrah Altınok, a.g.ç., s. 18.

³⁶⁴ Pelin, Pınar Özden, a.g.e., (2008), s. 51.

³⁶⁵ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 30.

yaşayan ülkelerde görülmüştür. Kentlerin yeniden inşasına yönelik çalışmalar sırasında özel sektör projelere dahil olsa da, daha çok kamu sektörünün kaynakları kullanılmıştır.³⁶⁶ Sonuç olarak, kent içi alanlardaki kenar mahalleleri temizlenmiş ve büyük yıkımlar yapılarak çok katlı konut blokları inşa edilmiştir. Geleneksel kent merkezlerinde ofis ve ticaret işlevi taşıyan yerler oluşturulmuştur.³⁶⁷

II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya’da, savaştan kaçanlar kentlere akın etmiş, endüstriyel tesislere zarar verilmiş, kent merkezlerinde ve konut alanlarında altyapı çökmüştür. Dolayısıyla bu bölgelerde ekonomik ve sosyal değişimler kontrol altına alınamamış ve ülke içerisinde farklılıklar oluşmuştur. Bu farklılıklara politik yaklaşımların da eklenmesiyle farklı politik yaklaşımların meydana getirdiği iki bölge ortaya çıkmıştır. Ancak bu iki farklı bölgede yaşanan konut sıkıntısı, artan işsizlik ve toplumda Alman faşizminin bıraktığı izler açısından ortak sorunlar yaşamıştır. Bu sırada bu iki farklı bölgeden biri olan Batı Almanya, Marshall Planı’nın desteği ile kenti tekrar inşa etmeye girişmiş, Doğu Almanya’da ise endüstriyel altyapı çökmeye devam etmiştir.³⁶⁸

Kentlerin yeniden inşasına dair II. Dünya Savaşı sonrasında devam eden bu planlamalarda genellikle kentin fiziksel görünümüne ağırlık verilmiştir. Merkezi alanların yıkılması ile bu bölgede oturan yoksullar merkezden uzaklaştırılmış, yeni yaşam alanlarına yerleştirilmişlerdir. Yıkılan merkezi alanların temizlenmesiyle bu alanlara yeni görünüm kazandırmaya odaklı projeler gerçekleştirilmiştir. Örneğin İngiltere’de 25 bin – 60 bin arasında konut yıkılmış ve yerine endüstrileşmiş inşaat teknikleri kullanılarak yüksek katlı yeni konutlar yapılmıştır. Ancak bu politikalar, bölgede yaşayan yoksul insanların konutlarının hiçbir alternatif gösterilmeden yıkılması ve halkın başka çöküntü alanlarına yönlendirilmesi nedeniyle eleştirilmiştir.³⁶⁹ Bu uygulamalar, toplum ve fiziksel çevre üzerinde büyük olumsuzluklar yaratmıştır. Yerel yönetim ve merkezi idare çözüm arayışları içinde farklı politikalara yönelmiş ve bu dönemden itibaren, yalnızca ekonomik ve fiziksel

³⁶⁶ Dilek Özdemir, “Batı Avrupa’da Kentsel Dönüşüm Olgusunun Süreç İçinde Değişen Anlamları ve Türkiye Yansımaları”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama-Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. D. Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 1.

³⁶⁷ Z.Müge Akkar, a.g.m., s. 31.

³⁶⁸ Bundesamt Für Bauwesen Und Raumordnung, **Urban Development And Urban Policy In Germany**, Bonn, 2000, s. 45-46.

³⁶⁹ Seçil SEKMEN, **Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Model Önerisi: İzmir-Ferahlı Mahallesi Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 11.

görüntünün değiştirilmesi odaklı çalışmalar değil, sosyal boyutların dahil edildiği daha kapsamlı projeler üreilmeye başlanmıştır.³⁷⁰

1945’le birlikte, “kentsel gelişim” stratejisinin uygulanmaya başladığı görülmektedir. Böylelikle kentlerde yaşanan gelişimler kent çeperlerine doğru sıçramış, yeni kentler kurulmuş ve mevcut kentlerde hızlı büyümeler yaşanmıştır.³⁷¹ Kent çevrelerinde meydana gelen yeni kentlerde yerleşim sayısı artmış ve nüfusun büyük bir kısmı bu bölüme yerleşmiştir. Kent merkezi boşalarak düşük gelir gruplarının yaşam mekanı haline gelmiş ve kent merkezinde çöküntü alanları meydana gelmiştir.³⁷²

1950’lerde modernist planlama anlayışının temellerinin atılmasıyla planlamanın ana konusunu II. Dünya Savaşı sonrasında hasar gören konutların fiziksel onarımı oluşturmuştur. Bu nedenle, zarar gören kentlerin yeniden canlandırılması amacıyla girilen arayışlar sonunda Avrupa’nın çeşitli kentlerinde toplantılar düzenlenmiş ve kentsel yenilemenin ilkeleri saptanmaya çalışılmıştır.³⁷³ Ancak kentsel sorunların çözümleri, merkezi alanların yıkılması ve yoksul grupların bölgeden uzaklaştırılması şeklinde gerçekleşmiştir. Böylelikle bu alanlardaki yapılar hem onarılmış hem de bu alanlara yepyeni bir görüntü kazandırılmıştır. Bu süreç içerisinde yoksul grupların bölgeden uzaklaştırıldığı göz önünde bulundurulduğunda sosyal adaletin dikkate alınmadığı görülmüştür.³⁷⁴ Bu da sosyal dokuyu bozması nedeniyle eleştirilmiştir.³⁷⁵

Amerika’nın 1950 ve 1960’lardaki kentsel yenileme projelerine bakıldığında, bu projelerin gayrimenkul piyasasının talepleri doğrultusunda gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu da Amerika’daki pek çok kentsel yenilemenin olumsuz sonuçlanmasını beraberinde getirmiştir.³⁷⁶ İngiltere’de ise 1955-1974 yılları arasında

³⁷⁰ Deniz Çelik, a.g.e., s. 45.

³⁷¹ Z.Müğe Akkar, a.g.m., s. 31.

³⁷² C. Nil Uzun, “Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri”, **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 49.

³⁷³ Pelin Pınar Özden, “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği”, Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu’ya Armağan, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 23–24, 2001, s. 255.

³⁷⁴ İzzet Değirmenci, **Tarihi Mekanlarda Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Balat Örneği**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yapı Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2009, s. 5.

³⁷⁵ Deniz Çelik, a.g.e., 46.

³⁷⁶ Arzu Kocabaş, a.g.e., s. 2.

1,2 milyon konut yıkılmış ve 3,2 milyon kişi yerlerinden edilmiştir. Bu dönemde, devlet tarafından yeni kentler kurularak artan nüfus ve konut açığına çözüm bulmak amaçlanmıştır. Ancak bu amaç 1970’lerde, konut çevrelerinin³⁷⁷ yüksek yoğunluklu olması, modernizmin etkisindeki yapılardan meydana gelmesi ve katı bölgeleme kurallarının³⁷⁸ uygulanmasından dolayı pek çok sosyolojik hasara yol açmıştır. 1980 yılından sonra ise yeni kentlerin planlaması durdurulmuştur.³⁷⁹

1950’li yıllarda uygulanan projeler, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılayamamış ve yenilenen alanlar kârı yüksek gelir gruplarına verilmiştir. Bu tutumun eleştirilmesi nedeniyle 1960’larda merkezi ve yerel yönetimlerin farklı politikalar geliştirmişlerdir. Planlama çalışmaları sonucunda, üretilen projelere toplum tarafından katılımın sağlanması gerektiği belirlenmiştir. Buna göre, planlama artık yukarıdan aşağı değil, aşağıdan yukarıya doğru yapılmalıdır. Böylelikle, yenilenecek alanlarda yaşayanların önemsendiği, sadece fiziksel mekanın değişiminin değil, sosyal ve ekonomik dönüşüme de önem veren bir yaklaşım geliştirilmiştir.³⁸⁰

Bu dönemde aynı zamanda, özel sektör yatırımları ağırlık kazanmış ve sosyal refah devleti uygulamaları yaygınlaşmıştır. Buna göre, köhnemiş bir alanda yapılacak yenilemenin, o bölgenin gereksinimlerine ve koşullarına göre yapılması gerektiği savunulmuştur. Yıkıp yeniden yapmanın ekonomik ve sosyal yönden yüksek maliyetli olması nedeniyle çöküntü alanlarının iyileştirilmesi ve bölgenin kendi kimlik özelliklerinin ortaya çıkarılması düşüncesi önem kazanmıştır.³⁸¹

³⁷⁷ **Konut Çevresi:** “Hemen hemen aynı özellikleri gösteren, birbirine benzer insanların kümelendiği coğrafi ve toplumsal çevredir. Birbirine benzer özelliklerle gösteren bir topluluk kentsel alan içinde belli bir mekanı paylaşmakta ve diğer mekanlardan/topluluklardan farklılaşmaktadır. Bu anlamda konut çevresi, konut dokusunun ya da toplumsal dokunun belli bir homojenliğe ulaşarak diğerlerinden ayırt edilmesidir.” Erol Demir, “Konut Sakinlerinin Fiziksel ve Toplumsal Çevre Algısı”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 8, S. 1, Ankara, 1999, s. 55.

³⁷⁸ **Bölgeleme Kuralı:** “Arazinin en elverişli şekilde kullanılmasını ve nazım planda öngörülen önlemlerin yerine getirilmesini sağlamak. Bölgeleme yapılacak alan, genellikle konut bölgesi, ticari bölge ve sanayi bölgesi olmak üzere kısımlara ayrılır. Bölgeleme faaliyetlerinden istenilen faydanın sağlanabilmesi için, her şeyden önce toplumun gelecekteki ihtiyaçları göz önünde tutulmalıdır. Bununla birlikte bölgeleme kuralları, özel mülkiyet hakkının sınırlandırılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu sınırlandırma da arazinin kullanılacağı amaç ve yapılacak planın özellikleriyle yakından ilgilidir.” Eyüp G. İsbir, “Büyükşehir Alanının Planlanması”, **Kentleşme ve Çevre Sorunları**, Ed. B. Açıma, Anadolu Üniversitesi Yayınları, N. 1645, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, N. 861, Eskişehir, 2005, 104.

³⁷⁹ Dilek Özdemir, a.g.e., s. 2.

³⁸⁰ Deniz Çelik, a.g.e., s. 46.

³⁸¹ Dilek Özdemir, a.g.e., s. 1.

b. Çok Boyutlu Yeniden Gelişim ve Sağlıklaştırma Çalışmaları – 1960 – 1970 Dönemi

1960-1970 arasında yaşanan dönem, genellikle Batıda ekonomik gelişmenin savaş sonrasında hız kazandığı, ancak özellikle Amerika’da bazı sınıfların yaşanan gelişmelerden pay almaması ile kutuplaşmanın arttığı, yoksulluğun derinleştiği ve sosyal koşulların bozulduğu bir dönemdir. Eşitsiz gelişim dinamikleri karşısında yaşanan bu sosyal problemler, 1960’larda başlayan bu dönemin “yoksulluğun keşfi” olarak adlandırılmasını beraberinde getirmiştir.³⁸² Bu sosyal kötüleşme karşısında, çöküntü alanlarının temizlenmesi ve yıkılıp yeniden inşa etmeye odaklı kentsel yenileme politikaları da kentsel sorunu çözememiş, aksine bu sorunları kentin başka bölümlerine taşımış ve kimi zaman da bu sorunları ağırlaştırmıştır.³⁸³

Bu dönemde dünyada yaşanan ekonomik krizler yoksulluğu ve eşitsizlikleri artırmıştır. Bu da kentleşme hızının düşmesine neden olmuştur. Örneğin İngiltere yaşadığı kentsel gerilemeyi kontrol altına almaya karar vererek sosyal ve ekonomik boyutları da planlamaya dahil etmiştir. Buna göre yıkıp yeniden yapma stratejisi yerine, konutların şartlarının ve çevre koşullarının iyileştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Projelerin başarılı olabilmesi için de mülk sahiplerine yatırım yapmalarını sağlayacak bir takım olanaklar geliştirilmiştir. Mahalle sakinleri bu proje ve çalışmalara katılımda bulunmuş ve yaşadıkları çevre ile konutları hakkında beklentilerini iletme fırsatı bulmuşlardır. İngiltere ile birlikte 1970’li yıllarda ABD de mahalle müdahale politikaları uygulamıştır. Ancak ABD’deki model, kent alanında sosyal ve fiziksel sorunlarını çözmeyi amaçlamışken, İngiltere’deki model ise, konut sorununa ve ona bağlı sosyal sorunlara odaklanmıştır. İngiltere’deki projeleri, İsveç, Danimarka, Hollanda ve Almanya konut iyileştirme açısından uygulamışlardır. Ancak Kanada, Fransa ve İsrail, ABD’nin yaklaşımını benimsemiş, sorunlara bütüncül bir şekilde yaklaşmıştır.³⁸⁴

Bu süreç içerisinde, “kentsel iyileştirme” ve “kentsel yenileme” projelerine öncelik verilmiştir. Bu dönemde fiziksel bozulma ile sosyal bozulma arasında bir

³⁸² Alison Cook, Mee Kam Ng, “Urban Regeneration Challenges In A High Rise City – Tackling Residential Obsolescence in Hong Kong, **Housing Futures: Renewal, Sustainability and Innovation**, Cardiff University of Wales, European Network For Housing Research Conference, Cardiff, 1998, s. 4.

³⁸³ Peter Roberts, a.g.e., s. 25-27.

³⁸⁴ Deniz Çelik, a.g.e., s. 48-49.

ilişkinin varlığı kabul edilmiş ve sosyal sorunlara odaklanan projeler geliştirilmiştir. Sanayinin merkezden uzaklaşması ile yeni merkezler ve alt merkezler oluşmuş, eski kent merkezlerinde çöküntü alanları meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu dönemde kent merkezindeki çöküntü alanları tamamen yıkılarak yenilenmiştir. Bu nedenle, kent merkezlerinde yapılan yenileme çalışmaları daha kapsamlı yürütülmüş, konut alanlarında da fiziksel ve sosyal iyileştirme yapılmıştır.³⁸⁵ Merkezi yönetimin liderliğinde gerçekleştirilen bu çalışmalarda kent merkezlerinin çevreleri ve kenar mahalleler öncelik kazanmış, ancak etkileri sınırlı kalmıştır. Buna rağmen bu projeler, kentsel dönüşümün hem fiziksel hem de sosyal boyutları ile ele alınmasına dair düşünceleri geliştirmiş ve yaygınlaştırılarak kabul edilmesini sağlamıştır.³⁸⁶ Ancak, bu dönem bir geçiş aşaması kabul edilmiş ve kentsel yenileme politikasının ekonomik gelişmeyi ateşlemesine ve sosyal eşitliği sağlamasına yönelik politikaların geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Buna rağmen, bu tutum çok uzun sürmemiş ve bir sonraki dönemde gayrimenkul eksenli dönüşüm politikaları hakimiyet kazanmıştır. Bu da, 1960'ların ortasından itibaren ortaya çıkan sosyal içerikli politikaların etkisizleşmesine yol açmıştır.³⁸⁷

c. Gayrimenkul Eksenli Kamu – Özel Ortaklığı Dönüşümleri – 1970 – 1990 Dönemi

1970'li yıllarda dünyada yaşanan kapitalist ekonomi krizi sonucunda meydana gelen yapısal değişimler, kentsel dönüşüm yaklaşımını ve pratiklerini de etkilemiştir. Buna göre üretim biçimlerinin değişmesiyle yeni bir üretim coğrafyası ortaya çıkmış, yeniden yapılanan sanayi üretimi uluslararası düzlemde desantralize olarak sanayisizleşme eğilimi içine girmiştir. Dolayısıyla imalat sanayisine dayalı ekonomilerde istihdam kayıpları yaşanmış, kent ekonomileri çökmüştür. Buna karşılık, hizmet sektörü giderek gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Böylelikle, kentler ekonomik gelişmelerini dünya piyasalarına eklemeye odaklanmış ve birer girişimci kent kimliğine ulaşabilmek için çokuluslu şirketlerinin yönetim merkezlerini, finansal sermayeyi ve servis sektörünü kendilerine çekme stratejileri geliştirmişlerdir.³⁸⁸

³⁸⁵ C. Nil Uzun, a.g.m., s. 49.

³⁸⁶ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 31.

³⁸⁷ Zekai Görgülü, İclal Dinçer, Zeynep Enlil, Elif Örnek Özden, Erhan Kurtarır, Emrah Altınok, a.g.ç., s. 20.

³⁸⁸ Zekai Görgülü, İclal Dinçer, Zeynep Enlil, Elif Örnek Özden, Erhan Kurtarır, Emrah Altınok,

1980’lerde politik ve ekonomik yapının değişimi, kente ilişkin yenileme uygulamalarının piyasa süreçleri altında şekillenmesine neden olmuştur. Ekonominin durgunluğu, işsizliğin ve sosyal güvenlik harcamalarının da artması neoliberal politikalarla birleşerek yenileme uygulamalarını etkilemiştir. Böylelikle kentsel dönüşüme ilişkin yaklaşımlar da değişmiştir. Kentsel dönüşüm, kent ekonomilerini yeniden canlandırma amacı ile gerçekleştirilmeye başlanmış, uluslararası rekabet ortamında yer edinme odaklı projeler üretilmiştir. Yapılan yatırımlar, ulaşım ve iletişim altyapısını geliştirmiş, modern ofis binaları, güvenli lüks konutlar, oteller, kongre ve alışveriş merkezleri inşa edilmiştir. Kentin, tüketim odaklı bir mekan haline gelmesiyle, kentsel dönüşüm projeleri köhneyen kentsel mekanların yıkılıp yeniden yapılması yaklaşımından uzaklaşmıştır. Bunun üzerine kent merkezlerinde değerli arazilerde bulunan, işlevini yitiren alanların yeniden işlevsel hale getirilmesi yaklaşımı kabul edilmiştir. Bu yaklaşıma da “kentsel yeniden canlandırma” adı verilmiştir.³⁸⁹ Böylelikle başta İngiltere olmak üzere, Kıta Avrupa’sında ve Kuzey Amerika’da öncü projeler gerçekleştirilmiştir. Bu projeler geniş alanları kapsamış, kentsel işlev çeşitliliğini içermiş ve kamu yararından çok yatırımcının hedeflerini karşılamışlardır. Ayrıca, çöküntü alanları imajları değiştirilerek potansiyel ulusal ve uluslararası yatırımcı, müşteri ve turist çekmek için kullanılmıştır. Bu projeler ile kentler de pazarlanmaya başlanmıştır.³⁹⁰ Dolayısıyla, kamu ile özel sektör işbirliği görülmüştür. Kamu, altyapı ve arazi ıslahıyla kurumsal ortaklıklar kurma görevini üstlenmiş, özel sermaye ise bu alanları çekici yatırım alanlarına dönüştürmüştür. İzlenen gayrimenkul eksenli bu ortaklıkların kentsel yeniden canlandırma politikaları ile kentin yoksun ve yoksul bölgelerinde yaşayanlar da dahil olmak üzere toplumun tüm kesimlerini ekonomik açıdan pozitif etkileyeceği varsayılmıştır. Ancak sonuç beklenildiği gibi gerçekleşmemiş, hem beklentiler karşılanamamış hem de sosyal ayrışma daha da artmış ve görünür olmuştur.³⁹¹

Yeniden yapma ve temizleme odaklı kentsel dönüşüm modelinin kentsel çürümenin ve bozulmanın önüne geçememesi karşısında, gayrimenkul eksenli yeniden canlandırmaya dayalı kentsel dönüşüm modeli de sanayisizleşmenin yol

a.g.ç., s. 20.

³⁸⁹ Deniz Çelik, a.g.e., s. 49.

³⁹⁰ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 31-32.

³⁹¹ Zekai Görgülü, İclal Dinçer, Zeynep Enlil, Elif Örnek Özden, Erhan Kurtarı, Emrah Altınok, a.g.ç., s. 21-22.

açtığı ekonomik sorunları çözememiştir. Bu dönemde, sadece kentin belirli bölgeleri üzerinden projeler üretildiği için bütüncül değil, parçalı bir yaklaşım benimsenmiştir. Ancak bu yaklaşım, kentsel alanda parçalanmayı ve ayrışmayı beraberinde getirmiştir. Bu projeler, yerel ihtiyaçları karşılamaktan çok, küresel ekonominin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik geliştirildikleri için kent merkezlerinde yaşayan yoksullar ve onların gereksinimleri ihmal edilmiştir.³⁹²

1982’de İngiltere’deki uygulamanın bir çözümlemesi yapılmıştır. Buna göre, kentsel yenileme deyimi Amerika kökenlidir ve eski kent ile kasabaların, merkezi iş alanlarının iyileştirme veya yeniden yapılaştırılmasını ifade etmektedir. Daha sonra bu tanımın uygulamada farklı bir sonuca karşılık geldiği belirlenmiştir. Kentsel dönüşümün aslında uygulamada tanımlandığı biçimde, genellikle düşük gelirli nüfusun yerinden edilmesi, daha kârlı ofis, ticari ve lüks konut yapılaşmaları veya ulaşım altyapısının sağlanması anlamına geldiği belirtilmiştir.³⁹³

Gayrimenkul eksenli bu kentsel dönüşüm modelinin aldığı eleştiriler sonucunda, 1990’lardan itibaren kentsel dönüşümün eylem alanı genişletilmiş ve gayrimenkul eksenli yeniden canlandırmanın yanında sosyal eşitsizliklerin de giderilmesine yönelik sosyal dönüşüm ve toplumun güçlendirilmesi odaklı yaklaşımlar önem kazanmıştır.³⁹⁴

d. Ortaklık Modellerinin Devamı ve Toplumun Yeniden Hatırlanması – 1990 Sonrası

Bir önceki dönemde, göz ardı edilen işsizlik ve artan yoksulluk gibi sosyal sorunlar bu dönemde de artmış ve yapılan yatırımların boşa gitmesine neden olmuştur. Kentin yoksul kesiminin yaşadığı bölgelerde sorunların artması ile toplum yeniden keşfedilmiştir. Böylelikle, ekonomik, fiziksel ve sosyal yeniden yapılanma çalışmaları birlikte yürütülmeye başlanmıştır.³⁹⁵ Bu nedenle 1980’lerdeki politikanın kamu-özel sektör ortaklıkları üzerinde kurulmasının olumsuz sonuçları karşısında, 1990’larda sivil toplum örgütleri güçlenip ortaklıklarda etkilerini göstermişlerdir. Bu

³⁹² Dilek Özdemir, a.g.e., s. 7.

³⁹³ Arzu Kocabaş, a.g.e., s. 3.

³⁹⁴ Alison Cook, Mee Kam Ng, a.g.m, s. 5.

³⁹⁵ Alison Cook, Mee Kam Ng, a.g.m, s. 5-6.

nedenle ilk defa çok sektörlü ve çok aktörlü ortaklıklar yapılmıştır.³⁹⁶

1990 sonrası, kentsel dönüşüme yaklaşım da değişmiştir. 1980’lerde kentsel dönüşümde mekanın fiziksel ve ekonomik boyutlarına vurgu yapılırken, 1990’larda, mekanın fiziki, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları ile birlikte, kanuni, kurumsal, örgütlenme, izleme-değerlendirme aşamaları da sürece dahil edilmiştir. Böylelikle kamu yararının en üst seviyeye çıkarılması gerektiği savunulmuştur. Ayrıca buna ek olarak, sürdürülebilir kent³⁹⁷ ve bölgelerin geliştirilmesine yönelik yaklaşım ve ihtiyaçlar da kabul edilmiştir.³⁹⁸ Özellikle Avrupa’da kent merkezlerinin yeniden canlandırılması, kentsel genişlemenin ve yayılmanın sınırlandırılması, çok işlevli kentsel alanların ve sürdürülebilir ulaşım tekniklerinin geliştirilmesi, doğal ve tarihi mirasın korunması gibi konular kent planlama gündeminde tartışılmaya başlanmıştır.³⁹⁹

Bu doğrultuda İngiltere’de yerel halkın eğitilmesi ve işsizliğin önlenmesi, finansal ve kurumsal ortaklık modellerinin teşvik edilmesi, çevre ve altyapı koşullarının geliştirilmesi, yerel halk için konut üretilmesi, etnik azınlıkların çıkarlarının ön plana alınması, suç oranının azaltılması, güvenliğin sağlanması ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik bir politik anlayış benimsenmiştir.⁴⁰⁰ Bu anlayış 2000’li yıllarda güçlenmiş ve özellikle İngiltere’de bu yönde bir ulusal politika belirlenmiş, böylelikle gelecek yıllarda toplumda hiç kimsenin ciddi bir oranda dezavantajlı olmaması hedeflenmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁶ Dilek Özdemir, a.g.e., s. 10.

³⁹⁷ **Sürdürülebilir Kent:** “1987 tarihli sürdürülebilirlik konulu Birleşmiş Milletler raporu olan Brundtland Raporu’nda öngörülen “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin karşılamak” ilkesini temel alan sürdürülebilirlik kavramı planlama yazınının ana gündemini oluşturmaktadır. Buna göre, sürdürülebilir ilkesinin temelinde kentlerin yeniden yapılandırılmasında ekolojik unsurların etkin olduğu planlama arayışlarına dönük yaklaşımlar tartışılmaktadır. Bu yaklaşımların hedefleri de, bireysel araç kullanımının azaltılması, üretim-tüketim-atık dengesinin kurulması, enerji sistemlerinde geri dönüşüm modellerinin benimsenmesi, kentsel sosyo-kültürel ve ekonomik altyapı olanaklarından toplumun tüm kesimlerinin sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri temelinde eş olarak yararlanması gibi mekansal, sosyo-kültürel, ekonomik, çevresel ve kurumsal bileşimlerden oluşmaktadır.” Koray Özcan, “Sürdürülebilir Kent Modeli”, **Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük**, Der. M. Ersoy, Ninova, Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 406.

³⁹⁸ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 33.

³⁹⁹ Paul Jeffrey, John Pounder, “Physical and Environmenta Aspects”, **Urban Regeneration A Handbook**, Peter Roberts & Hugh Sykes, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2000, s. 102.

⁴⁰⁰ Alison Cook, Mee Kam Ng, a.g.m., s. 6.

⁴⁰¹ Zekai Görgülü, İclal Dinçer, Zeynep Enlil, Elif Örnek Özden, Erhan Kurtarı, Emrah Altınok, a.g.ç., s. 22-23.

Günümüzde kentsel projeler, kentleri pazarlama süreçleri sırasında kentlere yeni imajlar yaratma amacı taşımak yerine, kentlerin tarihi ve kültürel miraslarını ön plana çıkaracak şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu da, 1990'lardan itibaren kentsel korumanın da kentsel dönüşüm içerisinde yer almasını sağlamıştır. Özellikle Avrupa kentlerinde kentsel korumaya yönelik kentsel canlandırma projeleri, çöküntü haline gelen tarihi merkezlerin canlandırılması, tarihi merkezlerin iyileştirilmesi, tarihi değeri olan sanayi ve ticaret alanlarının canlandırılması ve küçük ile orta büyüklükteki tarihi kentlerin korunması şeklinde gerçekleştirilmiştir.⁴⁰²

Sonuç olarak, 19. yüzyılda sanayileşmeyle büyüyen Batı ülke kentlerinde, sosyal ve ekonomik çöküntü alanlarında yaşayan işçi sınıflarının yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve 20. yüzyılda işlevsizleşen sanayi alanlarının yeniden değerlendirilmesi gerekliliği kentsel dönüşümün temelini atmıştır. 1980'lerle kamu-özel sektör ortaklığı ve kentsel ekonomik gelişmenin tetikleyicileri görülen yeni kurumlar oluşturulmuştur. Son dönemlerde ise, kamu-özel sektör ortaklığının yanında, kentlilerin ve sivil toplum örgütlerinin dahil olduğu çok aktörlü, katılıma ve planlama sürecinin ortak bir şekilde ilerlemesine dayalı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.⁴⁰³

4. Dünyadan Kentsel Dönüşüm Örnekleri

1990'ların başından itibaren özellikle Batı'da başarılı sayılan kentsel dönüşüm projeleri arasında öne çıkan bazı ortak özellikler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu projelerin stratejik planlama yaklaşımı ile geliştirilmeleridir. Buna göre, projeler zaman içinde değişen ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel koşullara göre tekrar gözden geçirilmektedir. İkinci özellik ise, işbirlikçi ve katılımcı planlama yaklaşımıdır. Kentsel dönüşüm projelerinin başarıya ulaşabilmeleri, kamu ve özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve toplumun farklı kesimlerinin ortaklıkları ve proje üzerinde uzlaşmalarına bağlıdır. Dolayısıyla, projenin araştırma, geliştirme, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerinde çok aktörlü bir tutum izlenmiş ve katılımları sağlanmıştır. Çok aktörlülük ve çok sektörlülük bu projelerin başarılarının sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmezdir. Ayrıca kentsel dönüşüm projelerinin bir diğer özelliği de, sadece fiziksel mekan değil, ekonomik, sosyal ve çevresel

⁴⁰² Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 33.

⁴⁰³ Ege Yıldırım, a.g.m., s. 7.

koşulların da kapsamlı ve bir bütün şeklinde ele alınmasıdır. Bu projelerin başarıları, uygulama süreçlerinin öncesinde kanuni, kurumsal, örgütlenme, projenin izleme ve değerlendirme aşamalarının da kurgulanmasına bağlıdır.⁴⁰⁴

Kentsel dönüşüm kavramının Türkiye’deki uygulamalarını ve yerel yönetimlerin duruşlarını anlayabilmek için önce dünyanın çeşitli kentlerinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm örnekleri kısaca incelenmelidir. Kentsel dönüşüm yukarıda anlatıldığı gibi, dünyada Türkiye’ye göre çok daha erken bir dönemde, çeşitli olay ve etkileşimler sonucunda uygulanmaya başlamıştır. Kentsel dönüşüm projelerinin etkisi ile kavram Türk imar ve planlama doktrinine girmiştir. Bu nedenle bazı dünya kentlerinin 1990 sonrasında stratejik planlama yaklaşımına dayanan, işbirlikçi ve katılımcılığı temel alan ve sadece fiziksel mekanı değil, ekonomik, sosyal ve çevresel koşulları da iyileştirmeyi hedefleyen kentsel dönüşüm deneyimlerinin incelenmesi Türkiye’nin yaşadığı bu süreci anlamak ve karşılaştırma yapabilmek açısından gereklidir.

a. Londra

İngiltere, 19. yüzyıldan beri kentlerinin geçirdiği süreçler karşısında geliştirdiği projeler, deneyimler ve Avrupa Birliği’nin konuya getirdiği açılımlarla günümüzdeki uygulamaları şekillendiren stratejileri ortaya koymuş ve bu konuda AB’nin en ileri uygulamalara sahip ülkesi olmuştur. Bunun en büyük nedeni, özellikle Londra’da yapılan kentsel dönüşüm projelerinin temelinde sağlam bir ortaklık stratejisinin bulunmasıdır. Buna göre, bu ortaklık içerisinde, merkezi ve yerel hükümet, özel sektör ve halk bir aradadır.⁴⁰⁵

Bu kapsamda literatürde sıklıkla örnek olarak ele alınan Elephant and Castle, merkezi Londra’nın güneyinde bulunan ekonomik yatırımların yetersizliği nedeniyle işsizlik, düşük gelir dağılımı ve yüksek suç oranı gibi sosyal sorunların yanında çevresel ve fiziksel sorunlarla baş eden bir bölgedir. Ekonomik açıdan, istihdamın, yatırımın ve işletmelerin düşük düzeyde, yerel girişim ve özel sektör yatırımları

⁴⁰⁴ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 34-35.

⁴⁰⁵ Devrim Keskin, Öykü Sürat, Özge Yıldırım, “Londra’da Sürdürülebilir Kentsel dönüşüme Yönelik Çalışmalar, Gelecekte İstanbul’un Dönüşümünde Nasıl Ele Alınabilir?”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 398.

açısından da ortalamanın altında bir konumda yer almaktadır. Ancak, burada kentsel dönüşüm projesinin gerçekleştirilmesinin en önemli nedeni, kuzeyi güneye bağlayan ana yol ağında yer alması ve kamu ulaşımında temel bağlantı noktalarının bu bölgede bulunmasıdır.⁴⁰⁶

Elephant and Castle Kentsel Dönüşüm Projesinin vizyonu⁴⁰⁷, insanların yaşamak, çalışmak, alışveriş yapmak ve vakitlerini değerlendirmek istedikleri ve kamusal ulaşım sistemiyle bütünleşen, ulaşılabilir bir kent yaratmaktır. Böylelikle toplu taşımacılık geliştirilecek, yerel odaklı kalkınma gerçekleştirilecek ve sosyal bütünleşme sağlanarak bölge yaşanabilir bir yer haline getirilecektir.⁴⁰⁸ Bölgenin, Londra merkezi dışında bulunması, ticaret ve alışveriş için gidilebilmesi ve iyi konut olanaklarına sahip olması ile birlikte merkez alana ulaşım alanı yaratması, yerel ekonomik aktiviteler ve yerel işgücünün desteklenmesi beklenmiştir. Böylelikle destek verilen yerel grupların ve bölgeye yabancılaşan insanların yapılacak dönüşümden yararlanması hedeflenmiştir. Dolayısıyla Elephant and Castle’da gerçekleştirilen projenin temeli, mahalle sakinleri, yerel işletmeciler, eğitim ve sağlık kuruluşları, toplum ve gönüllü kuruluşlar gibi geniş bir sosyal katılımı desteklenmiş ve güçlü bir ortaklık yaratılarak gerçekleştirilmiştir.⁴⁰⁹

Bununla birlikte, Heygatet Bulvarı ve çevresi, Elephant and Castle Projesi’nin alt bölgesidir ve 1970’li yıllarda gerçekleştirilen bir toplu konut projesidir. Ancak o dönemde yapılan anketlerle insanların bu bölgeyi güvensiz bulduğu ve bölgenin yapısal özelliklerini beğenmedikleri belirlenmiştir. Bunun üzerine belediye, belirlenen bölgelerde yeni evlerin yapılabilmesi için kâr amacı gütmeyen ve burada yaşayan insanlara hemen hemen aynı hakları sağlayan konut kurumları ile anlaşmıştır. Ayrıca, bu alanlarda özel girişim ile % 30 oranında toplu konut yapılması anlaşmaya dahil edilmiştir. Bu nedenle eskiyen yapılar yıkılmış ve yerlerine yeni konutlar, iş merkezleri, yeşil alanlar ve sosyal tesisler yapılmış ve bölge halkına inşa edilen konutlardan verilmesi amaçlanmıştır. Ancak bu birinci model projede topluma aktarılması gereken değerlerin paylaşımı açısından anlaşmazlıklar çıkmış ve proje başarısız olmuştur. Bu gelişmeler karşısında belediyenin hazırladığı ikinci model ise,

⁴⁰⁶ Devrim Keskin, Öykü Sürat, Özge Yıldırım, a.g.e., s. 406.

⁴⁰⁷ Elephant & Castle, URL: <http://www.elephantandcastle.org.uk>.

⁴⁰⁸ Sibel Polat, “Kentsel Dönüşüm: Tanımlar, Nedenler, Uygulamalar”, **Bursa Defteri**, S. 31-32, Bursa Kültür ve Sanat Yayınları, Bursa, 2008, s. 58.

⁴⁰⁹ Devrim Keskin, Öykü Sürat, Özge Yıldırım, a.g.m., s. 407.

sorunların çözümü, kaynakların verimli kullanımı ve yerel halkın katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Böylelikle ikinci model proje, bölgede yaşayan insanları yerlerinden etmeden, güçlü bir ortaklık kurularak etaplar halinde uygulanmıştır. Böylece proje başarıya ulaşmıştır. Mart 2002’de başlayan projenin büyük bir kısmı tamamlanmış ve bitiş tarihi 2014 olarak belirlenmiştir.⁴¹⁰ 2013 Ocak ayında Heygate nazım planı planlama komitesi tarafından onaylanmış, Mart ayında ise bir sosyal tesisin inşasına başlanmıştır.⁴¹¹

Londra’nın bir diğer dönüşüm projesi de Highbury projesidir. Islington’da yer alan bu bölgede yabancı uyruklu kişiler ve göçmenler yaşamaktadır. Bu nedenle sosyal gerginlik ve kirlilik yüksektir. Burada bulunan Arsenal futbol kulübü, stadyumlarının yenilenmesi talebinde bulunmuş ve karşılığında ilçe belediyesi kulüpten stadyum çevresindeki sanayi alanlarını temizlemelerini, konut ve toplu tesis yapmasını istemiştir. Bununla belediye hem kira hem de lojman tarzında gelirler elde etmeyi amaçlamıştır. Böylelikle gelir seviyesi düşük kamu çalışanlarının bu lojmanlarda ucuz kiralar ödeyerek yaşamaları sağlanmıştır. Bu proje ile eski stadın yerine yapılan Emirates Stadyumu, İngiltere’nin en önemli dönüşüm projesi olmuş, 2000 adet yeni konut ve 1800 adet yeni iş olanağı yaratmıştır. Stadyumun çevresini geniş kamusal alanlar sarmış ve yerel halk için ortak bir nokta haline gelmiştir.⁴¹² Diğer yandan Arsenal kulübü eski stadyumun tribün kısımlarını yıkıp yerine lüks konutlar inşa etmiş ve saha bölümünü de botanik parkı yaparak değerlendirmiştir.⁴¹³ Kentler kentsel yatırımlar için birbirleriyle yarışırken spor endüstrisi de kentlerde yeni yatırımlar için bir yol olarak görülmektedir. Stadyumların kent içinde yapılması, buldukları yerlere özgün değişimleri de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Arsenal Futbol Kulübü ve Emirates Stadyumu da spor ve kentsel dönüşüm projeleri arasındaki ilişkinin bir örneği sayılmıştır.⁴¹⁴

İngiltere’de yapılan bu kentsel dönüşüm projeleri, ortaklık, bütüncül bir

⁴¹⁰ Sibel Polat, a.g.m., s. 59-60.

⁴¹¹ Southwark Council, Elephant and Castle Timeline For Regeneration, URL: http://www.southwark.gov.uk/info/200183/elephant_and_castle/2044/timeline_for_regeneration.

⁴¹² Ertuğrul Selçuk Güldüler, **Gaziosmanpaşa Belediyesi Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Uygulamaları**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 24.

⁴¹³ Mimarizm, Emirates Stadyumu (Londra-İngiltere) – HOK Sport, **Kentin Tozu**, Bir Sosyal Yapı Olarak Spor Tesisleri, Yeni Projeler/Dünyadan Güncel Örnekler, 2009, URL: <http://www.mimarizm.com/KentinTozu/makale.aspx?ID=311&sid=302>.

⁴¹⁴ Andy Thornley, “Urban Regeneration and Sports Stadia”, **European Planning Studies**, V. 10, N. 7, Routledge, London, 2002, s. 813-815.

yaklaşım, bölgesel yatırımların desteklenmesi, herkes için sosyal ve ekonomik açıdan eşit olanaklar yaratılması, global yatırımlar ile bölgesel yatırımlar arasında denge sağlanması, altyapı kalitesi, sürdürülebilirlik, çeşitlilik, yerel halk ve entegrasyon gibi ilkelere sahiptir. Burada kentsel dönüşüm projelerinin hedefi, daha fazla komşuluk ilişkisiyle başarılı bir sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanmasıdır. Böylelikle fakir komşuluk birimlerinde işsizlik ve suç oranının azalması, daha iyi sağlık, konut ve fiziksel çevre koşullarının oluşturulması ve yoksul alanlar ile ülkenin bütünü arasında denge kurulması hedeflenmiştir.⁴¹⁵ Bu nedenle, her ne kadar İngiltere’de kentsel dönüşüm çalışmalarının ortaya çıkma nedeni hızlı kentleşmenin oluşturduğu sağlıksız konutların temizlenerek yeniden yapılandırılması şeklinde gerçekleşmişse de, günümüzde yoksul kesim ve kent arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların ve sosyal dışlanmanın azaltılması konuları daha öncelikli olarak ele alınmaktadır.⁴¹⁶

b. Seul

Kore savaşı sırasında neredeyse tamamen yıkılan Seul, savaş sonrasında büyük bir grup insanın beklenmedik bir şekilde ülkeye geri dönmesi ve komşu ülkelerden göçmenlerin gelmesiyle hızlı bir nüfus artışı ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca 1960’lı ve 1970’li yıllarda büyük ölçüde Seul merkezli ekonomik kalkınmaya kırsal kesimden kente yaşanan göçler de eşlik etmiştir. Bu da konut fiyatlarının ortalama bir vatandaş için normalden fazla olmasına yol açmıştır. Dolayısıyla hızla bir gecekondulaşma süreci başlamıştır. Bu da kentlerin plansız bir şekilde büyümesini ve gelişmesini beraberinde getirmiştir.⁴¹⁷ Bu dönemde Kore’de kentsel yenileme devlet tarafından bölgelerin temizlenmesi ve yıkılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Devlet tarafından gerçekleştirilen yenileme programları yatırımcılara olduğu kadar devlete de büyük ölçüde rantlar sağlamıştır. Bu bağlamda bölge halkları gerçekleştirilen projeler nedeniyle mağdur olmuşlar, projeye karşı tepki göstermişlerdir. Buna göre, gecekonduarda yaşayanların yaptıkları protestolar sosyal bir sorun haline gelmiştir. Bunun üzerine kentsel yenileme stratejileri değişmiş, yavaş yavaş özel sektör ve toplum odaklı olmaya başlamıştır.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Devrim Keskin, Öykü Sürat, Özge Yıldırım, a.g.e., s. 398.

⁴¹⁶ Devrim Keskin, Öykü Sürat, Özge Yıldırım, a.g.e., s. 412.

⁴¹⁷ Seong-Kyu Ha, “Housing Poverty and the Role of Urban Governance in Korea”, **Environment And Urbanization**, V. 16, N. 1, Sage Publications, New York, 2004, s. 142.

⁴¹⁸ Jong Youl Lee, “The Practice of Urban Renewal in Seoul, Korea: Mode, Güvernance, and

Seul’da hızlı sanayileşme ve modernleşme kaygısı ile kentin tarihi merkezinden geçen Cheon Gye Cheon deresinin üstü betonla kapatılarak otoyol yapılmıştır. Böylelikle sanayi bölgesi olan Güney Seul için büyük bir önem kazanmıştır. Gelişme stratejisi olarak gerçekleştirilen bu proje ile birlikte kent kirli bir beton yığınınna dönüşmüş, otoyol Güney ve Kuzey Seul arasında sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda farklılıkların oluşmasına yol açmıştır. Kent içinde köhneleşen mekanlar meydana gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda belediye bu konuda kentsel dönüşüm projeleri başlatmıştır. Bu dönüşüm projelerinin temel ilkeleri arasında geniş ölçekli halk katılımı ve ortaklığı benimsenmiş, Cheon Gye Cheon deresi yeniden açılmış, tarihi merkezde yeni konut inşaatları yapılmıştır. Bölgenin dünya çapında iş merkezi haline gelmesi ve derenin getirdiği estetik avantajlar değerlendirilmiş, kentsel yeşil alan ve eğlenme ihtiyaçlarının bu şekilde karşılanması hedeflenmiştir. Ayrıca kentin diğer kısımları ile ilişkiyi güçlendirecek toplu ulaşım ağı da planlanmıştır.⁴¹⁹

Diğer yandan Seul’de “Dijital Medya Caddesi” olarak adlandırılan bir proje daha sürdürülmüştür. Bu bölgede ileri teknoloji araştırma geliştirme merkezleri, basın-yayın kuruluşları, bilgi teknolojileri tabanlı şirket ve kurumlar, alanın imajını destekleyecek bir prestij binası ve alan girişinde büyük bir park planlanmıştır. Her iki proje de, kamu ve özel sektör işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Seul’de öncelikle temel nazım imar planları yapılmaktadır. Daha sonraki aşamada yine kamunun desteği ile kentsel altyapı geliştirme projeleri oluşturulmaktadır. Son olarak da kamu ve özel sektör işbirliği ile yürütülen imar işleri sürdürülmektedir. Bu proje de yerel belediye ve inisiyatiflerinin yeni yerleşme talebinde bulunmasıyla başlamış, bölgesel kalkınma kurumu tasarım kriterlerini belirlemiş, belediye projeyi tasarlamış ve temel nazım planlar metropoliten ve ilçe belediyeleri tarafından sağlanarak proje sona erdirilmiştir. Bütün bunlar sonucunda temel altyapı olanakları sağlanan yerleşim amaçlı küçük yerleşmelerin oluşturduğu konut kasabalar, ticaret, alışveriş, kamu idari tesisleri, kültürel tesisler ile beraber planlanan kentsel merkezler ve az gelişmiş mevcut yerleşmelerin konut, ticaret, çevre ve kültürel fonksiyonlarını içeren yeni kentsel bölge yerleşmeleri ortaya çıkmıştır.⁴²⁰

Sustainability”, **The 2nd International Critical Geography Conference**, Taegu, 2000, s. 2.

⁴¹⁹ Ertuğrul Selçuk Güldüleri, a.g.e., s. 24-25.

⁴²⁰ Ertuğrul Selçuk Güldüleri, a.g.e., s. 25.

Seul’da yerel yönetim kentsel dönüşüm politikasını Seul’un kent formuna sadık kalmak için kullanmıştır. Yukarıdan aşağı geliştirilen planlama, devletin kentsel gelişim ve ekonomik kalkınma için yaklaşımının temel özelliğidir. Kentsel mekan çerçevesinde, yerel yönetimin kentsel gelişime etkisi sermaye birikimini teşvik etmiş ve bu sermayenin kentsel toprak kullanımı içinde payını artırmıştır. Bu kentsel dönüşüm yaklaşımından herkes farklı derecelerde yararlanmıştır. Yerel yönetimler, arazilerin yüksek fiyatlarla satışından ve vergilerden gelir elde etmiştir. İnşaat firmaları yeni iş olanaklarından yararlanmışlardır. Gecekondularda yaşayanlar evlerini ve yaşadıkları bölgeleri kaybetmelerine rağmen maddi tazminat alabilmişlerdir.⁴²¹

c. Amsterdam

Amsterdam’daki Bijlmer bölgesi, orta sınıfa toplu konut alanı yaratmak için 1960’lı yıllarda 4. CIAM kongresinde belirlenen işlevsel kent ilkelerine göre planlanmıştır. Bölge 60 bin nüfus için tasarlanmış ve 13 bin konut sadece prefabrik sistemler kullanılarak inşa edilmiştir. Ayrıca, modern kentleşmenin vaat ettiği ışık, hava, mekan ve yeşillik ile ortak değerlerin paylaşıldığı bir kent mekanı ile insanların birlikte ve eşit şartlar altında yaşadığı, ortak kültür değerlerinin kolektif mekanlarda uyum içerisinde paylaşıldığı bir yer olarak yaratılmıştır. Ancak zamanla bu ideal plan Amsterdamlıların betonlaşmış, ağaçsız ve parksız 19. yüzyılın etkisindeki semtlerden kurtulmak istemesi nedeniyle beklenen sonucu vermemiştir. Bijlmer’in dev apartmanlardan meydana gelen ve ruhsuz mekanını tercih etmeyen Amsterdamlılar banliyönün bahçeli ve müstakil evlerinde oturmaya başlamışlardır. Dolayısıyla orta sınıfın istediği ve idealleştirdiği kasaba yaşamı Bijlmer’de hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. 1980’li yıllarda Bijlmer’in boş konutları endişe verici bir boyuta ulaşmıştır. Bu yıllarda bölge Afrika’dan gelen göçmenlerin ikamet ettiği bir yer haline gelmiştir. Belediye bölgedeki konutları göçmenler için sosyal konut amacıyla kullanmaya başlamıştır. Bir süre sonra işsizlik, yolsuzluk ve hırsızlığın bölgeye hakim olması ile Bijlmer Hollanda’nın ilk girilemeyen bölgesi haline gelmiştir.⁴²²

⁴²¹ Jong Youl Lee, a.g.m., s. 3.

⁴²² Hüsni Yeğenoğlu, “Elveda CIAMpolis, Amsterdam Bijlmer Kentsel Yerleşim Bölgesinin Rehabilitasyonu”, *Mimarist Dergisi*, S. 2003/7, Ankara, 2003, s. 78.

Bijlmer'de bulunan iki binaya 1992'de bir uçağın çarpması sonucunda bölgenin yenileme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁴²³ Bunun üzerine bir takım rehabilitasyon projeleri önerilmiş ve kısmen yenileme, kısmen de yıkıp yeniden yapma yöntemi benimsenmiştir. Bu kapsamda dükkan, konut, ofis, trafik, eğlence ve dinlenme işlevleri iç içe sokulmuş ve katmanlı bir kentsel mekan yaratılmıştır. Bütün bunlar sosyal rehabilitasyon planı ile desteklenmiştir. Konutların yarısı öncelikle orada daha önce yaşayanlara uygun şartlarda satılmış ve belediye bölgede yeni iş imkanları yaratmıştır.⁴²⁴

Bijlmer'de yapılan kentsel dönüşüm projesinin temel nedenlerinin başında yönetim sorunları gelmiştir. Çünkü geniş kamusal alanlardan dolayı bakım çalışmaları büyük maliyetlere ve zorluklara yol açmıştır. Bununla birlikte, sosyal sorunlar ve mekansal sorunlar da kentsel dönüşümün gerçekleşmesini beraberinde getirmiştir. Bölgedeki sosyal konutlar arz nedeniyle sadece düşük gelirli kesime hitap etmiştir. Bölgede bir mahalle anlayışı bulunmadığı için yaşayanlar arasında sosyal bir ilişki kurulmamış, belirli bir sosyal konuma gelenler bölgeyi terk etmiştir. Bunun sonucunda da bölge hızla boşalmıştır. Mekansal olarak, petek şeklindeki düzen içerisinde bulunan yüksek katlı yapılar ve trafik sisteminin düzeni nedeniyle oluşan suç korkusu insanları bölgeden uzaklaştırmıştır. Bu sorunlara çözüm üretebilmek için mekansal ve sosyal gelişme ve yönetsel iyileşme odaklı kentsel yenileme projeleri geliştirilmiştir.⁴²⁵

d. Barselona

Barselona kenti, 1800'lü yıllarda ürettiği kentsel mekanların günümüzde yıpranmış bir halde olduğu ve sorunlu alanlara sahip, bir yenileme ihtiyacının yaşandığı bir kenttir. Barselona'nın kentsel dönüşüm projesi kapsamında, kentin bütününe dair bir yaklaşım izlenmiş ve yerel otoritelerin kararlı tavrı sürecin hızla ilerlemesini sağlamıştır. Bu planlama kapsamında tarihi değerler ve kent merkezinde bir çöküntü yaşanmaması için belirli merkez faaliyetleri korunmuştur.⁴²⁶

⁴²³ Bijlmermeer, Urban Renewal, URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Bijlmermeer>.

⁴²⁴ Jan-Fredrik Wahlin, **Urban Renewal of Bijlmermeer – A Qualitative Approach on Consequences of Urban Renewal in Bijlmermeer, Venserpolder and Holendrecht**, Lunds Universitet, Department of Cultural and Economic Geography, SGEK01, 2011, s. 24.

⁴²⁵ Jan-Fredrik Wahlin, a.g.e., s. 26.

⁴²⁶ Yalçın Demirtaş, İsmet Esgin, "Bir Kentsel Yenileme Deneyimi: Barselona", **Planlama Dergisi**, S.

Barselona, kültür odaklı kentsel dönüşümün en ilginç örneklerinden biridir. Bu bağlamda “Barselona Modeli” adı verilen kentsel planlama farklı ülkeler tarafından da uygulanmıştır. Kültür odaklı kentsel dönüşümden meydana gelen bu modelin en önemli özelliği kentsel yenilemenin büyük kültürel olaylardan etkilenecek gerçekleştirilmesidir. Örneğin, 1888’de gerçekleştirilen Uluslararası Fuar, 1992 Olimpiyatları ve 2004 Kültür Forumu, kentsel dönüşüme, ring yolların yapımı, kıyı alanlarının geliştirilmesi gibi fiziksel yeniden yapılandırma çalışmaları ile Katalan ve Akdeniz kimliklerini kullanan sembolik unsurları bir araya getiren bir yaklaşımla birleşmiştir. Böylelikle kültürel ve ticari faaliyetler Barselona kentinin her köşesine yayılmış ve birden fazla merkez oluşmuştur.⁴²⁷

Kentsel yoksulluğun azaltılması birçok Avrupa ülkesinde kentsel yenilemenin temel önceliklerinden biri kabul edilmiştir. Barselona’daki tarihi kent merkezi Ciutat Vella bölgesinde ve kent içi alanlarda görünen yoksulluğu hafifletmek için PERI⁴²⁸ adı verilen kentsel yenileme programları meydana getirilmiştir. PERI programları aracılığı ile Barselona’nın tarihi merkezinin ıslah edilmesi kentsel yenileme ile ilgili yürütülen ajandanın ve Barselona Modeli’nin bir parçası haline gelmiştir. Bununla birlikte 1980’lerden beri kentsel yoksulluğu ve sosyal eşitsizliği yok etmek için kentsel çöküntü alanlarını hedef alan birçok proje bu strateji çerçevesinde uygulanmıştır. Yeni sosyal ve hukuki temsilcileri projelere dahil eden ve kamu-özel sektör stratejik ortaklıkları oluşturarak yeni kentsel müdahale şekilleri ve dağıtım mekanizmaları üreten Barselona örneği ancak 1990’ların ortasına gelindiğinde başarılı bir model olarak görülmeye başlanmıştır.⁴²⁹

Dönüşüm çalışmaları kentin en eski yerleşimlerinin bulunduğu dört mahallede gerçekleştirilmiştir. Bunlar, çoğunlukla yoksul, göçmen ve mültecilerin yaşadığı merkezin çöküntü alanı olan El-Raval, anıtsal yapılar ile tarihi, sanatsal ve kültürel eserlerin bulunduğu Bari Gothic, Roma ve Ortaçağ dönemi izlerini taşıyan Antik

2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 157.

⁴²⁷ Beatriz Garcia, “Cultural Policy and Urban Regeneration in Western European Cities: Lessons From Experience, Prospects for the Future”, **Local Economy**, V. 19, N. 4, Sage Publications, New York, 2004, s. 321-322.

⁴²⁸ İsp. “Planos Especiales de Reforma Interior”.

⁴²⁹ Sonia Arbacı, Teresa Tapada-Berteli, “Social Inequality and Urban Regeneration in Barcelona City Center: Reconsidering Success”, **European Urban And Regional Studies**, V. 19 (3), Sage Publications, New York, 2012, s. 287-289.

Yerleşim Bölgesi ve antik limanın bulunduğu bölge Barcelonetta'dır. Bu projenin uygulanmasına 1988 yılında başlanmış ve başarılı olabilmesi için özel bir şirket kurulmuştur. Söz konusu kentsel dönüşüm çalışmaları ile kötü durumdaki yapılar tespit edilerek yıkılmış ve bu bölgede yaşayanlar için yeni konutlar inşa edilmiştir. Proje kapsamındaki alanda daha önce açık alan bulunmaması nedeniyle bazı yapılar açık alan yaratılabilmesi için yeniden yapılmamak üzere yıkılmış ve hem nefes alma alanı yaratılmış hem de daha önce bulunmayan bir meydan yapılmıştır. Ayrıca toplum merkezleri, sosyal mekanlar, yaşlılar evi, öğrenci yurtları, kütüphaneler gibi sosyal donatı alanları oluşturulmuş ve altyapı olanakları modernleştirilmiştir. Bütün bu uygulamalar sonucunda, bunlardan en çok etkilenecek grupların alanı terk edip, alanın el değiştirmesini engellemek ve sosyal sınıfların bir arada yaşayabilmelerini sağlamak için sosyal rehabilitasyon birimi kurulmuştur.⁴³⁰

e. Berlin

1989'da Berlin Duvarının yıkılıp Doğu ve Batı Berlin'in birleşmesinden sonra başta Berlin olmak üzere Doğu Almanya'da bulunan kentlerde altyapı çalışmaları ve kentsel canlandırma projeleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar ile kentlerin kimliklerinin tekrar kazanılması amaçlanmış ve hükümet ile Avrupa Birliği'nden bu uygulamalar için finansal destek talep edilmiştir. Bununla birlikte, Batı Almanya firmalarının kentsel çöküntü alanlarında gerçekleştirdiği kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme projelerinden kazandıkları deneyimlerden de yararlanılmıştır.⁴³¹ Berlin de, farklı etnik kültürlerin ve halkların bir arada deneyimlediği ve kentsel bağlamda daha geniş bir siyasi ekonomik dönüşüm geçiren tarihsel açıdan trajik bir örnektir.⁴³²

1990'ların başında şehir planlamacıları, Berlin kent merkezinde 11 milyon metrekarelik ek ofis alanı ve dairesel hafif raylı sistemi talebinin oluşacağı tahmininde bulunmuşlardır. Bu talebin % 40'ı Potsdam Meydanı gibi kent merkezlerinde bağımsız ofis kompleksleri yaratmak için planlanmıştır. Bununla birlikte 2010 yılına kadar özellikle alışveriş merkezlerinde 1,7 milyon metrekarelik

⁴³⁰ Yalçın Demirtaş, İsmet Egin, a.g.m., s. 157-158.

⁴³¹ Anna Wojnarowska, "Revitalisation of Potsdam's Central Area: Regaining The Identity Of The City", **European Spatial Research and Policy**, V. 18, N. 1, Lodz, 2011, s. 89.

⁴³² Vassilis Arapoglou, "Diversity, Inequality and Urban Change", **European Urban And Regional Studies**, V. 19 (3), Sage Publications, New York, 2012, s. 229.

ek bir perakende alanı ve 150 bin yeni yerleşim birimi talebi de öngörülmüştür. Bu bağlamda Berlin'i servis tabanlı büyük bir sanayi merkezi olan bir metropole dönüştürebilmek için bir takım çalışmalar başlatılmıştır.⁴³³

Berlin'in ve Almanya'nın tarihsel süreç içerisindeki varlığının sürekliliğini simgeleyen Postdam Meydanı⁴³⁴, savaş döneminde yerle bir olduktan sonra, Doğu ve Batı Almanya'nın sınırında kalarak ikiye bölünmüştür. II. Dünya Savaşı öncesinde bu meydanın önemi hatırlanmış ve kaybettiği değeri geri kazanabilmesi için kentsel dönüşüm projelerine konu edilmiştir. Postdam Meydan Projesi olarak geçen proje Berlin senatosunun etkisi ile savaş öncesi meydan dokusuna uygun ve büyük ölçekli bir proje şeklinde gerçekleştirilmiştir. Duvarın yıkılması ile ortada kalan meydan, projeye özel sektörün de dahil olması amacıyla büyük şirketlere satılmıştır. Proje için yarışmalar açılmış, çok amaçlı kullanıma sahip, gece-gündüz yaşayan, alışveriş birimlerinin, kültürel yapıların, işyerlerinin, konut ve büro alanlarının bulunduğu bir merkez yaratılmak istenmiştir. Özel sektör, bu yarışmalara uygun olarak devraldığı kentsel arsaları canlandırmış, kamu ise yönlendirme ve denetleme işleviyle, meslek odaları ve sivil toplum örgütleri ise halkı temsil ederek projede aktif rol üstlenmiştir. Bunun sonucunda da, Postdam Meydanı 3500 kişilik sinema salonu, mağaza, restoran, kafe, tiyatro ve otel gibi ekonomik aktivitelerin gerçekleştirildiği bir alan olurken üst ve orta sınıfa da konut alanları ile hitap etmiştir.⁴³⁵

Berlin'in Potsdam Meydanı'nda 1990'larda gerçekleştirilen bu kentsel yenileme projesi, meydana getirdiği yeni bir Berlin imajından dolayı kentsel yenilemenin en çarpıcı örneği olarak kabul edilmektedir. Potsdam Meydanı'nda bulunan üç dev şirkete ait Daimler Chrysler, Sony ve Beisheim merkezleri, 1989'a kadar Doğu ve Batı Berlin'i birbirinden ayıran Berlin Duvarı'nın bulunduğu çöküntü alanında büyük bir dönüşüm gerçekleştirmişlerdir.⁴³⁶ Kamusal bir alan olan Potsdam

⁴³³ Wolfgang Süchting, Patrick Weiss, "A New Plan for Berlin's Inner City: Planwerk Innenstadt", **Urban Planning and Cultural Inclusion, Lessons from Belfast and Berlin**, Ed. William J. V. Neill, Hanns-Uve Schwedler, Palgrave, New York, 2001, s. 58.

⁴³⁴ Mustafa Sami Demirsoy, **Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi (Lübnan-Beyrut-Solidere Kentsel Dönüşüm Proesi Örnek Alan İncelemesi)**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 88.

⁴³⁵ Aziz Şişman, Didem Kibaroğlu, "Dünya'da ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları", **TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı**, Ankara, 2009, s. 5.

⁴³⁶ Potsdamer Platz, URL: <http://www.berlin.de/orte/sehenswuerdigkeiten/potsdamer-platz/index.en.php>.

Meydanı'nın bir örgütlenme modeli çerçevesinde bu alanı özel sektöre devredilmesi, meydanın savaş öncesindeki kimliği ve ekonomik merkez olma özelliğini yeniden ön plana çıkarma isteği ile paralellik göstermiştir. Bu bağlamda, gerçekleştirilen projenin finansmanlığını dünyaca ünlü şirketler üstlenmişlerdir.⁴³⁷ Özellikle Sony ve Daimler Chrysler gibi uluslararası şirketlerin yaptığı yatırımlarla Potsdam Meydanı bambaşka bir kimlik kazanmıştır. Akıllıca bir politik tanıtım yoluyla ve özel sermayenin etkili kullanımıyla meydandaki her bir şirket, meydanın nitelikli bir alan haline gelmesinde yardımcı olurken, ekonomiye de başarılı ivme kazandırmıştır.⁴³⁸ Bu projeye Berlin, parçalı ve aşamalı bir şekilde örnek bir organizasyon ve planlama anlayışı geliştirmiştir. Böylelikle çeşitli nedenlerle kimliğini yitiren diğer kentlerin yeniden yapılandırılması açısından önemli bir örnek olarak görülmüştür.⁴³⁹

5. Değerlendirme

Dünyadan kentsel dönüşüm örnekleri incelendiğinde başarılı sayılan kentsel dönüşüm projelerinin birçok ortak noktası bulunmaktadır. İlk ortak nokta projelerin stratejik planlama yaklaşımı ile geliştirilmeleridir. Bu da projelerin belirli bir vizyon ve amaç doğrultusunda tasarlandığını ve uygulamada ortaya çıkan sorunları çözmeye elverişli esnek bir planlama anlayışıyla ele alındığını göstermektedir. Örneğin Berlin'de Potsdam Meydanı'nın II. Dünya Savaşı öncesindeki sembolik özelliğini yeniden kazandırmak bir vizyon olarak tanımlanmış, Amsterdam'da Bijlmer'de yaşanan sosyal, mekansal ve yönetsel sorunları çözmek ise temel strateji olarak benimsenmiştir. İkinci nokta, bu projelerde işbirlikçi ve katılımcı planlama yaklaşımları uygulanmıştır. İngiltere'deki Elephant and Castle Projesi örneğindeki gibi ilk gerçekleştirilen proje bölge halkı tarafından beğenilmemiştir. Bunun üzerine projede bölge halkı ile birlikte yapılan değerlendirmeler ve değişiklikler sonucunda başarıya ulaşılmıştır. Dolayısıyla özel sektör, kamu sektörü, gönüllü kuruluşlar ve uzmanlar ile bölge halkı arasında geliştirilen müzakereci yöntemler kentsel dönüşüm projelerinin başarıya ulaşmasında etken olmuştur. Üçüncü nokta ise çok aktörlülük ve çok sektörlülüğün projelerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında taşıdığı önemdir. Kentsel dönüşüm projelerinin sadece fiziksel değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal

⁴³⁷ Mustafa Sami Demirsoy, a.g.e., s. 88

⁴³⁸ Akiko Okabe, "Reclaiming Public Space for People: The Roots of European Urban Regeneration", **DBJ Research Center on Global Warming Discussion Paper Series**, N. 38, Tokyo, 2011, s. 1.

⁴³⁹ Bünyamin Derman, "Kentin Yeniden Yapılanması: Berlin Potsdam Meydanı", **Mimarlık**, S. 308, Mimarlar Odası, Ankara, 2002, s. 8.

ve çevresel sorunların çözümünde kullanılması gerektiği düşünülürken, kapsamlı ve bütüne yönelik olarak gerçekleştirilmelidirler. Bu nedenle projeler de her bölgeye özel üretilmelidirler. Yerel koşulların, sorun ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bölge halkının sosyolojik araştırmalarla incelenmesi bu projelerin bölgeye has özellikler kazandırmaktadır. Bütün bu unsurlara ek olarak bölge halkının da projeyi benimsemeli ve sahiplenmelidir.⁴⁴⁰ Sosyal eşitsizliklerin en çok ve etkili bir şekilde görüldüğü ve yaşandığı yerler kentsel mekanlardır. Bu eşitsizlikler ve adaletsizlikler kentsel mekan içerisinde en çok korunmasız ve yoksul sınıfları etkilemektedir. Bu sınıflar kentsel mekan içerisinde, hem yaşadıkları yer açısından hem de sosyal statüleri açısından dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bir kentsel dönüşüm projesinin bir bölge halkı tarafından benimsenerek sahiplenmesi de kendilerine bu sorunlar karşısında çeşitli güvencelerin verilmesine bağlıdır. Ancak kendilerini ve yaşam alanlarını güvende hissedemeyen kişiler, bölgede gerçekleştirilecek bir projeyi benimseyecek, destekleyecek ve proje ile ilgili katılımında bulunabilecektir.

Dünya kentlerinin geçirdiği bu ve benzer deneyimler ve bu deneyimlerden çıkardıkları sonuçlar kentsel dönüşüm projelerinin başarı oranını artırmaktadır. Kentler kendilerine özgü kentsel sorunları, bu sorunların nedenlerine dayanarak, bölgenin ve bölge halkının gerçek gereksinimine göre geliştirdikleri kentsel dönüşüm projeleri ile çözmektedirler. Türkiye'nin kentsel dönüşüm kavramı ile tanışması ise çok daha yakın tarihlere dayanmaktadır. Dolayısıyla dünya kentlerinin geçirdiği deneyim ve birikim süreçleri, Türkiye açısından henüz gerçekleşmemiştir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm kavramını anlayabilmek ve Türkiye'deki uygulamaları sosyal adalet açısından değerlendirebilmek için diğer ülkelerin uygulama örneklerinin incelenmesine ve dersler çıkarılmasına gereksinim bulunmaktadır.

⁴⁴⁰ Z. Müge Akkar, a.g.m., s. 34-35.

II. BÖLÜM - TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM

Kentsel dönüşüm kavramı yukarıda anlatıldığı gibi ilk kez Batı kentlerinde sosyal ve ekonomik olarak çöküntü alanı haline gelmiş alanlarda uygulanmaya başlanmıştır. Genellikle kentin dışlanmış grupları ile düşük gelir gruplarının yaşadığı kötü ekonomik ve fiziksel mekanlarda ve kentin ekonomik gelişimine katkıda bulunmak üzere gündeme gelmiştir. Batı kentlerinin yaşadığı kentsel dönüşüm deneyimlerinden alınan derslerle bu tür uygulamalar zaman içinde toplumlara özgü bir şekilde geliştirilmiştir. Ancak kentsel dönüşüm Türk planlama sisteminde stratejik bir şekilde uygulanmamış, Türkiye'nin günlük bağlamsal ve uygulama dinamiklerine göre gerçekleştirilmiştir.⁴⁴¹

Avrupa deneyimindeki kentleşme dinamiklerinin birbirinden farklı olması nedeniyle Türkiye'ye ışık tutamayacağı ve Türkiye'deki yasadışı konut alanlarının konuyu başka bir zemine taşıdığı görüşü, kentsel dönüşüm kavramının belirlenebilmesi ve batı deneyimlerden ders alınabilmesini imkânsızlaştırabilmektedir.⁴⁴² Bu nedenle Batı Avrupa ve İngiltere örneklerinden ders alınması gereken şey “politika öğrenimi”dir. Buna göre politikanın Türkiye'ye direkt aktarımı değil, politikanın öğrenimi önemlidir. Böylelikle, başka bir bağlamda işleyen ve işlemeyenin tespit edilerek dersler çıkarılması Türkiye'deki kentsel dönüşüm politikalarının gelişimine katkıda bulunacaktır.⁴⁴³

Türkiye'de kentsel planlama açısından 1950'lerden önceki dönemlerde yapılan düzenlemelerin yol yapımı, yangına karşı koruma, sağlık şartlarını koruma gibi hedefler çerçevesinde çizildiği görülmektedir.⁴⁴⁴ II. Dünya Savaşı sonrasında kırdan kente yaşanan göç, sanayileşme ve kentleşme süreci, birçok kentin demografik,

⁴⁴¹ Anlı Ataöv, Sevin Osmay, “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, S. 24, N. 2, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 2007, s. 58.

⁴⁴² Dilek Özdemir, a.g.e., s. 21.

⁴⁴³ Rob Atkinson, “Kentsel Dönüşüm, Ortaklıklar ve Yerel Katılım İngiltere Deneyimi”, Çev. Ş. G. Dündar, T. Koçyan, **İstanbul 2004: Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması**, Ed. A. D. Özdemir, P. P. Özden, S. R. Turgut, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 87.

⁴⁴⁴ Gül Üstün, **Kentsel Dönüşümün Hukuki Boyutu**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 29.

ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını değiştirmiştir. Bu nedenle, kentsel sorun ve krizleri doğuran, doğal ve kültürel çevreye zarar veren çeşitli yapılar meydana gelmiştir.⁴⁴⁵ Ekonomik değişimler sonucunda planlı kent mekanları ve yapılar eskiyerek sağlıksızlaşmıştır. Bu nedenle, Cumhuriyet sonrası kent planlamasıyla oluşturulan modernist doku ile Türk kentinin tarihsel doku anlayışı uyuşmamıştır. Bu da kentlerin tarihsel yerleşme mekanlarında eskimesine, harap olmasına yol açmış ve dönüşüm baskısını ortaya çıkarmıştır.⁴⁴⁶ Bu durum, devletin o dönemlerde maddi ve teknik imkanları bulunmadığı için yerini plansız, programsız ve kanunsuz yerleşmelere bırakmıştır.⁴⁴⁷

Batı'daki müdahale yöntemlerinin alınarak Türk planlama sistemine yerleştirilmeye çalışılmasıyla Türkiye'de dönüşüm sadece fiziksel mekanda gerçekleştirilmek üzere algılanmakta ve uygulanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamaları genellikle politik ve ekonomik nedenlere bağlı gerçekleşmiştir. Bu da uygulamaların sosyal açıdan bir takım sorunlarla sonuçlanmasına yol açmıştır. Bu bölümde yakın gelecekte özellikle İstanbul gibi metropollerde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm kavramının Türkiye açısından nasıl bir seyir izlediği anlatılacaktır. Öncelikle Türkiye'deki kentleşme süreçleri aktarılacak, daha sonra da kentsel dönüşüm kavramı ile nasıl tanışıldığı ve kentlerin nasıl şekil değiştirdiklerinden bahsedilecektir. Bir sonraki bölümde ise Türkiye'nin kentsel dönüşüm deneyimlerinin hukuki niteliği ele alınacaktır. Yürürlüğe giren kanunlar ve getirilen yeni durum anlatıldıktan sonra, bu kanunlar çerçevesinde gerçekleştirilen üç kentsel dönüşüm projesi irdelenecektir. Son olarak ise, henüz uygulaması bulunmayan 31 Mayıs 2012 tarihli 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümü Hakkındaki Kanun incelenerek, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na ve AİHS'ne uygunluğu tartışılacaktır.

⁴⁴⁵ Yücel Gürsel, "Türkiye'de Kentsel Koruma-İyileştirme-Yeniden Kullanım Sorunları Politika ve Stratejileri Yaklaşım", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 18.

⁴⁴⁶ S. Güven Bilsel, Erkan Polat, Neşe Yılmaz, "Değişim-Dönüşüm Sürecinde "Kimlik Arayışları" ve "Kentsel Yenileşme" Kavramı", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 53.

⁴⁴⁷ Gül Üstün, a.g.e., s. 30.

A. TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında, dünyada değişen dengeler çerçevesinde bir takım sorunlarla başa çıkmaya çalışmıştır. Bu sorunlar genellikle, göç, sanayileşme ve kentleşme süreçleridir. Başta İstanbul ve birçok büyük kentte demografik, ekonomik, sosyo-kültürel yapıda hızlı değişimler yaşanmıştır. Bunlarla birlikte yaşanan hızlı kentleşme de büyük sorunlara yol açmıştır. Türkiye'de yaşanan bu problemler ve getirilen çözümler, kentsel dönüşüm kavramı ile doğrudan bir ilişki içerisindedir. Bu nedenle kentsel dönüşüm kavramının Türkiye açısından öneminin anlaşılabilmesi, Türkiye'nin kentleşme sürecinin doğru bir şekilde değerlendirilebilmesine bağlıdır. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle Türkiye'nin kentleşme süreçleri üzerinde durulacaktır.

1. Türkiye ve Kentleşme Süreci

Nüfusun büyük bir kesiminin kırsal alandan koparak kentlerde yaşamaya başlaması toplumun tüm kesimlerinin köklü bir yapısal değişim ile karşı karşıya gelmesi demektir. Bu yapısal değişiklikler, insan ilişkilerinin ve kentsel alanların fiziksel anlamda yeniden düzenlenmesi ve değişmesini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kentleşme, kentsel alanların fiziksel yapısının değişmesinden insanların davranışlarına kadar birçok değişimin yaşanmasıdır.⁴⁴⁸

Türkiye Cumhuriyeti bir çağdaşlaşma ve modernite projesi olarak görülmüştür. Bu projenin dört önemli boyutu bulunmaktadır. Bu dört boyut, bilgiye, ahlaka ve sanata akılcı ve evrensel bir yaklaşımla bakmak, kapitalist gelişme sürecinde sanayileşme ve özel mülkiyetin kurumsallaşması, ulus devlet ve temsili demokrasinin kurumsallaşması ve kanun karşısında eşit, toplum içinde hak ve sorumlulukları dengelenmiş özgür yurttaşın yaratılmasıdır. Bu, aynı zamanda kentleşme ve kentlileşme projesidir. Dolayısıyla Türkiye'nin çağdaşlaşma projesiyle kentleşme ve kentlileşme projesi iç içedir. Bunun nedeni de bir ülkede nüfusun kentlileşmesinin yurttaş olma bilincinin bulunmasına bağlanmasıdır. Ancak Cumhuriyet'in ilanından beri hem çağdaşlaşma alanında hem de kentleşme ve

⁴⁴⁸ Sema Erder, **Refah Toplumunda Getto**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 15.

kentleşme alanında farklı politikalar izlenmiştir.⁴⁴⁹

Türkiye'nin kentleşme deneyiminin 19. yüzyıl ortalarında, Osmanlı Devleti'nin çeşitli kentlerinin dünya ticaretinde aldığı konumlar ve roller ile modernleşme sürecine bağlı olarak başladığı görülmektedir. Batı kapitalizminin gelişiminde önemli rol oynayan sanayileşme, kentleşme ve modernleşme, özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı'nın İstanbul, İzmir ve Trabzon gibi önemli liman kentlerinde ve limana bağlantısı bulunan ara ticaret kentlerinde etkisini göstermiş, belirgin mekansal dönüşümlerle kendini yansıtmıştır.⁴⁵⁰ Özellikle kent içerisindeki bedesten etrafındaki çarşılar, limanlar çevresindeki kapanlar ve pazarların meydana getirdiği eski merkezleri ile birlikte modern merkezi iş alanları da oluşmaya başlamıştır. Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisi ile ilişkisi nedeniyle kent merkezlerinde bankalar, sigorta şirketleri, iş hanları ve oteller kurulmuştur. Bu gelişmeleri destekleyebilmek için demiryolu istasyonları, limanlar ve posta binaları gibi yeni altyapılar inşa edilmiş, devlet modernleşme sürecine paralel bir şekilde kurumsallaşmış ve yeni bir bürokrasi doğmuştur. Dolayısıyla Osmanlı kent merkezi büyümüş, işlevleri artmış ve modern ile geleneksel kesim arasında farklılıklar meydana gelmeye başlamıştır. Yayalar için geliştirilen kentin toplu taşıma araçları ile tanışması önemli bir gelişme olmuştur. Geleneksel Osmanlı kenti bunları yaşarken yeni ekonomik ilişkiler ve örgütlenme biçimleri oluşmuş, bu da sosyal tabakayı değişime uğratmıştır. Bunun sonucunda kentler çevrelere doğru yayılmış ve banliyöleşme yaşanmıştır. Osmanlı kentinin yaşadığı bu değişimler ve dönüşümlerle, her ne kadar kentsel dönüşümün birebir karşılığı değilse de, kent içerisinde bir kentsel dönüşüm yaşanmış ve bu dönüşüm yeni bir kentin ve toplumun oluştuğunu göstermiştir.⁴⁵¹

a. 1923 – 1945 Dönemi

Modernite 19. yüzyılda, sanayi kapitalizminin sosyal, mekansal, yönetsel ve ideolojik görünümü olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda modernite, ulus devletin oluşumu ve kentleşme süreçleri eş zamanlı ve birbirini destekleyen unsurlardır. Bu süreçler, Batı'da bu dönemde sanayileşen kentlerin dönüşümünde belirleyici

⁴⁴⁹ Orol Ataman, "75 Yılda Kentleşme ve Planlama", **Ege Mimarlık**, S. 1992/2, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir, 1992, s. 31.

⁴⁵⁰ Hatice Kurtuluş, (2010), a.g.e., s. 198.

⁴⁵¹ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 2.

olmuştur. Dolayısıyla, kentsel alanlarda kapitalizm, sanayileşme ve göç ile birlikte yaşanan hızlı dönüşümün anlaşılmasını sağlayacak bir takım modeller geliştirilmiştir. Mekanı, sanayi üretiminin yarattığı yeni fiziksel ortamı, üretim ve yeniden dağıtım ilişkilerini meşrulaştıran ideolojik bir araç olan modernite projesi, sosyal düzenin kurulacağını ve buna uygun bireylerin oluşacağını varsaymıştır. Batı kapitalizminin üç boyutu sanayileşme, kentleşme ve modernleşme, bu dönemde halen ekonomisi tarıma dayalı Osmanlı'nın başkentini de etkilemiş, İstanbul'da birçok mekansal dönüşümün gerçekleşmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin çok düşük sanayileşmesi karşısında başkent İstanbul dünya ticaretinde ara liman kenti haline gelmiştir. Bu da belirli bir ticari sermaye birikimini de beraberinde getirmiş ve kentte modern planlama uygulamalarını ortaya çıkarmıştır.⁴⁵²

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Türkiye çağdaşlaşma ve modernleşme projesinin içine girmiş ve bir takım değişimler yaşamıştır. Her ne kadar ulus devlet projesi birçok anlamda Osmanlı dönemine bir tepki niteliğinde görülse de iki dönem arasında bir süreklilik bulunmaktadır.⁴⁵³ Yeni bir ulus devlet yaratma güdüsü içerisinde ulusal bir ekonominin oluşturulması, sanayi ve altyapının ülkenin değişik bölgelerine dağıtılması, yeni ulaşım ağlarının meydana getirilmesi ve mevcut ulaşım yolları ile birleştirilmesi gerekmektedir. Bu dönemde nüfus mübadelesi yaşanmış ve bazı yörelerde bulunan yetişmiş insan gücü kaynağı kaybedilmiştir. Bu da yörelerin konumlarının değişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda öncelikle, Ankara başkent yapılmış ve yeni devlet yeni bir başkent ile pekiştirilmiştir.⁴⁵⁴ Bununla birlikte devlet bürokrasisi ve yabancı elçilikler Anadolu'nun merkezine alınmıştır. Böylelikle Ankara'nın bulunduğu bozkırda büyük bir imar faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Ayrıca başkent gereksinimlerini karşılaması için sanayi ve hizmetlerin yerleşmesine olanak sağlanmış, bunun için teşvik kaynağı yaratılmış ve altyapı buna göre düzenlenmiştir. Yaşanan bu değişimler, Ankara'nın Orta Anadolu'da ekonomik gelişmenin büyüme merkezi kabul edilmesini sağlamış ve çevresinde yeni sanayi kentlerinin doğmasını teşvik etmiştir. Dolayısıyla Ankara, ekonomik faaliyeti Anadolu'ya yayma konusunda önemli bir merkez haline gelmiştir.⁴⁵⁵ Sonuç olarak

⁴⁵² Hatice Kurtuluş, Asuman Türkün, "Giriş", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 11-12.

⁴⁵³ H. Tarık Şengül, "Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi", **1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim**, Der. F. Alpkaya, B. Duru, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012, s. 412.

⁴⁵⁴ Ayda Eraydın, **Değişen Mekan**, Dost Kitapevi, Ankara, 2006, s. 28.

⁴⁵⁵ Gülten Kazgan, "Türkiye'de Kentsel Dönüşümün Ekonomik Boyutu", **TMMOB Şehir Plancıları**

ulus devletin inşa süreci, İstanbul karşısında Ankara'yı, heterojen kentler yerine homojenleştirilmiş kentleri, organik kent dokusu yerine birbirini dik kesen yollardan meydana gelen planlarla şekillenen kentleri, yerel güç odaklarına bırakılan kent yönetimleri yerine de modern belediye teşkilatını koymuştur. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi, bu süreci tamamlayan birçok politika Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. İki dönem arasındaki süreklilik de buradan kaynaklanmaktadır.⁴⁵⁶

Bu gelişmeler karşısında, İstanbul ve İzmir'den sonra artık üçüncü büyük kent olan Ankara'da, devlet eli ile modern bir kent yaratma girişimi başlatılmıştır. Anadolu'da bu kentleşme hareketinden etkilenen çeşitli kentlerde ilk kent planları yapılmış ve modern kentin en önemli unsuru olan modern meydanlar açılmıştır. Bu süreç içerisinde, Türkiye'nin çağdaşlaşma ve modernleşme projesi ile paralel bir şekilde, değiştirilen çevrenin bireyi de etkileyeceği ve davranışlarının da değişen çevrenin gereklerine uygun olarak değişeceği beklenmiştir.⁴⁵⁷ Fakat Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan kurumsal ve mekansal modernizasyon hareketi ile gerçekleşen dönüşüm sosyal yapıya bu hızla yansımamıştır. Bu nedenle bu dönemde kentlerde yaşanan dönüşümler sosyal değil, biçimseldir. Bununla birlikte, iç göçlerden dolayı bir nüfus hareketi yaşanmamasına karşılık, mübadele ile gelen nüfusun yerleştirilmesi sorunu yaşanmıştır. Mübadele ile gelenlerin sayısı yaklaşık 400 bin iken, savaş sırasında ülkeyi terk edenler ve mübadele ile giden nüfus 1,5 milyona yakındır. Bu da hazinenin elinde fazlası ile arazi kalmasına yol açmıştır. 1940'ların sonuna kadar da Ankara dışındaki kentlerde nüfus ve büyüme baskısı bulunmadığı için kentlerin çeperlerindeki araziler üzerinde bir kullanım değişikliği baskısı da yaşanmamıştır. Buna rağmen Milli Emlak İdaresi, hazinenin elinde biriken arazilerin kontrol edilmesi ve geleceğe yönelik planlama yapılması için kurulmuştur. Ancak Milli Emlak İdaresi bu dönemde, elindeki toprakları birçoğu gibi memura ucuz konut üretimi sağlamak için kurulan Emlak Kredi Bankası'na devrolan arazileri de elden çıkarmıştır. Dolayısıyla politik otorite, bu dönemde elindeki kamusal arazileri mekansal modernizasyon için kullanmıştır.⁴⁵⁸

Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 9.

⁴⁵⁶ H. Tarık Şengül, a.g.e., (2012), s. 416.

⁴⁵⁷ Hatice Kurtuluş, Asuman Türkün, a.g.e., s. 12.

⁴⁵⁸ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 200-201.

Türkiye üçüncü büyük kenti olan Ankara'ya kavuşup, Anadolu'da bu gelişmeler yaşanırken, İstanbul ise Cumhuriyet sonrasında radikal bir ekonomik ve politik düşüş dönemine girmiştir. Kent, sadece nüfus ve ticari birikim olanaklarını değil, aynı zamanda politik kimliğini de kaybetmeye başlamıştır. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen, yaşanan planlama hareketleri ve mekansal modernleşme, Ankara'dan daha yavaş olsa da, İstanbul'da da gerçekleşmeye devam etmiştir.⁴⁵⁹

b. 1945 – 1980 Dönemi

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Amerika'da büyük kamusal harcamalar yolu ile kentsel büyüme yönlendirilmiştir. Buna karşın, sanayileşme hızları artmaya başlayan eski tarım toplumlarında tarımsal yapılandırılma çözülmüş ve büyük çapta göç hareketleri yaşanmıştır. Bu da kentlerin ciddi nüfus baskıları yaşamasına yol açmıştır. Bu dönemde Latin Amerika, Ortadoğu ve Asya'da tarımsal nüfus topraktan koparak ya sanayileşmiş ülkelerin savaş sonrası işgücü talebini karşılamak üzere ülke dışına ya da kendi ülkelerinin kentsel alanlarına göç etmiştir. Bu hızlı kentleşme süreci Türkiye açısından da yaşanmış, bir önceki dönemde iktidarın elindeki planlama ve mekansal modernleşme kalıplarını aşarak kontrolsüz ve kendine özgü bir şekilde gelişmiştir. Böylelikle yoğun göç alan diğer ülkelerin kentlerindeki gibi Türkiye'de de modern ve geleneksel sektörlerde ikili bir yapı meydana gelmiş, konut alanları farklı gelir grupları açısından çoğunlukla hukuka aykırı bir şekilde çözümlenmiştir. Dolayısıyla, Türkiye gibi geç sanayileşen ülkelerin kentlerinde aşırı bir nüfus baskısı ve yetersiz istihdamla birlikte kontrolsüz bir genişleme yaşanmıştır. Türkiye açısından II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan bu süreçte savaş sırasında izlenen tasarruf politikaları sonucunda birikenler savaş sonrasında sanayi ve hizmet alanlarına aktarılmış, tarımsal nüfus kentlere akmıştır. Ancak savaş sırasında yapılan tasarruflar sanayi yatırımı için değil mekansal yatırım için kullanılmıştır. Bu yatırımlar da mekanın yapılı çevre olarak yeniden üretiminden çok, kentsel ve kırsal arazilerin el değiştirmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.⁴⁶⁰ Dolayısıyla dünyada ve Türkiye'de yaşanan modernleşme sürecinde bir dönüm noktası yaşanmış, liberalizm ile özel kesime önem verilmiş, demiryollarının yerini karayolları almıştır.⁴⁶¹

⁴⁵⁹ Hatice Kurtuluş, Asuman Türkün, a.g.e., s. 12.

⁴⁶⁰ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 205-206.

⁴⁶¹ İlhan Tekeli, a.g.m., (1998), s. 12.

II. Dünya Savaşı sonrasında, tarımda makineleşme ve verimlilik artışı ile kentlerde sanayi gelişmiş, toprağın değeri artmış, bu da arsa fiyatlarını etkilemiştir.⁴⁶² Türkiye'nin benimsediği politikalar ve tarımda başlayan yapısal çözülme, tarımdaki işgücünün bölünmesine ve kitlesel göçlere yol açmıştır. Göçmen nüfus, kentte düşük maliyetli bir işgücü olarak karşılanmıştır. Ayrıca, göçün hızı ile kentsel sanayilerin istihdam kapasitesi arasındaki fark sayesinde geniş bir yedek işgücü ordusu doğmuştur. Bu süreç içerisinde, istihdam edilmeyen göçmenlerin yarattığı yeni iş kolları ve meslekler ile emek bölünmüştür.⁴⁶³ Ancak sanayi sektörünün önem kazanması karşısında tarım sektörünün düşüşe geçmesiyle kentlere doğru göçler hızlanmış ve dönemin kentsel yerleşimleri bu hızı ve yoğunluğu kaldıramamıştır.⁴⁶⁴ Bu gelişmelerle beraber kentlerde göçmenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeni ve düzenli konut talebi ortaya çıkmıştır. Ancak önceki dönemlerde ihtiyaçların karşılanması için üretilen modeller, hem sunum açısından hem de fiziksel anlamda bu talebi karşılamada yetersiz kalmışlardır. Bunun üzerine bu talep üç farklı şekilde sunulmuştur. Bunlar, yap-satçı üretim, gecekondü üretimi ve kooperatif üretimidir.⁴⁶⁵

1954 tarihli 6335 sayılı Tapulama Kanunu ile serbest bırakılan kat mülkiyeti ile yap-satçı üretim başlamıştır. Bu üretimin sonucunda bitişik ve ayrık düzen olmak üzere iki ayrı kent biçimi meydana gelmiştir. Yap-satçı üretim formülü ile küçük arsa sahibi, küçük sermaye sahibi müteahhit ve küçük birikim sahibi konut alıcısı elverişli ve güvenli bir piyasa ortamında buluşturulmuştur. Böylelikle her birinin tek başına gerçekleştiremeyecekleri girişimler, güvenli ve gönüllü bir şekilde aynı ortamda güçlerin birleştirilmesi yöntemi ile mümkün hale getirilmiştir. Yap-satçı üretim biçiminin Türkiye'nin sosyal ortamına uyması ile yapı stoku bu dönemde % 40-45'e kadar çıkmıştır. Bu da bütün imarlı alanların tek tek parseller üzerinde inşaatlarla yoğunlaştırılmasına ve yaklaşık 30 yıl boyunca kentlerin şantiye halinde kalmasına yol açmıştır.⁴⁶⁶

Bu dönemde devlet politikası kentsel dönüşüme karar vermiş, imar

⁴⁶² İhsan Bilgin, "Anadolu'da Konut ve Yerleşmenin Modernleşme Süreci", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**, İstanbul, 1996, s. 2, URL: <http://v3.arkitera.com/v1/diyalog/ihsanbilgin/anadolu.htm>.

⁴⁶³ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2005), s. 84.

⁴⁶⁴ İlhan Tekeli, a.g.m., (1998), s. 13.

⁴⁶⁵ İhsan Bilgin, a.g.m., s. 2.

⁴⁶⁶ İhsan Bilgin, a.g.m., s. 2.

hareketlenmeleri yaşanmış ve siyasal alanda da Batı'ya yakınlık duyulmuştur. Bununla birlikte geleneksel kent dokuları modernleşme için yıkılmış, Menderes operasyonları⁴⁶⁷ gerçekleştirilmiştir. Özellikle yaşanan göç artışı ve konut sorunu kentsel politikalar tarafından kontrol altına alınmamış ve bunun sonucunda da sağlıklı yerleşimler meydana gelmiştir. Kentte yaşamlarını düşük gelir ve resmi olmayan işler ile sürdürmeye çalışan yeni kentliler, en temel kamusal hizmetlerden yoksun, çevresel koşulların elverişli ve sağlıklı olmadığı, genellikle hazine toprakları üzerinde inşa ettikleri gecekondularda yaşamaya başlamışlardır.⁴⁶⁸ Gecekondu alanları, yerleşik kentsel alanlardan fiziksel ve sosyal olarak çok farklı niteliklere sahip alanlardır. Topraktan koparak kentlere gelen grupların kentsel alanlarda yaşadıkları değişim sürecini geçirdikleri yerlerdir.⁴⁶⁹ 1960 yılına kadar, Türkiye'de yaşanan bu ilk kuşak gecekondulaşma, yoksul ailelerin masum barınma gereksinimlerini karşılamış, kullanım değeri ön planda olmuş ve ticari bir anlam taşımamıştır.⁴⁷⁰ Bu dönemdeki gecekonduların en önemli özellikleri, gecekonduların kamu arazisi üzerinde göçenlerin kendi emekleri ile yapılmalarıdır. Bazı durumlarda ailenin yakın çevresinden yardım alınsa ya da işçi çalıştırılsa bile ilk kuşak gecekonduların konut sahipleri ile yapımcı ve kullanıcı arasında fark bulunmamaktadır. Ayrıca, bu gecekondular ihtiyaç durumunda genişletilebilmektedir. Dolayısıyla piyasada satılmak üzere değil, kullanıcılarının gereksinimlerine cevap vermek amacıyla üretilmişlerdir. Bu da kiracılığın da istisna olmasını beraberinde getirmiştir.⁴⁷¹

Bu süreç içerisinde üç üretim biçimi ile ortaya çıkan yapıların önceki dönemlerde yapılan yapılara göre başlıca ayırt edici özelliği, yeni yapıların buldukları alanların önceki dönemlere göre çok daha büyük olmasıdır. Bununla birlikte, bu dönemde gerçekleşen apartmanlaşma süreci nüfus kaybeden orta ve büyük yerleşmelerde gelişmiştir. Böylelikle, kent merkezlerine göçen nüfus geldikleri yer ile bağlantısını koparmamıştır. Apartmanlaşmanın özellikle kent

⁴⁶⁷ **Adnan Menderes Döneminde Gerçekleştirilen İmar Operasyonları:** İstanbul'da geniş bulvarlar açılmış, otomobil ulaşımı özendirilmiştir. Tarihsel dokunun yoğun olduğu bölgelerde birçok tarihi bina yıkılmış, işlek caddelerin kenarlarında ve kent merkezlerinde çok katlı apartmanlar yapılmıştır.

⁴⁶⁸ Mübeccel Kıray, "Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirler", **Toplumbilim Yazıları**, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın N. 7, Ankara, 1982(a), s. 172.

⁴⁶⁹ Sema Erder, a.g.e., s. 16.

⁴⁷⁰ Ruşen Keleş, a.g.e., (1990), s. 376.

⁴⁷¹ Türk Sanayicileri Ve İş Adamları Derneği, **Türkiye'nin Fırsat Penceresi - Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, TÜSİAD Yayınları, N. TÜSİAD-T/99-1-251, İstanbul, 1999, s. 87.

merkezinin dışında oluşması, iletişim olanaklarının, tüketimin ve modern yaşam kalıplarının artmasına bağlanmıştır.⁴⁷² Ayrıca, kırdan kente göçün aşamalı ve belirli bir ilişki ağları çerçevesinde gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, kırdan göçen kişiden önce, kişinin tanıdıklarının göç etmesi, göçen kişinin kendisine yer bulabilmesi açısından bir güvence sağlamaktadır. Bununla birlikte, kırsal kesimle ilgili ilişkilerin bir süre daha devam ettirilmesi göçen kişinin refah düzeyinde olumlu etkiler yaratmıştır. Gecekondulaşma sürecinin kentleşme ile ilişkisi bu bağlamda ele alındığında, kente göçün yaratabileceği toplumsal sorunların gecekondulaşma ile kolaylıkla atlatıldığı görülmüştür. Bu da kentleşme sürecinin bu ilk gecekondulaşma evresinin bütünleştirici ve yumuşak bir kentleşme olduğu şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır.⁴⁷³

Gecekondu bölgelerinde bu dönemle ilgili yapılan araştırmalara göre, burada yaşayan aile bireylerinin çoğunlukla becerisiz işler, küçük memurluk, küçük ticaret ile uğraşmalarının yanı sıra birçoğunun da ayakkabıcı, terzi, marangoz, kamyon şoförü olduğu görülmüştür. Bu uğraşlar tam anlamıyla sanayileşmiş bir düzene ait olmamakla birlikte, modern ile sanayi öncesi feodal kentin iş yapısının bir bileşimidir. Kente göçenler artık köylü değildir, ancak sanayileşmenin yavaşlığı, onların endüstriyel kentli işçi kimliğini almalarına fırsat tanımamıştır. Bu nedenle küçük ve üretici olmayan hizmet işleri ile uğraşmak zorunda kalmışlardır.⁴⁷⁴

Yine bu dönemde doğan konut talebi karşısında kullanılan kooperatif üretim de ancak düzenli bir geliri olan gruplar açısından elverişli kredi ve arsa imkanları sunmuştur. Genellikle, yatay ya da dikey formlarda büyük apartmanlar şeklinde bir yerleşim formundaki bu binalar büyüklükleri, mekan organizasyonları ve altyapı açısından belirli bir gelir grubuna hitap etmiştir.⁴⁷⁵

Sonuç olarak 1950'lerde Türkiye'deki kentleşmenin iki boyutu vardır. Birinci boyut, geniş ve boş hazine arazileri ile terk edilmiş vakıf arazilerinin gecekondulaşma yolu ile kentsel yapıya dönüşmesidir. İkinci boyut ise, eski

⁴⁷² İhsan Bilgin, a.g.m., s. 2.

⁴⁷³ Türk Sanayicileri Ve İş Adamları Derneği, a.g.e., s. 87.

⁴⁷⁴ Mübeccel Kıray, "Sosyal Yapı ve Nüfus Artışı Etkileşimi", **Toplumbilim Yazıları**, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın N. 7, Ankara, 1982(b), s. 26.

⁴⁷⁵ İhsan Bilgin, a.g.m., s. 2

kentsel mahallelerin çevresinde, metropoliten çeperde ve eski merkezlerde bulunan kırsal arazilerin parselasyon yolu ile bölünerek yapılaşmaya açılması ve buralarda orta sınıf için yeni konut alanı yaratılmasıdır. Dolayısıyla bu dönemin Türkiye kent planlamasını ve sosyolojisini gecekondular ve apartmanlaşma süreci meşgul etmiştir.⁴⁷⁶

1960-1970 yıllarında gecekondulaşma sürecinin ikinci dönemine girilmiştir. Bu yıllar arasında, gecekonduların sakınlarının ekonomik ve politik rolü sağlamıştır. Mekansal açıdan, gecekonduların çevreleri iyileştirilmiş, düzenlenmiş ve konutlar dayanıklı malzemelerle güçlendirilmiştir.⁴⁷⁷ Dolayısıyla, gecekonduların niteliği de değişmiştir. Büyük sağlıklı alanlar, kente adapte olamayan gruplar belirlemiştir. Daha önce kent çeperlerinde az rastlanan gecekondular, giderek yayılmış ve metropoliten kentler büyümüşür. Böylelikle gecekonduların alanları birer alt kent haline gelmişlerdir.⁴⁷⁸ Bununla birlikte artık gecekondular, yoksul kesimin masum barınma gereksinimini karşılamak dışında, kiraya vermeye başlanmış ve bir sosyal güvence olarak algılanmıştır. Bu değişimin nedeni de gecekondulara karşı yürütülen politikaların oy kazanma odaklı ve gecekonduların özendirici bir hale gelmesidir. Gecekonduların politik açıdan kullanılarak, altyapı götürülmesi, sahiplerine tapu dağıtılması gibi uygulamalar sonucunda ilk kuşak gecekondular apartmanlara dönüşmüş ve ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşak gecekondular yapılmıştır.⁴⁷⁹

1970'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'de ekonomik sorunlar büyümeye ve sanayileşme gerilemeye başlamıştır. Bu nedenle işsizlik artmış ve kent merkezleri yeniden canlanmıştır.⁴⁸⁰ Kent merkezlerindeki aşırı yoğunluğa yanıt vermeye çalışan imar düzenleri, daha önceki dönemlerde geçilen ayrık düzenin yaşamasına izin vermemiş, ne birbirine değen ne de yeterince birbirinden ayrılan bir yığılma oluşmuştur. Bu nedenle kent merkezlerinde yıkıp yapma süreçleri başlamış, tarihsel ve kültürel değerler tahrip edilmiş, sürekli bir nüfus yoğunluğunun artışı ile yeşil alanlar yok edilmiştir. Hızla artan yoğunluk, sonunda altyapının da yetersiz

⁴⁷⁶ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 207-208.

⁴⁷⁷ Tanış Şenyapılı, Ali Türel, **Ankara'da Gecekonduların Oluşum Süreci ve Ruhsatlı Konut Sunumu**, Batıbirlik Yayınları, N. 1, Ankara, 1996, s. 14.

⁴⁷⁸ Mübeccel Kıray, a.g.m., (1982a), s. 174.

⁴⁷⁹ Selcen Mutlu, **Türkiye'de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışları: Ankara Örneği**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 28-30.

⁴⁸⁰ İhsan Bilgin, a.g.m., s. 2.

kalmasına yol açmıştır.⁴⁸¹ Bu gelişmeler karşısında gecekondu alanlarının sağlıklı yapılanması üzerine politikalar üretilmiştir. 1970'lerde göçün sosyal bir sorun haline gelmesi ve sürekli çıkan imar afları ile kentlerin yaşadığı sorunlar daha da büyümüş, kent dokusu plansız ve sağlıksız yerleşmelerle dolmuştur.⁴⁸²

1970-1980'li yıllarda 3. dönem gecekondulaşma meydana gelmiştir. Bu dönemde gecekondu yapım süreci ticarileşmiş, gecekondu inşası için gerekli malzemeleri sağlayan, arazi bulan, yapıyı yapan ve gecekonduyu yasadışı bir kazanç yolu haline getiren gecekondu firmaları kurulmuştur.⁴⁸³ Bu dönemde, hızlı enflasyon nedeniyle arazi fiyatları artmış, gecekondu bölgelerine ulaşım bağlantıları yapılmış, böylelikle gecekondu alanlarının önemi artmıştır. Yüksek gelir gruplarının yerleşim alanlarının yakınlarındaki gecekondular, ekonomik gücü yeten gecekondu sahipleri tarafından çok katlı konutlara dönüştürülmüştür. Buna karşılık yeterli olanağı bulunmayan gecekondu sahipleri ise arsalarını kat karşılığı müteahhitlere vermişlerdir. Dolayısıyla gecekondu sahibi için yeni bir sorun ortaya çıkmıştır. Artık enflasyon karşısında konut ve arsasını en uygun zamanda paraya veya apartmana dönüştürmesi gerekmektedir.⁴⁸⁴ Bununla birlikte gecekondular sadece kamu arazileri ile sınırlı kalmamış, kent çeperlerindeki arsalar da sahipleri tarafından parsellenip satılmıştır.⁴⁸⁵

1970'lerin ortasında toplu konut sunum biçimleri gelişmiş, küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgeleri artmış, üniversite ve sağlık kuruluşları gibi kamu hizmetlerinin binaları, büyük kuruluşların yönetim merkezleri kampüsler halinde inşa edilmiştir. Kentler büyük parçalar halinde yapılaşarak büyümüştür. Bununla birlikte gecekondu alanlarının açılması da büyük parçalar halinde gerçekleşmiştir. Parçalar halinde büyüme ve rant ödemedi kaçış fırsatları ile birlikte kent çevresinde sıçramalı bir gelişme yaşanmış ve bu bölgeler ilk zamanlarda boşluklardan meydana gelmiştir. Ancak zamanla bu boş alanların sahipleri arsalarının rantlarını yükseltecek şekilde yapılaşmışlar ve bu boşlukları doldurmuşlardır. Dolayısıyla kentler, hiçbir boşluk bırakmadan büyümüştür.⁴⁸⁶

⁴⁸¹ İlhan Tekeli, a.g.m., (1998), s. 17.

⁴⁸² Ruşen Keleş, a.g.e., (1990), s. 332.

⁴⁸³ Ruşen Keleş, a.g.e., (1990), s. 376.

⁴⁸⁴ Tansı Şenyapılı, Ali Türel, a.g.e., s. 14-15.

⁴⁸⁵ Türk Sanayicileri Ve İş Adamları Derneği, a.g.e., s. 87.

⁴⁸⁶ İlhan Tekeli, a.g.m., (1998), s. 17.

c. 1980 Sonrası Dönem

Türkiye'nin kentleşme deneyimi, en radikal evre 1980'lerden başlayan, 1990'larda açıkça izlenen ve 2000'lere hakim kentleşme modeli olarak yerleşen neoliberal kentsel yeniden yapılanma sürecinden geçmiştir.⁴⁸⁷

1980'li yıllarda Türkiye'de ekonomik, politik, sosyal ve mekansal değişimler harekete geçerken, kentlerin dönüşüm dinamikleri de bunlardan etkilenmiştir. Önemli farklılaşmaların yaşanması ile kentleşme süreci çok boyutlu bir hale gelmiştir. İç piyasaya yönelik kalkınma modelinden dışa açık ihracata geçilmiş, ithalat artırılmış ve Türkiye dünya pazarları ile bütünleşerek küreselleşme süreci içerisinde yer almıştır. Bu süreç içerisinde yer alabilmek için iletişim olanakları ve altyapılar geliştirilmiş, Türkiye'nin haberleşme kapasitesi artırılmıştır. Küresel ekonomi içinde serbest ticaret ve üretim bölgeleri kurulmuş, birçok yapıda önemli reformlar yapılmıştır. Bunun sonucunda yerleşmelerde büyük değişimler yaşanmıştır. İstanbul 1990'larda nüfusunun 9 milyonun üstüne çıkmasıyla dünya kenti unvanını kazanma arayışı içine girmiştir.⁴⁸⁸

Neoliberal ekonomi politikaları 1970'lerden itibaren sadece ileri sanayileşmiş ülkelerinin değil, aynı zamanda geç ve az sanayileşmiş ülkelerin kentsel metropoliten alanlarını da etkilemiştir. Türkiye'de 12 Eylül askeri darbesi ardından neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmış, kentsel alanın bütünü metalaştırılmıştır. Buna bağlı olarak kenti serbest piyasa ekonomisine sunacak kanuni düzenlemeler yapılmış, yerel yönetimler imar planlaması ile ilgili geniş yetkilerle donatılmışlardır. İlçe belediyelerine imar yetkilerinin aktarılmasıyla hızlı ve belirli sınıflara yönelik kentsel dönüşüm süreçleri de başlatılmıştır. Kent merkezlerinde, özel mülkiyete ait araziler gökdelenler, alışveriş merkezleri, oteller ve lüks konutlar inşa edilmek üzere el değiştirmiştir. Kent çeperlerinde bulunan araziler de büyük toplu konut projeleri, alışveriş merkezleri ve bir takım kentsel projeler için imara açılmıştır. Bu projelerin gerçekleştirilebilmeleri için de hazine arazileri, özel mülk çiftlikleri ve kamulaştırma yöntemi kullanılmıştır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 214.

⁴⁸⁸ İlhan Tekeli, a.g.m., (1998), s. 20-21.

⁴⁸⁹ Hatice Kurtuluş, "Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi", **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 213-214.

Bu dönemde, Türkiye kentleşmesini etkileyen bir takım hukuki düzenlemeler de yürürlüğe girmiştir. 1985 yılında otuz yıla yakın yürürlükte kalan 6785 sayılı İmar Kanunu, yerini 3194 sayılı İmar Kanunu'na bırakmıştır. 1982'de, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 1983'te 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1984'te 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri'nin Yönetimi Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ve 2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ile 6785 sayılı İmar Kanunu'nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 1985'te Turizm Merkezleri Kararnamesi, 1989'da 2872 sayılı Çevre Kanunu ve 1990'da da 2495 sayılı Kıyı Kanunu yürürlüğe girmiştir.⁴⁹⁰ 1984 yılında 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun çıkarılması ile kentlerde toplu konut girişimleri başlamıştır. Kent içinde arazi bulunmaması nedeniyle kent dışında gerçekleştirilen projeler, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) aracılığı ile yaratılan farklı bir piyasanın konusu olmuşlardır. Belediyeler ve kooperatifler toplu konut üretimine başlamışlardır.⁴⁹¹

1983 ve 1984 yıllarında belediyelerin kaynakları ve yetkileri, çıkarılan kanunlar ile artırılmıştır. Ancak yerel yönetimler bu yetkilerini kamulaştırma, mevcut yapıları yıkma, kent içinde yoğun yapılaşma ve gökdelenleşmeye izin verme, tarihsel anıt ve kültür varlıklarını önemsememe gibi uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. İmar planları bütüne yönelik değil, parçalı bir şekilde hazırlanmıştır. Bu nedenle ekonomik ve sosyal politikalarla aralarında bir tutarlılık olmadığı gibi, plan kararlarında da bu özellikten yoksun kalmışlardır.⁴⁹²

Özellikle İstanbul'da merkezi iş alanları, tarihi alanlar ile gecekondu alanlarında, sınırlardaki boş alanlarda ve kent merkezinde yaşanan değişiklikler çeşitli şekillerde görülmüşlerdir. Sanayi üretiminin kent merkezi dışına çıkması ve denetim ile koordinasyon fonksiyonlarının merkezileşmesi sonucunda, denetim işlevleri, bankacılık, finans hizmetleri gibi alanlar merkezde yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla İstanbul Maslak gibi merkezi iş alanları kent içi ulaşım ilişkilerine bağlı

⁴⁹⁰ Nilgün Çakır, **Günümüz Kent Dinamiklerinin Kentsel Dönüşüme Etkileri**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 69-70.

⁴⁹¹ İhsan Bilgin, a.g.m., s. 3.

⁴⁹² Hülya Yerebasmaz, **Gerze Kentsel Dönüşüm Örneğinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma**, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 22.

yönde ilerlemeye başlamış ve gökdelen tipi yapılaşmalar meydana gelmiştir.⁴⁹³

1980’li yılların ikinci yarısında İstanbul’da metropoliten alanda, gecekondu kendi buldukları yere bağlı olarak yeni bir dönüşüm evresine girmişlerdir.⁴⁹⁴ Bu yıllarda göçün kentlere doğru yoğunlaşması ile Türkiye’de özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir’deki gecekondulaşma oranında büyük bir artış yaşanmıştır.⁴⁹⁵ Buna göre, gecekonduların buldukları araziler, kentsel gelişme sektörünün aktörleri ve hane halklarının talepleri doğrultusunda, arazi rantları ile oluşabilecek avantaj sistemine bağlı bir şekilde dönüşüm sürecine girmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde, gecekondu yerleşimlerinin buldukları yere ilişkin bir takım kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilmiştir. Bazı gecekondu yerleşimleri orta sınıfların talebini karşılamak üzere apartmanlaşmış, bazı alanlar ise yine buldukları konuma göre gecekondu niteliğini korumaya devam etmişlerdir. 1990’lı yıllarda ise bu süreç yerini, üst sınıfların zenginleşerek kentin çevresini oluşturan gecekondu alanlarını aşip merkezden uzaklaşmalarına ve yalnızca kendi sınıflarına hitap eden, koruma altındaki kapalı kentlerde yaşamaya bırakmıştır.⁴⁹⁶ Bu dönemde Türkiye nüfus yoğunluğu bakımından dünyanın en kalabalık 9., nüfus artış oranı ile 10. ülke olmuştur. Ayrıca kent nüfusu da son 30 yılda % 4,4 oranında artmıştır. Yaşanan bu büyük çaptaki göç hareketleri, geniş üyeli grupların yaşamlarında önemli değişikliklere ve farklılıklara yol açmaktadır. Kırsal alandan kente göç ile hem sosyolojik hem de mekansal değişimler yaşamaktadır.⁴⁹⁷ Bu bağlamda sosyal açıdan etkili olan gecekondu ağalığı göç eden nüfusun kentleşmesi ve kentsel yaşamla bütünleşebilmesini destekleyen bir süreçtir.⁴⁹⁸

Diğer yandan 1990’lı yıllarda mekansal anlamda yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda özellikle İstanbul’da kent içinde bulunan tarihi doku, konut kullanımının uzaklaşması ile birlikte kötü uygulamalara maruz kaldığı, geleneksel çarşılar işlev değiştirildiği ve köhneleştiği görülmüştür. Ayrıca, eski kent parçaları ve geleneksel mahalleler zamanla kullanıcı değiştirmiş ve terk edilmiştir. Bu da tarihi

⁴⁹³ Nilgün Çakır, a.g.e., s. 70.

⁴⁹⁴ Hatice Kurtuluş, Asuman Türkün, a.g.e., s. 19.

⁴⁹⁵ Samettin Gündüz, Yunus Aydın, “Türkiye’de Göç ve Buna Bağlı Olarak “Gecekondu Ağalığı” Olgusu”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 186, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2010, s. 132.

⁴⁹⁶ Hatice Kurtuluş, Asuman Türkün, a.g.e., s. 19.

⁴⁹⁷ Samettin Gündüz, Yunus Aydın, a.g.m., s. 132-133.

⁴⁹⁸ Samettin Gündüz, Yunus Aydın, a.g.m., s. 140.

alanların kimliklerini yitirmelerine ve korunamamalarına yol açmıştır. Dolayısıyla yeni bir kentsel sorun ortaya çıkmıştır.⁴⁹⁹ Ayrıca, kent merkezleri de daha önce buralarda yaşayan üst gelir grubu tarafından boşaltılarak, kentin çeperinde farklı gelir gruplarına hitap eden lüks ve kapalı konut alanlarına ya da banliyölere tercih edilmiştir. Kentlerde yaşanan bu dönüşümler sonucunda bu bölgelerdeki vergi gelirlerinde ve elde edilen rantlarda azalma yaşanmıştır. Bu nedenle belediyeler hem sermayeyi hem de orta ve üst gelir grubunu kent merkezine tekrar getirmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu bağlamda merkezdeki çöküntü alanlarını soylulaştırmaya, tarihi mekanları restore edip yeni işlevler kazandırarak kullanıma açmaya, dinlenme ve eğlenme alanları oluşturarak yabancı turiste de cazip hale getirmeye yönelik yenileme projeleri geliştirmişlerdir. Böylelikle, yüksek rant elde etme olanağını yitiren ancak potansiyeli bulunan alanlar, yüksek gelir grupları için cazip kılınarak tüketime açılmıştır. Bu soylulaştırma ve yenileme projeleriyle çöküntü bölgelerinde yaşayan yoksul kesim yerinden edilerek kentin çeperindeki yeni yoksulluk bölgelerine itilmiştir. Sonuç olarak, kentlerin belli alanlarına yoksulluk yığılmış ve yeni yoksulluk mekanları oluşturulmuştur. Bu da sosyal ve mekansal problemleri beraberinde getirmiştir.⁵⁰⁰

Kentsel dönüşümün yayılması ve kentlerin yeni kimlik kazanması, yukarıda sayılan adımlardan geçmiş ve birçok etkenin devreye girmesiyle meydana gelmiştir. Yaşanan bu değişim ve dönüşümler sonucunda Türkiye kentleşme sürecinde yeni planlama kararları almıştır. Özellikle kentsel alanlardaki problemlerin çözülebilmesi için alınan kararlar kentsel dönüşüm kavramı ile şekillenmiştir. Ancak kentsel dönüşümün planlama doktrininde tartışılmaya başlaması 1980'leri bulmuştur. Bu da, dönemin koşullarına göre küreselleşmenin etkisinin hissedildiği dünyada yer edinme çabaları ve şekillenen devlet politikalarının bir uzantısı olarak görülmüştür.⁵⁰¹

Sonuçta kentleşmenin her dönemi, farklı zaman ve mekanlar içerisinde, farklı aktörler arasındaki güç dengesinden ve bu ilişkilerin sosyal mekanda bıraktığı izlerden oluşmaktadır. Bu izler, birbirleriyle etkileşim halinde ve süreklilik içerisindeyler. Her yeni dönem, bir öncekinden etkilenecek, kendine yeni özellikler katmakta ve kendisini bir önceki dönemle birleştirerek mevcut olanı

⁴⁹⁹ Nilgün Çakır, a.g.e., s. 72.

⁵⁰⁰ Hatice Kurtuluş, a.g.e., (2010), s. 215-216.

⁵⁰¹ Gülten Kazgan, a.g.m., s. 9-10.

değiştirmektedir. Bu süreç içerisinde aktörler arasında çatışma, mücadele, ittifak ve uzlaşmalar, mekanlar arasında ise çelişkiler yaşanmaktadır. Bir dönemde egemen siyasal güçler kendi mekanlarını inşa ederken, belirli mekanları dışlayan stratejiler geliştirebilmektedirler. Dolayısıyla yaşanan mekansal değişimler, toplumsal değişimleri de beraberinde getirmektedir.⁵⁰²

2. Türkiye'nin Kentsel Dönüşüm Süreci

21. yüzyılın başında dünyada izlenen ekonomik, politik, sosyal ve mekansal dönüşüm süreçleri, dünya ölçeğinde gerçekleşen yeniden yapılanmanın bir göstergesidir. Yaşanan bu dönüşümlerle hem demokrasi anlayışı sorgulanmış hem de ekonomik ve sosyal kurumlar yeniden yapılanmıştır. Bununla birlikte, mekansal dönüşüm süreçleri ve planlama yaklaşımlarında da bir takım değişimler gözlenmiştir. Ancak dönüşümlerin algılanıp kavramsallaştırılmasına yardımcı planlama anlayışları 21. yüzyılın başlangıcında yetersiz kalmıştır. Kentler modern ekonominin merkezindedirler. Ancak, firmaların ekonomik birimler olarak yaşamasını ve başarısını sağlayan faktörler ile kentlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olanlar birbirinden farklıdır. Ekonomiler, firmalar, ulaşım, sosyalleşme ve iletişim gibi unsurlar için mekanlara, bilgi toplumu için de eğitim ve araştırma kurumlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Başarıları bu faktörlere bağlıdır ve bunların büyük bir kısmı da kentseldir. Bu nedenle kentler kendilerini sürekli yenilemek ve dönüştürmek zorundadırlar. Bu da ancak planlı dönüşümün temel alınması ile mümkündür. Avrupa ve Kuzey Amerika örneklerine bakıldığında, yirmi yıl önce kabul edilen yaklaşımlar ile bugünkü planlama faaliyetleri arasında çok büyük farklar bulunmaktadır. Ancak, her bölgedeki mekansal yapıların ve organizasyonların anlaşılabilmesi için dönüşüm süreçlerinin yerel ölçekte, o bölgeye göre irdelenmesi gereklidir.⁵⁰³

Türkiye'nin kentsel dönüşüm pratiği Avrupa ve Amerika uygulamalarından hem dönem hem de ülkenin sosyal dinamikleri açısından farklıdır. Bunun için öncelikle, dönüşüm ile ilgili faktörlerin ve direnç mekanizmalarının hangilerinin etkili olduğu belirlenmeli ve kent mekanının değişik mekanlarında yaşanan

⁵⁰² H. Tarık Şengül, a.g.e., (2012), s. 409-410.

⁵⁰³ Serap Kayasu, Suna Senem Yaşar, "Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme: Kavramlar, Gözlemler", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, 21.

dönüşümlerin bir tipolojisi kurulmalıdır. Bu tipolojiyi öncelikle, toplumdaki mülk sahiplerinin tek tek verdiği kararlar yani iradenin niteliği belirleyebilir.⁵⁰⁴ Örneğin İstanbul Kuzguncuk'ta özgün kentsel dokusu ve mimari kalitesi bulunan ve Boğaziçi silueti açısından konumsal öneme sahip olan İcadiye Caddesi'ni, kültürel açıdan sembolik bir mekan haline getirmek ve tarihi miras kalitesini öne çıkarabilmek için yaşayanlar tarafından bir kentsel dönüşüm gerçekleştirilmiştir.⁵⁰⁵ İkinci durum güçlü bir iradenin bir alanı planlaması ve tamamen dönüştürmesidir. Buna örnek ise Ankara Dikmen Vadisi'nde gecekonduların belediye öncülüğünde geliştirilen bir proje ile yüksek gelir seviyesine hitap eden bir konut alanına dönüştürülmesidir.⁵⁰⁶

Kentsel dönüşüm, kentsel alanların mevcut durumlarından başka bir biçime girmesi ve başka bir durum almasıdır.⁵⁰⁷ Kavram geniş olarak ele alındığında ise, sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi ve fiziksel ne tür dönüşümlerin yaşandığı teorik yaklaşımlarla ifade edilmeye çalışılmaktadır. Ancak Türkiye'de gerçekleştirilen projeler ve deneyimlere göre kavram genellikle fiziksel çevrenin dönüşümü şeklinde anlaşılakta ve sınırlı araçlarla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de niceliksel bir dönüşüm gerçekleştirilirken, piyasa eli ile dönüşüm, imar planı değişiklikleri ile imar haklarının artırılması ve doğrudan devlet müdahalesi gibi araçlar kullanılmaktadır. Ancak kavram sadece fiziksel bir müdahale olarak değerlendirildiği için elde edilen sonuçlar sağlıklı bir kentsel çevreye ulaşmasını engellemektedir.⁵⁰⁸ Bununla birlikte kentsel dönüşüm kavramının Türkiye pratiğine özellikle 1999 Marmara depremi ile birlikte girdiği düşünülmektedir. Bu nedenle Batı'da yaşanan kentsel dönüşüm deneyimleri ile Türkiye'nin kentsel dönüşüm deneyimi temelde farklılıklar barındırmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin kentsel dönüşümü gerektiren en büyük problemi kaçak yapılaşma ve ıslah planları ile daha da sağlıksız hale gelen kentsel alanlardır. Bütün bu dinamikler, Türkiye'de kentsel dönüşüm sürecinin fiziksel dokunun tamamen yıkılıp yeniden inşa edilmesi olarak

⁵⁰⁴ İlhan Tekeli, a.g.m., (2003), s. 5.

⁵⁰⁵ Ebru Gürler, "Kentsel Yeniden Üretim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma: İstanbul Örneği", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 127.

⁵⁰⁶ İlhan Tekeli, a.g.m., (2003), s. 5.

⁵⁰⁷ Müge Ercan Akkar, a.g.e., (2012), s. 223.

⁵⁰⁸ Savaş Zafer Şahin, "İmar Planı Değişiklikleri ve İmar Hakları Aracılığıyla Yanıltıcı Kentsel Dönüşüm Senaryoları", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 89.

algılanmasına yol açmıştır.⁵⁰⁹

a. 1980 Öncesi Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Anlayışı

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türkiye’de siyasi, idari, ekonomik ve sosyal birçok değişik gelişme yaşanmıştır. İzlenen politika ile plan ve uygulamalar hem ülke çapında hem de kentlerde mekansal değişimler yaşanmıştır. Tek partili rejim döneminde Cumhuriyetçi liderlik ve merkezi yönetim ağırlıklı ekonomik gelişme modeli ile Türkiye “ulus-devlet” olarak kentleşmiştir. Kentsel planlama modeli olarak uluslararası modern hareket ve CIAM yaklaşımı ulusal açıdan yorumlanmıştır. Bu bağlamda sosyo ekonomik gelişimin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm sürecindeki fikir Gürler’in ifadesiyle “*Cumhuriyetçi Modernist İmaj-Yönelimli Kentsel Yenileme*” yaklaşımına dayandırılmıştır. 1923-1950 yılları arasında sürdürülen bu yaklaşım ile kent meydanlarında bulvarlar açılmış, yeşil alanlar, kent içi konut alanları ve parklar yapılmıştır.⁵¹⁰ Bu dönemde, altyapı ve sanayi kent çeperlerine yönlendirilmiş, yeni başkent Ankara hızla büyümeye başlamış, diğer kentlerde büyük nüfus artışları yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında yabancı yayınlar tercüme edilerek kenti anlamaya ilişkin bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, modern şehirciliğin kuralları uygulamalarla kentlere aktarılmış, kent planları hazırlanmış, kamu iktisadi teşebbüsleri farklı bölgelere konumlandırılmış ve farklı bölgeler arasında ulaşım bağlantıları kurulmuştur.⁵¹¹

Tek partili rejim içinde, kentleşmenin düşük olduğu bu dönemde köktenci bir modernite projesi hayata geçirilmeye çalışılırken kentsel gelişmeyi düzenlemek için hukuki ve kurumsal bir çerçeve meydana getirilmiştir. Buna göre, Ankara’nın çağdaş bir kente dönüştürülmesi çabaları içerisinde, modern kente uygun bir hukuki düzenleme gerektiği için 1928’de Ankara Şehri İmar Müdürlüğü’nün kurulmuş ve bu müdürlüğe 1351 sayılı Ankara İmar Müdürlüğü Kuruluş ve Görevini Tayin Eden Kanun ile güçlü planlama ve uygulama yetkileri tanınmıştır. Ankara örneğinin kazandığı başarı üzerine çıkarılan beş kanun⁵¹² ile Osmanlı Devleti’nden kalan

⁵⁰⁹ Zekai Görgülü, İclal Dinçer, Zeynep Enlil, Elif Örnek Özden, Erhan Kurtarı, Emrah Altınok, a.g.ç., s. 26.

⁵¹⁰ Ebru Gürler, a.g.e., s. 125.

⁵¹¹ Ayda Eraydın, a.g.e., s. 29.

⁵¹² 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1933 tarihli

mevzuat değiştirilmiştir. Bu kanunlar ile Cumhuriyet'in kent yönetimi ve kent planlaması konusundaki yaklaşımına ilişkin bir sistem oluşturulmuştur ve bu sistem 1980'li yıllara kadar devam etmiştir.⁵¹³

Çok partili döneme geçildiği, politik çekişmelerin yaşandığı ve liberalizm odaklı bir ekonomik gelişimin yaşandığı 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de "emek gücü" kentleşmiştir. Kentsel planlama, modern harekete dayanmış ve endüstriyel gelişim ile yeniden yapılanma amaçlamıştır. Bu nedenle, bu dönemde kentsel dönüşüm sürecini Gürler "*Endüstriyel Modernist İmaj Yönelimli Kentsel Yenileme*" olarak tanımlamaktadır.⁵¹⁴ Kent meydanlarında bulvarların açılmasına devam edilmiş, tarihi merkezi iş alanı içindeki konut alanları ve İstanbul Haliç kıyısındaki kent içi endüstri alanları dönüşmüştür. Bu dönemde başlayan göç ile birlikte ekonomik ve sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların fiziksel mekana yansiyarak gecekondular ve yasadışı yapılaşmaya yol açması ile göç ve kentsel sorunlar arasında bir ilişki kurulmuştur.⁵¹⁵

Göç ile birlikte büyük kentlerde yaşanan nüfus artışı beraberinde büyük bir konut sorununu da getirmiştir. Bu dönemde kent çeperlerindeki gecekondular, günlük iş olanaklarına yakın ve yaşam kalitesi çok düşük konutlar halinde ortaya çıkmışlardır. 1953 tarihli 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun belediyelerin arazilerini ucuz ve basit konut yapımı için kullanmalarını düzenlemiştir. Bu bağlamda öncelik maliyet bedelleri üzerinden gecekondular yıkılan kişilere, ikinci olarak da sağlığa aykırı konutlarda oturanlara verilmiştir. Dolayısıyla bu döneme dek yapılan tüm gecekondular yasallaştırılmış ve kanunun yürürlüğe girmesiyle gecekonduların yapımı yasaklanmıştır. Bu kanun ile birlikte 1959 tarihli 7367 sayılı Gecekondular Kanunu, 1960 sonrasındaki planlı döneme kadar devam eden devletin gecekondular politikasını yansıtmıştır.⁵¹⁶

1960-1980 yılları arasında ise politik liderlik ve ithal ikameci ekonomik

2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu ve 2033 sayılı Belediye Bankası Kuruluş Kanunu, 1934 tarihli 2722 sayılı Belediyeler İstimlak Kanunu, 1935 tarihli 2763 sayılı Belediyeler İmar Heyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Kanun.

⁵¹³ İlhan Tekeli, a.g.m., (1998), s. 7-10.

⁵¹⁴ Ebru Gürler, a.g.m., s. 125.

⁵¹⁵ Gül Üstün, a.g.e., s. 30-31.

⁵¹⁶ Esra Kütük İnce, **Kentsel Dönüşümde Yeni Politika, Yasa ve Eğilimlerin Değerlendirilmesi 'Kuzey Ankara Girişi (Protokol Yolu) Kentsel Dönüşüm Projesi**, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 49.

gelişim modeli Türkiye’de etkisini göstermiştir. Bu bağlamda Türkiye’de “emek gücü” kentleşmeye devam etmiştir. Ekonomik kalkınma hedefi için kapitalist endüstriyel gelişimin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Yürütülen yaklaşım Gürler’in tanımıyla “*Kapitalist Endüstri Yönelimli Kentsel Yeniden Canlandırma*” olmuştur. Bu dönemde tarihi merkezi iş alanı içindeki ticaret alanları ve İstanbul’da Boğaziçi kıyısındaki boşaltılmış kent içi endüstri alanları dönüştürülmüştür. Bu anlamda kentsel dönüşüm süreci açısından ilk deneyim İstanbul’da Galata Kulesi örneğidir.⁵¹⁷ Bu örnekte kamu, bölgedeki sosyal hayatı rehabilite etmek, tarihi alanı canlandırmak ve kule çevresini turist mekanı şeklinde düzenlemek amacıyla çökmüş bir kentsel alanı, modernize edilmiş bir kentsel meydan haline getirilmiştir.⁵¹⁸

Türk kent planlama sistemi içinde kentsel dönüşümün bir kentsel yenileme modeli şeklinde en yaygın uygulaması, özellikle gecekonduların yeniden kazanılması ve yeniden yapılandırılması arayışının bir sonucudur. Bu dönemde kentler ekonomik ve fiziksel mekanda büyürken gecekonduların değerleri de gittikçe artmıştır. Bunun farkında olan gecekonduların sakinleri de gecekondularından en yüksek faydayı elde etme arayışı içine girmiştir. Bu bağlamda gecekondularını kiralamaya başlamışlar ve onları bir sosyal güvence olarak görmüşlerdir. Devletin bu tür oluşumları engelleyerek kentsel rantın dağıtımında adil olması gerekirken, devlet uygun konut imkanı sunamadığı için popülist yaklaşımlara sığınmış ve mevcut af kanunları ile meşrulaştırmıştır.⁵¹⁹ 1963’te yürürlüğe giren 327 sayılı kanun ile kullanma izni olmayan yapılara bir kereye mahsus olmak üzere kent hizmetlerinden yararlanılması sağlanmıştır.⁵²⁰ 1966 tarihli 775 sayılı Gecekondular Kanunu ile gecekondular düzenli konut alanları haline dönüştürülmüşlerdir. Böylelikle kentsel mekan ile bir bütünlük kurulmaya çalışılmıştır. Ancak bu uygulamaların sadece mekansal iyileştirme ve fiziksel dönüşümden ibaret olması, bu bölgelerde sosyal, kültürel ve ekonomik dönüşümün yaşanmasını göz ardı etmiştir. Dolayısıyla bu uygulamalar bölgedeki kentsel dönüşümü engellemiştir. Ancak 1980’li yıllarda kentsel dönüşüm kavramı, küreselleşme ile birlikte geliştirilen politikalara paralel bir

⁵¹⁷ Ebru Gürler, a.g.m., s. 125.

⁵¹⁸ Ebru Gürler, a.g.m., s. 139.

⁵¹⁹ Özlem Dündar, “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 66.

⁵²⁰ Esra Küçük İnce, a.g.e., s. 51.

şekilde Türk planlama doktrini içerisinde tartışılmaya başlanmıştır.⁵²¹

b. 1980 Sonrası Türkiye ve Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm süreçleri Türkiye'nin son otuz yılında özel bir konumda ele alınmaktadır. 1980 sonrası dönem, Türkiye açısından her yönden önemli izler bırakan bir değişim dönemidir. Bu son dönemde sermaye ilişkilerinin sürekli arızalanmaya açık yapısı ekonomiyi yeni bunalım noktaları ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu bunalım noktalarının mekansal ve sosyal izdüşümleri, uluslararası ve yerel ölçekteki her türlü ilişki biçimini yeniden yapılandırmıştır. Ortaya çıkan yeni ilişkilerin en önemli özelliği bugüne dek daha önce hiçbir dönemde bu derece belirgin bir hale gelmeyen yoksullaşma sürecidir.⁵²² Türkiye mekansal anlamda, bölgeler arasında dengesizliğin olduğu, kentsel kalitenin yükseltildiği, gecekondu alanlarında dönüşüm yaşandığı, toplu konut alanlarının oluşturulduğu, küreselleşme ile birlikte küresel kentlerin ve yeni sanayi merkezlerinin ortaya çıktığı bir ülke görüntüsü çizmiştir. Bu nedenle teşviklerle destekler sürdürülmüş, büyükşehir belediyeleri kurulmuş, kentsel projelerde kentin niteliği geliştirilmeye çalışılmış, imar affı kanunları çıkarılmış, Toplu Konut idaresi yapılandırılmış ve sivil toplum kuruluşları kararlarda daha aktif rol oynamaya başlamışlardır.⁵²³ Bu dönemde, politik liderlik ve ihracata yoğunlaşan Türkiye ekonomisi ile “sermaye” kentleşmiştir. Kentsel planlama yöntemi sanayi sonrası dönemi geliştirmek amacı ile postmodern harekete dayanmıştır. Bu nedenle kentsel dönüşüm sürecindeki fikir Gürler'in tanımıyla “*Endüstri Sonrası Piyasa Yönelimli Kentsel Rönesans*” yaklaşımını taşımıştır. Bu dönemde kentsel dönüşüm süreci bakımından ilk deneyimler İstanbul Boğaziçi'nde yaşanmış, daha sonra kent içi alanlara yönelmiştir.⁵²⁴

Bu dönemde gecekondu alanlarının dönüşümü için ilk hamle yapılmıştır. Bu bağlamda, liberal ekonomik politikalara paralel bir dizi gecekondu affı kanunu çıkarılmıştır. Böylelikle büyük kentlerdeki düzensiz konut alanlarında bir dönüşümün

⁵²¹ Gül Üstün, a.g.e., s. 32-34.

⁵²² Hayat Zengin Ünverdi, “Türkiye’de 1980 Sonrası Kentsel Dönüşümün Toplumsal ve Mekansal Dinamikleri”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 52.

⁵²³ Ayda Eraydın, a.g.e., s. 42-45.

⁵²⁴ Ebru Gürler, a.g.m., s. 126.

ilk adımı atılmıştır. Bu amaçla ıslah imar planları uygulama koyulmuştur.⁵²⁵ Islah imar planları, düzensiz ve sağlıksız biçimde oluşmuş yapı topluluklarının veya yerleşme alanlarının mevcut durumu dikkate alınarak dengeli, düzenli ve sağlıklı hale getirilmesi amacı ile halihazır haritalar üzerine yapılan ve yapılanma şartları belirlenen imar planlarıdır.⁵²⁶ Uygulamalara bakıldığında gecekonduların ıslah imar planları aracılığı ile düzenli konut alanlarına dönüştürme hedefi her gecekondular alanında aynı sonucu vermemiştir. Buna göre, gecekonduların imarlı kent parçalarına yakınlığı, ıslah imar planlarının alanı dönüştürme başarısında belirleyici olmuştur.⁵²⁷ Islah imar planları ile mevcut gecekonduların dönüştürülememesi karşısında ortaya çıkan problemlere yerel yönetimler farklı çözüm önerileri sunmuşlardır.⁵²⁸ Bu bağlamda kent çeperlerinde yer alan gecekonduların, ıslah imar planları ile dönüştürülmüş, kent merkezine yakın olanlar ise kentsel dönüşüm projeleri ile dönüşüm sürecine dahil edilmiştir.⁵²⁹

Düzensiz konut alanları ile ilgili 1983'te imar ve gecekondular mevzuatına aykırı yapılan yapılara uygulanacak işlemler ve 6785 sayılı İmar Kanunu'nun bir maddesinin değiştirilmesi hakkındaki 2805 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. Daha sonra ilk kanunla benzer niteliklere sahip ancak affedilecek konut alanlarını genişleten 1984 ve 1986 tarihli 2981 sayılı ve 3290 sayılı iki kanun daha çıkarılmıştır. Oluşturulan mevzuat sonrasında da öncelikle Ankara Belediyesi, daha sonrasında da ilçe belediyeler kendi sınırları içerisinde kalan düzensiz konut alanları için ıslah imar planları hazırlamışlardır.⁵³⁰

Bu süreç içerisinde bir araya gelen dinamikler büyük çaplı kentsel gelişim, yenileme ve dönüşüm uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Bu uygulamalar da

⁵²⁵ Nihan Özdemir Sönmez, "Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 122.

⁵²⁶ Asım Mustafa Ayten, "Islah İmar Planı", **Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük**, Der. M. Ersoy, Ninova, Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 137.

⁵²⁷ Nihan Özdemir Sönmez, a.g.m., (2006), s. 122.

⁵²⁸ Özlem Dündar, "Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 67.

⁵²⁹ Nihan Özdemir Sönmez, a.g.m., (2006), s. 122.

⁵³⁰ Nihan Özdemir Sönmez, "Islah İmar Planı Uygulamaları İle Oluşan Kentsel Dönüşümün Sosyal Ve Mekansal Sonuçları Üzerine Görgül Bir Değerlendirme", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 102-103.

ekonomik gerilemeyi telafi edebilmek için yeni kent politikası şeklinde gündeme gelmiş ve mekansal dönüşümde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu projeler özellikle İstanbul'u bir dünya kenti haline getirebilmek amacı ile kamu yararına dayandırılarak yapılmaya başlanmış olsa da çoğunlukla sadece kentsel rantların artmasına yol açmışlardır. Uluslararası sermayeyi çeken yatırımlar yapmak, farklı gelir gruplarına konut ve yaşam çevresi sunan planlı konut alanları oluşturmak gibi hedeflerin yanına eklenen tarihi alanların korunması ve çöküntü alanlarının yeniden kazanılması gibi iddialar da bu rant artışlarını meşrulaştırmıştır. Bu amaçla kamu tarafından gerçekleştirilen bu tür projeler daha çok orta ve üst sınıfa hitap etmiştir. Yoksul kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanması için gereken kaynağın kesilerek bu projelere aktarılması bu projelerin meşruluğunu ve kamu yararını tartışılır kılmıştır. Bunun sonucunda belirli gruplar kısa vadeli de olsa çıkar sağlamışlar, kentin bütünlüğünün kopmasına ve toplumsal kesimler arasında eşitsizliklere yol açmışlardır. Dolayısıyla kentsel yoksulluk da derinleşip yaygınlaşmıştır. Bu süreç 1980'lerin başında başlamış ve mekansal açıdan sonuçları 1990'larda açıkça görülmüştür.⁵³¹

1990'lara gelindiğinde, dünya pazarı ile bütünleşme, serbest ticaret ve üretim bölgeleri kurulması amacıyla dışa dönük kalkınma modeli benimsenmiştir. Bu nedenle, merkezi iş alanlarında gökdelen tipi yapılaşma, alışveriş ve eğlence merkezleri inşa edilmeye başlanmıştır. Kentin çeperinde yer alan boş alanlarda, üst sınıfın yaşadığı, dışa kapalı, kendi içinde yaşayan ve kentten kopuk yerleşimler oluşmuştur. Bununla birlikte gecekondulara dair gerçekleştirilen af kanunları nedeniyle gecekondulaşma da artmıştır. Bazı gecekondu bölgeleri yerleri itibarıyla birçok kentsel dönüşüm projesi kapsamında yıkılıp yeniden yapılmıştır.⁵³²

1990'lı yıllara kadar, kentlere göç eden ve gecekondularda yaşayan kesimlerin kentle bütünleşmesi kentsel dönüşümün ana konusu olarak ele alınsa da, devlet eliyle gecekondu alanları gibi alanların dönüştürülmesi gerekliliği 1990'lardan sonra kabul görmüştür.⁵³³ Bu dönemde bölünmüş ortaklık şeklinde siyasal koalisyonlar ve özelleştirmeye dayalı ekonomik gelişim modeli izlenmiştir. Böylelikle Türkiye'de

⁵³¹ Hatice Kurtuluş, Asuman Türkün, a.g.e., s. 17.

⁵³² Nilgün Çakır, a.g.e., s. 80.

⁵³³ Esra Kütük İnce, **Kentsel Dönüşümde Yeni Politika, Yasa ve Eğilimlerin Değerlendirilmesi 'Kuzey Ankara Girişi (Protokol Yolu) Kentsel Dönüşüm Projesi'**, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 48.

sermayenin kentleşmesi devam etmiştir. Kentsel planlama endüstri sonrası entegrasyonu gerçekleştirmek amacı ile küresel sürece dayandırılmıştır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm süreci içerisindeki fikir “*Endüstri Sonrası Rant Yönelimli Kentsel Rönesans*” yaklaşımına bağlıdır.⁵³⁴ Bu dönemde kent merkezlerinde ve terk edilen sanayi alanlarında hızlı ve toplu yenilemeyle kentsel cazibe alanları yaratmak için gerçekleştirilen uygulamaların amacı, dünya uygulamaları üretim tarzlarının yeniden yapılandırılması ve kentlerin küresel düzlemde yeniden tanımlanmasını sağlamaktır. Söz konusu uygulamalarla aynı zamanda özel sektör ve kamu sektör ortaklıkları, kent işletmeciliği, proje ortaklığı gibi kavramlar da ortaya çıkmıştır. Böylece, kentsel mekanın yeniden yaratılmasında kentsel arazi rantının kazanım yolları çeşitlenmiştir. Müdahale rant alanlarına yönelmiş, dönüşüm yerel yönetim ve özel sektör desteği ile çöküntü alanlarında ofis ve konut alanları yaratmaya doğru gelişmiştir. Burada hedef, bu bölgelerde yaşayan nüfusun problemlerine çözüm bulmak ya da bu alanı ıslah etmek değil, kentsel rantı en iyi şekilde değerlendirmektir. Ancak gerekli örgütsel ve finansal kurumlar geliştirilmediği ve gelişmiş ülke uygulamaları ulusal ölçekte sorgulanmadan Türk planlama sistemine alındığı için kentsel dönüşüm kavramının içi boşaltılmış, eleştiriye kapalı ve tamamen uygulamaya yönelik bir model olarak işlenmiştir. Böylelikle sonuçları göz ardı edilen bir mekansal dönüşüm biçimi ortaya çıkmıştır.⁵³⁵

Bu uygulamalar, Türk yerel otoritelerine ıslah imar planları ile çözüm getirilemeyen gecekondular için tek çözüm olarak sunulmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilmeye başlanan bu model, sermayenin kentin önemli alanlarında faaliyet göstermesinin yolunu açmış ve birçok kentsel dönüşüm projesi hayata geçirilmiştir. Bu noktada, ıslah imar planları ile kentsel dönüşüm projesi uygulamalarının düşük gelir gruplarını dışladığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte uygulanacak model, dönüşüm alanının kent içindeki yerine göre belirlenmiş ve piyasa koşulları kentsel mekandaki faaliyetini kamu eliyle kolaylaştırmıştır. Bu da dönüşüm sürecinin sonuçları açısından bütün kenti etkilemiştir.⁵³⁶

Son olarak 2000’li yıllarda ise, çok hızlı bir yeniden yapılanma süreci yaşanmıştır. Yapıların sunum biçimleri imaja yönelmiş ve depreme karşı

⁵³⁴ Ebru Gürler, a.g.m., s. 126.

⁵³⁵ Özlem Dündar, a.g.e., s. 67-68.

⁵³⁶ Nihan Özdemir Sönmez, a.g.e., (2006), s. 126.

desteklenmiş, mahalle ölçeğinde halkın yerinden edilip başka bölgelere aktarılması riski göze alınmıştır. Birçok yerel yönetimin gündemindeki kentsel dönüşüm ile uzun dönemli planlamalar yapılmış, uygulama alanlarının ölçeği ve ortaklık çevresi büyütülmüştür. Terk edilmiş, kullanıcısı ve işlevi değişmiş kent merkezinde yer alan tarihi bölgelerin değerleri artmış, kentsel dönüşüm için önemli bölgeler haline gelmişlerdir. Böylelikle kent, özellikle işlevsiz kalmış liman bölgeleri, eski endüstri alanları ve boş araziler, yabancı yatırımcılara açılarak pazarlanmaya başlanmıştır. Kent merkezinde yüksek gelir seviyesine yönelik konut ihtiyacının karşılanabilmesi için rezidanslar yapılmış, kültürel ve tarihi bölgelerde de sosyal alanlar artırılmaya çalışılmıştır.⁵³⁷

Bu süreç içerisinde özellikle İstanbul başta olmak üzere Ankara ve İzmir ile birlikte Türkiye'nin çeşitli kentlerinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerini gruplamak ve birkaç örnek vermek gerekirse;

- Çöküntü Bölgelerinin, Gecekondu Alanlarının Dönüşümü: İstanbul'da Tuzla, Beykoz, Sarıyer ve Silivri'deki gecekondu bölgelerinin ve eski sanayi alanlarının yerine lüks konut alanları ve iş merkezlerinin yapılması, Ankara'da Güneypark Konutları ve gecekondu alanlarının yoğunlaştığı Çankaya, Altındağ, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Sincan, Yenimahalle, TOKİ'nin çeşitli kentlerde gerçekleştirdiği projeler, İzmir'de Kadifekale, Karşıyaka-Şemikler ve Ege Mahallesi.

- Soylulaştırma: İstanbul'da kıyı kesimlerde bulunan tarihi yapılar, 1970 ve 1980'lerde Kuzguncuk, Arnavutköy, Ortaköy, Cihangir, Beyoğlu, Galata, Balat ve Fener.

- Merkezi İş Alanlarının Dönüşümü: İstanbul Beşiktaş ve çevresi, Maslak Büyükdere Caddesi, İzmir'de 3. İzmir Kent Merkezi Projesi.

- Prestij Projeleri İle Dönüşüm: İstanbul'da Beyoğlu, Galataport ve Kadıköy'de Haydarpaşa Liman Bölgesi.

- Sit Alanlarının Korunması ve Turizm Amaçlı Dönüşüm: İstanbul'da Tarlabaşı, Hacıhüsrev, Tophane, Dolapdere, Okmeydanı, Tarihi Yarımada'nın içinde olduğu Fatih ve Eminönü, Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezinin Dönüşümü Projesi, Beypazar Evlerinin Restorasyonu Projesi ve Edirne.

- TOKİ'nin Gerçekleştirdiği Projeler: İstanbul Tuzla ve Pendik'te

⁵³⁷ Nilgün Çakır, a.g.e., s. 80-81.

İstanbulpark Formula 1 Pisti, Yat Limanı, Sabiha Gökşen Havaalanı, Sabancı Üniversitesi.

- Doğal Afetler Nedeniyle Kentsel Dönüşüm: İstanbul'da Zeytinburnu, Bakırköy, Küçükçekmece, İzmir'de heyelan bölgesi olan Ballıkuyu ve Vezirağa, Adapazarı, İzmir, Değirmendere, Düzce.⁵³⁸

3. Değerlendirme

1950'lerden günümüze dek kentlerde hızlı bir biçimde değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Hızlı, dengesiz, plansız ve tek yönlü kentleşmeyle kentlerin çevrelerinde küçük yerleşmeler meydana gelmiştir. Böylelikle kentler sadece içlerinde değil, kenar görünümünde de bir takım değişikliklere ve farklılaşmalara uğramışlardır. Bu da trafik, park sorunları, gürültü, görsel kirlenme, azalan yeşil alan karşısında sağlıksız bir dönüşüme yol açmıştır. Altyapı hizmetlerinin özelleştirilmesi ve eşitsiz bir şekilde dağıtılması, iletişim teknolojilerinin uzaklık kavramını yok etmesi ve çağdaş ulaşım sistemleri nedeniyle kent içinde bölünme ve parçalanma yaşanmıştır. Bu da endüstri ve ticaretin desantralize olmasına ve yöre kentleşme⁵³⁹ ve kenar kentleşmeye⁵⁴⁰ zemin hazırlamıştır.⁵⁴¹

Kentsel dönüşümün doktrinde tartışılmaya başlaması, 1980'li yıllarda dışa dönük ve büyük ölçüde küreselleşen dünyada bir yer edinme çabası üzerine geliştirilen politikaların etkisidir. Bu nedenle, küresel kentler sistemi içerisinde yeniden tanımlanan kentsel alanların fiziksel mekanda yeniden yapılandırılması dönüşümün bir gerekliliği olmuştur. Bu bağlamda, sermayenin akışkanlığını

⁵³⁸ Fatma Neval Genç, "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü", **Yönetim ve Ekonomi**, C. 15, S. 1, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Manisa, 2008, s. 121-122.

⁵³⁹ "**Yöre Kent/Yöre Kentleşme:** Yöre kentler genellikle büyük bir merkez kentin dışında yer alan ama sosyal, ekonomik, mekansal ve yönetsel açıdan kentin etki alanında bulunan yerleşmelerdir. Yöre kentleşme ise bu alanlara olan yayılma sürecini ve metropoliten yerleşmelerin yeniden mekansal örgütlenmesini betimler. Yöre kentleşme kentsel gelişmenin ve kentleşme dinamiklerinin kentin dışına doğru olmasıdır ve yakın çevresindeki ya da periferideki köyleri ya da yerleşme alanlarını içine çekmesidir." Erkan Polat, "Yörekent ve Yörekentleşme (Suburb/Suburbanization)", **Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük**, Der. M. Ersoy, Ninova, Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 517.

⁵⁴⁰ "**Kenar Kent:** Kent merkezinden uzakta, kent ve kasaba arasında oluşmuş olan ve her zaman önemli iletişim arterlerine yakın olan alanları ifade etmektedir. Her ne kadar konut ve iş yerlerini bir araya getirirler de işlevsel olarak bağımsız kentsel birimlerdir. Bununla birlikte en önemli biçimsel özellikleri fiziksel çekicilikleridir. Yüksek olmayan binaların bulunduğu geniş ve yeşil alanlardan oluşmaktadırlar." Atributos Urbanos, **A Project From The Ansalusia Center For Contemporary Art**, Glossary, URL: <http://www.atributosurbanos.es/en/terms/edge-city/>.

⁵⁴¹ S. Güven Bilsel, Erkan Polat, Neşe Yılmaz, a.g.m., s. 56.

hızlandıracak örgütlenmeler desteklenmekte ve yerel halkın katılımı da sorgulanmaktadır. Dünya 1970'lerden beri bu konuları tartışmakta iken, Türkiye için bunlar çok yenidir. Türkiye için kentsel dönüşüm uygulamaları, kullanılmaz hale gelen tarihi doku, çöküntü alanları ve gecekondu alanlarında tek çözüm olarak sunulmaktadır. Bunun nedeni de, küresel sermayenin çekici bulacağı ve kentin küresel rekabet ortamına girebileceğinin düşünülmesidir. Kentsel dönüşümün bu şekilde ele alınması, kavramın içeriğinin boşalmasına, eleştiriye izin vermemesine ve tamamen uygulamaya yönelik olmasına yol açmaktadır. Bu da kentsel dönüşüm uygulamalarının sonuçlarının göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir. Ancak, kentsel dönüşümün dünya çapındaki örnekleri incelendiğinde bunların iki konu üzerinde durduğu görülmektedir. Birincisi, kentsel dönüşümün gerçekleşme süreci, ikincisi ise dönüşümün kentin sosyal coğrafyasına etkisidir. Kentsel dönüşüm projelerinde, örgütlenme modeli ne olursa olsun, uygulamanın nüfus hareketi açısından etkisi çok önemlidir. Bu nedenle özel sektör, kâr edebileceği bölgeleri seçmekte ve rantı yüksek alanları tercih etmektedir. Dolayısıyla, projenin gerçekleştirilmesi ile birlikte bölgede yeni ve yüksek kalitede bina ve çevre düzenlemeleri yapılmakta ve rant daha da yükselmektedir. Hedeflenenin bölgede yaşayanların proje gerçekleştirildiği sırada orada barınmaya devam edenlerin süreç sonunda bölgeyi terk ederek orta ve yüksek gelir gruplarına bıraktığı görülmektedir.⁵⁴²

Kentsel dönüşüm kavramı içinde, değişim, dönüşüm ve yeniden canlandırma gibi bir takım dinamikleri ve olguları barındırmaktadır. Bu da, kentsel dönüşümün uygulanma sebepleri, amaçları ve süreçleri açısından, kullanılacak araçların ve ulaşılmak istenen hedefin doğru, planlı ve çok katılımlı bir süreçten geçerek belirlenmesini gerektirmektedir. Türkiye kentsel dönüşüm sürecini Avrupa'dan çok sonra ele almaya başlamıştır. Avrupa'nın yaşadığı kentsel dönüşüm deneyimleri, kendi kentleşme süreçleri ile doğru orantılıdır. Bu nedenle Avrupa kendi deneyimlerinden ve görüşlerinden yola çıkarak genel bir ilke ve esas belirleyebilmiştir. Ancak günümüzde Türkiye, Avrupa'nın uzun yıllar boyunca benimseyip uyguladığı projeleri kısa süre içerisinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır.⁵⁴³

⁵⁴² Özlem Dündar, a.g.m., s. 65.

⁵⁴³ Nilgün Çakır, a.g.e., s. 82.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e Türkiye'de yaşanan değişim ve dönüşüm süreci bir modernleşme projesi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye modernleşmesinin kentleşme ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda ise birçok sorunla karşı karşıya kalınmaktadır. Kentsel normlara uygun altyapı ve konut üretiminin hem toplum açısından hem de kente yeni gelenler açısından yetersiz kalması ile gecekondü mahalleleri ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kente gelenlerin modernleşme kalıpları dışındaki yaşam tarzları, bu kişilerin kentli yaşama nasıl adapte edileceği bir sorun teşkil etmiştir. Dolayısıyla modernleşme projesinden beklenen kültürel dönüşüm gerçekleşmemiştir. Bunun yerine farklı kanallarda gelişen ikili bir kültürel yapı oluşmuştur. Kentleşmenin teorik kavranışı ile uygulaması arasındaki farklılıklar nedeniyle Türkiye, kent mekanı ve kentleşme açısından modern ile postmodern arasında kalmıştır. Bu da kentlerin modernleşmenin dinamiklerini kabul edip içselleştirmeden gelişmesine yol açmıştır.⁵⁴⁴

Kentleşmenin sürdürülebilirliği için temel gereksinimlerin hem makro hem de mikro ölçeklerde karşılanmalıdır. Buna göre makro ölçekte ele alınabilecek gereksinimler, eşitlik, sosyal adalet ve insan hakları, temel insan gereksinimleri, sosyal ve etnik özgür irade, çevresel farkındalık ve bütünleşme, zaman ve mekan arasındaki bağlantının farkında olmaktır. Mikro ölçekte ele alınabilecek gereksinimler ise, yönetimin rolü, demokratik kurumlaşma, katılımcı planlama, temel gereksinimler, insan hakları, verimlilik, göç, ırkçılık, kentsel mali oluşumlar, geliri eşitleme, yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımı, yenilenemez kaynakların minimal kullanımı ve fiziksel planlanmanın benimsenmesidir.⁵⁴⁵

Türkiye'de aslında 50 yıldır sürekli bir dönüşüm yaşanmaktadır. Ancak kentlerin yaşadığı bu dönüşüm süreçleri mimarlık ve şehircilik alanlarının ilke ve yöntemlerine bağlı değil, ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve çevresel dinamiklerin önderliğinde gerçekleşmektedir. Aynı zamanda günümüzde kentsel dönüşüm projeleri çerçevesinde geliştirilen uygulamalar toplumun gereksinimlerine ve kentlerin kimliğine uygunluk açısından eleştirilmektedir. Kentsel dönüşüm kavramının Türkiye'deki uygulamaları, sadece fiziksel mekanın düzenlenmesi olarak algılanması, bu düzenlemelerin mimari ve kentsel kimlik referans alınmadan

⁵⁴⁴ Mustafa Ökmen, Bekir Parlak, "Modernleşmeden Küreselleşmeye Türk Kent Yönetimleri: Temel Nitelikler, Sorunlar ve Projeksiyonlar", **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 15, Karaman, 2008, s. 240-241.

⁵⁴⁵ S. Güven Bilsel, Erkan Polat, Neşe Yılmaz, a.g.m., s. 62.

üretilmesine ve bu yeni üretilen mekanın kentin ruhuna ve mekanına yabancılaşmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamalarının ayrıntılı analizlere dayanan, çok katılımlı ve müzakere süreçleri sonucunda gerçekleştirilmelidir.⁵⁴⁶

⁵⁴⁶ Zekai Görgülü, İclal Dinçer, Zeynep Enlil, Elif Örnek Özden, Erhan Kurtarır, Emrah Altınok, a.g.ç., s. 25.

B. TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN HUKUKİ BOYUTU

Yapılı bir yaşam çevresi antik çağlardan itibaren inşa edilmeye başlamış ve günümüze dek bu süreç devam etmiştir. Bugüne kadar yaşanan kentleşme süreçleri içerisinde ve kentlerin yönetimlerinde bir sistem arayışı olmuştur. Bu, işbölümü ve uzmanlaşmanın geliştiği toplumlarda sınıfsal sistemlerin oluşabilmesi, ekonomik, sosyal ve askeri bütünlüğün sağlanabilmesi açısından belirli bir düzenin kurulmasını gerekli kılmıştır. Yaratılmaya çalışılan bu düzen, kentler içinde gelişme göstermiş, hukuk kuralları ve adalet ilkeleri üzerinden meydana getirilmiştir. Ancak, sürekli değişim içerisindeki ekonomik ve siyasal düşünceler, düzene ilişkin felsefi ve siyasal yaklaşımları da etkilemiş, birbirinden farklı adalet tanımları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, farklı kentlerin doğması ile birlikte, adalet duyguları da coğrafi ve tarihsel olarak değişiklik göstermiştir. Sosyal ve ekonomik tercihler ile politik düşünceler çerçevesinde, mekanı şekillendiren, kent planlama disiplini çerçevesinde ise tarihin farklı dönemlerinde, farklı yaklaşımlarla adil kentsel gelişme koşullarının sağlanması amacıyla, politikalar, stratejiler ve planlama kararları geliştirilmiştir. Dolayısıyla, farklı dönemlerde, farklı planlama yaklaşımları çerçevesinde, kentsel adalete ilişkin farklı anlayışlar benimsenmiştir.⁵⁴⁷ Örneğin, kapitalizm yandaşları, mülkiyeti özgürlük ve demokrasinin kaynağı olarak ele alırken, sosyalist akımlar, hakça paylaşılmayan varsıllığın, özgürlüğün en büyük düşmanı olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵⁴⁸

Kentsel dönüşüm kavramı önceki bölümlerde belirtildiği üzere sadece fiziksel mekana özgü bir dönüşüm değildir. Kent kendi içinde sürekli hareket halinde ve değişip gelişen bir mekanizmadır. Bu içinde birçok farklı unsuru da barındırmasını sağlamaktadır. Bu unsurların en önemlisi, kentsel dönüşüm projesinin yapılacağı bölgede yaşayan halk ve halkın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı, mekana özgü ilişki dinamikleri ve mülkiyete ilişkin durumlarıdır. Dolayısıyla uygulamanın kapsamlı olabilmesi için hukuki bir yönetsel çerçeve gereklidir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁷ İpek Özbek Sönmez, a.g.e., (2012), s. 284-285.

⁵⁴⁸ Güney Dinç, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Malvarlığı Hakları**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2007, s. 2.

⁵⁴⁹ Filiz Ayseli, **Yerinde Kentsel Dönüşüm İçin Sivil Aktörlerin Güçlendirilmesi: Fener-Balat Örneği**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.19.

Kentsel dönüşüm 1980'lerle birlikte Türkiye'deki kentlerin gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamış, yerel yönetimler de kentsel dönüşüm projelerini bir araç olarak görmüştür. Kentsel dönüşüm projelerinin kentlerin çöküntü alanlarının iyileştirilmesine ve gecekondü bölgelerinin yerine sağlıklı yaşam çevreleri üretimine dayanmasına karşın, bu projeler yerel yönetimlerin ve farklı çıkar gruplarının gelir kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu da kentsel dönüşüm kavramı çerçevesinde projelerin asıl hedeflerinden uzaklaşmaları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kentsel dönüşüm alanlarında beklenen sonuçlara ulaşılamamakta ve sosyal tepkiler doğmaktadır. Bu süreç içerisinde sürekli değişen hukuki düzenlemeler de kentsel dönüşüm projelerinin ekonomik, sosyal, fiziksel ve mekansal anlamda belirlediği hedeflere ulaşma açısından yetersiz kalmaktadır.⁵⁵⁰

Kentsel dönüşüm, çalışmanın çeşitli bölümlerinde görüldüğü gibi mimarlık, şehir planlama, sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk gibi birçok bilim dalını ilgilendirmektedir. Bununla birlikte, kentsel dönüşüm projeleri uygulamaları, muhatapları, etki ve sonuçları açısından da hukuk sosyolojisi ve felsefesi ile ilişkilidir. Bu, kentsel dönüşüm ile ilgili birçok yargı kararından ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi⁵⁵¹ başvurularından da görülebilmektedir. Bu nedenle bu bölümde öncelikle kentsel dönüşüm kavramının ve uygulamalarının Türkiye açısından etkisinin ve yoğunluğunun arttığı 1980 sonrası döneminde yürürlüğe giren düzenlemeler ele alınacaktır. Dolaylı olarak kentsel dönüşüme etki eden başka kanunlar bulunsa da burada kentsel dönüşüm kavramını ve uygulama projelerini doğrudan ilgilendiren kanunlar incelenecektir. Bu düzenlemelerin en önemlileri, 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu'dur. Mevzuat incelemesi sonunda ise mevzuatın somutlaştırıldığı ve pratiğe geçirildiği kentsel dönüşüm projesi örneklerinden bahsedilecektir. Daha sonraki bölümde ise, kentsel dönüşüm ile ilgili son mevzuat, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun incelenerek Anayasa ve AİHS ile karşılaştırılacaktır. Böylelikle çalışmanın birinci bölümündeki tarihsel süreç, sosyal adalet olgusu kapsamında irdelenecektir.

⁵⁵⁰ C. Nil Uzun, a.g.m., s. 50-51.

⁵⁵¹ Tezin bundan sonraki bölümlerinde "AİHM" olarak anılacaktır.

1. 1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm İle İlgili Mevzuat

1980'den itibaren Türkiye'de neoliberal politikaların mekana yansması ile kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilmiştir. 2004'ten sonra hukuki bir takım adımlar atılmış ve projeler belirli bir plan ve süreç içerisinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde hukuki anlamda yerel yönetimler de güçlendirilmiş ve kamuya hizmet anlayışından koparak girişimci ve yatırımcı özellikler kazanmışlardır. 2004 ve 2005 yıllarında yürürlüğe giren kanunlar ile yerel yönetimler, kentsel dönüşüm projelerinde yetkilendirilmişler ve kentsel alan üzerinde kâr güden yatırımlar yapmışlardır.⁵⁵² Bununla birlikte, yerel yönetimlerin politik güç kazanması karşısında kentsel gruplar çeşitlenmiş, kentsel dönüşüm projelerinde yer almak isteyen yatırımcılar ve gruplar artmıştır.⁵⁵³

Türkiye'de kentsel dönüşüm ile ilgili yürürlüğe giren ilk kanun, 4 Mart 2004 tarihli 5104 Sayılı Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu'dur. Kanun ile amaçlanan, kuzey Ankara girişi ve çevresini kapsayan alanlarda kentsel dönüşüm projesi yapılarak bölgenin fiziki durumunun ve çevre görüntüsünün değiştirilmesi, güzelleştirilmesi ile birlikte daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanarak kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesidir. Dolayısıyla sadece fiziksel bir dönüşüm hedeflenmiş ve belirli bir bölge için bir dönüşüm öngörülmüştür. Bu da daha sonra yürürlüğe girecek kentsel dönüşüm projeleri ile ilgili kanunların temelini oluşturmuş ve Türkiye'de kentlerin planlanması ve gelişimi açısından parçalı bir yaklaşımın önünü açmıştır.⁵⁵⁴ Bununla birlikte, 16 Haziran 2005'te yürürlüğe giren 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşararak Kullanılması Kanunu ile birlikte kentsel dönüşüm projeleri hukuki bir boyut kazanmış ve farklı kentlerdeki yerleşim yerlerini de kapsayarak kentsel dönüşüm projelerinin geniş bir alana yayılması sağlanmıştır.⁵⁵⁵

⁵⁵² Mihriban Şengül, "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm ve Hukuksal Boyutları", **İktisat Dergisi**, S. 499, İstanbul, 2008, s. 65.

⁵⁵³ Sema Erder, Nihal İncioğlu, **Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi-İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 30.

⁵⁵⁴ C. Nil Uzun, a.g.m., s. 51.

⁵⁵⁵ İpek Sakarya, **İstanbul'daki Kentsel Dönüşüm Projelerinde İlçe Belediyelerinin Rolü**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Çalışmaları Anabilim Dalı, Siyaset Çalışmaları Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 39.

a. 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun 16.06.2005 tarihinde kabul edilmiş, 05.07.2005'te ise Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 9 maddeden meydana gelen bu kanunun amacı, kentsel sit alanları ile tarihi ve kültürel taşınmaz varlıklarının yenilenerek ve yaşatılarak korunması olarak tanımlanmaktadır.⁵⁵⁶

a.1. Amaç ve Kapsam

5366 sayılı Kanun'un genel gerekçesinde, kentin eskiyen dokularının ve yerleşim alanlarının, kültürel miras değerinin korunması, koruma/kullanma dengesinin sağlanarak sosyal donatı alanlarının büyütülmesi ve sağlıklılaştırılması, otopark sorununun çözülmesi, günümüz konforu ve kullanım şartlarını içeren konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanlarının oluşturulması, tarihi ve kültürel dokuyu geleceğe taşımak amacıyla restore edilerek kullanılması, böylelikle kentlerin merkez alanlarının sağlıklı bir şekilde iskan edilerek şehrin güvenliğini tehdit eden denetimsiz bölgeler olmaktan çıkartılıp yenileştirilmesi ve günümüz gereklerine uygun olarak kullanılabilir hale getirilmesi amacıyla bu alanları "kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" ilan edilmesi ve bu alanlarda uygulama yapmaya imkan verilmesi amaç ve kapsam olarak belirtilmiştir.⁵⁵⁷

Kanun ile, büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının,

⁵⁵⁶ "5366 sayılı Kanun, ilk olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na, "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı" olarak sunulmuş, ancak Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonları'nın incelemeleri sonucunda değişikliklere uğrayarak "Eskiyen Kent Dokularının Yenilenmesi, Korunması ve Kullanılması Hakkında Kanun Tasarısı" adını almıştır. İçişleri Bakanlığı Alt Komisyonu'nda görüşülen metin üzerinde bir takım değişiklikler yapıldıktan sonra kanun son halini almıştır." Gül Üstün, a.g.e., s. 84.

⁵⁵⁷ Gül Üstün, a.g.e., s. 85.

bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerdeki konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilerek korunması ve yaşatılarak kullanılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda kanun, belirtilen amaçlar doğrultusunda oluşturulacak yenileme alanlarının tespitine, teknik altyapı ve yapısal standartlarının belirlenmesine, projelerinin oluşturulmasına, uygulama, örgütlenme, yönetim, denetim, katılım ve kullanımına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

a.2. Yenileme Alanlarının Tespiti

Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nin 4. maddesinde Kanun'da geçen kavramlar tanımlanmıştır. Buna göre yenileme alanı, sit ve koruma alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının içinde, sınırları yetkili idarenin teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nca kabul edilerek belirlenen alanlardır. Yenileme avan projesi, yenileme uygulama projelerine esas teşkil edecek, Kanun'un 2. maddesi uyarınca Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca karara bağlanan, mimari avan proje ile statik, tesisat, elektrik, ulaşım ve altyapı ön raporlarını içeren projedir.

Bu tanımlar ışığında 5366 sayılı Kanun'un 2. maddesinde yenileme alanlarının tespiti hükme bağlanmıştır. 1. fıkraya göre, yenileme alanları, il özel idarelerinde il genel meclisinin ve belediyelerde belediye meclisinin üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile belirlenir. Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nin 8. maddesine göre yetkili idare yenileme uygulaması yapacağı bölgeyi tespit ederek harita üzerinden yenileme alanının sınırlarını belirlemektedir.

5366 sayılı Kanun'un 2. maddesinin 1. fıkrasını devamla, il özel idaresinde il genel meclisince ve büyükşehirler dışındaki belediyelerde belediye meclisince bu konuda alınan kararlar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın teklifi ile Bakanlar Kurulu'na sunulur. Büyükşehirlerde ise ilçe belediye meclislerince alınan kararlar, büyükşehir belediye meclisince onaylanması üzerine Çevre ve Şehircilik

Bakanlığının teklifi ile Bakanlar Kuruluna sunulur. Bakanlar Kurulu projenin uygulanıp uygulanmamasına üç ay içinde karar verir. Ayrıca Bakanlar Kurulu projenin reddine de karar verebilmektedir. Ret kararına karşı idari yargı yolu açıktır. Kanun ile Bakanlar Kurulu'na sadece onama veya onaylamama yetkisi tanınmış, değiştirme yetkisi verilmemiştir.⁵⁵⁸

Özetle, yerel yönetimler tarafından önerilen, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Bakanlar Kurulu'na sunulan ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile ilan edilen, sit alanları ve koruma etkileşim bölgelerinde, bölge düzeyinde yeniden inşai faaliyet yürütülmesinin ve bu bölgelerde konut, turizm, ticaret, kültür ve benzeri kullanım alanlarının ve sosyal donatı alanlarının oluşturulmasına yönelik olarak kentsel dönüşüm faaliyetleri adıyla yenileme alanı uygulamaları gerçekleştirilmektedir.⁵⁵⁹

Kanunun 2. maddesinin 2. ve 3. fıkralarına göre, Bakanlar Kurulu'nun kabul ettiği alanlardaki uygulama bir program dahilinde etap etap projelendirilmektedir. Bu etap proje ve programları, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ve belediyelerde belediye başkanının, il özel idarelerinde valinin onayı ile uygulamaya koyulmaktadır.

Kanunun 2. maddesinin 4. fıkrasına göre de yenileme alanları tespit edildikten sonra, belirlenen alan sınırları içindeki tüm taşınmazlar, belediyece ve il özel idaresince hazırlanacak yenileme projelerinin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca karara bağlanmasını müteakip bu kanuna göre yapılacak yenileme projesi hükümlerine tabidirler. Bu bağlamda 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun⁵⁶⁰ 61. maddesine göre kamu kurum ve kuruluşları ve belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları'nın kararlarına uymak zorundadır. Ancak Koruma Bölge Kurulları'nca alınan kararlara kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce yapılan itirazlar, Bakanlıkça değerlendirilerek gerekli görüldüğü takdirde Koruma Yüksek Kurulu gündemine alınarak Koruma Yüksek Kurulunca incelenir ve en geç üç ay içinde karara bağlanır. 5366 sayılı Kanun'un 2. maddesinin 4. fıkrasının devamında

⁵⁵⁸ Melikşah Yasin, "Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuki Boyutu", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 60, İstanbul, 2005, s. 117.

⁵⁵⁹ Gürsel Öngören, İlker Çolak, **Kentsel Dönüşüm Hukuku**, Kentsel Dönüşüm Rehberi, Öngören Hukuk Yayınları, İstanbul, 2013, s. 103.

⁵⁶⁰ Resmi Gazete, 23.07.1983/18113.

ise büyükşehir belediye sınırları içinde büyükşehir belediyelerinin yapacaklarının dışında kalan yenileme projelerinin, ilçe ve ilk kademe belediyelerince hazırlanması ve meclislerinde kabulünden sonra büyükşehir belediye başkanınca onaylanarak yürürlüğe gireceği ve buna göre kamulaştırma ve uygulama yapılacağı belirtilmiştir.

Yenileme alanının tespit edilme işlemi ve bu işleme dayanılarak hazırlanan etap projelerinin her biri birer idari işlemdir ve tek başlarına dava konusu edilebilmektedirler.⁵⁶¹

a.3. Yenileme Projelerinin Uygulanması

5366 sayılı Kanun'un 3. maddesinde yenileme projelerinin uygulanması hükme bağlanmıştır. Yenileme uygulama projeleri Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nin 4. maddesinin (h) bendinde, yenileme alanı içerisinde bulunan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların, Kanun'un 3. maddesi uyarınca Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca karara bağlanan, rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ile onarılacak veya yeniden inşa edilecek yapıların, imar mevzuatında öngörülen kentsel tasarım, çevre düzenleme, mimari, statik, mekanik-elektrik tesisat ve altyapı projeleri olarak tanımlanmıştır. 5366 sayılı Kanun'un 3. maddesinin 1. fıkrasında ise yenileme alanları olarak belirlenen bölgelerde il özel idaresi ve belediye tarafından hazırlanan veya hazırlatılan yenileme projeleri ve uygulamalarının, ilgili il özel idareleri ve belediyeler eliyle yapılmakta veya kamu kurum ve kuruluşları ya da gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine yaptırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu alanlarda Toplu Konut İdaresi ile ortak uygulama yapılabileceği gibi, Toplu Konut İdaresi'ne de uygulama yaptırılabilir.

Anayasa'nın 63. maddesi, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri almayı devlete yüklemiştir. 5366 sayılı Kanun'un 1. maddesinde sit alanlarının ve koruma alanlarının yeniden inşa edilmesinden söz edilmektedir. Ancak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 6. maddesi ile sit alanı ilan edilen bölgeler koruma

⁵⁶¹ Melikşah Yasin, a.g.e., (2005), s. 117.

altına alınmış, 8. maddesi ile de koruma alanının tespiti ve bu alanlar ile ilgili karar alma yetkisi Koruma Kurulları'na verilmiştir. Buna göre koruma ve korunma muhafaza, bakım, onarım, restorasyon işlerini kapsamaktadır. Buna karşılık 5366 sayılı Kanun sit alanlarının ve koruma alanlarının “yeniden inşası” ve restorasyonunu amaçlamaktadır. Sit alanı ilan edilen bir bölgenin korunmasına ilişkin koruma düzenlemelerinde koruma dışında bir uygulama söz konusu değildir. Ancak Kanun'un 7. maddesi ile diğer kanunların bu Kanun'a aykırı hükümlerinin uygulanmayacağı hükme bağlanmış ve sit alanları ve koruma alanlarının yapılaşmaya açılması veya yeniden inşası gündeme gelmiştir.⁵⁶² Anayasa'nın 63. maddesi ile devlete verilen kültür ve tabiat varlıklarını koruma görevi ile çelişmektedir.⁵⁶³

Yine Anayasa'nın 47. maddesinin 4. fıkrasına göre kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırabileceği veya devredebileceği kanunla belirlenir. Dolayısıyla söz konusu projelendirme ve uygulama bir özel hukuk kişisine yaptırılabilir. Ancak 5366 sayılı Kanun'da hazırlanan ya da hazırlatılan kentsel yenileme proje ve uygulamalarının hangi usul ve esaslar çerçevesinde özel hukuk kişilerine gördürüleceği tam olarak açık değildir.⁵⁶⁴

Kanunun 3. maddesinin 2. fıkrasında, büyükşehirlerde, büyükşehir belediyeleri tarafından başlatılmayan uygulamalar, ilçe ve ilk kademe belediyelerince tek başına veya müşterek olarak yapılacağı veya yaptırılacağı belirtilmiştir. Büyükşehir belediyesi sınırları ve birden fazla belediyenin sınırları içerisinde kalan yenileme alanlarının söz konusu olduğu durumlarda ortaya çıkabilecek bir yetki sorununda büyükşehir belediyeleri, belediye sınırları içerisinde kalanlar için de ilçe ve ilk kademe belediyeleri yetkili kılınabilecektir.⁵⁶⁵ Bununla birlikte ilçe ve ilk kademe belediyelerinin müşterek çalışma yürütmek istememesi durumu ile ilgili olarak 5366 sayılı Kanun bir düzenleme yapmamıştır. Ancak Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 27. maddesinin 1. fıkrasında ilçe ve ilk kademe belediyeleri arasında hizmetlerin yürütülmesiyle ilgili ihtilaf çıkması durumunda, büyükşehir belediye meclisine

⁵⁶² Gürsel Öngören, İlker Çolak, a.g.e., 104.

⁵⁶³ Gürsel Öngören, İlker Çolak, a.g.e., s. 104.

⁵⁶⁴ Melikşah Yasin, “Tarihi Mekanların Dönüştürülmesi Sürecinde Mahalli İdarelerin Rolü”, **Legal Hukuk Dergisi**, C. 4, S. 45, İstanbul, 2006, s. 2714.

⁵⁶⁵ Melikşah Yasin, a.g.e., (2005), s. 119.

yönlendirici ve düzenleyici kararlar almaya yetkisi verilmiştir.

Kanunun 3. maddesinin 3. fıkrasında, yenileme alanı içinde yapı parsellerindeki uygulamalarda kendi parseli ve yapısı aynen korunarak yenilenecek yapıların, projenin bütünlüğünü bozmamak şartıyla belediyece kabul edilen projeye bağlı kalmak ve il özel idaresi ve belediyenin belirleyeceği amaçta kullanılmak kaydıyla parsel sahibine yaptırılabilmesi öngörülmüştür. Bu durumun gerçekleşmesi halinde uygulamanın projeye eş zamanlı başlatılması ve tamamlanmasının gerektiği de hükme eklenmiştir.

Kanun'un 3. maddesinin 4. fıkrasından devamla, yenileme projelerinin uygulanması sırasında tabii afet riski taşıdığı Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca belirlenen bölgelerde gerekli tedbirleri almak üzere il özel idareleri ve belediyeler yenileme projelerinde tasfiye de dahil olmak üzere gerekli düzenlemeler yapabilir, yasaklar koyabileceği hükme bağlanmıştır.

Kanun'un 3. maddesinin 5. fıkrasında da uygulama esnasında her türlü kontrol, denetim ve takip işlemlerinin ilgili il özel idaresi ve belediyece yapılacağı veya yaptırılarak sonuçlandırılacağı, bu işlemlerin, projenin özelliğine göre konuyla ilgili uzman kişi, kurum ve ekiplere yaptırılacağı belirtilmiştir.

Yine 5366 sayılı Kanun'un 3. maddesinin 7. fıkrasına göre, yenileme projelerini onaylamak üzere 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 51. maddesine göre gerektiği kadar Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu oluşturulur ve Kurulca onaylanan projeler, il özel idaresi veya belediyece uygulanır. 2863 sayılı Kanun'un 51. maddesi, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Bakanlıkça belirlenen bölgelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları kurulacağını ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun görev ve yetkilerini düzenlemiştir. Ancak 2863 sayılı Kanun ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na verilen yetkilerin 5366 sayılı Kanun'da da geçerli olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bu konu ile ilgili olarak 5366 sayılı Kanun'da yapılan düzenleme ile Kanun kapsamındaki yerlerin özel niteliklerinin bulunmasından dolayı hızla korunması gerektiği için mevcut Kurulların yeterli olmaması halinde gerektiği

kadar Kurul'un oluşturulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla her iki Kanun arasında bir uygulama farklılığı da bulunmamaktadır.⁵⁶⁶ Bununla birlikte 5366 sayılı Kanun'un Uygulama Yönetmeliği'nin 12. ve 13. maddelerinde Koruma Bölge Kurullarının kurulmasına ve çalışma esaslarına ilişkin düzenlemeler yapılmış ve durum açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre yetki ve sorumlulukları yenileme alanları ile sınırlı olmak ve yenileme projelerini karara bağlamak amacıyla, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 51. Maddesine göre gerektiği kadar Koruma Bölge Kurulu oluşturulacaktır ve bu Kurul, Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği'ndeki usul ve esaslara göre çalışacaktır.

a.4. Yenileme Alanlarında Yapılacak Uygulamalara İlişkin Mal, Hizmet Alımı ve Yapım İşleri

5366 sayılı Kanun'un uygulama başlıklı 3. maddesinin 8. fıkrasında, yenileme alanlarında yapılacak uygulamalara ilişkin her türlü mal ve hizmet alımları ile yapım işleri, ceza ve ihalelerden yasaklama hükümleri hariç olmak üzere 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu hükümlerinden muaf tutulmuştur.

Yapılan bu düzenleme ile idare özel sektöre kamuya ait alanları Kamu İhale Kanunu kapsamı dışında yenilemesine olanak sağlamıştır. Ancak bu yetkisinin sınırları kesin olmalıdır.⁵⁶⁷ Özel sektör Kamu İhale Kanunu kapsamı içine alınmasa bile yenileme alanlarında yapılacak uygulamalarla ilişkin mal ve hizmet alımı, yapım işlerinin usul ve esaslarının düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenlemenin de Kamu İhale Kanunu'nun 5. maddesinde belirtildiği üzere, saydamlık, rekabet, eşitlik, güvenilirlik ve kaynakların verimli kullanımı ilkelerini barındırması gerekmektedir. Böylelikle idarenin keyfi davranmasının önüne de geçilecektir.⁵⁶⁸ Zira Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nin 32. maddesinde ihalenin yetkili idarelerin meclislerinin kabul edecekleri esas ve usullere göre

⁵⁶⁶ Gül Üstün, a.g.e., s. 101.

⁵⁶⁷ Salih Kuzu, "Özel Sektör Perspektifinden Kentsel Dönüşüm", **İstanbul 2004: Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atöyle Çalışması**, Ed. A. D. Özdemir, P. P. Özden, S. R. Turgut, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 253.

⁵⁶⁸ Gül Üstün, a.g.e., s. 93.

yönetileceği belirtilmiştir. Bu da Kamu İhale Kanunu'na tabi olmayan ve denetimden yoksun bir şekilde gerçekleştirilecek ihaleler ile özel sektörün kendisine tanınan önceliği kötüye kullanmasının önünü açmıştır. Dolayısıyla bu uygulama muhatapları açısından birçok soruna yol açabilecek ve keyfiliğe, yolsuzluğa ve adaletsizliğe uğrama olasılıkları artacaktır.

a.5. Yenileme Projeleri Kapsamında Kalan Taşınmazların Hukuki Durumu

5366 sayılı Kanun'un 4. maddesinde, il özel idaresi ve belediyenin, yenileme alanı ilan edilen yerlerdeki taşınmazlar üzerinde her türlü yapılaşma, kullanım ve işletme konularında proje tanımlanıncaya kadar geçici kısıtlamalar uygulayabileceği belirtilmiştir.

Kamu yararının gerektirdiği durumlarda Anayasa'nın 35. maddesinde⁵⁶⁹ düzenlenen mülkiyet hakkının sınırlandırılabilmesi nedeniyle yenileme projelerinin kapsamında bulunan taşınmazlar hakkında da bazı sınırlamalar getirilmesi mümkündür. Ancak, yenileme uygulamaları kapsamındaki işlemlere maliklerin katılımının sağlanması, hukuk devleti ve katılımcı yönetim ilkeleri açısından öncelikli olmalıdır. Dolayısıyla, yenileme bölgesi içinde bulunan özel mülkiyete ait taşınmazların yenilenmesi durumunda, mümkün olduğu ölçüde mülkiyet hakkı korunmalıdır.⁵⁷⁰

5366 sayılı Kanun'un 4. maddesinin 3. fıkrasında, yenileme alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolunun esas olduğu hükme bağlanmıştır. Ancak anlaşma sağlanamayan hallerde, gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmazların, ilgili il özel idaresi ve belediye tarafından kamulaştırılabileceği de belirtilmiştir. Buna göre, bu Kanun'a göre yapılacak kamulaştırmalar, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 3. maddesinin 2. fıkrasında⁵⁷¹ bahsedilen iskan projelerini gerçekleştirme amacını taşıyan kamulaştırılma sayılacaktır. Böylelikle belediyelerin, kamulaştırma bedelinin

⁵⁶⁹ T.C. Anayasası, m. 35 "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz."

⁵⁷⁰ Melikşah Yasin, a.g.e., (2005), s. 121.

⁵⁷¹ Resmi Gazete, 08.11.1983/18215.

en az altıda birini nakden ve peşin ödemek, kalan kısmı ise peşin ödeme miktarından az olmamak ve en fazla beş yıl içinde faizi ile birlikte ödenmek üzere eşit taksitlere bağlama imkanı vardır. Bununla birlikte 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 3. maddesinin 3. fıkrasında, kamulaştırılan toprağın, o toprağı doğrudan doğruya işleyen küçük çiftçiye ait bedelinin peşin ödenmesi gerektiğini düzenlemiş ve çiftçiyi koruma altına almıştır. Ancak 5366 sayılı kanunda bu yönde bir düzenleme yoktur. Dolayısıyla ödemeler taksitler halinde yapılabilecek ve ilgili kişilerin mağduriyeti gündeme gelebilecektir. Bunun gerçekleşmemesi için düzenlemenin gözden geçirilmesi, düzenlemeye ek olarak belirli bir miktarın altındaki, ikamet ve iş amacı ile kullanılan taşınmazların bedelinin peşin ödenmesi gerektiği eklenebilirdi.⁵⁷²

Aynı şekilde, kamulaştırma bedelinin tespiti açısından da problem yaşanmaktadır. Yenileme alanı içerisinde kalan yıkılmaya yüz tutmuş, değer kaybetmiş yapıların uygulama öncesindeki ekonomik değeri ile uygulama sonrasında kazanacakları değerler arasında büyük farklar meydana gelecektir. Bu da, düşük bedeller ödenerek maliklerden alınan taşınmazların, yenilendikten sonra değer kazanmaları anlamına gelmektedir.⁵⁷³ Maliklerin uygulama öncesinde düşük fiyatlardan ellerinden çıkardıkları bu yapıların uygulama sonunda bu değerden çok daha yüksek bir değer kazanması, sosyal adalet açısından bir takım problemler yaratacaktır. Malikler yapılarını hem düşük bir bedelle ellerinden çıkarmış olacaklar hem de uygulama öncesindeki yaşam standartlarını sağlama konusunda sorun yaşayacaklardır. Uygulama alanının değerinin artması, bu kişilerin aynı bölgede yaşamaya devam etmelerini zorlaştıracak ve bölgeden ayrılmak zorunda kalacaklardır.

Diğer yandan yine Kanun'un 4. maddesinin 3. fıkrasında, tapuda mülkiyet hanesinin açık olduğu taşınmazlar ile varisi belli olmayan, kayyım tayin edilmiş, ihtilafı, davalı ve üzerinde her türlü mülkiyet ve mülkiyetten gayri ayni hak tesis edilen taşınmazlar için de aynı madde hükümlerine göre kamulaştırma işleminin yürütüleceği belirtilmiştir. Kamulaştırma işlemlerinin yürütülmesinde il özel idareleri ve belediyeler veraset ilamı çıkarttırmaya, kayyım tayin ettirmeye veya tapuda kayıtlı son malike göre işlem yapmaya yetkilidir.

⁵⁷² Gül Üstün, a.g.e., s. 97.

⁵⁷³ Melikşah Yasin, a.g.e., (2006), s. 2716.

Bununla birlikte 4. fıkraya göre de, il özel idareleri ve belediyeler taşınmaz mülkiyetinin kamulaştırılması yerine, satın alma, kat karşılığı ve 2001’de yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun ilgili maddelerinde düzenlenen intifa hakkı⁵⁷⁴ veya üst hakkı⁵⁷⁵ kurulması yolunu tercih ederek sınırlı ayni hak⁵⁷⁶ tesis edebilirler. Bu düzenlemeyle, bu yol ile gerçekleştirilecek bir uygulama mal sahiplerinin kendi tasarrufları ile hareket etmesini engelleyecektir. Ayrıca satın alma, kat karşılığı ve sınırlı ayni haklar karşılığında taşınmazın elde edilmeye çalışılması da mal sahiplerinin kolayca baskı altında kalmasının önünü açabilecektir. Dolayısıyla özel mülkiyete bir sınırlama getirilmiş ve mülkiyet hakkı ihlal edilmiş olacaktır.

a.6. Yenileme Alanlarında Sınırlı Ayni Hak Tesisi

5366 sayılı Kanun’un 5. maddesinde sınırlı ayni hakların tesisi ile ilgili bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre, kamu kurum ve kuruluşlarının ellerinde bulunan tarihi eser niteliğini haiz bina ve müştemilatı, tarihi özelliklerine uygun restore ettirmek ve/veya tarihi özellikleri korunmak ve mülkiyeti ilgili kamu kurum ve kuruluşunda kalmak suretiyle; eğitim, sağlık, kültür ve sosyal amaçlı olmak üzere kamu yararına çalışan dernekler, vakıflar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile üniversiteler ile ticari faaliyetlerde kullanılmak üzere gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine sınırlı ayni hak tesis edilebilmektedir. Söz konusu sınırlı ayni hak tesisi ile ilgili esas ve usuller, Türk Medeni Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu ve ilgili diğer mevzuat çerçevesinde belirlenmektedir.

⁵⁷⁴ “**İntifa Hakkı:** Bir malı kullanma ve semerelerinden yararlanma hakkı sağlayan irtifak hakkına denir. Böylece intifa hakkı mülkiyete çok yakın yetki sağlamaktadır. Fakat mülkiyetten farklı olarak hak sahibine tüketme yetkisi vermediği gibi kullanma ve semerelerinden yararlanma yetkisi de mülkiyete nazaran daha sınırlıdır.” M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas, **Medeni Hukuk**, Beta Kitap, İstanbul, 2004, s. 99.

⁵⁷⁵ “**Üst Hakkı:** Belirli bir kişi lehine kurulabileceği gibi, bir başka gayrimenkul lehine yani o gayrimenkule kim malik olur ise onun istifade etmesi şartıyla tesis edilen haktır.” M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas, a.g.e., s. 100.

⁵⁷⁶ “**Sınırlı Ayni Hak:** Bir ayni hakkın, eşya üzerinde sağladığı yetkinin sınırlı olmasıdır.” M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas, a.g.e., s. 99.

a.7. Değerlendirme

Eski kent parçalarının yenilenmesine yönelik 5366 sayılı Kanun döneminin konuya ilişkin doğrudan düzenleme yapan tek örneği olarak görülmüş ve beraberinde bir takım sorunlar da getirmiştir. Kanun planlamadan kopuk, yenileme ve dönüşümü sosyal ve ekonomik boyutlarından bağımsız bir şekilde ele almaktadır. Bununla birlikte planlama sürecinin doğal bir parçası olmayı reddeden bir yaklaşıma sahip, parçalı ve noktasal çözümleri teşvik etmektedir. Ayrıca kentsel yenileme alanının belirlenmesi ve ilanı idareye bırakıldığı için bilimsel kriterlere dayanmamakta, bu alanlara yönelik önceden alınan kentsel sit alanı kararları ile koruma amaçlı imar planları göz ardı edilmektedir. Bunlara uygun yapılmış koruma amaçlı imar planlarının da bütünlüğünü bozmaktadır. Yetki alanında ise ihtilaflara yol açacak düzenlemeler içermekte ve uygulama için gerekli araçları tanımlamamaktadır. Son olarak bu kanun yenileme alanı ilan edilen alanlarda bulunan yasadışı yapıların da yasallaştırılması riskini barındırmaktadır.⁵⁷⁷

5366 sayılı Kanun ile yeniden inşa ve restorasyon kullanılarak korunma hedeflenmiştir. Buna göre, kültür ve tabiat varlıklarının korunma kurullarınca sit alanı olarak tescil edilen fakat yıpranan bölgelerde yer alan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması şeklinde tanımlanan amacı göz önünde bulundurulduğunda, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu açısından uygulamada sorun yaratacağı düşünülmüştür.⁵⁷⁸ 2863 sayılı Kanun kültür varlıkları ve tabiat varlıkları kavramlarını tanımlamış ve bir eserin korunabilmesi için sadece eski olması gerekmediğini savunmuştur. Böylelikle kültür ve tabiat varlıklarının yaşadıkları dönemin sosyal, ekonomik ve mimari gibi özelliklerini yansıtma koruma altına alınabilmeleri için yeterli görülmüştür.⁵⁷⁹ Buna karşılık, 5366 sayılı Kanun, bir sonraki bölümde inceleneceği ve örneklerle gösterileceği üzere, yeniden inşa etme şeklinde uygulanmıştır ve iki kanun bu nedenle birbirleriyle çelişki içindedir.

5366 sayılı Kanun ile ilgili bir diğer tartışma noktası ise, sit alanları içinde

⁵⁷⁷ Pelin Pınar Özden, a.g.e., (2008), s. 337-338.

⁵⁷⁸ İclal Dinçer, "Türkiye'de Kent Ölçeğinde Koruma ve Kent Planlamasının Yollarının Kesişmesi ve Yeniden Ayrılması: Protokol Alanından Yenileme Alanına..." **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. D. Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 242.

⁵⁷⁹ İclal Dinçer, a.g.m., (2010), s. 235.

yenileme alanı ilan edilen bölgelerin Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu kapsamı dışında tutulmasıdır. Ancak bu konu, Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşme tutanaklarına göre, iki kanunun birlikte uygulanması şeklinde yorumlanmıştır. Kanunun yürütülmesine ilişkin işlemler Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından üstlenilmiş ve koruma kurullarındaki işleyiş, yenileme alanlarından sorumlu kurulların işletilmesi ile geçerlilik kazanmıştır.⁵⁸⁰

5366 sayılı Kanun'un 2. maddesinde yenileme alanlarının saptanması düzenlenmiş ancak idareye yenileme alanının seçiminde bilimsel kriterlere dayalı bir saptama yapması konusunda bir zorunluluk getirmemiştir. Dolayısıyla yenileme alanlarının belirlenmesi gözleme ve öznel verilere dayandırılmıştır. Bu da Bakanlar Kurulu'nun onayına bırakılan bu saptamanın eşitlikten uzak ve çeşitli çevrelerin yararına gerçekleştirilmesinin önünü açmıştır.⁵⁸¹ Bununla birlikte Kanun'un 2. maddesinin 4. fıkrasında idare tarafından belirlenen alanlar için oluşturulan projelerin değerlendirmesini Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'na bıraktığı görülmektedir. Süreç idarenin bir yenileme alanı belirlemesi, bu alanın Bakanlar Kurulu'na sunulması ve alan ile ilgili oluşturulan projenin Koruma Kurulu önüne gitmesi şeklindedir. Dolayısıyla alanın tespit edilmesi idarenin inisiyatifindedir ve bilimsel bir kritere bağlı değildir. Koruma Kurulu kendisine sunulan bu projeyi değerlendirerek karara bağlamaktadır. Bu da Koruma Kurulu'nun bilimselliğinin kendisine sunulan proje ile bağlı olmasına yol açmaktadır. Bu nedendir ki, herhangi bir bilimsel kritere dayanmayan bir alan tespiti sonucunda gerçekleştirilecek bir uygulama, bölge halkı için problemlere yol açabilecektir. Projenin gerçekleştirileceği yerde yaşayanların sosyolojik, ekonomik, politik ve mekansal örgütlenmelerinin bir araştırma ile ortaya koyulması, bölge halkının ihtiyaçlarının ve projenin sonucunu doğrudan etkileyecektir. Böylelikle projenin başarı oranı da artacak, hak ihlalleri oluşmayacak, halk yerinden edilmeyerek, sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmayacaktır. Dolayısıyla proje hem bölgeyi ihtiyaçlarına göre yenileyecek hem de bölge halkını kente kazandıracaktır.

⁵⁸⁰ İclal Dinçer, "Kentsel Koruma ve Yenileme Sorunlarını Örnekler Üzerinden Tartışmak: Süleymaniye ve Tarlabası", **Planlama.org Yazıları**, 2008, s. 2-3, URL: <http://www.planlama.org/index.php/planlamaorg-yazilar6/planlamaorg-yazilar/66-planlamaorg-yazilar/doc-dr-clal-dincer/325-kentsel-koruma-ve-yenileme-sorunlarn-ornekler-uezerinden-tartmak-sueleymaniye-ve-tarlaba-4>.

⁵⁸¹ DİNÇER, İclal, a.g.m., (2010), s. 243.

Ayrıca yenileme alanının belirlenmesi ile ilgili olarak alınan kararın gerçekten sit alanının sorunlarını çözme amaçlı olup olmadığı konusunda tereddütler de bulunmaktadır. Bu bağlamda sit alanlarının sorunlarının tespit edilerek genel bir müdahale ile düzenlenmesi ve ayağa kaldırılması mümkün iken, 5366 sayılı Kanun ile sit alanlarında yeniden inşa edilebilmesi sit alanlarının korunması ile tam olarak örtüşmemektedir. Her ne kadar sit alanlarında bulunan tarihi eserlerin ve yeni yapıların sorunlarının çözülmesi konusunda bir engel bulunmasa da buradaki sorun sit alanlarının düzenleme projesi ile yeniden şekillendirilmesidir.⁵⁸² Bir sonraki bölümde örneklerle inceleneceği üzere bu Kanun kapsamında sit alanlarında gerçekleştirilen projelerin sorunları çözme odaklı olmadığı görülmüştür.

5366 sayılı Kanun'un 3. maddesi de kamu hizmeti ve kamu yararı kavramları açısından soru işaretleri içermektedir. Kamu hizmeti, idarenin toplumun ortak bazı gereksinimlerini karşılamak için kendisi tarafından ya da gözetimi altında, özel hukuk kişilerine kamusal yetki ve usuller kullanılarak yürütürülen faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Kamu hizmeti imtiyaz usulü gibi istisnalar dışında idare tarafından yerine getirilmektedir. Ancak zaman içinde özel hukuk kişilerinin de kamu hizmeti ile görevlendirildiği görülmüştür.⁵⁸³ Örneğin Anayasa Mahkemesi de bir kararında kamu hizmetinin bir bütün olduğunu ve yerine getirilmesinin ilke olarak Devlete ait olduğunu belirtmekle birlikte günümüzde kamu hizmetlerinin artık idare tarafından görülmesi koşulunun aranmadığını eklemiştir.⁵⁸⁴ Bununla birlikte Anayasa'nın 47. maddesinin 4. fıkrasında devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırılabilmesinin veya devredilebileceğinin kanunla belirleneceği belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında planlama bir kamu hizmetidir.⁵⁸⁵ Planlamanın bir aracı olan kentsel dönüşüm de bir kamu hizmeti olarak nitelendirilmelidir.⁵⁸⁶ Anayasa Mahkemesi'nin bir kararına göre, bir hizmetin amacı kamu yararı ise kamu hukuku esaslarına bağlı kalınması esastır. Bu nedenle idarenin, toplumun yararına olarak genel ve ortak gereksinimleri karşılamak için giriştiği etkinlikler kamu hizmeti sayılacaktır. Dolayısıyla kamu

⁵⁸² Gürsel Öngören, İlker Çolak, a.g.e., s. 106-107.

⁵⁸³ Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku – Genel Esaslar**, C. 1, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 645.

⁵⁸⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 994/43, K. 994/42-2, 09.12.1994.

⁵⁸⁵ Lütfi Duran, "Türkiye'de Planlamanın Hukuki Rejimi", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 8, S. 3, Ankara, 1975, s. 17.

⁵⁸⁶ Gül Üstün, a.g.e., s. 47.

hizmeti kavramının da en önemli ögesi yönetim biçimi değil, hizmetin amacı ve bunun sorumluluğunu üstlenen organın niteliği olacaktır.⁵⁸⁷ Planlamanın bir kamu hizmeti olması, kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin de kamu hizmetine dahil olduğu anlamına gelmektedir. 5366 sayılı Kanun ile yenileme proje ve uygulamaları il özel idareleri ve belediyeler tarafından özel hukuk kişilerine yaptırılacaktır. Ancak sorun bir özel hukuk kişinin gerçekleştireceği bir kamu hizmetinin ne kadar sağlıklı olduğu ve kamu yararını ne kadar sağladığıdır. Bir sonraki bölümde örneklerle inceleneceği üzere özel hukuk kişilerinin gerçekleştirdiği uygulamaların sonuçları sosyal adalet sorunlarına yol açmıştır.

5366 sayılı Kanun ile idarelere verilen re'sen karar verme yetkisinin bölgede yaşayan halkın mülkiyet hakkını ihlal etmesi ve uygulama sonunda bölgedeki mülk sahiplerinin ve kullanıcılarının kaçınılmaz bir şekilde değişeceği tartışma konusu olmuştur. Buna göre, kanunun içeriği ile ilgili, yenileme alanlarının ele alınış biçimlerini tanımlayan maddeler planlama disiplini ile çelişkili bulunmuştur. Yenileme alanlarının ilanı ile birlikte bölgedeki gayrimenkul satış ve kiralarda yaşanacak değişimler, satıcı açısından her zaman karşılanamayan ve cazip bir boyuta ulaşırken alıcı için de uzun vadede kârlı olacaktır. Yenileme alanı ilan edilen bu bölgelerde genellikle kentin en yoksul kesimleri, tarihi merkezlerde kiracı sıfatıyla yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu bölgelerde gayrimenkullerin el değiştirmesi ve değerlerin artması sonucunda bölge halkı açısından yaşanması uygulama öncesine göre daha zor bir çevreye dönüşecektir. Bu da devlet eliyle bir soylulaştırmanın gerçekleşmesine yol açacaktır.⁵⁸⁸

Kanunun katılım ve kamuoyunun bilgilendirilmesine ilişkin maddesinde de katılıma ilişkin bir adım atılmış gibi gözükse de, usul ve esaslar açısından bir açıklık getirilmemiş, sadece kişi ve grupların “bilgilendirilmesi” üzerinde durulmuştur. Böylelikle planlama ve projelendirme süreçleri merkezîyetçi bir anlayışla oluşturulmuş, emredici bir özelliğe bürünmüştür. Ayrıca yetkili idarenin ihtiyaç halinde danışma toplantıları düzenlemesi de yenileme projelerinin idarenin inisiyatifinde olduğunun bir göstergesidir.⁵⁸⁹ Dolayısıyla kentsel dönüşüm kavramının içinde barındırdığı katılım kavramının oldukça uzağında bir düzenleme

⁵⁸⁷ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 996/63, K. 997/40, 26.03.1997.

⁵⁸⁸ İclal Dinçer, a.g.m., (2010), s. 245.

⁵⁸⁹ İclal Dinçer, a.g.m., (2010), s. 245.

yapılmıştır. Yenileme alanı ilan edilen yerlerde yaşayan insanların sadece bilgilendirilmesi bireylerin kendi mülkiyet hakları üzerindeki tasarruflarına bir müdahale olmakla birlikte, bölgede yaşayan kiracı ve işyeri sahipleri için de haksız uygulamalara yol açabilecektir. Yenileme alanlarının ilan edilmeden önce bölge halkı ile ortaklaşa düzenlenecek toplantılar, öncelikle bölgenin ihtiyaçlarının belirlenmesinde büyük rol oynayacak, daha sonra da bölge halkının uygulama sonucunda hak kaybına uğramasını ve bölgeyi terk etmek zorunda kalmasını engelleyecektir. Böylelikle uygulama, kavramın tanımını içerisinde geçen amaca uygun bir şekilde gerçekleştirilecektir.

b. 5393 Sayılı Belediye Kanunu

03.07.2005 tarihinde kabul edilen ve 13.07.2005'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu kentsel dönüşüm projelerini dolaylı olarak düzenleyen bir kanun olmuştur.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 69. maddesine göre belediye, düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içinde, özel kanunlarına göre korunması gerekli yerler ile tarım arazileri hariç imarlı ve altyapılı arsalar üretmek; konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak ve bu amaçlarla arazi satın almak, kamulaştırma yapmak, bu arsaları trampa etmek, bu konuda ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ve bankalarla işbirliği yapmak ve gerektiğinde onlarla ortak projeler gerçekleştirmek yetkisine sahiptir ve bu amaçla bütçesinden gerekli parayı ayırmak suretiyle işletme tesis edebilir. Bununla birlikte maddede arsalar hariç üretilen konut ve işyerlerinin satışının 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümlerine tabi olmadığı, o belediye ve mücavir alan sınırları içinde kendisine, eşine veya onsekiz yaşından küçük çocuklarına ait konutu olmayan dar gelirli kişiler ile afete maruz kalanlara, sanayi bölgelerinden nakledilecekler ve üyelerinin tamamı bu durumda olan kooperatiflere, bedeli 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre oluşturulan takdir komisyonu tarafından belirlenecek tutardan aşağı olmamak üzere arsa tahsisi yapılabileceği ve durumları 775 sayılı Gecekondu Kanununun 25. maddesine uyan kimselere de bu maddeye göre arsa ve konut sağlanabileceği hükme bağlanmıştır.

Bununla birlikte 5393 sayılı Kanun'un büyükşehir belediyelerine ve belediyelere kentsel dönüşüm projeleri hazırlama yetkisi veren 73. maddesi 17.06.2010 tarihinde değişikliğe uğramış, 24.06.2010'da Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre belediye, belediye meclisi kararıyla; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilecektir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilecek alanın, üzerinde yapı olan veya olmayan imarlı veya imarsız alanlar olması, yapı yükseklik ve yoğunluğunun belirlenmesi, alanın büyüklüğünün en az 5 en çok 500 hektar arasında olması, etaplar halinde yapılabilmesi hususlarının takdiri münhasıran belediye meclisinin yetkisindedir ve toplamı 5 hektardan az olmamak kaydı ile proje alanı ile ilişkin birden fazla yer tek bir dönüşüm alanı olarak belirlenebilecektir.

c. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu 10.07.2004 tarihinde kabul edilerek, 23.07.2004'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve büyükşehir belediyeleri kentsel yenileme konusunda yetkilendirilmiştir.

5216 sayılı Kanun'un büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin yetki ve sorumlulukları düzenleyen 7. maddesinin (e) bendinde, büyükşehir belediyesinin 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesindeki yetkileri⁵⁹⁰ kullanacağı hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemeye göre belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilecektir. Böylelikle büyükşehir belediyelerinin kentsel dönüşüm ve yenileme ile ilgili konularda görev, yetki ve sorumlulukları bulunmaktadır. Söz konusu yetkilendirme, kanun koyucunun kentsel

⁵⁹⁰ Belediye Kanunu'nun 73. maddesiyle birlikte belediyelere konut yapma sorumluluğu yüklenmiştir. Ancak burada belirtilen konut üretiminin içeriği tam olarak açıklanmamıştır.

dönüşüm ve gelişim projelerinde tüm belediyelere yetki verme amacına yönelik bir düzenleme olmuştur.⁵⁹¹

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda, kentsel dönüşüm projelerinin büyükşehir belediyelerinin tüm büyükşehir genelinde mi yoksa sadece kendi görev ve yetkileri ile sınırlı konularda mı bu yetkileri kullanabileceğine dair bir düzenleme olmamasına rağmen 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesinin 3. fıkasına göre büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde kentsel dönüşüm ve gelişim projesi alanı ilan etmeye büyükşehir belediyeleri yetkilidir. Büyükşehir belediye meclisince uygun görülmesi halinde ilçe belediyeleri kendi sınırları içinde kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilecektir. Böylelikle Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7. Maddesinin (e) bendi ile verilen yetkilerin sınırları da bu madde ile çizilmiştir.

d. 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu

2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, konut sorununun çözümü, kaçak yapılaşmanın önlenmesi ve şehirleşmenin daha planlı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla 17.03.1984 yılında Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁹² Bu kanunun 2. maddesinin 2. fıkasında Toplu Konut İdaresi'nin kaynaklarının kullanılacağı uygulamalar sıralanmıştır. Buna göre, gecekondular alanlarının dönüşümünde, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup, yenilenmesine yönelik projelere kredi verilmesi ile toplu konut alanlarına arsa temin edilmesi için bu kaynaklar kullanılabilir. Aynı şekilde, kanunun ek 7. maddesine göre, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı gecekondular bölgelerinin tasfiyesi veya iyileştirerek yeniden kazanımına yönelik gecekondular dönüşüm projeleri geliştirebilmektedir. Bunun için Başkanlığın inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapabileceği, gecekondular dönüşüm projesi çerçevesinde idare tarafından yapımı gerçekleştirilen konutların bedellerinin gerekli görüldüğünde kamuoyuna ilan edilerek yapım maliyetlerinin altında tespit edilebileceği ifade edilmiştir.

⁵⁹¹ F. Selin Arıkan, **Sulukule Özelinde Kentsel Dönüşüm Projelerinin Hukuki Boyutu**, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 47.

⁵⁹² Resmi Gazete, 17.03.1984/18344.

Türkiye’de yaşanan konut sorununun devam etmesi nedeniyle 58. Hükümet bir Acil Eylem Planı oluşturmuştur. Bu Acil Eylem Planı ile 2003’ten itibaren toplu konut ve kentsel dönüşüm uygulamalarına hız kazandırmıştır. 31.07.2003 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 4966 sayılı Kanun’un⁵⁹³ 4. maddesiyle 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu’nun 09.04.1990 tarihli ve 412 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle eklenen Ek 1. maddesinin (e) bendi değiştirilerek TOKİ’nin kâr amacı güden yatırımlar yapabilmesinin ve bu yönde şirket kurabilmesinin önü açılmıştır. Bu yetkilerle TOKİ kamu adına özel sektör yatırımcısı haline gelmiştir. Ayrıca 24.07.2008’de Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 5793 sayılı Kanun’un⁵⁹⁴ 7. maddesiyle yine 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu’nun 4. maddesinin 1. fıkrası değiştirilerek TOKİ’ye çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak şekilde, plan yapma, yaptırma, tadil ettirme ve onaylanmayan planları re’sen uygulamaya koyabilme yetkisi verilmiştir. Böylelikle TOKİ, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi Türkiye’nin büyük metropollerinde bu yetkisini kullanmış ve her türlü yatırımı gerçekleştirmiştir.⁵⁹⁵ Bununla birlikte 2005 yılında 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun’un 3. maddesinde yapılan değişiklik ile yenileme alanlarında TOKİ ile ortak uygulama yapılabileceği gibi, TOKİ’ye de uygulama yaptırılabilceği hükme bağlanmıştır.

Konut üretiminde çeşitli mekanizmaların geliştirildiği TOKİ uygulamalarında, alt ve orta gelir grubunun konut sorununu çözebilmek için bu gruba yönelik uzun vadeli kredilerle sosyal konut sunulması amaçlanmıştır. 2013 Nisan ayına kadar Türkiye’de bitmiş ve inşaatı devam eden toplam 579.930 konut yatırımı yapmıştır. Bu konutların;

- 227.989 (% 40)’u dar ve orta gelir grubu,
- 143.411 (% 25)’, alt-yoksul gelir grubu,
- 70.933 (% 12)’ü gecekondü dönüşümü,
- 37.688 (% 6)’i afet konutu,
- 5.584 (% 1)’ü tarım köy uygulamalarıdır.⁵⁹⁶ Bu uygulamaların

⁵⁹³ Resmi Gazete, 31.07.2003/25192.

⁵⁹⁴ Resmi Gazete, 24.07.2008/26959.

⁵⁹⁵ Oya Akın, Dilek Özdemir, “Konut Üretim Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme ve TOKİ Uygulamaları”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. D. Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 299-300.

⁵⁹⁶ Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Faaliyet Özeti, URL:

Türkiye çapında dağılımı incelendiğinde, en çok uygulamanın İstanbul ve Ankara'da yapıldığı, bunları Van, Konya ve Trabzon'un izlediği görülmektedir. Buna karşılık, Bartın, Kırklareli ve Sinop ise en az uygulama gerçekleştirilen kentlerdir.⁵⁹⁷

Uzun vadede alt ve orta gelir grubuna yönelik sosyal konutlar ve altyapı geliştirmeyi hedefiyle TOKİ uygulamaları özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kentlere odaklanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda ise özellikle İstanbul, İzmir, Ankara, Diyarbakır ve Adana gibi göç alan büyük kentlere yoğunlaşılması hedeflenmektedir. Bu süreç içerisinde TOKİ uydu kent uygulamaları, kentsel dönüşüm projeleri, afet konutları, tarım köy uygulamaları⁵⁹⁸, göçmen konutları ile kaynak geliştirme ve gelir paylaşımı projeleri çerçevesinde hedeflerini gerçekleştirmeyi planlamıştır.⁵⁹⁹ Ancak TOKİ'nin bu denli yoğun bir konut üretimi içerisinde olması, bu konutların yapım süreçlerinin, konutların hedef kitlelerinin, yapılış amaçlarının ve özelliklerinin sorgulanmasına yol açmaktadır.⁶⁰⁰ Örneğin, 2012 yazında Samsun'da yaşanan sel sonucunda 2010 yılında TOKİ'nin kentsel dönüşüm projesi kapsamında Canik Beldesi'nde dere yatağı üzerine inşa ettiği Kuzey Yıldızı TOKİ Konutları sular altında kalmıştır. Bu sel baskını sonucunda 4'ü çocuk 9 kişi de yaşamını yitirmiştir.⁶⁰¹ Bunun üzerine TOKİ tarafından yapılan açıklamada konutların yapıldığı projenin yönetmeliklere uygun olduğu, ancak yoğun yağış sonucunda bölgede bulunan derenin debisinde hesapların üzerinde akış gerçekleştiği

<http://www.toki.gov.tr/TR/Genel/t.ashx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFDF36587C4B003136>.

⁵⁹⁷ “İstanbul'da toplam 207 adet uygulama, toplam 117.023 adet konut. Ankara'da toplam 216 adet uygulama, toplam 71.030 adet konut. Van'da toplam 84 adet uygulama, toplam 24.246 adet konut. Konya'da toplam 65 adet uygulama, toplam 14.785 adet konut. Trabzon'da toplam 56 adet uygulama, toplam 9.961 adet konut. Bartın'da toplam 5 adet uygulama, toplam 890 adet konut, Kırklareli'de toplam 5 adet uygulama, toplam 1.548 adet konut, Sinop'ta toplam 5 adet uygulama, toplam 350 adet konut.” Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, İllere Göre TOKİ Uygulamaları, URL: <http://www.toki.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFEEC9C772194F9F9E>.

⁵⁹⁸ “Tarım köy uygulamaları ile köylerde ve kırsal alanlarda yaşayan insanların geçim kaynaklarının geliştirilmesi... atıl duran veya verimli kullanılmayan köy topraklarının ve kaynaklarının devletin yönlendirmesi ve kamu imkanları çerçevesinde desteklenerek işler hale getirilmesi, buna paralel sosyal yaşamlarının iyileştirilmesi ve köy mimarisinin geliştirilmesi, yöresel mimarinin korunup yenilenmesi, halkın yerinde iskanı, sağlıklı yaşanabilir konutlara kavuşturulmasına yönelik projeler oluşturularak şehre göçün önlenmesini sağlamak... amaçlanmaktadır.” Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, TOKİ Faaliyetleri, Konut Programı, URL: <http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=130>.

⁵⁹⁹ Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, TOKİ Faaliyetleri, Konut Programı.

⁶⁰⁰ Mehmet Karaca, **Toplu Konutlarda Enerji Etkinliği; Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) Toplu Konut Projeleri Üzerinden Bir İnceleme**, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 75.

⁶⁰¹ “Samsun'da TOKİ'yi Sel Aldı”, URL: <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=1093140&categoryid=77>.

belirtilmiştir. Ayrıca yaşanan selin sadece TOKİ bölgesini değil, dere etrafındaki tüm alanları etkilediği de eklenmiştir.⁶⁰² Bu açıklamayla TOKİ konutlarında yaşayanların hayatlarına mal olan bu projenin sorumluluğu alınmamakla birlikte, proje savunulmaya da devam edilmiştir. Ancak yaşananlar TOKİ'nin güvenilirliğini sarsmıştır. Bununla birlikte selden birkaç ay önce Mayıs ayında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un amacı ve ruhu göz önünde bulundurulduğunda, TOKİ'nin yaptığı bir toplu konutun bir afet olan sel ile karşı karşıya kalması çelişkili olmuştur.

Sonuç olarak 2985 sayılı kanun her ne kadar kentsel dönüşümü ilgilendiren unsurlarla ilgili olsa ve kentsel dönüşüm ile direkt ilgili mevzuat içerisinde sayılsa da, kentlerin fiziksel sorunları bu kanunda sayılanlarla sınırlı değildir. Dolayısıyla, kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleştirilmesi açısından bu kanun yeterli değildir.⁶⁰³

e. Değerlendirme

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu 1980 sonrasında Türkiye'nin kentsel dönüşüm mevzuatını oluşturmuştur. Bu kanunlar kentsel dönüşüm kavramını açık bir şekilde ele almasa da düzenlemeleri ile kentsel dönüşüm projelerinin dayandırıldığı kanunlardır. Buna göre 5366 sayılı kanun çerçevesinde Türkiye'de birçok kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirilmektedir. Projelerin gerçekleştirildiği bölgeler sosyal, politik, kültürel, ekonomik ve mekansal anlamda ele alınmamaktadır. Sürdürülebilir ve uyumlu bir gelişme ile temsil ve katılım unsurlarının dikkate alınmaması ve güçsüz grupların desteklenmesine yönelik önlemler içermemesi projelerin sosyal anlamda tepki görmesine yol açmıştır. Bu da uygulama sırasında birçok sorun çıkarmıştır.

Bu bölümde ele alınan hukuki mevzuat, birçok kentsel dönüşüm projesi ile

⁶⁰² Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Basın Duyurusu, URL: <http://www.toki.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF325B5B848D078709&Vurgulanacak=samsun>.

⁶⁰³ Melikşah Yasin, a.g.e., (2005), s. 115.

somutlaştırılmıştır. Böylelikle mevzuatın uygulamada ortaya çıkardığı sonuç somut bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bu kentsel dönüşüm örneklerinden en çok tartışma toplayan, Sulukule, Fener, Balat, Ayvansaray ve Tarlabası kentsel dönüşüm projeleri ele alınacak ve 5366 sayılı kanun ile kentsel dönüşümün nasıl uygulandığı anlatılacaktır.

2. Kentsel Dönüşüm Mevzuatı Çerçevesinde Türkiye’de Gerçekleştirilen Kentsel Dönüşüm Projesi Örnekleri

Önceki bölümlerde kentsel dönüşümün dünyada geçirdiği süreçler değerlendirildiğinde, kentsel dönüşüm yaklaşımının sadece kentteki yapı stokunun çevresel alan kalitesini yükseltmeyi ve yerel ekonominin yeniden inşasını içinde barındırmadığı, aynı zamanda sosyal dışlanmayı azaltmaya ve dezavantajlı kentsel alanları tekrar kazanmaya çalıştığı da görülmüştür. Bu anlamda, kapitalizmin gelişimi ile sosyal sınıflar kendi içlerinde ayrışmalarına yönelik sosyal dışlanmaya bir çözüm getirmeye çalışmaktadır. Kentsel dönüşüm kavramı ile sosyal yapı arasındaki bu yakın ilişki, yerel toplulukların kent ile bütünleşebilmesini ve yaşadıkları alanla sosyal ilişkiler kurulabilmesini de içermektedir. Dolayısıyla, mahalle ölçeğindeki uygulamalarda mahalle kimliğinin kaybolmaması ve sorunlu unsurların güçlendirilmesi gerekmektedir. Ancak günümüzdeki ve Türkiye’deki uygulamalarda, en önemli unsur olduğu halde insan göz ardı edilmektedir.⁶⁰⁴ Mekansal yapıların ve kentsel çevrenin toplum için üretildiği göz önünde bulundurulduğunda mekansal yapıların ve kentlerin bu ilişkilerden bağımsız bir şekilde ele alınmaması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Mekansal yapıların üretilmesi ile kendisini üreten toplumsal ilişkiler de bir gerçeklik haline gelmektedir. Bu durumda kentleri ve kentsel değişim süreçlerinin anlaşılabilmesi için bu toplumsal ilişkiler ele alınmalıdır. Ancak kentleşme süreçleri ve kentsel çevrenin üretimi sadece toplumsal ilişkilerden değil, aynı zamanda yerel düzeydeki yapılanma ve aktörler arasındaki ilişkilerden de meydana gelmektedir. Dolayısıyla yukarıdan aşağıya doğru yapılan yönlendirmelere, aşağıdan yukarıya doğru verilen tepkiler ile karşılıklı bir etkileşim yaşanmaktadır.⁶⁰⁵

Türkiye’nin kentsel dönüşüm süreçleri açısından bu bölümde Türkiye’nin en

⁶⁰⁴ Filiz Ayseli, a.g.e., s. 20.

⁶⁰⁵ H. Tarık Şengül, a.g.e., (2012), s. 408-409.

büyük metropolü olan İstanbul'dan örnekler ele alınacaktır. İstanbul'un yaklaşık % 10'u Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında sit alanı ilan edilmiştir ve tarihi kent merkezinde yer alan Fatih ve Beyoğlu ilçeleri en önemli kentsel, arkeolojik ve tarihi sit alanlarına sahiptirler. Çalışmanın bu bölümünde bu bölgelerde yer alan ve kamuoyunda büyük tepkilerle karşılaşılan üç proje, Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Mahalleleri, Fener, Balat, Ayvansaray ve Tarlabası kentsel yenileme projeleri incelenecektir. Bu semtler 20. yüzyılın başında ilk sahipleri tarafından terk edilmiş ve kullanıcıları sürekli değişmiştir. Bu süreç içerisinde yaşayanların giderek daha da yoksul kesimlerden oluşmasıyla bu semtlerde fiziksel bir çökme gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarla kent merkezlerine ilginin artması ve suç oranlarının yükselmesi nedeniyle bir temizleme hareketi içerisine girilmiş ve bu bölgeleri içine alan projeler geliştirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla bu projeler bu çalışmanın hem kentsel dönüşüm ile ilgili somut uygulamaları göstermesi hem de mevzuat ile bağlantısının kurulabilmesi açısından önemlidir.⁶⁰⁶

Bu noktada belirtilmesi gereken husus, bu bölümde ele alınacakların sit alanlarında kentsel dönüşüm projeleri uygulamalarının ilk örnekleri olmalarıdır. Türkiye'de İstanbul dışında çeşitli kentlerde sit alanları dışında birçok kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirilmiştir. Örneğin Ankara'da planlı kentsel gelişimin öncüsü ve ilk örneği üretilmiş, Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi gerçekleştirilmiştir. Bu proje Türkiye'deki diğer kentsel dönüşüm projelerine örnek teşkil etmiştir.⁶⁰⁷ Bir başka örnek olan Bursa'da ise 1999 yılından itibaren kentsel dönüşüm uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Kent merkezinde bir konut alanının yine konut alanı olarak kullanılmak üzere yenilendiği ilk proje Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesidir. Ancak farklı büyüklük ve nitelikte birçok çöküntü alanında kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilmektedir.^{608 609}

Türkiye'de yukarıda anlatıldığı gibi birçok kentsel dönüşüm projesi

⁶⁰⁶ İcel Dinçer, "Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in Istanbul", *International Planning Studies*, S. 16-1, Routledge, Londra, 2012, s. 47-48.

⁶⁰⁷ S. Zafer Şahin, Kentsel Dönüşümün Kentsel Planlamadan Bağımsızlaştırılması/Ayrılması Sürecinde Ankara. *Planlama Dergisi*, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 114.

⁶⁰⁸ Aslıhan Uyan, *Kent Merkezlerindeki Konut Alanlarında Çöküntüleşme Ve Dönüşüm "Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği"*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 146.

⁶⁰⁹ Bursa Büyükşehir Belediyesi - Dericiler Bölgesi Kentsel Yenileme Projesi ve Emirsultan ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi, Bursa Osmangazi Belediyesi - Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi, Kamberler Kentsel Dönüşüm Projesi gibi projeler gerçekleştirilmektedir.

gerçekleştirilmiş, gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Ancak bu bölümde özellikle kentsel dönüşüm mevzuatının uygulanışının en açık şekilde gözlenebildiği ve kamuoyunda büyük tepkilerle karşı karşıya kaldığı ve sonuçlarının bölge halkı açısından derin bir şekilde hissedildiği Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi, Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi ve Tarlabası 1. Etap Yenileme Projesi hem mekansal hem de sosyal açıdan incelenecektir.

a. Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi

Sulukule, Fatih ilçesinin Topkapı semtinde Neslişah ve Hatice Sultan Mahallelerinde, kara sularına paralel olarak geçen Sulukule Caddesi kenarında yer alan bir mahalledir.⁶¹⁰ Bu konumuyla Sulukule, Vatan Caddesi'nin güney ve kuzeyinde yer alan sur boyu ve sur dibinde bulunmaktadır. Mahalleye Sulukule adı Bayrampaşa vadisinden Aksaray'a gelen ve oradan Marmara'ya dökülen Bayrampaşa (Lykos) deresinin kara sularından giriş yaptığı noktada bulunan burun yanında kurulması nedeniyle verilmiştir.⁶¹¹ Romanlar Sulukule'de 11. yüzyıldan beri yaşamaktadırlar. Sur içini kışlık mekan, sur dışını ise yazlık mekan amacıyla kullanan Sulukuleli Romanlar, 17. yüzyıldan itibaren müzik ve dansları ile "eğlence evleri" kültürünü oluşturarak önemli bir eğlence sektörü haline gelmişlerdir.⁶¹²

Sulukule'de ilk yıkım 1950'lerin sonunda İstanbul'da gerçekleştirilen imar çalışmaları⁶¹³ sırasında yaşanmıştır.⁶¹⁴ Yıkımlar sonrasında bu bölgede yaşayan Romanların bir kısmı Gaziosmanpaşa'da Şen Mahallesi'ni kurmuş, diğer bir kısmı da Ahırkapı, Kuştepe, Hacı Hüsrev gibi mahallelere yerleşmiştir.⁶¹⁵ 1960'ların başında yıkılan bölgede yaşayanların yerleştiği bölge ve eğlence evlerinin bulunduğu Niyaz-i Mısri, Çınarlıbostan, Zuhuri sokakları ve Neslişah Çıkmazı'nda yaşayan halk

⁶¹⁰ İlber Ortaylı, "Sulukule", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 2004, s. 70.

⁶¹¹ Osman Cemal Kaygılı, **Köse Bucak İstanbul**, Haz. T. Yıldırım, Selis Kitaplar, İstanbul, 2004, s. 27.

⁶¹² Sevgi Uçan Çubukçu, "Mekanın İzdüşümünde 'Toplumsal Cinsiyet': Sulukule Mahallesi ve Romanlar" **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, N. 44, İstanbul, 2011, s. 87-89.

⁶¹³ Menderes Operasyonları adı ile bilinmektedir.

⁶¹⁴ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 70.

⁶¹⁵ Filiz Yavuz, Işıl Göreci, "Aman Sulukule Canım Sulukule", Kentin Tozu, **Mimarizm**, İstanbul, 2008, URL: <http://www.mimarizm.com/KentinTozu/makale.aspx?ID=338&sid=328>.

genellikle eğlence işleri ile uğraşmıştır. Bu bölgede bulunan evler, eski Sulukule'de bulunan evler gibi ahşap ve renkli değildir. Neslişah Mahallesi'nin bir başka bölgesinde oturan halk ise, diğer bölgedekilere göre daha farklı bir yapıya sahip olmuş ve dini bir yaşam tarzı sürdürmüştür. Eğlence sektörüne hizmet eden grupla aralarında gerginlikler yaşanmış ve yan yana yaşamalarına rağmen bambaşka hayatların varlığı göze çarpmıştır. Birinci grupta, İstanbul'un otantik şivelerine rastlanırken, ikinci grupta bu yoktur. Birinci grupta nüfus kağıdı bile bulunmayan ve bu nedenle okula gidemeyen çocukların varlığına rağmen, ikinci grupta böyle bir sorun yoktur. Aynı şekilde ikinci grup mahallenin Sulukule adı ile anılmasından da şikayetçi olmuştur.⁶¹⁶

1985 yılında Gösteri Evleri Projesi adıyla Turizm Bakanlığı'na başvuran Sulukuleliler, Bakanlık'tan onay almalarına rağmen yerel belediye tarafından onaylanmayan eğlence evlerinde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Sayıları başta 3 olan bu eğlence evleri 34'e kadar çıkmıştır. Yaklaşık 3500 kişinin çalıştığı yarı hukuki bu evler mahallenin ekonomisinde büyük yer edinmiştir.⁶¹⁷

Aynı yıl UNESCO İstanbul'un Kara Surları'nı Dünya Miras Listesi'ne almıştır. ICOMOS'un hazırladığı teklifte, İstanbul Kara Surları'nın 6650 metre uzunluğunda olmasına, 447 yılından beri varlığını sürdürmesine ve askeri mimarisine vurgu yapılmıştır. Bu özelliklerin yanı sıra, kara surlarının Tarihi Yarımada'da bulunan bütün eserlere göre daha eski olduğu, bu surların korunmadığı takdirde yaşayan kültürlerin ve ürettikleri eserlerin de yok olacağı belirtilerek surların öneminin altı çizilmiştir. 1981 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarihi Alanlar ve Surlar Koruma Bürosu tarafından hazırlanan İstanbul Surları Koruma Projesi'nde surların koruma bölge sınırlarının çizimi aşamasında konunun öneminden bahsedilmiştir. 2005 yılında onaylanan 1/5000 ölçekli imar planında da, surların korunması ile ilgili bu kararları kabul eden ve surlar etrafındaki yapılaşmanın da korunmasına yönelik bir yaklaşım izlenmiştir. 1/5000 ölçekli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'na göre Hatice Sultan ve Neslişah Mahalleleri, 3. derece koruma alanı olarak kabul edilmiştir. Söz konusu planın raporunda, 3.A Derece Koruma Bölgeleri, geleneksel dokunun bozulduğu, önemli anıtsal yapılar ve yakın çevrelerinin ve Kara Surların İç Koruma Alanı içinde bulunan yeşil dokusu bozulmuş ve yenileme

⁶¹⁶ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 70-71.

⁶¹⁷ Filiz Yavuz, Işıl Göreci, a.g.m.

gerektirecek bostan alanları belirtmektedir. 3.B Derece Koruma Bölgeleri ise, yapılaşması büyük ölçüde yenilenmekle birlikte anıt eser yapılar ve sivil mimarlık örneklerinin seyrek olduğu kentsel alanlar, Cumhuriyet dönemi yapılanma özellikleri açısından önem arz eden alanlar şeklinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte raporda, günümüze kadar doku özelliğini kısmen koruyan Eğrikapı, Edirnekapı, Topkapı, Kale İçi, Sulukule, Mevlanakapı, Silivrikapı, Yedikule gibi kentsel alanların da özgün şekilde geleneksel mimari kimliğine kavuşturulacağı belirtilmiştir. Bütün bunlara göre, 3.A Derece Koruma Bölgeleri "Kısa Vadeli Dönüşüm Alanları", 3.B Derece Koruma Alanları ise "Uzun Vadeli Dönüşüm Alanları"dır. Dolayısıyla, 3. Derece Koruma Alanları birer dönüşüm alanı, Dünya Miras Listesi'ne alınan bölgeler de koruma amaçlı imar planında dönüşüm alanı olarak gösterilmiştir.⁶¹⁸

Mekansal olarak bu süreçlerden geçen Sulukule'de 1990'lara gelindiğinde, eğlence evlerine yine baskınlar düzenlenmiş ve birçok ev kapatılmıştır. Bu da bölgenin büyük bir hızla çöküşe geçmesine yol açmıştır. Eğlence evlerinde çalışanlar işsiz kalmış, esnaf iş yapamamış ve bölge fakirliğe teslim edilmiştir.⁶¹⁹ Coğrafi ve sosyolojik yaklaşımlar ile mekan algısı birleştirilerek sosyal mekana ulaşmak mümkündür. Sosyal mekan da ancak sosyal faaliyetler aracılığı ile anlaşılmalıdır.⁶²⁰ Bu bağlamda Sulukule'deki "Eğlence Evleri"nin kapatılması, Sulukuleli Romanların kültür, tarih ve sosyal değerlerinin ellerinden alındığı, dolayısıyla sosyal mekanlarını kaybettikleri görülmektedir. Bununla birlikte Romanlar hem kendi kaderlerine terk edilmişler hem de sosyal dışlanma⁶²¹ ile de karşı karşıya kalmışlardır. Bu süreç sonunda da Sulukule suç, hastalık, ahlaksızlık ve yoksulluk ile özdeşleştirilmeye başlanmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Romanların yaşadığı bölgeleri rehabilite ettiği 2002 ve 2003 yatırım programına kentsel tasarım projeleri hazırlanmak üzere Sulukule'yi dahil etmesiyle bölge kentsel dönüşüm projesiyle tanışmıştır. Bu

⁶¹⁸ Evrim Yılmaz, **Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Süreç ve Aktörler: Sulukule Örneği**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 59-61.

⁶¹⁹ Filiz Yavuz, Işıl Göreci, a.g.m.

⁶²⁰ David Harvey, a.g.e., (2009), s. 34.

⁶²¹ **Sosyal Dışlanma:** "Sosyal dışlanma, bireylerin, toplumun geneliyle tam olarak bütünleşmesinin engellenme biçimlerini göstermektedir. Söz gelimi, çevresinde kötü okulların ve az sayıda iş fırsatının olduğu, yıkık dökük evlerden oluşan bir sitede yaşayan insanlar, toplumdaki pek çok insan için söz konusu olmayacak biçimde, kendilerine daha iyi koşullar yaratan fırsatlardan etkili bir biçimde yoksun kalmaktadırlar." Anthony Giddens, a.g.e, 402.

projeyle, Romanların altyapı olanaklarının geliştirilmesi ve bunlardan faydalanmaları, yeşil alanların artırılarak ve binaların elden geçirilmesi amaçlanmış, bu süreç içerisinde de Romanların eğlence kültürüne zarar verilmemesi ve eğlencelerinin sergilenebileceği genel toplu salonların yapılmasına karar verilmiştir.⁶²²

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesini takiben, Sulukule yenileme alanı ilan edilmeden önce, Eylül 2005'te İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Belediyesi ve TOKİ arasında "İstanbul – Fatih 2 No'lu Kentsel Yenileme (Gecekondu Dönüşüm) Projesine İlişkin Protokol hazırlanmış ve Gaziosmanpaşa Taşoluk bölgesi toplu konut alanı olarak belirlenmiştir. Bu protokolda, gecekonduların, çarpık yapılaşmaların ve kentsel standardı düşük yapıların bulunduğu bölgedeki hak sahiplerinin TOKİ tarafından yapılacak toplu konutlardan faydalanabilecekleri ve bu alanların tasfiye edilerek tarihsel dokuya uygun hale getirilip çağdaş kentsel bir alan meydana getirileceği belirtilmiştir.⁶²³ Fatih Belediyesi, dünyanın en sosyal projesi olarak gördüğü ve Türkiye'de gerçekleştirilmiş kendi alanında tek olan bu projeyle konut alanlarında yaşam kalitesini artırmayı hedeflemiştir.⁶²⁴

Bu süreçler sonunda Sulukule Mahallesi sakinleri, 13 Temmuz 2006 yılında 5366 sayılı kanuna dayanarak "Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi" ilanı ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu projede, mahallede yaşayan ve projeden etkilenen 571 aileden müstakil konutu bulunan hak sahiplerine bu bölgeden birer müstakil mülk, kiracılara ise TOKİ'nin Gaziosmanpaşa'nın Taşoluk Beldesi'nde yaptığı sosyal konutlardan birer konut verileceği belirtilmiştir.⁶²⁵

19 Ekim 2006'da Bakanlar Kurulu'nun Sulukule için çıkardığı acele kamulaştırma kararının 13 Aralık 2006'da Resmi Gazete'de yayımlanmasının ardından, 12 Şubat 2007'de Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma

⁶²² Ulaş Yıldız, "Sulukule Kentli Olacak", URL: http://www.radikal.com.tr/veriler/2002/09/26/haber_51292.php.

⁶²³ Evrim Yılmaz, a.g.e., s. 65.

⁶²⁴ "Sulukule Projesi'nde Temel Atıldı", 2010, URL: <http://www.fatih.bel.tr/bpi.asp?caid=40&cid=9>.

⁶²⁵ Evrim Yılmaz, a.g.e., s. 57.

Derneği ile Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi yürütmenin durdurulması talebi ile dava açmıştır.⁶²⁶ Bu davaya, birçok sivil toplum kuruluşu da destek vermiştir. Özellikle Sulukule Platformu, sürecin başlangıcından itibaren Sulukule'nin yok olmasına, mahallelinin yer değiştirmek zorunda kalmasına karşı birçok çalışmada bulunmuştur. Bunların içinde süreçten Avrupa Parlamentosu'nun haberdar edilmesi, UNESCO ve uluslararası Roman derneklerinin Fatih Belediyesi'nden Cumhurbaşkanlığı'na kadar mektup yazması bulunmaktadır.⁶²⁷ Ancak, gösterilen bütün dirençlere rağmen Şubat 2007'de yıkımlar başlamıştır.⁶²⁸ Yıkımlar sırasında bir takım tescilli bina da yıkılmış ve Belediye tarafından bu yıkımların “yanlışlıkla” olduğu savunması yapılmıştır.⁶²⁹

Proje kapsamında gerçekleştirilen yıkımlar sonucunda birçok mahalle sakini olumsuz barınma koşulları, iş ve sosyal hizmetlere ulaşım açısından problemler yaşamışlardır. Bölgedeki mülkiyet problemleri, tek parselde yaşayan birden çok haneden yalnızca tapuda adı geçen hak sahibi kabul edilmesine yol açmıştır. Hak sahiplerine yeni yapılacak konutlardan verileceği söylenmiştir. Ancak konutlarına biçilen değer ile bu yeni konutların değerleri arasında çok büyük farklar bulunduğu görülmüştür. Dolayısıyla ödeme gücü olmayanlar acele kamulaştırma ile karşı karşıya kalmamak için evlerini yüksek fiyat verenlere satmışlardır. Böylelikle birçok ev el değiştirmiş, satın alanlar Sulukuleliler gibi aynı şartlardan yararlanmışlardır.⁶³⁰

Taşoluk'a taşınan yaklaşık 300 aile ile yapılan görüşmelerde⁶³¹, mahalle sakinlerinin düzenli bir gelirlerinin bulunmaması, geliri olanların da İstanbul kent merkezindeki iş yerlerinden uzak kalmaları nedeniyle çalışma olanaklarının kısıtlanması gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Bunlar sonucunda ise geriye 27 ailenin kaldığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, diğerlerinin ise yaşadıkları TOKİ konutlarının sabit giderlerini ödeyemedikleri için ya haklarını

⁶²⁶ Filiz Yavuz, Işıl Göreci, “Sulukule’de Ne Olmuştu?”, Kentin Tozu, **Mimarizm**, İstanbul, 2008, URL: <http://www.mimarizm.com/KentinTozu/Makale.aspx?id=339&sid=328>.

⁶²⁷ Evrim Yılmaz, a.g.e., s. 69.

⁶²⁸ Gonca Mcdaniel Girit, **Kentsel Dönüşüm Politikalarının Küreselleşme Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Sulukule Örneği**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 99-100.

⁶²⁹ Sulukule Platformu, “Tarihi Tescilli Sivil Mimari Örnekleri Yıkılıyor”, **Sulukule Günlüğü**, URL: <http://sulukulegunlugu.blogspot.com/2009/03/tarihi-tescilli-sivil-mimari-ornekleri.html>.

⁶³⁰ Gonca Mcdaniel Girit, a.g.e., s.98.

⁶³¹ Gonca Mcdaniel Girit, a.g.e., s. 99.

sattıkları ya da icraya verildikleri belirlenmiştir.⁶³² Ayrıca Taşoluk'tan konut alan Roman olmayan vatandaşlar da, kendilerinin bu projeye girerken bu konuda bilgilendirilmediklerini söyleyerek hukuki yollara başvuracaklarını ve Sulukulelileri istemediklerini belirtmişlerdir. Taşoluk'a taşınamayan Sulukuleli kiracılar ise gelirleri yeterli olmadığı için Sulukule dışındaki mahallelerde ev kiralayamamışlar, dolayısıyla akrabalarının evlerine veya komşularına sığınmışlardır. Gelirleri yeterli olanlar ise eskiden Sulukule'deki kira miktarlarının 4-5 katını ödeyerek başka mahallelerde yaşamak zorunda kalmışlardır.⁶³³

Fatih Belediyesi, Sulukule'yi, yalnızca fiziki çöküntü alanı değil, bununla birlikte sosyo-ekonomik ve kültürel bir takım problemlerin de yaşandığı bir bölge olarak tanımlamıştır. Ayrıca Belediye, bu bölgede yaşayanların kente dışarıdan göç ettiğini, kentin dar gelirlili ve yoksulları olduklarını, mülkiyet ve mülk sahibi ilişkisinin kopuk veya hiç olmadığını, ayrıca kente ve kentliye aidiyet hissine sahip olmadıklarını ve sadece barınma ihtiyaçlarını karşıladıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla Sulukule, Fatih Belediyesi tarafından alt gelir ve kültür seviyesindeki grupların kullandığı veya işgal ettiği bir alan olarak görülmektedir. Belediye Sulukulelileri bu şekilde tanımladıktan sonra buradan gönderilmelerini meşrulaştırmak için, Sulukulelilerin geçimlerini sağladıkları eğlence evlerini ve tarihi rollerini yok sayarak, bu bölgenin Osmanlı'nın üst ve orta tabakasını oluşturanlar tarafından kullanıldığını ve burada ibadet yerlerinin bulunduğunu savunmuştur. Ayrıca belediye bu projeyi bölgenin depreme karşı dayanıksız olmasına da dayandırmıştır. Dolayısıyla belediye kendisini depreme karşı önlem almadığı takdirde yaşanacak kayıpların sorumlusu olarak görmüştür.⁶³⁴ Ancak Sulukule'de gerçekleştirilen projenin en önemli noktası, sürece halkın katılmamasıdır. Proje gerçekleştirilmeden önce, yerel halk dışında herkes proje ile ilgili görüş bildirmiş ve kararlar bunlara göre verilmiştir. Belediye, hükümet ve para karşılığı hizmet veren uzmanlar halkı sürece dahil etmemiştir. Dolayısıyla proje de Romanların yaşayış ve çalışma tarzına uygun geliştirilmemiştir. Projede yer alan otoparklı lüks villalar, projenin Sulukuleliler için yapılmadığını göstermiş, Roman kültürü hiçe sayılmıştır. Romanların birlikte yaşayışları göz ardı edilerek Sulukule tamamen yıkılıp değiştirilmiştir. Projeyi uygulayanların projeyi yerel halkın ihtiyaçlarına göre tasarlaması beklenmekte iken,

⁶³² Evrim Yılmaz, a.g.e., s. 125.

⁶³³ Gonca Mcdaniel Girit, a.g.e., s. 99.

⁶³⁴ İpek Sakarya, a.g.e., s. 72.

proje kapalı kapılar ardında tasarlanmıştır. Buna karşılık yerel yönetimler projenin yerel halk için yapıldığını iddia etmiştir. Bu projenin muhataplarının gündelik yaşamları, adetleri ve kültürleri bu projeden etkilenmiştir.⁶³⁵

Bakanlar Kurulu'nun Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri için çıkardığı acele kamulaştırma kararı öncesinde de birçok kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde zorla tahliyeler gerçekleştirilmiş ve birçok ev yıkılmış, aileler yerlerinden edilmiştir. Bu bağlamda özellikle 2006'da İstanbul Küçükbakkalköy mahallesinde yapılan yıkımlar sonucunda Roman aileler yerlerinden edilmiş ve Roman çocuklarının okula kayıt yaptırabilmeleri açısından gerekli ikametgah belgesinin muhtar tarafından verilmemesi yüzünden eğitim haklarından mahrum bırakılmışlardır.⁶³⁶ Romanların eğitim ile ilişkilerinin kopuk, Roman çocukları arasında okulu terk etme oranının yüksek ve devamsızlığın sık olması gibi sorunlara rağmen yaşadıkları ortamlardan kopararak zorla tahliye edilmeleri Romanların yaşadığı sosyal dışlanmayı da derinleştirmektedir.⁶³⁷ Bu bağlamda Sulukule kentsel dönüşüm projesi incelendiğinde, bu projenin Romanların karşı karşıya kaldığı ilk sorun olmadığı açıktır. Sulukule'de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesi ile birlikte, İzmir, Ereğli, Ankara, Bursa, Çanakkale ve İzmir gibi birçok kentte de Romanların yaşadığı alanlara ilişkin kentsel dönüşüm projelerinin uygulanmaya devam edeceği düşünülmektedir.⁶³⁸ Bu da hem kentsel dönüşüm projeleri açısından Romanların hedef alınıp alınmadığı hem de Romanlara karşı ırk temelli ayrımcılık yapıp yapılmadığı sorusunu gündeme getirmektedir.⁶³⁹

Türkiye'de azınlıkların korunmasına ilişkin ve ayrımcılık yasağı ile ilgili bir hukuki düzenleme bulunmamaktadır. 1982 Anayasası'nın 10. maddesi ayrımcılık yasağını ve eşit muameleyi güvence altına alsa da Uluslararası Azınlık Hakları Grubu'na göre, Alevi, Yezidi, Süryani, Kürt, Caferi, Kafkas, Laz ve Romanlar dahil olmak üzere, etnik, dilsel ve dini azınlıklara mensup kişiler Türkiye tarafından

⁶³⁵ Gonca Mcdaniel Girit, a.g.e., s. 102-103.

⁶³⁶ Kemal Özmen, "Evsiz Kalan Roman Çocuklar Okula Da Alınmıyor", 2006, URL: <http://orfjdt.bianet.org/bianet/cocuk/85556-evsiz-kalan-roman-cocuklar-okula-da-alinmiyor>.

⁶³⁷ Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan, **Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri**, İstanbul, 2011, s. 25.

⁶³⁸ Çingeneyiz, "Ulaşılabilir Yaşam Derneği İle Röportaj", URL: <http://www.cingeneyiz.org/uyd.htm>.

⁶³⁹ Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, **Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar**, British Library, Birleşik Krallık, 2007, s. 31, URL: <http://www.minorityrights.org/download.php?id=433>.

azınlık olarak tanımlanmamaktadır.⁶⁴⁰ Avrupa Komisyonu'nun 2007 tarihli inceleme raporunda da "Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımı değişmemiştir. Türk makamlarına göre, Türkiye'deki azınlıklar, 1923 Lozan Anlaşması uyarınca, sadece gayrimüslim topluluklardan oluşmaktadır. Uygulamada resmi makamlar tarafından Lozan Anlaşması uyarınca tanınan azınlıklar Yahudiler, Ermeniler ve Rumlardır. Türk makamları, Türk vatandaşlarını, çoğunluğa ya da azınlığa mensup olan bireylerden ziyade kanun önünde eşit haklara sahip bireyler olarak görmektedir. Bu tutum Türkiye'yi, etnik köken, din ve dillerinden dolayı bazı vatandaşlarına, kendi kimliklerini korumalarını temin eden, özel haklar tanımaktan alıkoymamalıdır. Avrupa standartlarına uygun bir şekilde, dil ve kültüre tam saygı gösterilmesi ve bunların korunması, dernek, toplantı, ifade ve din özgürlüğü ile geçmişine ve kökenine bakılmaksızın bütün vatandaşların kamu hayatına etkin katılımının garanti altına alınması henüz bütünüyle sağlanmış değildir" denilmektedir.⁶⁴¹

Bu bağlamda Sulukule'de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesiyle AİHS'ne göre bir ayrımcılık yapıp yapılmadığı da değerlendirilmelidir. AİHM'in yerleşik içtihadına göre bir kişinin etnik kökenine göre yapılan ayrımcılık ırksal ayrımcılıktır.⁶⁴² AİHM, ırksal ayrımcılığa büyük önem vermekte ve bu konuyla ilgili incelemelerini çok sıkı kurallara tabi tutmaktadır. Buna göre özellikle Roman etnik kökenli başvuru sahiplerinin ayrımcılık iddiaları AİHM'in bu tavrını geliştirmesi açısından önemli davalardır.⁶⁴³ Türkiye'de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin bazılarının Roman mekanlarını dağıtmak fikri üzerine inşa edilmesi, sadece Sulukule kapsamında değil, diğer Roman mahallelerinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri açısından da AİHM'e birçok şikayetin yapılabileceğinin ve Türkiye'nin mahkumiyet kararı ile karşı karşıya kalabileceğini göstermektedir.

Son olarak, Sulukule'de gerçekleştirilen proje ile ilgili Şubat 2008'de açılan davada, İstanbul 4. İdare Mahkemesi tarafından, söz konusu projenin kamu yararına uygun olmadığı ve 5366 sayılı kanuna aykırı olduğu gerekçesi ile iptal kararı verilmiştir.⁶⁴⁴ Bu süreç içerisinde, Şubat 2008'de açılan davanın bilirkişi

⁶⁴⁰ Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, a.g.e., s. 3.

⁶⁴¹ Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, Brüksel, 2007, s. 20.

⁶⁴² Başvuru N. 55762/00, 55974/00, Başvuru N. 57325/00, Başvuru N. 34836/06.

⁶⁴³ Bilge Esin Kibar, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ayrımcılık Yasağı**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 124.

⁶⁴⁴ E. 2009/758, K. 2012/758.

incelemesinin Kasım 2009'da gerçekleştirilmiş, İstanbul 4. İdare Mahkemesi yürütmeyi durdurma talebini gerekçesiz olarak reddetmiştir. Yargılama devam ederken Sulukule'de yıkımların başlaması, ulusal ve uluslararası tepkilere rağmen bölge halkı açısından hiçbir sosyal ya da insani önlem alınmaması, içinde halen insanların yaşadığı binaların çevik kuvvet eşliğinde belediye ekiplerince yıkılması yürütmeyi durdurma kararlarının kent ile ilgili davalarda ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte TOKİ de Eylül 2009'da yenileme projeleri ile ilgili inşaat ihalesine çıkmış ve Ekim'de Sulukule Özkar İnşaat'a devredilmiştir. Ulusal ve uluslararası birçok bilimsel ve sosyal tepkilere rağmen dava süreci yavaş işlemiştir. Dolayısıyla verilen iptal kararı da gecikmiş bir karar olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴⁵ Buna karşılık Fatih Belediyesi de kararı Danıştay'a taşımıştır.⁶⁴⁶

Dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay verilen iptal kararını çok gecikmiş bir karar olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte Sulukule'nin şu anda eskisine göre daha yaşanılabilir bir konuma kavuştuğunu ve bu projeyi desteklemeye devam edeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Günay, iptal kararından sonra yeni bir plan çalışması yapılacağını ve yeni bir karar süreci yaşanacağını da eklemiştir.⁶⁴⁷ Bakanın gerçekleştirileceğini söylediği yeni plan ise Ağustos 2012'de hazırlanarak Belediye Meclisi'nden geçmiştir. Bu proje ile ilgili de projenin çok kısa bir sürede gözden geçirildiği ve bir önceki projedeki olumsuzlukların iyileştirilmediği söylenmektedir.⁶⁴⁸

Sulukuleliler kendi kültürlerine göre birlikte yaşamakta ve kendi aralarında konuları anlaşarak çözmektedirler. Sulukule'de görülen kentsel biçim de, ilişkilerin kent dokusuna yansımaları şeklinde ve buna uygun olarak gerçekleşmiştir. Ancak projeye göre burada yaşayan insanların yaşam koşulları ve mekanın nasıl örgütlendiği dikkate alınmamıştır. Projenin uygulanması ile yaşam dokusu çözülmüş ve insanlar bölgeden uzaklaştırılmıştır. Dolayısıyla sadece mekana değil, burada

⁶⁴⁵ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Basın Açıklaması, URL: <http://www.mimarist.org/basin-aciklamalari/2197-tmmob-mimarlar-odasi-istanbul-buyukkent-subesi.html>.

⁶⁴⁶ Nilay Vardar, "Yeni Sulukule Yıkılmayacak", İstanbul, 2012, URL: <http://www.bianet.org/bianet/toplum/139176-yeni-sulukule-yikilmayacak>.

⁶⁴⁷ Elif İnce, "Çöpe Atılan Sulukule", İstanbul, 2012, URL: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1091069&CategoryID=77>.

⁶⁴⁸ Nilay Vardar, "İki Ayda Kamu Yararı Nasıl Sağlandı", İstanbul, 2012, URL: <http://www.bianet.org/bianet/kent/140556-iki-ayda-kamu-yarari-nasil-saglandi>.

yaşayanların yaşam biçimine de bir müdahale yapılmıştır. Gerçekleştirilen proje ile bölgeye yaşam biçimi ile ilişkisi bulunmayan bir mekan kurulmuş, Sulukuleliler de bu mekana ayak uyduramamış ve bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Karşılığında bir bedel ödenmesi de hayatlarını ve işlerini eski haline getirmemiştir.⁶⁴⁹

Son bir gelişme 10 Ekim 2012 tarihinde, Avrupa Birliği Komisyonu'nun Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e sunduğu Türkiye 2012 İlerleme Raporu'nda Sulukule Mahallesi'nde gerçekleştirilmesi planlanan kentsel dönüşüm projesi, projenin idare mahkemesi tarafından iptali ve Roman vatandaşlar için istihdam yaratma çalışmaları açısından göz önünde bulundurulmuştur. Ancak, kentsel dönüşümün şeffaf bir biçimde yönetilerek, bölgede yaşayanların yerinden edilmemesi ve istihdam yaratılması tavsiye edilmiştir.⁶⁵⁰ Böylelikle, AB Komisyonu Sulukule projesini ve Romanların yaşadığı problemleri, projenin başlangıcından bu yana 6. kez dile getirmiştir.⁶⁵¹

b. Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi

Seyyahların büyük çoğunluğunun doğal limanın en mükemmel örneği olarak ifade ettiği Haliç, Osmanlı döneminde başkent İstanbul için büyük bir öneme sahiptir. İstanbul, bütün ters rüzgârlara karşı her boy ve tipteki gemiye korunma imkânı ve güvenlik sağlayan Haliç'in etrafına yayılmıştır.⁶⁵² Galata ve Tarihi Yarımada'yı birbirine bağlayan, İstanbul'un merkezinde ve birçok tarihi dönemin izlerini taşıyan Haliç, mekansal, sosyal ve ekonomik anlamda halen İstanbul'un odak noktalarından biridir.⁶⁵³

Fener, Haliç'in batı yakasından, Balat ve Cibali arasında kıyı boyunca uzanan İstanbul'un en eski semtlerinden biridir. Semtin Orta Yunanca'daki "Fanarion" anlamına gelen, limana giren gemileri selamlayan fener kelimesinden geldiği

⁶⁴⁹ Gonca Mcdaniel Girit, a.g.e., s. 103.

⁶⁵⁰ Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2012 İlerleme Raporu**, Brüksel, 2012, s. 40.

⁶⁵¹ Derya Gürsel, "Sulukule Projesi Yine AB Raporunda", 2012, URL: <http://www.arkitera.com/haber/index/detay/sulukule-projesi-yine-ab-raporunda/10371>.

⁶⁵² Edhem Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferleşmiş Bir Başkente", **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti – Halep, İzmir ve İstanbul**, Çev. Sermet Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 168.

⁶⁵³ Filiz Aysel, a.g.e., s. 101.

düşünülmektedir.⁶⁵⁴ Buna göre Haliç kıyılarının en önemli deniz feneri burada bulunmuştur. Bu dönemde Fener'e, bu bölgedeki deniz surları üzerinde yer alan "Porta Fari" ya da "Porta del Faro" denilen Fener Kapısı'ndan girilmektedir.⁶⁵⁵ Ancak günümüzde ne denize yakın ve yanındaki kuleden fenerin sallandığı bu kapı ne de kapının açıldığı surlar yerindedir.⁶⁵⁶

Bizans döneminde kalabalık, gürültülü ve pislik içindeki liman aynı zamanda bütün dünya ile ilişkilerin kurulduğu bir yerdir. Venedikli, Cenevizli tüccarlar, Avrupa'dan ve Asya'dan gelenler burada toplanmıştır.⁶⁵⁷ Osmanlı döneminde ise, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi sırasında burada yaşayan birçok Bizans aristokrat ve zengini kentten kaçırmıştır. İstanbul'u eski önemine yeniden kavuşturmak isteyen Fatih gidenleri geri getirebilmek için Ortodoksların ibadetlerini serbestçe yapabileceklerine, patrikhaneye dokunulmayacağına dair sözler vermiş ve bir din serbestisi ilan etmiştir. Bu da kentten ayrılan eski Bizanslıların kente geri dönmelerini sağlamıştır.⁶⁵⁸ Fatih Sultan Mehmet zamanında tesis edilen Ortodoks Kilisesi, 1600 yıllarında bugünkü merkezi olan Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne geçmiş, Fener uluslararası düzeyde önemli bir dinsel merkez haline gelmiştir.⁶⁵⁹ Böylelikle bu tarihten itibaren özellikle soylu ve varlıklı Rum aileleri Fener'e yerleşmeye başlamış, Bizans'ın "Fenerion", Rumların "Fanaraki" adıyla andığı Fener, zengin yalıları ve şenlikli meyhaneleriyle renkli bir yer haline gelmiştir.⁶⁶⁰

Bu noktada Fener'in evlerinin de özel bir önemi bulunmaktadır. 17. ve 18. yüzyıllarda Rum aristokrat ailelerinin patrikhane çevresinde ve Cibali ile Balat arasındaki kıyı boyunda yaptırdığı görkemli konak ve yapılar Fener'in karakteristik tarihi özelliklerinin bir yansımasıdır. İki ya da üç katlı, kagir konaklar, taş ve tuğla karışımı duvarları, kemerli, şebekeli pencereleri, profilli taş konsollar üzerinde yükselen çıkmaları ve kirpi saçaklarıyla belirginleşmişlerdir. Zengin ailelerin evlerinin yanı sıra dar gelirli Rum aileler de yüksek ahşap ya da kagir yapılarda

⁶⁵⁴ Jak Deleon, **Balat ve Çevresi (İstanbul'un Fethi ve Haliç Semtleri)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 134.

⁶⁵⁵ Ahmet Faik Özbilge, **Fener, Balat, Ayvansaray**, E Yayınları, İstanbul, 2009, s. 137.

⁶⁵⁶ Jak Deleon, a.g.e., s. 109.

⁶⁵⁷ Jak Deleon, a.g.e., s. 134.

⁶⁵⁸ Ahmet Faik Özbilge, a.g.e., s. 137.

⁶⁵⁹ Nur Akın, "Fener", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 2004, s. 279.

⁶⁶⁰ Jak Deleon, a.g.e., s. 114.

oturmuşlardır.⁶⁶¹ Çoğunlukla konutlardan meydana gelen kentin bu bölümündeki yerleşim biçimini belirleyen unsurlar temelde etnik ve dini özelliklerdir. Sosyo ekonomik özellikler ise ikinci plandadır. Bu nedenle Fener’de bulunan Rum ve Ermeni cemaatlerinin patrikhaneleri, bu bölgenin yerleşim yapısını belirlemişlerdir. Bu da diğer grupların dışlanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla gayrimüslimler kentin dışı sayılan Haliç boyu, Marmara kıyıları, Yenikapı, Samatya, Topkapı, Balat ve Hasköy taraflarına itilmişlerdir. Müslümanlar ise kentin merkezi bölgelerinde yaşamışlardır.⁶⁶² Osmanlı devletinde üst düzey uluslararası ilişkilerde görev yapan Fenerliler 18. yüzyıla kadar buralarda yaşamışlar, ancak daha sonra Boğaziçi kıyılarına taşınmışlardır.⁶⁶³

1930’lu yılların sonunda uygulanmaya başlanan Prost planı⁶⁶⁴ ile Haliç kıyılarında sanayinin gelişmesi desteklenmiş, Fener’in kıyı kesiminde Rum nüfusunun yaşadığı yalılar, atölye ve fabrikalara dönüştürülmüştür. Rum ve Yahudiler 1942’de yürürlüğe giren Varlık Vergisi Kanunu ve 1955’teki 6-7 Eylül olayları nedeniyle Fener’den göç etmeye başlamışlardır. Rum ve Yahudiler tarafından terk edilen konutlara 1950’lerin sonunda Anadolu’dan göçle gelen nüfus yerleşmiş ve bu nüfus Haliç’te bulunan sanayi tesislerinde de çalışmaya başlamıştır.⁶⁶⁵ Fener’deki en köklü değişim ise, 1984’te İstanbul Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Haliç temizleme ve düzenleme çalışmaları sırasında Fener sahilindeki yapılar yıkılmış, yerlerine uzun ve geniş bir yeşil park alanı yapılmıştır. Böylelikle kıyıda yer alan Fener’in karakteristik tarihi binaları da yok edilmiştir.⁶⁶⁶ 1960’lara kadar bir Rum yerleşmesi olarak kalan Fener, 1960’lardan sonra sosyal yapısında büyük bir değişim yaşamış, farklı bir semt kimliği kazanmıştır.⁶⁶⁷

Fener ve Ayvansaray arasında yer alan Balat ise, 17. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu bir semttir. Bu dönemde İstanbul’da Balat denilince Musevi, Musevi denilince Balat’ın akla geldiği

⁶⁶¹ Nur Akın, a.g.e., s. 281.

⁶⁶² Edhem Eldem, a.g.e., s. 185.

⁶⁶³ İclal Dinçer, a.g.m., (2012), s. 47.

⁶⁶⁴ Fransız şehir planı Henri Prost, 1935 ile 1951 yılları arasında İstanbul’un çeşitli bölgelerinin nazım planlarını hazırlamıştır.

⁶⁶⁵ İpek Sakarya, a.g.e., s. 68.

⁶⁶⁶ Nur Akın, a.g.e., s. 280.

⁶⁶⁷ Filiz Aysel, a.g.e., s. 106.

belirtilmektedir.⁶⁶⁸ Aslında Bizans döneminde de bölgede Yahudilerin yaşadığı belirtilmektedir.⁶⁶⁹ İstanbul'un fethinden önce "Vasiliki Pili" adı verilen Balat Kapısı, Bizans devrinde kentin Haliç surları üzerindeki en önemli kapılarından biridir. Bazı kaynaklara göre, Balat adı Rumca'da "Palation"dan gelmektedir. "Vasiliki Pili"nin anlamı da "Bab-ı Hümayun" ya da Hünkar Kapısı'dır. Blakherna Sarayı'na deniz yoluyla gelen imparatorların kullandığı bu kapı 1894 depreminde yıkılmıştır.⁶⁷⁰

İstanbul'un fethi ile Fatih Sultan Mehmet kentin nüfusunu artırmak ve ticareti canlandırmak için Anadolu ve Balkanlar'dan Yahudiler getirmiştir. Bu dönemde Yahudilere de bir takım özerklikler tanınmış ve fetih sırasında sağlam kalan sinagogları kullanmalarına izin verilmiştir.⁶⁷¹ Ayrıca, II. Beyazıt'ın daveti üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yaşayan Sefarad Musevileri Balat bölgesine yerleştirilmiştir. Böylelikle Balat, mimari yapısı, kilise ve sinagogları, hamamı ve çarşısı ile önemli bir İstanbul semti haline gelmiştir.⁶⁷² 1660 yılında Ayazmakapı yangınından önce Bahçekapı, Eminönü, Tahtakale, Balıkpazarı, Unkapanı, Yemiş İskelesi ve Edirnekapı çevresinde yaşayan Yahudilerin bir bölümü yangından sonra Balat ve Hasköy'e yerleştirilmişler, başka bir bölümü de Ayvansaray, Cibali, Tekfur Sarayı, Kasımpaşa ve Mumhane'ye gitmiştir. Yine de birçok Yahudi ailesi, Haliç'in İstanbul yakasını Beyoğlu yakasına tercih ederek Balat'a yerleşmiştir.⁶⁷³

17. yüzyıldan sonra Yahudi cemaatinin yoğun olarak yaşadığı Balat'ta, Müslüman, Rum ve Ermeniler ile birlikte bir kültür mozaği oluşmuştur.⁶⁷⁴ Ancak bu dönemde artan kapitülasyonlar Yahudilerin ticaretteki güçlerini ve zenginliklerini yitirmelerine yol açmıştır. Bununla birlikte 19. yüzyılda gelişen sanayileşme ile yeni bir yüze kavuşan Haliç'te yaşayan zenginler, Galata, Kurtuluş, Pangaltı, Şişli gibi daha temiz ve sakin semtlere göç etmiştir. Böylece 20. yüzyılla birlikte Balat ve Balat'ın sosyal yapısı değişime uğramıştır.⁶⁷⁵ 17. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan ancak 18. ve 19. yüzyılda giderek önemini yitiren Balat'ın Yahudiler için

⁶⁶⁸ Jak Deleon, a.g.e., s. 53.

⁶⁶⁹ Ahmet Faik Özbilge, a.g.e., s. 137.

⁶⁷⁰ Jak Deleon, a.g.e., s. 61.

⁶⁷¹ Ahmet Faik Özbilge, a.g.e., s. 137.

⁶⁷² Filiz Aysel, a.g.e., s. 106.

⁶⁷³ Jak Deleon, a.g.e., s. 53.

⁶⁷⁴ Jak Deleon, a.g.e., s. 59.

⁶⁷⁵ Ahmet Faik Özbilge, a.g.e., s. 97.

önemi 1950'lerin sonuna kadar devam etmiş, bu tarihten sonra Yahudi yerleşim merkezi olmaktan çıkmıştır.⁶⁷⁶

Yaklaşık beş kilometre uzunluğundaki Haliç surları, Ayvansaray'da başlayıp Sarayburnu'nda sona ermektedir. Bu surlarda bulunan on beş kapı, Bizans devrinden beri halkın sahile inmesi için kullanılmıştır. Bu bağlamda Ayvansaray da Haliç'in ilk kapısıdır. Bazı kayıtlarda bu kapı Ayvan Hisarı, Saray Kapısı, Tahta Kapı, Gümüş Kapı, Blakherna Kapısı olarak geçmektedir. Ayrıca Bostancıbaşı Defteri'nde de Elvansaray adıyla anılmaktadır, ancak Eyvansaray adının daha doğru olduğu söylenmektedir. Bir başka teze göre de Ayvansaray semtinin adı Farsça Eyvan sözcüğüyle başlamaktadır. Eyvan, büyük kemerli yüksek bina anlamına gelmektedir. Bizans döneminde Bizans imparatorlarının görkemli Blakherna Sarayı'nın burada bulunması nedeniyle semte Eyvansaray adı konulmuş, zamanla bu deyiş Ayvansaray'a dönüşmüştür.⁶⁷⁷ Ayvansaray, Bizans ve Osmanlı tarihinin birleştiği semtlerden biri olmuştur. Semt, Arap kuşatmaları sırasında burada şehit olanlar nedeniyle İslamiyet açısından da önem kazanmıştır. Bu nedenle, burada her uygarlığa ait tarihi kalıntılara rastlanmaktadır.⁶⁷⁸

1940'ların ortalarında Atik Mustafa Paşa Camii'nin çevresinde kümelenmiş kiremitli çatılar yığını olan Ayvansaray, kalafat yeri, iskelesi, kahvehaneleri, meyhaneleri ve aşçı dükkanları ile ünlenmiştir. 1950 ve 1960'larda ise semte lastik, dokuma, konserve ve kurşun kalem fabrikaları kurulmuştur.⁶⁷⁹ 1980'li yıllarda ise, Haliç Köprüsü'nün yapılması Ayvansaray'ı etkilemiştir.⁶⁸⁰ 1985 yılında Bedrettin Dalan'ın belediye başkanlığı döneminde Haliç'te bulunan sanayi tesisleri kaldırılmış ve burada yaşayan halk fakirleşme sürecine itilmiştir. Terör olayları nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden göç edenler, ucuz kira, kent merkezine yakınlığı ve iş bulma imkanları sayesinde yaşamak için Fener-Balat semtlerini tercih etmişlerdir. Haliç'in sanayisizleştirilmesinin yarattığı sosyal ve ekonomik çöküntü 1996 Habitat İstanbul Zirvesi'nde gündeme gelmiş, Fener-Balat semtlerinin rehabilitasyonu fikri ortaya çıkmıştır.⁶⁸¹ Proje Avrupa Birliği'nin ancak 2001 yılında

⁶⁷⁶ Filiz Ayseli, a.g.e., s. 108.

⁶⁷⁷ Jak Deleon, a.g.e., s. 157.

⁶⁷⁸ Semavi Eyice, "Ayvansaray", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 2004, s. 491-492.

⁶⁷⁹ Jak Deleon, a.g.e., s. 157.

⁶⁸⁰ Semavi Eyice, a.g.e., s. 495.

⁶⁸¹ Aslı Sarioğlu, "Fener-Balat "Yenilenirken" Yerinden Edilenler", İstanbul, 2009, URL:

bu projeye kaynak ayırması ve proje üzerinde tekrar bir çalışma yapmasıyla 2003 yılında başlayabilmiş ve 2008 yılında da 121 binanın, Tarihi Balat Çarşısı'nın ve Sosyal Merkez Binası'nın restore edilmesiyle tamamlanmıştır.⁶⁸² Bir sağlıklılaştırma projesi olan bu proje bölgede soylulaştırmanın gerçekleşmesine yol açsa da başarılı bir proje olarak değerlendirilmiştir.⁶⁸³

2006 yılında bu rehabilitasyon projesinin bir bölümünü de içine alan bir bölge 5366 sayılı kanun kapsamında Balat ve Ayvansaray kentsel yenileme alanı olarak ilan edilmiş, 2007'de yapılan ihaleyi Çalık Holding'e bağlı GAP İnşaat kazanmıştır.⁶⁸⁴ Fener-Balat Yenileme Projesinin alan büyüklüğü 279 bin 345 metrekareden, 59 ada ve 909 parselden meydana gelmekte ve sahil tarafından bulunan yeşil alanlar ile konut-ticaret fonksiyonlarının bulunduğu yerleşim alanı ile birlikte iki bölgeden oluşmaktadır. Burada 11 tescilli anıt eser, 195 sivil mimarlık örneği ve 25 öneri sivil mimarlık örneği bulunmaktadır.⁶⁸⁵ Fatih Belediyesi'ne göre, koruma alanı içerisinde yer alan bu bölgede bakımsız ve hasar görmüş eserler onarılacak ve Haliç'in tarihi ve kültürel önemine yakışır bir semt oluşturulacaktır.⁶⁸⁶ Bununla birlikte Ayvansaray'da gerçekleştirilecek yenileme projesiyle de buranın tarihi kimliğinin ve geleneksel Türk Mahallesi özelliklerinin korunması ve uluslararası çerçevede sanatsal ve kültürel etkinliklerin yapıldığı Sultanahmet turizm aksına alternatif bir turizm aksı haline getirilmesi hedeflenmiştir.⁶⁸⁷

İhaleyi kazanan GAP İnşaat yenileme projesinin amaçlarını, İstanbul açısından tarihsel ve kültürel öneme sahip bir bölgede sağlıklı, güvenli, yaşanabilir ve kentle bütünleşmiş yaşam alanları yaratmak, altyapı ve ulaşımı geliştirmek, sosyal refahı ve yaşam kalitesini artırmak, Haliç ile kıyı tarafında yaşayanların ilişkisini güçlendirecek kamusal fırsat alanları oluşturmak ve depreme karşı tedbir almak şeklinde özetlemiştir. Böylelikle, bölgenin fiziksel olarak yenilenmesi ve sosyal

<http://bianet.org/bianet/siyaset/117093-fatih-balat-yenilenirken-yerinden-edilenler>.

⁶⁸² "Ali Emrah Ünlü'yle Fener-Balat Projesi Üzerine", 04.08.2008, URL: <http://www.mimdap.org/?p=11835>.

⁶⁸³ Besime Şen, "Ekonomik Gelişimin Kültürel Stratejileri: İstanbul Kent Merkezleri ve Tarihi Kentsel Alanların Yeniden Yapılandırılması, **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s.72.

⁶⁸⁴ Beyhan Bayhan, "Fener-Balat Dönüşüm Projesinde Nereden Nereye", İstanbul, 2012, URL: <http://www.arkitera.com/haber/index/detay/fener-balat-donusum-projesinde-nereden-nereye/11358>.

⁶⁸⁵ Aslı Sarıoğlu, Fener-Balat "Yenilenirken" Yerinden Edilenler".

⁶⁸⁶ Fatih Belediyesi, "Fener-Balat Semtleri Sahil Kesimi Yenileme Projesi", URL: <http://www.fatih.bel.tr/bpi.asp?caid=631&cid=1152>.

⁶⁸⁷ Fatih Belediyesi, "Ayvansaray (Türk) Mahallesi Yenileme Projesi, URL: <http://www.fatih.bel.tr/bpi.asp?caid=631&cid=20>.

yapının kapasitesi artması sağlanacak, kıyı kullanımlarının yoğunluğu ve kalitesi artacak, mevcut kullanım ise iyileşerek yaşantı zenginleşecektir.⁶⁸⁸

Projenin uygulama alanı çoğunlukla konut fonksiyonundan meydana gelmektedir. Bununla birlikte, ticaret fonksiyonu içeren yapılar, dini tesisler ve sağlık kuruluşları da bulunmaktadır. Söz konusu yenileme alanı ilan, bölgede yaşayan alt gelir gruplarını sadece barınma hakkı ile ilgili değil, aynı zamanda iş olanakları ve geçinme stratejilerinin kaybolması açısından da etkilemiştir.⁶⁸⁹ Fatih Belediyesi'nin bölgede yaşayan halk ile gerçekleştirdiği toplantıda halk, yenilemenin ada bazında gerçekleştirileceği şekilde bilgilendirilmiştir. Bölge halkı, bunu evlerinin yıkılarak yerlerine proje kapsamındaki uygulamanın gerçekleştirileceği ve kendilerinin de başka semtlerde yaşamaya zorlanacakları şeklinde yorumlamışlardır. Ayrıca, ekonomik durumu müsait olanlar, projenin mali yükünü karşılayabilse de tarihi evlerine karşılık mahalle hayatları değişecek, yeni gelenlerin sosyal statüleri ile ilişki kuramamalarına ve psikolojik bir yaşam mücadelesi vermelerine yol açacaktır. Bu da bu kişilerin semtlerini terk etmeleriyle sonuçlanacaktır.⁶⁹⁰ Dolayısıyla bölgenin kültürel ve sınıfsal dokusu da bozulacaktır. Bölge Bizans döneminden itibaren hem İstanbul hem de dünya açısından bütün kültürlerin bir araya geldiği önemli bir merkez özelliği taşımaktadır. Her ne kadar dönem dönem sosyal ve mekansal değişikliklere uğrasa da günümüze kadar bu değerini taşımaya devam etmiştir. Dolayısıyla kentsel mekanda yapılacak herhangi bir değişim ve dönüşümün de bu özellikler göz önünde bulundurularak yapılması gerekmektedir.

Fatih Belediyesi ise, çoğu hak sahibinden oluşan Fener, Balat, Ayvansaray kentsel dönüşüm projesi ile ilgili temkinli davranmış, projeyi deprem tehdidi ile meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu bölge için geliştirilen projeler mevcut mimari dokuya uymadığı ve konut fonksiyonunun turizm fonksiyonu ile değiştirilmek istenmesi açısından eleştirilmiştir.⁶⁹¹ Bununla birlikte Fatih Belediyesi danışmanının yaptığı açıklamalara göre, proje kiracılar ile ilgili değil, mal sahipleriyle ilgili bir projedir. Ayrıca danışman proje kapsamında, projenin sosyal ayağının geniş

⁶⁸⁸ Gap İnşaat, "Fener-Ayvansaray – Sahil Kesimi Yenileme Projesi", URL: <http://www.gapinsaat.com/tr/KDBalat.aspx>.

⁶⁸⁹ Aslı Sarioğlu, Fener-Balat "Yenilenirken" Yerinden Edilenler".

⁶⁹⁰ FEBAYDER, "FATİH'TE KATLIAM VAR: Fener-Balat-Ayvansaray Yenileme Projesi", İstanbul, 2009, URL: <http://www.febayder.com/content/fatih-te-katliam-var-fener-balat-ayvansaray-yenileme-projesi>.

⁶⁹¹ İpek Sakarya, a.g.e., s. 74-75.

tutulabilmesi için kiracılara taşınma yardımında bulduklarını ve 10 yıldan fazla bir süredir alanda ikamet eden kiracılara da bu durumu ispatlayabilmeleri karşısında proje yapıldıktan sonra belediyeye kalan mülkler üzerinde yeniden kiracı olma hakkı verdiklerini belirtmiştir. Bu açıklamalara göre, proje alanında yaşayanlar açısından bir yerinden edilme yaşanacak ve kiracılara da pek bir söz hakkı tanınmayacaktır. Bu da barınma ve konut hakkının ihlal edilmesi anlamına gelecektir.⁶⁹²

Fener, Balat, Ayvansaray Kentsel Yenileme Projesi'ne karşı 2009 yılında Fener Balat Ayvansaray Mülk Sahiplerinin ve Kiracıların Haklarını Koruma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği⁶⁹³ kurulmuştur.⁶⁹⁴ Dernek üyeleri, Fatih Belediyesi Başkanı Mustafa Demir'i ziyaret ederek proje ile ilgili taleplerini iletmışlerdir. Buna göre, Fener, Balat, Ayvansaray halkının yerinde, kendi mahallesinde, aynı sosyo-kültürel yapı ve doku içerisinde yaşamaya devam etmek, küçük esnafın korunarak iş koşullarının kaybedilmesinin engellenmesini istediğini ve yıkım anlamına gelen yenileme kavramına karşı çıktıkları için restorasyondan yana olduklarını, bunu da bina bazında, kendilerinin gerçekleştirmek istediklerini iletmışlerdir. Ancak, bu görüşme her ne kadar olumlu geçse de, zamanla bu istekleri gerçekleştirilmediği için Fener, Balat, Ayvansaray bölgesinin orada yaşayan halk ile birlikte yok edilmek ve bölgenin soylulaştırılmak istendiği sonucuna varılmıştır. Bu algı sonucunda dernek üyeleri buna karşı sonuna kadar savaşımaya karar vermişlerdir.⁶⁹⁵

Savaşımak için FEBAYDER öncelikle ICOMOS Türkiye'ye başvurmuştur. ICOMOS, çeşitli dernekler ve üniversitelerin de katıldığı bir toplantıda Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Alanı ve Projesi ile ilişkin süreç ele alınmış ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. Toplantı sonunda ICOMOS Türkiye bir basın açıklamasında bulunmuş ve İstanbul'un tarihi bölgelerinde sürdürülen bu yenileme projeleri hakkında endişe taşıdığını, kente karşı duyarlılığa sahip herkesin bu konuda ortak hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁹⁶

⁶⁹² Aslı Sarıoğlu, Fener-Balat "Yenilenirken" Yerinden Edilenler".

⁶⁹³ Tezin bundan sonraki bölümlerinde "FEBAYDER" olarak anılacaktır.

⁶⁹⁴ FEBAYDER, URL: <http://www.febayder.com/>.

⁶⁹⁵ FEBAYDER, "Başkan Mustafa Demir'e Taleplerimizi İlettik", İstanbul, 2009, URL: <http://www.febayder.com/content/baskan-mustafa-demire-taleplerimizi-ilettik>.

⁶⁹⁶ FEBAYDER, "Mimarlar Odası, AB ve ICOMOS Temsilcileri ile Toplandık: ICOMOS'TAN ACİL ÇAĞRI METNİ", İstanbul, 2009, URL: <http://www.febayder.com/content/mimarlar-odasi-ab-ve-icomos-temsilcileri-ile-toplandik-icomosdan-acil-cagri-metni>.

Girişimlerine devam eden FEBAYDER, Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi ile ilgili İstanbul 5. İdare Mahkemesi'ne, “avan projesinin uygulanması için Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu kararı, bu kararın kabulüne ilişkin Fatih Belediye Meclisi'nin kararı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin işlemi sonucunda kentsel sit alanı içerisinde olan bölgede koruma amaçlı imar planının olmaması, kültür mirası niteliğinde tescilli yapıların yıkılmak istenmesi ve kararın koruma yüksek kurulu, şehircilik kurallarına ve hukuka aykırı olmasına” dayanarak 12 Mart 2010'da iptal davası açmıştır.⁶⁹⁷

FEBAYDER'in Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi ile ilgili 2010'da açtığı dava Haziran 2012'de karara bağlanmıştır. İstanbul 5. İdare Mahkemesi'nin verdiği karara göre, “dava konusu bölgenin tarihi dokusu dikkate alınmadan sadece fiziki olarak yapılardaki eskime, köhneme, terk edilme ve planlara aykırı eklentilere sahip olan yapılar dikkate alınarak, tescilli ve mimari özellikli yapılar da dahil edilerek alanın tümünün sosyo-ekonomik ve mekansal olarak çöküntü alanı ilan edilmesi, bölgedeki mahalle kültürünün ve birkaç kuşak öncesinden bu yana süren sosyal yapının varlığı ve bölgede daha önce yapılmış olan rehabilitasyonu yok sayarak gerçekleştirilecek olan avan projenin şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına, kamu yararına ve hukuka uygun olmaması” gerekçesiyle Yenileme Kurulu Kararı, Fatih Belediye Meclisi Kararı ve Büyükşehir Başkanlığı'nın onay kararı oybirliği ile iptal edilmiştir.⁶⁹⁸

c. Tarlabası 1. Etap Yenileme Projesi

Tarlabası semti güneyde İstiklal Caddesi'ne paralel olarak Taksim Meydanı'na çıkan Tarlabası Caddesi, kuzeyde Dolapdere Caddesi, batıda Ömer Hayyam Sokak ve doğuda Taksim Meydanı arasında altı mahalleden meydana gelmektedir ve şehrin merkezine ne kadar yakın olsa da, sosyo-ekonomik açıdan da bir o kadar uzaktır.⁶⁹⁹ Beyoğlu kentsel sit alanında en çok yapının bulunduğu semt Tarlabası'dır. Burada

⁶⁹⁷ FEBAYDER, “FENER-BALAT-AYVANSARAY PROJESİNE DAVA AÇTIK...”, İstanbul, 2010, URL: <http://www.febayder.com/content/fener-balat-ayvansaray-projesine-dava-actik>.

⁶⁹⁸ FEBAYDER, “Fener, Balat, Ayvansaray Projesi İptal Kararı Basın Açıklaması”, İstanbul, 2012, URL: <http://www.febayder.com/content/fener-balat-ayvansaray-projesi-iptal-karari-basin-toplantisi>.

⁶⁹⁹ Bediz Yılmaz, "Yakındaki Uzak: İstanbul'un Bir Kentiçi Mahallesinde Sosyal Dışlanma ve Mekansal Sürgün", **Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**, Haz. F. Adaman, Ç. Keyder, Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006, s. 28.

genellikle iki ve daha çok katlı kagir konut ve apartmanlar bulunmaktadır ve sıkışık bir konut dokusuna sahiptir.⁷⁰⁰

Tarlabaşı'nda 19. yüzyılın ikinci yarısında yerleşme başlamıştır. Bu dönemde bölgede bulunan yapıların tümü bahçe içerisindedir. Tarlabaşı'na özelliğini kazandıran apartmanlar 1910'lu yıllarda yapılmış, bölge yabancı ve azınlıkların oturduğu bir semt haline gelmiştir. 1930'lu yıllarda Tarlabaşı gayrimüslimlerin yaşadığı bir bölge olmakla birlikte Müslümanlara bu yıllara kadar rastlanmamıştır. Ancak 1940'lı yıllarla birlikte Müslüman nüfusta artış yaşanmış, Varlık Vergisi'nin azınlıklara büyük bir yük getirmesinin ardından Müslüman ticaret adamları artmıştır. Böylelikle Tarlabaşı'nda da işyerlerin birçoğu Müslümanlara geçmiştir. 1955 yılında gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarıyla da azınlıklar bölgeyi tamamen terk etmişlerdir. Bu süreç içerisinde, bazı azınlıklar gayrimenkullerini satmışlardır.⁷⁰¹

1964 yılında Yunanistan tabiiyetine mensup olup İstanbul'da çalışan ve yaşayan Rumların sınır dışı edilmesi de semt için önemli bir değişim yaratmıştır. Tarlabaşı'nda bu dönemlerde çift yönlü bir nüfus akışı yaşanmıştır. Azınlıklar giderken Anadolu'dan kırsal kökenli göçmenler gelmiştir. Azınlıkların gitmesiyle mülkleri ya değerlerinin altında satılmış ya da sahipsiz kalmışlardır. Dolayısıyla bu yapılar işgal edilmiş, kaçak olarak satılmış ya da kiralanmıştır.⁷⁰² Tarlabaşı'nda tarihi miras alanlarına hiçbir bakım yapılmaksızın, yoğun ve yanlış uygulamalar, konut fonksiyonunun yerine imalat ve depolama fonksiyonunun gelmesi ve bölgede yaşayanların gittikçe yoksullaşması 1980'lere kadar devam etmiştir. Bu yıllar da Tarlabaşı için kentsel çöküş dönemi olarak tanımlanmıştır.⁷⁰³ 1986 yılında ise İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan Tarlabaşı Bulvarı'nın açılması için aralarında tarihi değere sahip yapıların da bulunduğu 167 tescilli, toplam 368 binayı yıkmıştır. Tarlabaşı Bulvarı'nın yapılmasıyla Taksim'deki sosyal ve ekonomik akıştan kopan Tarlabaşı, fiziksel olarak da yaşanan ihmaller sonucunda

⁷⁰⁰ Ümmü Gülsüm Erdoğan, **Hukuki, Teknik ve Sosyal Boyutu ile Beyoğlu Tarlabaşı Kentsel Yenileme Alanı Projesi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 22.

⁷⁰¹ Barlas Üsdiken, "Tarlabaşı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 2004, s. 217-218.

⁷⁰² Hatice Kübra Ata, **İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Sosyal Dışlanmaya Etkilerinin Değerlendirilmesi: Tarlabaşı Örneği**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Bölge Planlama Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 136.

⁷⁰³ İclal Dinçer, a.g.m., (2008), s. 6.

sosyo-ekonomik olarak gerilemiştir.⁷⁰⁴ Binaların yıkılmasıyla açılan bulvar semt ile Taksim arasını açarak birbirinden kopmasına ve bölgenin içine kapanmasına yol açmıştır.⁷⁰⁵ Büyük yatırımcıların odağı haline gelen Cihangir, Galata ve Talimhane karşısında Tarlabası, dezavantajlı ve geçici nüfus gruplarını barındırmış, toplum tarafından dışlanmış kişilerin yaşadığı bir bölge haline gelmiştir. Göç ile bölgeye gelen gruplar için düşük bedelli bir yaşam alanı oluşturmuştur. Bölgede, Romanlar, travestiler, hayat kadınları, kente yeni gelenler, bekar odalarında yaşayanlar ve göçmenler yaşamaya başlamıştır.⁷⁰⁶ Tarlabası'nda faaliyet gösteren bir sivil toplum örgütü olan Tarlabası Toplum Merkezi'ne göre Tarlabası'nda 1990'ların başından itibaren ağırlıklı Kürt, Roman ve Afrikalılar yaşamakta ve bölgede birçok kanuna aykırı faaliyet gerçekleşmektedir.⁷⁰⁷ Edebi çalışmalarda, sinemada televizyon dizilerinde ve medyada özellikle olumsuz yönüyle ele alınmış ve öne çıkarılmıştır. Örneğin 20 Ağustos 2007'de Nijeryalı Festus Okey'in Tarlabası Polis Karakolu'nda polis tabancasından çıkan kurşun ile kazara olduğu iddia edilen bir şekilde öldürülmüştür. Ancak basın Okey'in yasadışı ticaret ile uğraşmakla suçlanmasını mahalleyi bir suç merkezi olarak gösterme fırsatı olarak değerlendirmiştir.⁷⁰⁸ Suç unsurunun yaygın olduğu ve içine girilmesi zor bir semt olarak tanıtılan Tarlabası, aslında kendi içine kapalı yaşamak zorunda bırakılmış ve gittikçe bakımsızlaşarak günümüze dek ulaşmıştır. Zaman içerisinde arsa ve bina değerlerinin düşmesiyle de her türlü yatırımcının ilgisini çekmiştir.⁷⁰⁹

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'un 2005 yılında yürürlüğe girmesinin ardından Tarlabası kentsel yenileme projesi alanı, 20 Şubat 2006 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile yenileme alanı ilan edilmiştir.⁷¹⁰ Bu karar ile sadece Tarlabası değil, Cezayir Çıkma ve çevresi, Tophane Bölgesi, Galata Kulesi çevresi, Beyoğlu Belediye Binası ve çevresi ile Bedrettin Mahallesi'ni kapsayan bölge yenileme alanı olarak belirlenmiştir. Tarlabası'nda yenileme alanı olarak belirlenen

⁷⁰⁴ Hatice Kübra Ata, a.g.e., s. 137.

⁷⁰⁵ Ümmü Gülsüm Erdoğan, a.g.e., s. 23.

⁷⁰⁶ Hatice Kübra Ata, a.g.e., s. 137.

⁷⁰⁷ Basri Çağlayan, Bahar Şahin, **Tarlabası Toplum Merkezi Alan Araştırması**, Ara Rapor, İstanbul, 2006.

⁷⁰⁸ Jean-François Pérouse, "İstanbul'un Göbeğinde Bir Transit Geçiş Bölgesinin Doğuşu ve Ortadan Kalkışı: Tarlabası Örneği (1987-2007)", **İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri – Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 281.

⁷⁰⁹ İclal Dinçer, a.g.m., (2008), s. 6.

⁷¹⁰ Beyoğlu Belediyesi, "50 Soruda Tarlabası Yenileme Projesi", **Tarlabası Yenileniyor**, URL: http://www.tarlabasiyenileniyor.com/proje_hakkinda/50soruda.aspx.

yirmi ada yapısının dokuzu “Tarlabaşı 1. Etap Yenileme Projesi” kapsamındadır.⁷¹¹ Alan yoğun bir ulaşım ağının çevresinde yer almakla birlikte sokaklar tarihi dokudan dolayı dardır. Yenileme alanında en çok konut kullanımı açısından projelendirme yapılsa da, ticaret, konaklama ve dini fonksiyonlar da bulunmaktadır. Yenileme alanı içerisinde bulunan binaların birçoğu depreme dayanıksız durumda olduğu gibi, bazı binaların yıkılması için deprem bile gerekmemektedir. Dolayısıyla alandaki binaların yarısına yakını kötü ve harap durumdadır, iyi binaların da sayısı yok denecek kadar azdır.⁷¹²

Beyoğlu Belediyesi’ne göre Tarlabaşı, küçük parselli yapısı nedeniyle çağdaş ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalan bir yapı stokuna sahip olmakla birlikte, dar sokaklar ve otopark sorunu nedeniyle ulaşılamayan, çevre koşulları nedeniyle mülk sahiplerinin yatırım yapmadığı, yüksek proje maliyeti ve uzun süreli prosedürler nedeniyle yenilenemeyen bir kentsel mekandır. Bütün bunlar Tarlabaşı’da gerekli bakım ve onarım yapılmasını engelleyerek bölgenin çöküntü alanı haline gelmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu yenileme projesi ile Tarlabaşı’nın yenilenmesi sağlanacak ve çöküş durdurulacak, bölge daha güvenli, sağlıklı, yaşanabilir ve kentle bütünleşen bir alan haline gelecektir. Bunun için de Tarlabaşı’nda yeni bir yaşam merkezi yapılacaktır.⁷¹³ Ancak Beyoğlu Belediyesi Tarlabaşı’nın yenileme alanı ilan edilen bölgesinden başlayarak İstanbul’un tarihi alanları içinde prestijli ofis, otel ve konut alanı yaratmıştır. Bu bakış açısının içerisinde İstanbul’u dünya kenti yapma ve tarihi mekanları emlak değerleri üzerinden pazarlama düşüncesi bulunmaktadır.⁷¹⁴ 2005 yılında Beyoğlu Belediye Başkanı Misbah Demircan da Tarlabaşı’nın, “İstiklal Caddesi’nden de kıymetli, İstanbul’un Champs-Élysées’si olacak.” demiştir. Bununla birlikte, proje ile ilgili Tarlabaşı’nı tek parça bina haline getirmeyi planladıklarını, küçük küçük yan yana bir sürü bina yerine tek bir büyük bina yapmayı düşündüklerini, ancak dış cephelerinin bugünkü tarihi özelliklerini koruyacağını belirtmiştir.⁷¹⁵

⁷¹¹ Özge Erdoğan, a.g.e., s. 93-94.

⁷¹² Uğur Kasımoğlu, **Kentsel Yenileme Uygulamalarının Çeşitli Boyutları ile İrdelenmesi ve Tarlabaşı Kentsel Yenileme Projesi Örneği**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehir Planlama Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 58-59.

⁷¹³ Beyoğlu Belediyesi, “50 Soruda Tarlabaşı Yenileme Projesi”, **Tarlabaşı Yenileniyor**.

⁷¹⁴ İclal Dinçer, a.g.m., (2008), s. 7.

⁷¹⁵ Selim Efe Erdem, “Tarlabaşı İçin Yeni Kimlik”, İstanbul, 2005, URL: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=762689&CategoryID=97>.

Yenileme alanlarının ilanından 4 ay sonra 7 Haziran 2006'da Tarlabası ve Galata Kulesi çevresi yenileme alanları ile ilgili acele kamulaştırma kararı Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır.⁷¹⁶ 5366 sayılı kanun yönetmeliğinde bulunan kamulaştırma süreci, ancak projenin uygulanmasının gecikmesi halinde uygulanmaktadır. Ancak Beyoğlu Belediyesi'nin acele kamulaştırma kararı, proje ihalesi yapılmadan önce, yani proje henüz yokken alınmıştır. Dolayısıyla olmayan bir proje için bir gecikme öngörülmüş ve buna dayanılarak acele kamulaştırma kararı alınmıştır. Bu tutum tartışmalara yol açmıştır.⁷¹⁷

16 Mart 2007'de gerçekleştirilen ihaleyi Çalık Grubu'na bağlı GAP İnşaat kazanmış ve firma ile 4 Nisan 2007'de sözleşme imzalanmıştır.⁷¹⁸ Beyoğlu Belediyesi, yenileme projesinin yapımı ve özel sektöre ihale etmesi sürecine aktif olarak katılmamakla birlikte, yatırımcı sektör % 58'lik, mülk sahibi ise % 42'lik bir payla hissedar edilmişlerdir. Böylelikle 5366 sayılı kanunun idarelere re'sen uygulama yapma yetkisi vermesinin en aşırı örneği gerçekleşmiş, Belediye re'sen yatırımcıyı bölgedeki mülk sahiplerine ortak etmiştir. Mülk sahiplerinin anlaşmaya yanaşmaması durumunda kamulaştırma yolunun açık olması da idareye tek taraflı bir güç vermiş ve yukarıda anlatıldığı gibi bu güç daha proje ortada yokken kullanılmıştır.⁷¹⁹ Bununla birlikte, 2006'da proje alanında yaşayan mülk sahipleri ile Beyoğlu Belediyesi toplantılar yapmıştır. Ancak bu toplantılar da acele kamulaştırma kararından önce yapılmıştır. Bu da mülk sahiplerinin ortada bir proje olmadan nasıl bilgilendirildikleri sorusunu gündeme getirmiştir.⁷²⁰ Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma Sosyal Yardımlaşma Derneği yöneticileri de yenileme projesi hakkında öncelikle 2006'da binaların Dünya Bankası tarafından sağlanacak düşük faizli kredilerle restore edileceği bilgisini aldıklarını ve bunun da projeye sıcak bakmalarını sağladığını belirtmişlerdir. Ancak daha sonra mevcut projeyi öğrenmelerini takiben binaların yatırımcı şirkete izinleri alınmadan ihale edildiğini

⁷¹⁶ Ahmet Sıvar Aslan, **Kentsel Dönüşüm Projelerinde Meşruiyet Sorunlarının Tarlabası Yenileme Projesi Üzerinden Değerlendirilmesi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Koruma ve Yenileme Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 153.

⁷¹⁷ Özge Erdoğan, a.g.e., s. 97.

⁷¹⁸ Beyoğlu Belediyesi, "50 Soruda Tarlabası Yenileme Projesi", **Tarlabası Yenileniyor**.

⁷¹⁹ İclal Dinçer, a.g.m., (2008), s. 8.

⁷²⁰ Özge Erdoğan, a.g.e., s. 98.

ve yapıların yıkılarak yenilerinin yapılacağını öğrendiklerini açıklamışlardır.⁷²¹ Bu bağlamda Tarlabası halkına gerekli bilgilendirmenin yapılmadığı görülmektedir. Oysaki bireylerin, yönetimin aldığı kararlara, eylem ve işlemler konusunda yönetimin onayı ya da açıklaması olmadan veya resmi açıklamaları beklemeden gerekli bilgi ve belgelere ulaşabilme hakkı bulunmaktadır. Bilgi edinme hakkı yönetime katılım kültürü ve demokrasi açısından gerekli bir unsurdur.⁷²² Halkın yönetime katılımının sağlanabilmesi de halkın gerekli bilgiye sahip olmasına bağlıdır. Bireylere tanınan bilgi edinme hakkı, bireylerin doğru bilgiye ulaşmasını, keyfi yönetimin önüne geçilmesini, yönetilenlerin demokratik yollarla hesap sorabilmesini ve yönetimin denetlenmesini sağlamaktadır. Halk bilgi edinme hakkını kullanarak yönetime katılmakta ve yönetimi sorgulayan bir konum kazanmaktadır. Böylelikle yönetimlerin gücü sınırlanmakta ve bireyler yönetimi denetleyebilmektedir.⁷²³ Bununla birlikte bilgi edinme hakkının kullanımı ile örgütlenmemiş bireyler kamusal yaşama katılabilmektedir. Bu da bireyleri sadece yönetilen değil, kamu hizmetlerinden yararlanan, görev ve sorumlulukları ile yetki ve hakları olan birer vatandaş statüsüne yükseltmektedir.⁷²⁴ Tarlabası örneğinde, bölge halkına Tarlabası kentsel dönüşüm projesi ile ilgili projeden ve alınan kararlardan, projenin ihalesinden sonra haberdar verilmiştir. Bununla birlikte proje ile ilgili çeşitli spekülasyonlarla da karşı karşıya kalan Tarlabasılılar manipüle edilmişlerdir. Ancak bilgi edinme hakkı tam da bunların önüne geçilmesi ve yönetimin denetlenmesi açısından vardır. Böylelikle hem bireylere bir korunma sağlanmakta hem de demokrasinin zarar görmesi engellenmektedir.

Tarlabası'nda yenileme yapılması gerektiği konusunda taraflar hem fikir olmalarına rağmen yaşanan anlaşmazlığın başka bir nedeni de yenilemenin hangi şartlar altında gerçekleştiğidir. Bölgede ve çevrede yaşayanlar ile sivil toplum örgütleri, bölgenin suçla anıldığını, köhnemiş bir yapı stokunun bulunduğunu, yüksek proje maliyeti ve prosedürler nedeniyle yenilenemediğini ve evlerin sağlıklı koşullarda olduğunu dile getirmişlerdir.⁷²⁵ Tarlabası, İstanbul merkezinde yer alsa da yapıların durumu fiziksel bir çöküntünün yaşandığını göstermektedir. Bunun

⁷²¹ Uğur Kasımoğlu, a.g.e., s. 73.

⁷²² Muazzez Özcan, **Belediyelerde Yönetime Katılım ve Bir Yönetime Katılım Tekniği Olarak Bilgi Edinme Hakkı**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı, İstanbul, 2007, s. 77.

⁷²³ Muazzez Özcan, a.g.e., s. 70.

⁷²⁴ İl Han Özay, **Günışığında Yönetim**, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 2002, s. 1-6.

⁷²⁵ Ümmü Gülsüm Erdoğan, a.g.e., s. 47.

nedenleri de sosyal ve ekonomik nedenlerle doğru orantılıdır. Ayrıca yaşanan mülkiyet problemleri, Tarlabası Bulvarı'nın açılarak Beyoğlu'ndan koparılması, tarihi yapılara gerekli onarımın ve yenilemenin yapılması konusunda yerel ve merkezi yönetimlerin ilgisizliği de bu çöküntüyü pekiştirmiştir.⁷²⁶

Bununla birlikte projeye getirilen birçok eleştiri de bulunmaktadır. Bunlardan biri bölgenin sit alanı ilan edilmesi ve bu nedenle köhnemesi iddiasıdır. İkincisi ise yenileme projesinin bölgede daha önce alınan kurul kararlarına aykırılığıdır. Tarlabası 1993 yılında İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararı ile ilan edilen Beyoğlu Bölgesi Kentsel Sit Alanı içindedir. Ayrıca, yenileme alanı içerisinde bulunan 210 bina da aynı kurul tarafından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu binalar ve binaların bulunduğu parsellerde yapılacak her türlü inşaat için koruma kurulunun izni gerekmektedir. Yenileme projesi içindeki 210 tescilli yapının 1993 yılından beri tescilli ve sit alanı içinde olmaları, bölge sakinlerinin gerekli tadilatları yapması açısından güçlük çıkartmış, bu da bölgenin köhnemesini hızlandırmakla birlikte bölge halkının gerekli onarımları izinsiz yapmalarından kaynaklanan cezalar nedeniyle mağduriyetine yol açmıştır.⁷²⁷ Ayrıca Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma Sosyal Yardımlaşma Derneği de daha önce verilen koruma kurulu kararlarını Tarlabası'ndaki çöküntünün nedeni olarak görmüştür. Zira daha önceki koruma kurulu kararları bölgede bulunan tescilli yapıların onarımlarına izin vermemiştir.⁷²⁸ İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ise 2007'de yenileme alanında korunması gereken kültür varlığı yapıların ön cephelerinin yıkılmadan onarılması ve korunması esas olmakla birlikte bu binalara yapılacak müdahalelerin kesinleştirilmesine, bütünlükleri bozulmadan korunmasına ve bu bölgede yapılacak yeni binaların da bunlara uygun olarak etüt edilmesi gerektiğine karar vermiştir.⁷²⁹

Bu süreçler karşısında Tarlabası Yenileme Projesi'nin 2008 yılında başlaması öngörülmüş, ancak mal sahipleriyle beklenen oranda bir anlaşma sağlanamaması süreci geciktirmiştir. Ağustos 2010'da bina sahiplerinin % 70'i ile anlaşılmış ve kentsel dönüşüm projesi fiilen başlatılmıştır. Anlaşmaya varılamayan maliklerin

⁷²⁶ Uğur Kasımoğlu, a.g.e., s. 66.

⁷²⁷ Ümmü Gülsüm Erdoğan, a.g.e., s. 63.

⁷²⁸ Uğur Kasımoğlu, a.g.e., s. 73.

⁷²⁹ Uğur Kasımoğlu, a.g.e., s. 71-72.

binaları ise kamulaştırılmıştır.⁷³⁰ Bununla birlikte Beyoğlu Belediyesi'nin gerekli önlemleri almadan, yıkılan binaların yanındaki binalarda yaşayan insanları uyarmadan, güvenlik önlemleri almadan ve dava süreci devam ederken proje için yıkıma başlaması tepki görmüştür.⁷³¹ Projeyi durdurmak için Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun Tarlabası kentsel yenileme alanı projesini onayladığı kararlarına karşı, telafisi imkansız zararlar meydana geleceği gerekçesi ile yürütmenin durdurulması talebiyle İstanbul 3. İdare Mahkemesi'nde iptal davası açmıştır.⁷³² Ancak mahkeme talebi reddetmiştir.⁷³³ Tarlabası'nda inceleme yapan bilirkişiye göre, kent merkezinde yer alan Tarlabası'nda genellikle çok çocuklu aileler yaşamakta ve bu kadar çocuğun kent merkezinde büyütülmesi de uygun değildir. Bu nedenle, bu kişilerin toplu konut bölgelerine gönderilmelerinde de bir sakınca yoktur. Sonuç olarak, Tarlabası'nda gerçekleştirilen yerinden edilmeler ve yıkımlar karşısında, bilirkişinin yorumlarına dayanılarak verilen karar Danıştay'a götürülmüştür.⁷³⁴

Beyoğlu Belediyesi, Tarlabası yenileme projesi ile hiçbir mülk sahibini mağdur etmemeyi ve kiracılara da çeşitli kolaylıklar sağlamayı hedeflemiş, ancak uygulama alanında yaşayanların % 71'inin kiracılardan oluşmasına rağmen, kiracılara TOKİ'nin inşa ettiği konutlardan kurraya girmeksizin satın alma hakkı veya önceliği dışında hiçbir kolaylık sağlamamıştır.⁷³⁵ Kiracılara kira yardımı yapılacağı belirtilmesine rağmen birçok kiracı kira yardımı alamadığını beyan etmiştir. Bununla birlikte mal sahipleri de uzlaşma koşullarının çok alternatifli olmasına rağmen uygulamada bir karşılığının bulunmadığını belirtmişlerdir. Anlaşma sağlayamayan mülk sahipleri AİHM'ne başvurduklarını açıklamışlardır.⁷³⁶ Kiracılara TOKİ'nin

⁷³⁰ “Tarlabası'nda Dönüşüm Başladı”, İstanbul, 2010, URL: <http://v3.arkitera.com/h56177-tarlabasinda-donusum-basladi.html>.

⁷³¹ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası İstanbul Şubesi Basın Açıklaması “Tarlabası'nda Acele Nedir? Siyasi İktidar – Yerel Yönetim – Çalık İttifakı Neyin Telaşındadır?”, İstanbul, 2010, URL: <http://www.mimarist.org/odadan/2092-TARLABASINDAACELENEDIRSIYASIKTIDARYERELYONETIMCALIKITTIFAKINEYINTELASINDADIR.html>.

⁷³² “Tarlabası Yenileme Alanı Dava Dilekçesi”, İstanbul, 2008, URL: <http://www.mimarist.org/odadan/1903-TMMOBMimarlarOdasiIstanbulBuyukkentSubesiTarlabasiYenilemeAlanidavaDilekcesi.html>.

⁷³³ E. 2008/1606, K. 2010/981.

⁷³⁴ Ertan Altan, “Adalet Sırası Tarlabası'nda”, İstanbul, 2012, URL: <http://www.taraf.com.tr/ertan-altan/makale-adalet-sirasi-tarlabasi-nda.htm>.

⁷³⁵ Uğur Kasımoğlu, a.g.e., s. 83-84.

⁷³⁶ “Tarlabası AİHM'e Emanet”, İstanbul, 2010, URL: <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=14566933>.

yaptığı konutlardan kurraya girmeksizin satın alma hakkı verilmesine rağmen, bu kişilerin ekonomik durumu göz önünde bulundurulduğunda uzun yıllar taksit ödeyerek bu konutlara sahip olmaları mümkün değildir.⁷³⁷ Ayrıca proje için izlenen yöntemin ya enformel kiracıların ya da işgalcilerin sayısının yüksek olduğu bölgede sadece mal sahipleri muhatap olarak alınması temel bir sorundur. Mal sahiplerine ulaşılamamasına rağmen tek muhatap olarak kabul edilmeleri ise mahallenin sosyal gerçekliğinin inkar edilmesi anlamına gelmiştir. Dolayısıyla ne yasadışı kiracılar ne kayıtlı kiracılar ne de yabancılar projeye dahil edilmiştir.⁷³⁸

Tarlabaşı'nda yaşayan kişiler açısından durum yukarıdaki gibi olmakla beraber Tarlabaşı'nın fiziksel durumu göz önünde bulundurulduğunda yenileme projesi, bölgedeki yapı stokunun bakımsız kalmasına, deprem riskinin yüksek olmasına, binaların yıkılmadan korunabilecek durumunda olmamasına, arka cephelerin ışık ve güneş almamasına ve bölgede güvenli bir yaşam ortamı bulunmamasına bağlanmıştır. Bu bakış açısına göre, tüm binalar tarihi özelliklerine bakılmaksızın yıkılmalı, cepheleri bir örnek olmalı, iç mekanları yeniden tasarlanmalı, güvenli bir konut alanı yaratabilmek için sokaklardan bağımsız olmalı, yapılara avlu eklenerek korumalı bir ortamda konutlara ulaşılmalıdır. Tarihi dokuların bu şekilde ele alınması da birçok eleştiri almıştır. Ayrıca proje Tarlabaşı'nın kendine has mimari özelliklerine de gereken hassasiyeti göstermemiştir. Bu da bir koruma alanında yeni bir kentsel peyzaj yaratılması şeklinde yorumlanmış ve eleştirilmiştir.⁷³⁹

Son olarak Tarlabaşı halkı, Fener, Balat, Ayvansaray ve Sulukule ile ilgili olarak 4. ve 5. İdare Mahkemeleri'nin verdiği iptal kararı sonrasında, Danıştay 14. Dairesi'nden de benzer bir karar beklemeye başlamıştır.⁷⁴⁰ Ancak Tarlabaşı, bu projenin uygulanmasıyla bir normalleştirme sürecine girmiş ve karakteristik özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Bölgede yaşayanlar dünya kenti kıstasları çerçevesinde gözlerden uzak yerlere itilmişlerdir. Burada hayatlarını zor da olsa sürdürebilen yoksul ve dışlanmış sınıflar kentin dışında hayatta kalmaya ve buralarda normalleştirilen sömürüye karşı ayakta durmaya çalışmaktadırlar.⁷⁴¹

⁷³⁷ Hatice Kübra Ata, a.g.e., s. 149.

⁷³⁸ Jean-François Pérouse, ag.e., s. 296-297.

⁷³⁹ İclal Dinçer, a.g.m., (2008), s. 9.

⁷⁴⁰ Ertan Altan, a.g.m.

⁷⁴¹ Jean-François Pérouse, ag.e., s. 297-298.

d. Değerlendirme

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun çerçevesinde Fatih ve Beyoğlu Belediyesi, Sulukule, Fener, Balat, Ayvansaray ve Tarlabası semtlerini kapsayan kentsel dönüşüm projeleri bir tablo ile özetlenmeye çalışılmıştır.

ÖZELLİKLER	SULUKULE	FENER, BALAT, AYVANSARAY	TARLABAŞI
Konum	Fatih ilçesi	Fatih İlçesi	Beyoğlu İlçesi
Kültürel Miras	Roman mahallesi	Bizans ve Osmanlı'dan itibaren Rum ve Yahudi nüfusun konut alanı	20. yüzyıl başına kadar orta sınıf gayrimüslim nüfusun konut alanı
Kentsel Dönüşüm Projeleri Öncesinde Kullanım	Romanların konut alanı olan mahallenin çöküntüye uğraması	Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen göçmenlerin konut alanı	Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden ve yurt dışından gelen göçmen, bekar ve ailelerin konut alanı
Bakanlar Kurulu Tarafından Yenileme Alanı Olarak İlan	03.04.2006	13.09.2006	20.02.2006
Sorumlu Kurumlar	Fatih Belediyesi TOKİ Özkar İnşaat	Fatih Belediyesi GAP İnşaat	Beyoğlu Belediyesi GAP İnşaat
Koruma Planı İle İlişki	Proje koruma planı kararlarına aykırı	Proje koruma planı kararlarına aykırı	Beyoğlu koruma planı onaylanmadan projenin onaylanması
Finansal Model	TOKİ – uzun vadeli kredi imkanı Sahipler – 15 yılda aylık 200-250 Euro	GAP İnşaat Sahipler – inşaat alanının %42'sini, GAP İnşaat %58'ini alacak	GAP İnşaat Sahipler – inşaat alanının %42'sini, GAP İnşaat %58'ini alacak
Sosyal Boyut	Bölgedeki konutların yıkılarak Romanların 45 km uzaklıktaki Taşoluk'a gönderilmesi, Romanların burada yaşayamayarak bölgeyi terk etmeleri	Herhangi bir sosyal projenin açıklanmaması	Herhangi bir sosyal projenin açıklanmaması

Katılım	Sulukule Platformu	FEBAYDER	Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma Sosyal Yardımlaşma Derneği
Tartışmalar	Roman kültürünün korunması gerekliliği	Tarihi binaların yıkmak ve kopyalayarak, yoğunluğun artırılmaya çalışması	Tarihi binaların yıkmak ve kopyalayarak, yoğunluğun artırılmaya çalışması
Hukuki Süreç	5. İdare Mahkemesi - Projenin iptali Belediye tarafından karara itiraz edildi, Danıştay süreci devam etmekte	4.İdare Mahkemesi - Projenin iptali Belediye tarafından karara itiraz edildi, Danıştay süreci devam etmekte	3.İdare Mahkemesi – Proje kamu yararına uygun Karara itiraz edildi, Danıştay süreci devam etmekte

Tablo 1 - Sulukule, Fener, Balat, Ayvansaray ve Tarlabası Kentsel Dönüşüm Projelerinin Özellikleri⁷⁴²

Buna göre, Sulukule, Fener, Balat, Ayvansaray ve Tarlabası, kültürel miras açısından tarihsel özelliklere sahip semtlerdir. Bizans ve Osmanlı dönemlerine kadar dayanan tarihleri, üzerinde barındırdığı insanların da kültürel anlamda renkli olmasını beraberinde getirmiştir. Sulukule yüzyıllar boyunca Romanların, Fener, Balat, Ayvansaray Yahudi ve Rumların, Tarlabası da diğer orta sınıf gayrimüslimlerin yaşam merkezi olmuştur. Dolayısıyla üç semt de birer kültür mozaiğidir.

Bu semtler kentsel dönüşüm projeleri oluşturulmadan önceki dönemlerde İstanbul merkezinde bulunan çöküntü bölgeleri olarak görülmüş ve suç ile bağdaştırılmıştır. Bu da belediyeler tarafından kentsel dönüşüm projeleri için seçilmelerine yol açmıştır. Ancak her üç semt de kentsel sit alanı olarak çeşitli tarihlerde koruma altına alınmış alanlardır. Bu bağlamda Sulukule’de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesi sürecine Fatih Belediyesi liderlik etmiştir. Buna göre belediye Sulukule’de gerçekleştirilen uygulamaların odağına yoksul mahallelerin temizlenmesi yaklaşımını koymuştur. Bu amaçla uygulama, kentin belirli bir bölgesinde istenmeyen Romanların ve onların yaşam biçimlerinin ortadan kaldırılarak kentin görünmeyen, gözlerden uzak bir bölgesine, Sulukule’den 45 km uzaktaki Taşoluk’a taşınması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Kentsel dönüşüm projelerinin başarıları, bölge halkının yerinden edilmemesi ve bölge halkına istihdam

⁷⁴² İclal Dinçer, a.g.m., (2012), s. 50-51.

sağlayabilmesi ile doğru orantılıdır. Ancak Sulukule örneğinde Sulukuleliler yerlerinden edilmeden proje gerçekleştirilebilecek iken bu yöntem tercih edilmemiştir. Bunun yerine, bölgede yaşayan mülk sahibi halk, çeşitli kira sözleşmeleri ile TOKİ'nin Taşoluk'ta inşa ettiği konutlara gönderilmiştir. Buna karşılık halk böyle bir maliyetin altından kalkmamış, ya evlerini satıp ya da kiraya verip bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Mülk sahibi olmayan, kiracı Sulukuleliler ise böyle bir “avantajdan” yararlandırılmamış ve Sulukule dışında bir bölgede kira bedellerini ödeyemedikleri için ekonomik çıkmaza girmişler, akrabalarına sığınmışlardır. Proje sosyal açıdan çok tepki almasına ve geç verilen bir iptal kararına rağmen sonuçlandırılmıştır. Proje öncesinde Sulukuleliler'in bölge ile ilgili talepleri ve yenileme ihtiyaçları dikkate alınmadığı için şu anda ne Sulukule eski yerindedir ne de Romanlar artık orada yaşamaktadır.

Fener, Balat, Ayvansaray kentsel dönüşüm projesi de, Fener, Balat Rehabilitasyon Projesi daha tamamlanmadan gündeme getirilmiş ve hazırlıklara başlanmıştır. Rehabilitasyon projesinde binalar onarılmış ve restorasyon yapılmıştır. Bu süreç içerisinde bölge halkı yerlerinden edilmemiş ve yapılan bir sosyal merkez ile projenin muhatapları sürekli iletişim içerisinde olmuştur. Bu uygulama aynı zamanda mülk sahiplerini maliyet altına da sokmamıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen proje her ne kadar başarısız unsurları bulursa da genel hatlarıyla başarılı sayılmıştır. Ancak bu proje sonrasında ortaya atılan kentsel yenileme projesi, bölgedeki yapıların yıkılarak yeniden inşa edilmesini, yeni alanlar tasarlanmasını ve bölgede farklı kullanım fonksiyonları yaratılmasını içermiştir. Bununla birlikte bir ihale ile uygulama şirkete devredilmiş ve bu şirketin bölge halkı ile anlaşma yoluna gitmesi sağlanmıştır. Bu noktada, bölge halkının daha küçük evlere veya farkını ödeyerek daha büyük evlere sahip olabileceği ya da kamulaştırma ile projeden çekilebilecekleri de belirtilmiştir. Ancak söz konusu projenin ranta dayalı olması bölgede yapılacak bir dönüşüm sonrasında, bölge halkının orada yaşamlarını sürdürmelerini tehlike altına sokmuştur.

Tarlabası'nda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesinde ise yukarıda anlatılan projelerden biraz daha farklı bir süreç yaşamıştır. Projenin detayları incelendiğinde bir kentsel dönüşümden çok bölgesel bir temizliğin yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu noktada bölgede bir soylulaştırmanın da beklendiği

söylenmektedir. Proje ile ilgili Tarlabası'nda oturan halkın bilgilendirilmemesi, sürecin katılım yönünün zayıf olduğunu göstermektedir. Bu da uygulama sonucunda elde edilecek mekanın kullanım değerinin nasıl tanımlanacağı konusunda soru işaretleri bırakmaktadır. Beyoğlu Belediye Başkanının da bu konuyla ilgili yaptığı yorumlara bakıldığında bölgenin alt sınıflardan temizlenerek üst sınıflara hitap eden konut, iş yeri ve alışveriş mekanı haline getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁴³

Tarlabası bölgesinin İstanbul içerisindeki yeri ve konumu nedeniyle birçok kesim tarafından girilmekten korkulan, dışlananların ve alt sınıfların oturduğu yerler olarak görüldüğü, bölgede bulunan binaların da uzun zamandır onarılmadığı ve yıkılmak üzere olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu bölgenin bir kentsel dönüşüm projesine ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak bu süreç içerisinde projenin içeriği ve uygulaması açısından amacın bölgeyi yeniden kazanmak ve bölge halkına daha yaşanabilir bir çevre sunmak olmadığı görülmektedir. Yine Sulukule örneğinde yaşandığı gibi bir bölge temizlenmek ve üst sınıfların kullanımına açılmak istenmektedir. Böylelikle küresel kent yarışları içerisinde kent merkezi “kötü görüntülerden arınarak” göze güzel gözükebilecektir.

Tarlabası ile ilgili yürütülen hukuki süreç ise Sulukule ve Fener, Balat, Ayvansaray kentsel dönüşüm projeleri ile verilen kararlardan farklı bir şekilde cereyan etmiştir. Yerel mahkeme yürütmeyi durdurma kararı vermemiş ve başlatılan yıkımlar hiç durmadan sürmüştür. Hukuki süreç sona yaklaştığında ise yerel mahkeme projenin hem 5366 sayılı kanuna uygun olduğuna hem de projede bir kamu yararı bulunduğuna karar vermiştir.⁷⁴⁴ Dolayısıyla Tarlabası ile ilgili süreç hiç durmadan devam etmiştir.

Katılımcı, demokratik yerel yönetim, yerel toplulukların, etnik ve kültürel azınlıkların, eşitsiz koşullardaki grupların ve bireylerin ihtiyaçlarını gözeten ve bu ihtiyaçların dile getirilmesini sağlayan bir yönetim biçimidir⁷⁴⁵ ve sadece demokrasinin değil insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasının da temelidir.

⁷⁴³ Beyoğlu Belediyesi, “Beyoğlu'nun Işığı Tarlabası'nda Parılayacak”, URL: <http://www.beyoglu.bel.tr/beyoglu-belediyesi/haber-default.aspx?SectionId=143&ContentId=14649>.

⁷⁴⁴ E. 2008/1606, K. 2010/981.

⁷⁴⁵ Alan Duben, **İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Yerel Yönetimlerin ve Gönüllü Kuruluşların Rollerini**, WALD/Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, İnsan Hakları Serisi, Kent Basımevi, İstanbul, 1994, s. 25.

Kendilerini özgürce yöneten ve insan haklarından kaynaklanan özgürlükleri hayata geçiren aktif yurttaşlar bu temeli meydana getirmektedir.⁷⁴⁶ Sulukule, Fener, Balat, Ayvansary ve Tarlabası semtlerini kapsayan kentsel dönüşüm projeleriyle ilgili yaşanan mekansal, sosyal, ekonomik, politik ve hukuki süreçler sırasında yerel ve merkezi yönetim bir çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar ile Türkiye'nin deprem kuşağında yer almasının bir sonucu olarak yaşadığı can ve mal kayıpları bir bütün haline getirilmiş ve bir kentsel dönüşüm mevzuatı hazırlanmıştır. Bu mevzuatı ile Türkiye'nin kentleşme süreçlerine bir yenisi daha eklenmiş ve Türkiye'deki kentlerin geleceği belirlenmiştir.

3. Türkiye'nin Yeni Kentsel Dönüşüm Mevzuatı

Kentsel dönüşüm mevzuatı 1980 öncesi Türkiye'nin siyasal, idari, ekonomik ve sosyal yaşamdaki değişikliklerine bağlı olarak meydana gelen özellikle kırdan kente göçün yarattığı yapılaşma baskısının ve kente dayalı ekonomi politikalarının paralelinde geliştirilmiştir. Yukarıda ele alınan süreç içerisindeki unsurların çok hızla değişim göstermesi özellikle ülke ekonomisinde yaşanan politika değişiklikleri kentsel dönüşüm ile ilgili temel öğelerde ve zamanlamasında sürekli değişikliklerin gözlenmesine yol açmıştır. Ayrıca özellikle kentsel dönüşümü düzenleyecek en temel araç olan kent planlarının yapımı ve uygulanmasında yaşanan zaafılar da bu hızlı değişimde etkin rol oynamıştır.

Küreselleşmenin toplumlarda en önemli göstergesi olan bireyselleşme, özgürlük ve insan hakları kavramları kentsel dönüşümün sadece bir fiziksel mekan boyutunda değil, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve yasal boyutlarıyla da ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle kamunun kentsel dönüşümü hangi yasal çerçeve içerisinde oluşturduğu ve gerçekleştirdiği bu bölümün temel konusudur. Bu bağlamda 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile bu kanunun temel dayanağı olan 1982 Anayasası'nın ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilgili hükümleri irdelenmiştir. Öncelikle 6306 sayılı kanunun kentsel dönüşümü düzenlerken sosyal adalet ve insan haklarına uygunluğu araştırılacaktır.

⁷⁴⁶ Alan Duben, a.g.e., s. 23.

a. 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Ve Bu Kanunun 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde, 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun⁷⁴⁷, 1982 Anayasa'sı ve AİHS çerçevesinde değerlendirilecektir. Yapılacak değerlendirme, öncelikle 6306 sayılı kanunun maddeleri esas alınarak, daha sonra Anayasa'nın ve AİHS'nin ilgili maddeleri kapsamında karşılaştırılmalı olarak gerçekleştirilecektir. Böylelikle 6306 sayılı kanunun hem genel çerçevesinde ele alınması hem de Anayasa ve AİHS'ye uygunluğu açısından sorgulanması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda, 6306 sayılı kanunun

- 3. ve 4. maddesi, Anayasa'nın sosyal adalet ve hukuk devleti ilkesi ile mülkiyet hakkı ve AİHS'nin mülkiyetin korunması,
- 5. maddesi, Anayasa'nın sosyal adalet ve hukuk devleti ilkesi, eşitlik ilkesi, mülkiyet hakkı ve AİHS'nin özel hayatın ve aile hayatının korunması ve mülkiyetin korunması,
- 6. maddesi ise, Anayasa'nın hak arama hürriyeti ve AİHS'nin adil yargılanma ve özel hayatın ve aile hayatının korunması maddeleri açısından sistematik bir şekilde incelenecektir.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, Ekim 2011'de yaşanan, Van il merkezi ile Erciş ilçesinde ve köylerde ağır yıkım ve can kayıplarına yol açan Van Depremi sonrasında kentlerde mevcut riskli yapıların yıkılarak yenilenmesine ilişkin düşüncelerin ilk adımı olarak oluşturulmuştur.⁷⁴⁸ Türkiye'nin deprem kuşağında yer alması, başta deprem olmak üzere birçok afet açısından yapı stokunun risk taşıması ve riskin azaltılması açısından bir takım önlemler alınması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Yeni yapılaşmanın da bu riskleri azaltacak şekilde plan kararlarına dayalı, yeterli mühendislik hizmeti almış, ruhsatlı ve kamusal denetimden geçmesi gerekmektedir.⁷⁴⁹

⁷⁴⁷ Resmi Gazete, 31.05.2012/28309.

⁷⁴⁸ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Şehir Plancıları Odası, **Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Tasarısı Değerlendirme Raporu**, Ankara, 2012, s. 1.

⁷⁴⁹ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Şehir Plancıları Odası, a.g.r., (2012), s. 1.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne göre, Türkiye'de yaklaşık 19 milyon konut bulunmaktadır. Bu konutlardan 2000 yılı sonrasında yapılan 5 milyon konut haricindeki 14 milyon konutun afet riski yüzünden incelenmesi gerekmektedir. Bu muhtemelen, bu çalışma sonrasında da depreme dayanıklılık açısından sorunlu binaların yenilenmesini veya güçlendirilmesini beraberinde getirecektir. Dolayısıyla bakanlık tarafından afetlerden dolayı can kaybı yaşanmaması için afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların sağlıklı ve güvenli yaşam alanlarına çevrilmeleri hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümü Hakkındaki Kanun çıkarılmıştır.⁷⁵⁰

Bir önceki bölümde, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girmeden önce Belediye Kanunu, Toplu Konut Kanunu ve Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ile kentsel dönüşüm uygulamaları incelenmiştir. Ancak bu kanunlarda belediyelerin geniş yetkileri bulunmakla birlikte bireylerin mülkiyet hakları üzerinde mutlak yetki kullanamamaktaydılar. Buna karşılık, 6306 sayılı kanun ile bütün yetkiler sınırsız bir şekilde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmiştir.⁷⁵¹ Bu şekilde riskli yapıların ve riskli alanların yenilenmesinde yerel yönetimlere ait yetkilere Bakanlık tarafından sınırsız bir şekilde el konulmasının ve kentsel toprak rantlarının merkezi idare tarafından yönetilmesinin önü açılmıştır.⁷⁵² Bu yerel demokrasinin işleyişi açısından bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin kentsel alanlardaki hizmetleri etkili bir şekilde verebilmesinin koşulu bu bağlamda yetkili olmalarına bağlıdır. Kentsel mekanı birebir ilgilendiren kentsel dönüşümün de bu alanlardaki sorunların çözümü açısından geliştirilmeyi amaçladığı savı kabul edildiğinde Bakanlığın değil, yerel yönetimlerin bu konuda yetkili olması beklenmektedir. Etkin bir yerel yönetim kentsel sorunları en aza indirecek ve uyuşmazlıklara karşı adil başvuru yolları sağlayacak mekanizmaları sunacaktır.⁷⁵³ Ancak yetkilerin Bakanlıkta toplanması, Bakanlığa sınırsız bir müdahale alanı açacak ve mekansal sorunların belirlenerek

⁷⁵⁰ Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Altyapı Ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Sıkça Sorulan Sorular**, URL: <http://www.csb.gov.tr/gm/altyapi/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=7204>.

⁷⁵¹ CHP İstanbul İl Örgütü, **Soru Ve Cevaplarla Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, 2013, s. 33.

⁷⁵² Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Şehir Plancıları Odası, a.g.r., (2012), s. 1.

⁷⁵³ Alan Duben, a.g.e., s. 30.

doğru çözümler üretilmesini engelleyecektir. Bu da bölgede yaşayanlar ile yerel ve merkezi yönetim arasındaki mesafenin artmasına yol açacaktır.

a.1. Amaç ve Kapsam

31 Mayıs 2012 yılında yürürlüğe giren ve kamuoyunda kısaca Kentsel Dönüşüm Kanunu adıyla bilinen 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde standartlara uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama alanlarını oluşturmak üzere iyileştirme, tasfiye ve yenileme yapılmasını amaçlamaktadır.

6306 sayılı Kanun'un genel gerekçesine göre, afetler karşısında riskli bulunan alanlar ve buralardaki yapıların malikleri ile anlaşma sağlanarak riskli yapılar yıktırılarak bu alanlar dönüştürülecektir. Bu süreç içerisinde yeniden yerleşim temin edilmesinde gönüllülük esası getirilerek, bu esasa uymayanların yapıları yetkili idareler tarafından yıktırılacak ve tahliyesi sağlanacaktır. Böylelikle, başta deprem olmak üzere doğal afetler nedeniyle meydana gelebilecek can ve mal kayıpları önlenecek, sağlıklı ve düzenli yerleşme sağlanacaktır. Bu amacın gerçekleşmesiyle sosyal hukuk devleti ilkesi de gerçekleşecektir.⁷⁵⁴

Kanunun amacını açıklayan 1. maddesinde, “*afet riski altındaki alanlar*” ve “*bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde*” dönüşüm gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla, sadece afet riski taşıyan alanlar değil, aynı zamanda afet riski alanları dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve araziler de kanunun kapsamına alınmıştır. Ayrıca bu kanun ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Toplu Konut İdaresi, büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, büyükşehirler dışında belediyeleri ve il özel idareleri, afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere ilişkin olarak yetkili kılınmışlardır. Her ne kadar yerel yönetimler de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile birlikte yetkili olsalar da bu yetkilerin kullanımı

⁷⁵⁴ 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Tasarısı Gerekçesi, URL: <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0569.pdf>.

Bakanlığın görevlendirmesine bırakılmıştır.⁷⁵⁵ Bu süreçte yetkili idareler uygulama sürecinde yetkili olan idareler ile hazırlık ve karar alma sürecinde yetkili idareler olarak ikiye ayrılabilir. Bu bağlamda Bakanlık, büyükşehir belediyeleri, büyükşehir olmayan illerde belediyeler ve il özel idareleri riskli alanı ilanının hazırlık sürecinde yaptığı hazırlık çalışmaları sonucunda Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın görüşü alınarak belirlenir. Riskli alanların ve yapıların dönüştürülmesi uygulamasında ise, Bakanlık, büyükşehir belediyeleri, büyükşehir olmayan illerdeki belediyeler ve il özel idareleri ve Bakanlığın yetkisine bağlı olarak büyükşehir ilçe belediyeleriyle TOKİ yetkilidir. Ayrıca uygulamanın teknik altyapısının hazırlanması ile ilgili gerçekleştirilecek çalışmalarda da esas olarak Bakanlık yetkilendirilmiştir.⁷⁵⁶

Bilindiği üzere merkezi yönetim ile yerel yönetim arasında yapılan görev bölüşümü, hizmetlerin hangi yönetim biriminin yetkisi altında olduğunun belirlenmesi için yapılmaktadır. Buradaki amaç hizmetin etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla, bir hizmeti hangi yönetim birimi verecekse yetkili de o olmalıdır.⁷⁵⁷ Bununla birlikte, genellikle yerel yönetim geleneğine sahip ülkelerde yerel yönetimlerin, merkezi yönetime verilen birçok düzenleyici, üretici ve hizmet sunan yetkileri üstlendikleri görülmektedir. Bu da merkezi yönetimin yetkileri ile yerel yönetimin yetkileri arasında kesin bir çizgi çizilmesini engellemektedir. Ancak buna rağmen fonksiyonel açıdan beklenen, yerel nitelikli, yerel halka yönelik, yerele katkıda bulunacak ve yerelle bire bir ilişkili hizmet ve görevlerin yerel yönetimlere bırakılmasıdır.⁷⁵⁸

Yerel yönetimler, verdikleri hizmetlerden yararlanan bölge halkına olan yakınlıkları nedeniyle hizmetlerinin niteliği ve kalitesi konusundaki tepkilere daha fazla açıktır. Bu durum yerel yönetimlerin bölge halkının gereksinimlerine daha duyarlı olmalarını ve temel haklara saygı duyarak korumalarını zorunlu

⁷⁵⁵ Tayfun Akgüner, "Kentsel Dönüşüm ve Hukuk", **Güncel Hukuk**, S. 104, Ajans-Türk Gazetecilik, Ankara, 2012, s. 18.

⁷⁵⁶ Nusret İlker Çolak, **Kentsel Dönüşüm Mevzuatının Hukuksal Değerlendirmesi**, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi, Projeye İlişkin Belgeler, s. 24, URL: <http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/conf8/kentselDonusumMevzHukuksalDegerlendirmeN.Cola k.pdf>.

⁷⁵⁷ Nuri Tortop, **Mahalli İdareler**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1984, s. 5

⁷⁵⁸ Ahmet Ulusoy, Tekin Akdemir, **Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 45-46.

kılmaktadır.⁷⁵⁹ Özellikle kentle ilgili sorunlarda halk yerel yönetimlerden yakın ilgi beklemektedirler. Yerel yönetimlerin de bu sorunlara çözüm sunabilmeleri, bu sorunlarla ilgili yetkilerinin bulunmasına bağlıdır. Yerel yönetim yerel halk ile ne kadar yakın ilişki kurarsa, sorunlara üretilen çözümler o kadar başarılı olacaktır. Ancak 6306 sayılı Kanun'da yerel yönetimden alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilen yetki hem demokrasi hem de kentsel dönüşüm uygulamalarının yürütülmesi açısından birçok soruna yol açabilecektir. Yerel yönetimler demokrasinin tabandan tavana doğru gidişini sağlayan kurumlardır. Bu düzenleme ile tavandan tabana doğru bir uygulama söz konusudur. Dolayısıyla 6306 sayılı Kanun çerçevesinde yapılacak bir uygulamada vatandaş yerel yönetime daha kolay ulaşabilecek ve kendini ifade edebilecek iken, yetkinin Bakanlığa verilmesiyle aradaki mesafe artmıştır. Bu da bireylerin hem demokratik haklarını kullanabilmeleri açısından olanaklarının azalmasına hem de demokrasinin zarar görmesine yol açacaktır.

Bununla birlikte kentsel dönüşüm projeleri ile kentin bir bölümüne yeni bir yapı meydana getirilmektedir. Bu yapıya uygun donanımlarla birlikte kentin geleceğini belirleyecek büyük ve uzun vadeli kararlar alınması gerekmektedir. Bu da yerel yönetimlerin çözmek zorunda olduğu, bir uzlaşma ortamında gelişmesi gereken ve altyapı düzenlemesiyle özdeşleşen belediyeçilik anlayışı karşısında önemli bir konudur.⁷⁶⁰ 6306 sayılı Kanun'da yapılan bu düzenleme ise sonuçları açısından bütün kenti ve toplumu etkileyecek, büyük ve uzun vadeli kararlara ihtiyaç duyulan kentsel dönüşüm ile ilgili yetki ve yetiyi yerel yönetimlerden alarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na vererek söz sahibi yapmıştır.

Kanununun 2. maddesinde bazı kavramların tanımları yapılmıştır. “*Rezerv yapı alanı*” için yapılan tanımda, yeni yerleşim yerleri olarak saptanacak alanların bir analiz, çevre düzeni ya da diğer planlama kararları ile bütünlüklü bir değerlendirmeye alınmadığı görülmektedir. Bu alanların belirlenmesinde TOKİ'nin veya İdare'nin talebine bağlı veya re'sen, Maliye Bakanlığı'nın uygun görüşü alınarak Bakanlığa bırakılmaktadır. İstanbul'da yapılacak 3. köprü örneğinde olduğu gibi bir orman alanının rezerv yapı alanı olarak belirlenmesi durumunda sadece yerel yönetimler değil, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve halk da devreye

⁷⁵⁹ Alan Duben, a.g.e., s. 30.

⁷⁶⁰ Sema Erder, Nihal İncioğlu, a.g.e., s. 66.

girebilir. Dolayısıyla, bu düzenleme ile yerel yönetimlerin yetkileri bertaraf edilmekle birlikte demokrasi sekteye uğratılmıştır. Aynı şekilde, “*riskli alan*” tanımı yeterli bir şekilde yapılmamış, bilimsel kriterlere dayanmayan, sadece yetkinin kullanılmasını öngören maddeyle yetki yine merkezde toplanmıştır. “*Riskli yapı*”nın tanımı bilimsel ve teknik verilere dayansa da, kullanılacak bilimsel ve teknik verilerin neler olacağı açık değildir.⁷⁶¹ Diğer taraftan, kanun riskli alan tanımlamasında doğal tehlike riskinde depremi referans vermiş, diğer doğal tehlike risklerini dikkate ve değerlendirmeye almamıştır. Bu da, kanunun kentsel alanlarda güvenli yaşam alanları oluşturma hedefine ulaşmak için sağlayacağını iddia ettiği kriterlere açıklık getirememesi, sadece uygulamanın nasıl yapılacağına odaklanması ve bir kılavuz niteliği taşıyamamasından kaynaklanmaktadır.⁷⁶²

a.2. Riskli Alanların Tespiti, Taşınmaz Devri ve Tescil

6306 sayılı kanunun 3. maddesinin 1. fıkrasında “riskli yapı”ların tespiti hükme bağlanmıştır. Buna göre, riskli yapılar kanun yönetmeliğinde belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde masrafları kendilerine ait olmak üzere, öncelikle yapı malikleri veya kanuni temsilcileri tarafından, bakanlıkça lisanslandırılan kurum ve kuruluşlara yaptırılır ve sonuç bakanlığa veya idareye bildirilir. Ancak düzenleme, dönüştürülecek “riskli alan”ların neye göre tespit edileceği ve hangi bölgelere öncelik verileceği sorularına cevap getirmemektedir.⁷⁶³

6306 sayılı kanunun 3. maddesinin 3. fıkrasında da riskli alanlar ve rezerv yapı alanları üzerinde olup hazinenin özel mülkiyetinde bulunan taşınmazların tümüyle bakanlığa tahsis edilmesi düzenlenmiştir. Bu alanlar, yerel yönetimlere veya TOKİ’ye bakanlığın kararı ile bedelsiz olarak devredilebilecektir. Böylelikle, kamu mülkiyetindeki alanlar yapılaşmaya açılacaktır.

3. maddenin 4. fıkrasında ise, riskli alanda olup olmadığına bakılmaksızın, hazine dışındaki kamu kurumlarına ait taşınmazların yine bakanlığın talebi üzerine

⁷⁶¹ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası, “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Değerlendirme Raporu”, **Güncel Hukuk**, S. 104, Ankara, 2012, s. 16.

⁷⁶² İstanbul Barosu Çevre Ve Kent Hukuku Komisyonu, **Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’a Dair Genel Değerlendirme**, İstanbul, 2012, s. 2.

⁷⁶³ CHP İstanbul İl Örgütü, a.g.e., s. 33.

Bakanlar Kurulu kararı ile ya bakanlığa ya da TOKİ veya idareye bedelsiz olarak devredilebileceği belirtilmiştir. Bu alanlar bedelsiz olarak TOKİ ve bakanlığa devredilecek, TOKİ de bu alanları özel şirketlere proje kapsamında satabilecektir. Böylelikle kamu mülkiyetindeki alanlar özelleştirilebilecek ve yapılaşmaya açılacaklardır.⁷⁶⁴ Bu da eğitim, sağlık, kültür gibi kamu hizmeti üreten kuruluşların yüksek değerli arsaları üzerinde yapılaşma uygulamalarına yol açacaktır. Böylelikle örneğin bir sağlık kuruluşunun bulunduğu arazi uygulamaya konu edilerek özel sektörün proje kapsamına alınabilecektir.

Son olarak 3. maddenin 7. fıkrasında, risk taşımayan yapıların da bu dönüşümler sırasında “uygulama bütünlüğü” sağlanabilmesi için bu kanun hükümlerine tabi olacağı hükme bağlanmıştır. Yaşanılan binanın riskli olması durumunda yaşam hakkı mülkiyet hakkının önüne geçecektir. Ancak dönüştürülecek bölgeler ve binaların hepsi risk taşımadığı halde⁷⁶⁵ kanunun bu düzenlemesi ile bu alanlarda oturan kişilerin risk taşımayan yapıları, uygulama bütünlüğü kavramı gerekçe gösterilerek yıkılabilecektir. Bu da hukuki güvenceleri, barınma ve mülkiyet haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.⁷⁶⁶

Bu çerçevede 1982 Anayasası da 35. maddesinde mülkiyet hakkını kişinin temel hakları arasında düzenlemiştir. Bu madde ile herkesin mülkiyet ve miras hakkı bulunduğu ve bu hakların ancak kamu yararı amacıyla kanun ile sınırlandırabileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda 1982 Anayasası’nda mülkiyet hakkı, mal sahibine geniş bir yetki sağlamakla birlikte ödev ve yükümlülükler de yüklemektedir. Özel mülkiyetin kamu yararı ile sınırlandırabilmesi, kişisel yarar ve toplumsal yarar arasında bir dengenin kurulmasını sağlamıştır.⁷⁶⁷ Mülkiyet hakkı bu şekilde bireyin eşya üzerindeki hakimiyetini güvence altına almakta ve devletin müdahale edemeyeceği bir özel alan yaratmaktadır. Böylelikle bireyler kendi emeklerinin karşılığını güvence altına alırken, kendi hayatlarını özgürce yönlendirebilmekte ve tasarlayabilmektedirler. Dolayısıyla birey özgürlüğü ile mülkiyet hakkı arasında

⁷⁶⁴ Çağdaş Hukukçular Derneği, **Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’un Anayasaya Aykırılıkları**, İstanbul, 2012, s. 3, URL: http://www.chd.org.tr/haber_detay.asp?haberID=738.

⁷⁶⁵ CHP İstanbul İl Örgütü, **Soru Ve Cevaplarla Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, 2012, s. 38.

⁷⁶⁶ Çağdaş Hukukçular Derneği, a.g.r., s. 5.

⁷⁶⁷ Mehmet Akif Eteği, **Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı Ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mülkiyet Hakkına Bakışı**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2009, s. 53.

yakın bir ilişki bulunmaktadır.⁷⁶⁸

Bir aynı hak olan mülkiyet hakkı, kişilere eşya üzerinde herkese karşı ileri sürebilecekleri bazı yetkiler veren malvarlığına ilişkin bir haktır.⁷⁶⁹ Türk Medeni Kanunu'nun 683. maddesine göre “Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir.” Buna göre, mülkiyet hakkı sahibi en geniş anlamda eşyaya mutlak olarak egemen kişidir.⁷⁷⁰ 683. maddenin 2. fıkrasında ise, “Malik, malını haksız olarak elinde bulunduran kimseye karşı istihkak davası açabileceği gibi, her türlü haksız el atmanın önlenmesini de dava edebilir” denerek malikin mülkiyet hakkına el uzatılması halinde bunu engelleyebileceği, geri alabileceği belirtilmiştir.⁷⁷¹

Mülkiyet hakkı ile ilgili olarak AİHS incelendiğinde ise, AİHS'nin Ek 1. Protokol'ünün bu hakkı koruma altına aldığı görülmektedir. 1. Protokol'ün 1. maddesinde mülkiyet hakkının iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan biri hiçbir müdahaleye maruz kalmaksızın malvarlığından yararlanma hakkıdır. İkincisi ise mülkiyetten yoksun bırakılmama hakkıdır.⁷⁷² AİHM, mülkiyet hakkını yorumladığı bir kararında, maddenin üç kuralı kapsadığını belirtmiştir. Birinci kural, mülkiyetten barışçıl bir biçimde yararlanma hakkını ortaya koymaktadır. İkinci kural, mülkiyetten yoksun bırakmayı içermekte ve bunu belirli koşullara bağlamaktadır. Son olarak üçüncü kural ise, devletlerin genel yarara uygun gördükleri kanunları çıkarmak için bu amaca uygun olarak mülkiyetin kullanılmasını kontrol etme haklarının bulunmasıdır.⁷⁷³

AİHM mülkiyet hakkının ihlal edilip edilmediğini araştırırken bir takım sorular sormaktadır. Bu sorulara göre, öncelikle madde kapsamına giren bir mülkiyet hakkının varlığı araştırılmaktadır. Böyle bir hakkın bulunması durumunda mülke herhangi bir müdahale yapıp yapılmadığı belirlenmektedir. Daha sonra bu

⁷⁶⁸ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 2009/58, K. 2011/52, 17.03.2011.

⁷⁶⁹ M. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay Özdemir, **Eşya Hukuku**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 229.

⁷⁷⁰ Aydın Aybay, Rona Aybay, **Hukuka Giriş**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 206.

⁷⁷¹ Aydın Aybay, Rona Aybay, a.g.e., s. 206.

⁷⁷² Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 729.

⁷⁷³ Başvuru N. 7151/75.

müdahalenin yukarıda belirtilen üç kuraldan hangisinin kapsamına girdiği tespit edilmektedir. Müdahalenin kamu yararı veya genel çıkarlar doğrultusunda meşru bir amaca hizmet edip etmediği sorgulandıktan sonra bu müdahale ile bireyin temel haklarının korunması gereği arasında adil bir dengenin kurulup kurulmadığına bakılmaktadır. Son olarak müdahalenin hukuki kesinlik veya kanunilik ilkesi ile uyumu araştırılmaktadır.⁷⁷⁴ Bu sorulara verilen cevaplar doğrultusunda mülkiyet hakkının 1 Numaralı Protokol çerçevesinde ihlal edilip edilmediği belirlenmektedir. 6306 sayılı kanunun 3. maddesinin 7. fıkrasını bu açıdan incelendiğinde, riskli alan olarak tanımlanan bölgenin içinde olup riskli olmayan yapıların sahiplerinin mülkiyet haklarına bir müdahalede bulunmaktadır. Bu müdahale yukarıda açıklanan üç kuraldan biri olan devletin genel yarara uygun gördüğü kanunları çıkarmak için bu amaca uygun olarak mülkiyetin kullanılmasını kontrol etme hakkı kapsamına girmektedir. Ancak riskli olmayan bir yapıyı sadece uygulama bütünlüğü açısından proje kapsamına almak, hem kamu yararı açısından hem de meşru bir amaca yönelik olması açısından tartışmalıdır. Bununla birlikte bu müdahale ile riskli olmayan yapısını elinden çıkarmak zorunda kalacak bireyin korunması gereken mülkiyet hakkı ile müdahale arasında da adil bir denge bulunmamaktadır.

AİHM, ulusal uygulamanın açıkça iç hukuka aykırı olması, ulusal işlemin makul bir dayanaktan uzak olması, devletin makul olmayan bir şekilde hareket etmesi, alınan tedbir ile güdülen amaç arasında makul bir orantının olmaması durumunda AİHS'nin ihlal edildiğine karar vermektedir.⁷⁷⁵ Dolayısıyla 6306 sayılı kanunun 3. maddesinin 7. fıkrasında belirtilen “uygulama bütünlüğü” gerekçesi ile riskli olmayan yapının da proje dahiline alınması AİHS'nin ilgili hükmünün ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca amacı risk taşıyan yapıların yıkılması ve yenilenmesi olan bu kanun, riskli yapıların yanı sıra risk taşımayan yapıları da kanun kapsamına almaktadır.⁷⁷⁶

⁷⁷⁴ Mehmet Akif Etkü, a.g.e., s. 177.

⁷⁷⁵ A. Feyyaz Gölcüklü, A. Şeref Gözübüyük, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 428.

⁷⁷⁶ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası, a.g.r., (2012), s. 16.

a.3. Taşınmaz Mülkiyeti ve Tasarrufların Kısıtlanması

6306 sayılı kanunun 4. maddesinde, dönüştürme uygulamaları sırasında taşınmaz mülkiyetine ve tasarrufuna ilişkin haklar bakımından getirilen kısıtlamalar ele alınmıştır. Buna göre, 4. maddenin 1. fıkrasında idare, riskli alanlarda, riskli yapıların bulunduğu taşınmazlarda ve rezerv yapı alanlarında uygulama süresince her türlü imar ve yapılaşma işlemlerini geçici olarak durdurabilecektir.

6306 sayılı kanunun 4. maddesinin 3. fıkrasında ise, riskli alanlardaki yapılar ile riskli yapılara elektrik, su ve doğal gaz verilmeyeceği ve verilen hizmetlerin de kurum ve kuruluşlar tarafından durdurulacağı hükme bağlanmıştır. Bu düzenleme ile bölgede yaşayanlar evlerini terk etmeye mecbur bırakılacaklardır. Bu da bölgede zorunlu bir tasfiye sürecinin yaşanmasına yol açacaktır.

Sosyal devlet, devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif bir şekilde müdahalesini meşru ve gerekli gören bir devlet anlayışıdır.⁷⁷⁷ Kökleri 19. yüzyıla dayanan bir 20. yüzyılın bir ürünüdür.⁷⁷⁸ 19. yüzyılda batı devletlerinde yaşanan değişimler, ağır sosyal sorunlar yaratmış, gelir ve servet eşitsizliklerini artırmış ve sınıf çatışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bunun sonucunda Batı toplumları gerekli sosyal tedbirleri almaya başlamış, devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahalesi yoluyla sınıf çatışmalarını yumuşatan ve milli bütünleşmeyi sağlamaya çalışan sosyal devlet anlayışı ortaya çıkmıştır.⁷⁷⁹

Sosyal devlet, sosyal adaletin, refahın ve güvenliğin gerçekleşmesini sağlayan devlettir. Sosyal güvenlik kuruluşları çalışanların geleceğine ilişkin sosyal güvenliği sağlarken, gelir kaybına uğrayıp muhtaç duruma düşenlere de insan onuruna yakışır bir hayat sürebilmeleri açısından gerekli müdahaleleri yapmalıdırlar. Dolayısıyla, sosyal güvenlik kaynaklı yüklerin de gerektiği durumlarda devlet tarafından karşılanması gerekmektedir.⁷⁸⁰ Anayasa Mahkemesi de bir kararında, sosyal devletin Anayasa'nın 5. maddesiyle⁷⁸¹ bağlantısını kurarak sosyal adalet, sosyal güvenlik ve

⁷⁷⁷ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 123.

⁷⁷⁸ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Kitap, İstanbul, 2005, s. 87.

⁷⁷⁹ Ergun Özbudun, a.g.e., s. 123.

⁷⁸⁰ Çağdaş Hukukçular Derneği, a.g.r., s. 2.

⁷⁸¹ **Devletin Temel Amaç ve Görevleri:** AY m. 5: "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak,

insan haysiyetine uygun bir biçimde yaşama unsurlarını ön plana çıkarmıştır.⁷⁸² Ancak 6306 sayılı kanunun 4. maddesinin 3. fıkrasında belirtilen riskli alanlardaki yapıların tamamında elektrik, su ve doğalgaz gibi hizmetlerin verilmemesi ve verilen hizmetlerin durdurulması burada yaşamak zorunda kalan kişiler açısından önemli sağlık ve güvenlik sorunları çıkaracaktır. Dolayısıyla bu uygulama, barınma sorunlarının çözümüne ilişkin kararlar ile desteklenmediği sürece bu alanlarda yaşayanlar açısından sosyal devlet ilkesine ve insan haklarına aykırı bir uygulama olduğu gibi⁷⁸³ devlete karşı güven hissini de zedeleyecektir. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi Türkiye gecekondular sorununu çözmek yerine, bu bölgelerde yaşayanları gecekondular affi kanunlarını yürürlüğe koyarak politik anlamda kullanmıştır. Bu bağlamda gecekondular bölgelerine yol, su, elektrik gibi hizmetler verilmiş, hukuka aykırı bir şekilde yapılsa bile gecekondularda yaşayanlara belirli bir güvence sağlanmıştır. Türkiye'nin kentleşmesini büyük ölçüde etkileyen gecekondulaşma karşısında bile bu şekilde bir tutum geliştirilmesine rağmen, devletin, ekonomik ve sosyal yönden koruması gereken insanlara karşı, barınma hakkını güvence altına almadan bu tür bir yaptırım öngörmesi hem sosyal devlet ilkesinin hem de insan haklarının ihlaline yol açmıştır.

6306 sayılı kanunun 4. maddesi ile ilgili bir mülkiyet hakkı kısıtlanması da bulunmaktadır. Bu noktada mülkiyet hakkının kısıtlanmasının şartları devreye girmektedir. 1982 Anayasası'nın 35. maddesinin 2. fıkrasında mülkiyet ve dolayısıyla miras hakkının kısıtlanması kamu yararı ilkesinin varlığına bağlanmıştır. Bu çerçevede mülkiyet hakkı ancak kamu yararı sağlanma amacının bulunduğu durumlarda sınırlama söz konusu olacaktır. Ancak kamu yararı kavramının da içinin doldurulması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne göre kanunlar aracılığı ile kamu yararının tanımının yapılmaması, kavramı kanunlar ışığında tanımlama ve olaylara uygulama görevinin hakimlere verilmesini beraberinde getirmiştir.⁷⁸⁴ 6306 sayılı kanunun bu düzenlemesinde ise kamu yararının varlığı tartışmalıdır. Bununla birlikte maddede uygulama alanlarında, uygulama süresince her türlü imar ve

kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır”.

⁷⁸² Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1986/16, K. 1986/25, 21.10.1986.

⁷⁸³ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Şehir Plancıları Odası, “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun İnsan Haklarına ve Anayasa'ya Aykırıdır” Ankara, 2012, URL: http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=4186&tipi=3&sube=0.

⁷⁸⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1965/26, K. 1965/49, 28.09.1965.

yapılaşma faaliyetinin “geçici olarak” durdurulabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla süresi belli olmayan bir durdurma bulunmaktadır ve bu kişisel yarar ile kamu yararı arasındaki dengeyi bozarak mülkiyet hakkının kullanılmaz bir hale gelmesine, hakkın özüne dokunan bir nitelik taşımaya neden olmaktadır. Bu gibi düzenlemeler, Anayasa Mahkemesi tarafından süresinin belirsizliği ve bu belirsizliğin mülkiyet hakkını kullanılmaz hale getirmesi nedeniyle iptal edilmektedir.⁷⁸⁵

AİHS'nin 1. Protokol'ünün 1. maddesinde düzenlediği mülkiyetin korunması 6306 sayılı kanunun 4. maddesinin 3. fıkrası açısından incelendiğinde, devletin mülkiyet hakkını sınırlandırabilme yetkisinin bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda, devletin müdahale yetkisi sınırsız olmamakla birlikte bazı şartların varlığına da tabidir. Mülkiyet hakkının sınırlandırılabilmesi, kamu yararı veya genel çıkar, vergilerin veya diğer katkıların ve para cezalarının ödenmesi ve suç aletlerinin müsaderesi nedenlerine bağlıdır. Bununla birlikte sınırlamanın kanuni, uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun ve orantılılığı ile makul bir karşılık vererek yapılması gerekir.⁷⁸⁶ 6306 sayılı kanunun 4. maddesinin 3. fıkrasında riskli alanlarda bulunan yapılara verilen elektrik, su ve doğalgazın kesilmesi ve verilen hizmetlerin durdurulması kanun ile hedeflenen amaç ile orantılı olmamakla birlikte, makul bir karşılık verilerek de yapılmamaktadır.

a.4. Riskli Yapılarda Tahliye ve Yıkırma

6306 sayılı kanunun 5. maddesinin tahliye ve yıkırma başlığı altında, riskli yapıların yıkılmasında öncelikle malikler ile anlaşma yoluna gidilmesinin esas olduğu belirtilmektedir; ancak anlaşma yoluna gitmeyenler açısından da bir cezalandırmaya başvurulmaktadır. 1. fıkrada anlaşma ile tahliye edilen yapıların maliklerine, kiracılarına veya bu yapılarda işyeri bulunanlara geçici konut veya işyeri tahsisi veya kira yardımı yapılabileceği belirtilmiştir. Ancak buradaki “yapılabilir” kelimesi muğlak bir ifadedir. Bu düzenleme hukuk devleti ilkelerinden “belirlilik” ilkesi açısından çelişkilidir. Belirlilik ilkesine göre, hukuki düzenlemeler muhatapları açısından hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak açıklıkta, net, anlaşılabilir ve uygulanabilir olmalıdır. Bir düzenleme belirlilik ilkesine aykırı ise birey kendisine

⁷⁸⁵ Çağdaş Hukukçular Derneği, a.g.r., s. 5-6.

⁷⁸⁶ Mehmet Akif Etgü, a.g.e., s. 183.

düşen yükümlülükleri öngöremeyecek ve davranışlarını ayarlayamayacaktır. Böylelikle, hukuk güvenliği, normların öngörülebilirliği, bireylerin devlete güven duyabilmesi gibi unsurların güvenirliliği de sarsılacaktır.⁷⁸⁷

6306 sayılı kanunun 5. maddesinin 2. fıkrasında ise, gecekondula sahipleriyle yapılacak anlaşmanın, bu kişilere yardım yapılmasının ve enkaz bedeli ödenmesinin usul ve esaslarının bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından belirleneceği hükmedilmiştir. Fıkraya göre, konut tahsisi ya da kira gibi yardımlar, 1. fıkranın muhataplarına uygulansa bile, 2. fıkraya konu kişilere uygulanmayabileceği belirtilmiştir. Gecekonduda yaşayan kişiler açısından uygulamanın farklı olması, Türkiye'nin bundan önceki yıllarda karşı karşıya kaldığı gecekondula sorununun da bir tezahürüdür. 6306 sayılı kanun ile korunacak bir mülkiyet haklarının bulunmadığı düşünülse de, Türkiye 1950'lerden bu yana bir gecekondula sorunu yaşamaktadır. Bu sorunu çözmek yerine af kanunlarını yürürlüğe sokan, bölgeye altyapı hizmetleri veren ve bölge halkını siyasal anlamda kullanan devlet, 6306 sayılı kanun ile burada yaşayanları ayrı değerlendirmiştir. Ancak kanunun uygulamasından en fazla etkilenecek dar gelirli kesimlerin içinde yer alan gecekondula halkı için devletin daha fazla güvence sağlaması beklenmektedir. Kaldı ki, en temel insan haklarından biri olan barınma hakkının kullanılması da konuta bağlıdır. Bireyler barınma haklarını konut ve konut hakkı üzerinden kullanmaktadırlar. 1982 Anayasa'sının 57. maddesinde yer alan konut hakkı ile devlete konut ihtiyacını karşılama ödevi verilmiştir.⁷⁸⁸ Bu da sosyal devletin herkesin barınma ihtiyacını karşılamakla yükümlü olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla 6306 sayılı kanunun ilgili maddesiyle gecekondula bölgelerinde yaşayanlara bir güvence verilmemesi barınma hakkının korunmadığı anlamına gelmektedir.

Anayasa'nın 10. maddesinde⁷⁸⁹, eşitlik ilkesi ifade edilmiştir. Madde ile

⁷⁸⁷ Çağdaş Hukukçular Derneği, a.g.r., s. 3.

⁷⁸⁸ **Konut Hakkı:** Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.”

⁷⁸⁹ **Kanun önünde eşitlik:** “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

ayrımcılık yasağı, ayrıcalık yasağı ve eşitliliği sağlama yükümlülüğü ortaya çıkmıştır.⁷⁹⁰ Yasa önünde eşitlik ilkesi hukuksal durumları aynı olanlar içindir. Eylem odaklı değil, hukuksal bir eşitliktir. Eşitlik ilkesinin amacı aynı durumdaki kişilerin kanunlar karşısında aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak, ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Dolayısıyla, birbiriyle aynı durumdaki kişilere ayrı kurallar uygulanamaz, ayrıcalıklı kişi ve topluluklar yaratılamaz. Aynı durumda olanlar için farklı bir düzenleme yapılması eşitlik ilkesine aykırıdır.⁷⁹¹

Eşitlik ilkesi, adaletin olmazsa olmaz bir ögesidir. Adaletin sağlanmasında en önemli unsurdur. Ancak eşitlik ve adalet arasında bu ilişkiye karşın eşitliğin denkleştirici adalet ve dağıtıcı adalet içindeki yeri farklıdır. Denkleştirici adalet kişiler arasındaki uyuşmazlıkları çözerken, buradaki eşitlik mutlaktır. Dağıtıcı adalet ise, birey ile toplum ve devlet arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Ancak buradaki eşitlik denkleştirici adalette olduğu kadar mutlak değildir. Bireyin hakları, ödevleri, yetenekleri ve toplum içindeki yerine göre değişiklik göstermektedir.⁷⁹²

Anayasa Mahkemesi de eşitlik ilkesine aykırılığın aynı zamanda hukuk devleti ilkesine de aykırılık anlamına geldiğini kabul etmiştir.⁷⁹³ Mahkemeye göre, “eşitlik ilkesi ve hakkı herkesin aynı hak ve yükümlülükler sağıp kılınması demek değildir. Eşitlik, her bakımdan aynı hukuki durumda olanlar arasında aranacak bir özelliktir. Farklı durumdakilere farklı kurallar uygulanması eşitliği bozmaz. Şu halde söz konusu olan “eşitlerin eşitliği” olup, “eşit olmayanların eşitsizliği” bu ilkeyi ihlal etmez.”⁷⁹⁴ Bununla birlikte bir karara göre de, yurttaşların farklı kurallara tabi tutulmaları haklı nedenlere dayandırılıyorsa, eşitliğe aykırı düşmüş sayılmaz.⁷⁹⁵ Ancak, kamu yararı ve haklı nedenin, anlaşılabilir, amaçla ilgili, makul ve adil olması gerekmektedir. Getirilen düzenleme herhangi bir biçimde birbirini tamamlayan, birbirini doğrulayan ve birbirini güçlendiren bu üç ölçütten birine uymuyorsa, eşitlik ilkesine bir aykırılık söz konusudur.⁷⁹⁶

⁷⁹⁰ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 105.

⁷⁹¹ Çağdaş Hukukçular Derneği, a.g.r., s. 5.

⁷⁹² Bülent Serim, “Yasa Önünde Eşitlik İlkesi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 27, S. 3, Ankara, 1994, s. 13.

⁷⁹³ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1991/34, K. 1991/34, 08.10.1991.

⁷⁹⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1988/7, K. 1988/27, 27.09.1988.

⁷⁹⁵ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1981/13, K. 1983/8, 28.04.1983.

⁷⁹⁶ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1991/13, K. 1992/10, 19.02.1992.

Değişik durumlarda bulunan bireyler arasında farklı işlem yapılması eşitlik ilkesine ters düşmemektedir. 6306 sayılı kanunun 5. maddesinin 1. fıkrasında aynı durumdaki kişilere farklı davranılabileceği görülmektedir. Buna karşılık 6306 sayılı kanunun 5. maddesinin 2. fıkrasında ise gecekondü sahiplerinin durumları ayrı olarak işlenmiştir. Farklı uygulamanın gerçekleştirilmesi haklı nedenin varlığına bağlıdır. Özelliklerdeki, hukuki durumlardaki farklılıklar ayrı bir düzenlemenin ve uygulamanın haklı nedenini oluşturacaktır.⁷⁹⁷ Anayasa Mahkemesi de “durum ve konumlardaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve değişik uygulamaları gerekli kılabilir” diyerek haklı nedenin unsurlarını belirtmiştir.⁷⁹⁸ 5. maddenin 1. fıkrası ile 2. fıkrasında bahsedilen durumlar birbirinden farklı olmakla birlikte, hukuki durumlarda mülkiyet hakkı açısından da farklılıklar bulunmaktadır. Bu noktada her iki fıkra muhataplarına aynı koşullar sağlanamayacaktır. Ancak 6306 sayılı kanunun 5. maddesinin 1. fıkrası belirtilen yardım eşitlik ilkesi açısından değerlendirildiğinde aynı hukuki durumda bulunan bireylere farklı uygulama gerçekleştirilebileceği sonucunun çıkarılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla uzlaşılması durumunda, evini uygulama için teslim eden kişilerden bazıları kira yardımı alabilecek, bazıları ise alamayacaktır. Burada takdirin idarede olduğu izlenimi verilmektedir. Bu da benzer durumlardaki ancak farklı uygulamalarla karşı karşıya kalan bireylerin hukuk devletine ve adalete inancını zedeleyecektir. Buna karşılık anlaşmayı kabul etmeyenler ise her halükarda olası hakların dışında tutulmaktadır. 6306 sayılı kanunun 5. maddesinin 2. fıkrasının muhatapları için ise bir insan hakkı olan barınma hakkını kullanabilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılarak, konut sağlama konusunda uygun koşullar sağlanması ve konut haklarının ihlal edilmemesi gerekmektedir.

6306 sayılı kanunun 5. maddesinin 3. fıkrasına göre, riskli yapıların yıktırılması için maliklere altmış günden az olmamak üzere süre tanınmıştır. Bu süre içinde, yapının malik tarafından yıkılmaması halinde, yapının idari makamlar tarafından yıkılacağına dair bilgilendirme yapılarak tekrar süre verilmektedir. Bu süre içerisinde malikler tarafından yıktırma yoluna gidilmemesi durumunda bu yapıların tahliyesi ve yıktırma işlemleri, yıktırma gideri ile gereken öteki yardım ve krediler öncelikle dönüşüm projeleri özel hesabından karşılanmak üzere, yerel yönetimlerin de katılımı ile mülki amirler tarafından yapılacak veya yaptırılacaktır.

⁷⁹⁷ Bülent Serim, a.g.m., s. 13-16.

⁷⁹⁸ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1992/8, K. 1992/39, 16.6.1992.

Süresinde yıktırılmayan riskli yapıların yıktırılması, bakanlıkça yazılı olarak idareye bildirilecektir. Bu hüküm, hukuk devleti, hukukun güvenliği ve üstünlüğü ile mülkiyet hakkına aykırılık teşkil edecektir. Ayrıca bakanlığın riskli yapıların bulunduğu alanlar dışındaki yapılar için de sahip olduğu yetkiler düşünüldüğünde daha birçok aykırılık söz konusu olmaktadır.⁷⁹⁹

6306 sayılı kanunun 5. maddesinin 4. fıkrasında, süresince yıktırılmayan riskli yapıların yıktırılmasının, bakanlık tarafından yazılı olarak idareye bildirileceği ve yapıların bakanlık tarafından yıkılacağı ya da yıktırılacağı belirtilmiştir.

Son olarak 6306 sayılı kanunun 5. maddesinin 5. fıkrasında ise, kanunun genel gerekçesine göre, kanunun varlığını iddia ettiği gönüllülük esasına aykırı bir şekilde, yıkım masraflarının maliklere ait olduğu ve bunun için tapuya ipotek konulacağı belirtilerek, zor kullanma söz konusu edilmiştir.⁸⁰⁰

6306 sayılı kanunun 5. maddesi AİHS kapsamında incelendiğinde ise özel hayatın ve aile hayatının korunmasının AİHS'nin 8. maddesinde düzenlendiği ve maddenin iki bölüme ayrıldığı görülmektedir. 8. maddenin 1. fıkrasında, devletin birey için teminat altına aldığı haklar sıralanmıştır. Bunlar, özel hayata, aile hayatına, konuta ve haberleşmeye saygı hakkıdır. 8. maddenin 2. fıkrasında ise, bazı koşullarda kamu yetkililerinin bu haklara müdahale edilebileceği, bu hakların mutlak olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca hangi şartlar altında kamu yetkililerinin bu haklara müdahale edebilecekleri hükme bağlanmıştır. Buna göre, sadece kanuna uygun ve fıkra da belirtilen ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için bu haklara müdahalede edilebilecektir.⁸⁰¹

AİHM Sofya'da daha önce devlete ait olan ancak daha sonra Sofya Belediyesine devredilen arazide, Roman vatandaşların 1960 ve 1970'li yıllarda yaptığı ve yaşamlarını sürdürdükleri gecekonduların belediye tarafından yıkılması ve orada yaşayanların zorla tahliye edilmesi ile ilgili olayı karara bağlamıştır. Buna

⁷⁹⁹ Tayfun Akgüner, a.g.m., s. 19.

⁸⁰⁰ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası, a.g.r., (2012), s. 17.

⁸⁰¹ Ursula Kilkelly, "Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı", **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, İnsan Hakları El Kitapları**, N. 1, Almanya, 2001, s. 9.

göre, gecekondular ve araziler mahkeme kararı ile boşaltılarak özelleştirme yolu ile satılmıştır. Başvuru sonucunda AİHM, bu müdahalenin AİHS'nin 8. maddesinin ihlal ettiğine karar vermiştir. Karara göre, belediyenin yaptığı tahliye hukuka uygun bulunsa da, Roman ailelerin işgal ettikleri yerlerin onların yuvaları olduğu ve buralardan tahliyelerinin özel yaşam ve aile yaşamı haklarına müdahale anlamına geldiği belirtilmiştir. Kişinin evini yitirmesi AİHM'e göre konut hakkı ihlalinin en ağır biçimidir. Dolayısıyla, orantılılık ilkesine dayanılarak boşaltma işlemlerinin farklı bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bununla birlikte 8. maddeye göre özel koşullarda devlet tarafından savunmasız bireylere gerekli yardımların yapılması ve güvence sağlanması gerekmektedir ve devletin uygulamalarını sosyal anlamda avantajsız bir topluluğa karşı gerçekleştirdiğini göz önünde bulundurmasını emretmektedir. Bu kararda AİHM, arazinin bir kamu malı niteliğinde olmasından değil, yapılan uygulamanın özel yaşam ve aile yaşamının korunmasına ilişkin hakkı ihlal etmesinden bahsetmiştir.^{802 803}

6306 sayılı kanunun 5. maddesi bu anlamda incelendiğinde ise, kanunun öncelikle malikler ile anlaşma yolunu seçtiği, ancak anlaşma yoluna gitmeyenler açısından bir cezalandırmaya başvurduğu görülmektedir. Buna göre, anlaşma sağlanamaması halinde acele kamulaştırma yapılacaktır. Bu noktada yapılacak tahliye uygulamalarını kamu yararı açısından değerlendirmek gerekecektir. Uygulama açısından bir kamu yararının bulunmaması, özellikle belirli bir gelir seviyesinin altındaki ve savunmasız halka, gerekli sosyal yardımların yapılmaması ve güvence sağlanmaması bölgede yaşayanların özel yaşam ve aile yaşamı haklarına bir müdahalede bulunulduğunu gözler önüne sermektedir.

a.5. Uygulama

6306 sayılı kanunun 6. maddesine göre, üzerindeki binanın yıkıldığı arsanın maliklerine yapılan tebligatı takip eden otuz gün içerisinde en az 2/3'lik bir çoğunluk ile anlaşma sağlanamaması halinde, bakanlık, TOKİ veya idare tarafından acele kamulaştırma yapılabilecektir. Bu yöntemin kullanımıyla arazi birleşimi devlet eli ile sağlanmakta ve arazi özel sektöre veya kamu birimlerine transfer edilebilmektedir.

⁸⁰² Başvuru N. 25446/06

⁸⁰³ Tayfun Akgüner, a.g.m., s. 23.

Burada kamu yararı tartışmalı bir nokta olmakla birlikte, hem anlaşma hem de kamulaştırma sürecinde değer belirlenmesi sırasında, mevcut değer dikkate alınmakta ve gelecekteki değer hesaba katılmamaktadır. Bununla birlikte, kiracının durumu da belirsizdir. Geçici konut, işyeri tahsisi veya kira yardımı da idarenin isteğine göre gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, kanun hukuka uygun ve hukuka aykırı yapılar için farklı yaklaşımlar geliştirmediği ve bu koşullardaki yapılara nasıl müdahale edileceği açısından açık hükümler bulunmadığı için örneğin gecekondularındaki ruhsatsız yapılar ile riskli alanlarda yer alan ruhsatlı yapılar aynı çerçevede değerlendirilmektedir.⁸⁰⁴

6306 sayılı kanunun 6. maddesinin 5. fıkrasında, bakanlığa tanınan yetkiler sıralanmıştır. Buna göre bakanlık, söz konusu alanlarda, her tür plan, proje, arsa düzenleme, tapulaştırma, taşınmazları satın alma, satma, trampa, özel sektörle anlaşarak inşaat yapma, yaptırma, arsa paylarını belirleme, ayırma, birleştirme, sınırlı ayni hak tesis etme yetkilerine sahiptir.

6306 sayılı kanunun 6. maddenin 6. fıkrasına göre ise bakanlığın bu alanlarda plan yaparken özel standartlar belirleyebilecektir. Dolayısıyla, bu bölgelerde, İmar Kanunu ve yönetmeliklerle oluşturulan, uyulması zorunlu teknik ve sosyal altyapı standartlarına uygunluk tehlike altına girmektedir. Böylelikle daha önce planlarla belirlenen yeşil alanlara ya da okul alanlarına, bakanlığın kararıyla daha az yer verilebilmesinin önü açılmaktadır.⁸⁰⁵ Ayrıca 1982 Anayasası'nın 56. maddesi de sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması hükmünü düzenlemiştir. Buna göre herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Bununla birlikte devletin de çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önleme görevi bulunmaktadır.⁸⁰⁶ 6306 sayılı kanunun 6. maddesinin 6. fıkrasındaki bu düzenleme ile kanun ve yönetmelikler ile korunma altına alınan bölgeler için ilgili hükme dayanarak yeni standartlar getirebilecek ve bu yetki kötüye kullanabilecektir.

Yine 6306 sayılı kanunun 6. maddenin 9. fıkrasında ise, kanun kapsamında

⁸⁰⁴ İstanbul Barosu Çevre Ve Kent Hukuku Komisyonu, a.g.r., s. 2.

⁸⁰⁵ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası, a.g.r., (2012), s. 17.

⁸⁰⁶ **Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması:** "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir."

tesis edilecek idari işlemlere karşı otuz gün içinde dava açılabileceği, bu davalara yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği belirtilmiştir. İdare hukukuna göre imar etkinlikleri, idari işlemler ve eylemler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle kentsel dönüşüm etkinlikleri de doğal olarak idare hukukunun bir konusudur.⁸⁰⁷ İdare hukukunda, hukuka aykırı idari işlemlerin iptali için idari yargı makamlarında açılan davalara iptal davası denilmektedir. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 2. maddesine göre, iptal davaları idari işlem hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılan davalardır. Anayasa Mahkemesi de iptal davaları ile kişilerin kendi yararlarına sonuç almalarını amaçladığını ve genelde hukuka uygunluğun sağlanarak kamu yararının gerçekleştirildiğini belirtmiştir.⁸⁰⁸ Dolayısıyla idarenin etkinliklerinden dolayı haklarının ihlal edildiğini iddia eden kişiler, idari yargı yolu ile iptal veya tazminat istemi ile dava açabilmektedirler.⁸⁰⁹ Ancak idari işlemler, nitelikleri gereği hukuka uygunluk karinesinden yararlanmaktadırlar. Bu nedenle idari işlemler idari yargı iptal edene ya da idare geri alana kadar hukuka uygun kabul edilmektedirler.⁸¹⁰ Dolayısıyla bir idari işlem için açılan iptal davası ile dava konusu idari işlemlerin yürütülmesi durmamaktadır. Bu noktada iptal davası yoluyla idari kararlara karşı bireyin korunması, mahkemenin nihai karardan önce tedbir niteliğinde verilen ve aksi bir karar ile kaldırılıncaya kadar davanın sonuna kadar geçerli olan yürütmeyi durdurma kararı ile etkinlik kazanmaktadır. Dava sonuçlanana kadar bireyin korunması gerekliliği bu noktada önemlidir. İdari bir işlemin bireye verebileceği zarar her zaman para ile ölçülebilen ya da tazminat yoluyla giderilebilen bir zarar olmayabilir. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin zararlar da söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle yürütmenin durdurulması da bireyi bu yönden bir koruma altına almaktadır.⁸¹¹ Zira Anayasa'nın 125. maddesinin 5. fıkrası⁸¹² ile İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 27. maddesi de yürütmenin durdurulmasını düzenlemiştir. Buna göre, yürütmenin durdurulması, hukuka aykırılık iddiası ile bir iptal davasına konu

⁸⁰⁷ Tayfun Akgüner, a.g.m., s. 21.

⁸⁰⁸ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1990/40, K. 1991/33, 01.10.1991.

⁸⁰⁹ Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku – İdari Yargılama Hukuku**, C. 2, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 1060.

⁸¹⁰ Metin Günday, “Yürütmenin Durdurulması Kararı ve Uygulamada Karşılaşılan Bazı Sorunlar”, **2000 Yılında İdari Yargı Sempozyumu**, Danıştay Yayın Bürosu Yayınları, Ankara, 2000, s.13.

⁸¹¹ Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, a.g.e., s. 1059-1060.

⁸¹² **Yargı Yolu:** “İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkansız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.”

edilen idari işlemin, idari yargı tarafından hukuka uygunluk karinesinin geçici olarak askıya alınması ve durdurulmasıdır. İptal davaları hukuk devletinin temel güvencesidir ve bu davaları anlamlı kılan da yürütmenin durdurulması kararının istenmesidir.⁸¹³

Yürütmeyi durdurma, idare hukukunun ve idari yargının önemli bir unsurudur ve hukuk devletlerinin bir gereğidir. Ancak 6306 sayılı kanun ile yapılan uygulamalara karşı açılan iptal davalarında, idare mahkemeleri yürütmeyi durdurma kararı veremeyecektir. Yürütmeyi durdurma kararının verilememesi, kişilerin açtığı davalar yürürken, bakanlığın, TOKİ'nin ve belediyelerin olağanüstü yetkilerini kullanmaya devam etmelerine yol açacaktır. Böylelikle hukuka aykırı olsa bile, riskli yapılar, riskli alanlar ve rezerv yapı alanları belirlenecektir. İnşaatlar hiçbir hukuki engel ile karşılaşmadan bitirilecek ve dava sonunda kişi davayı kazansa bile idare, mahkeme kararını yerine getirmeyecektir.⁸¹⁴ Zira Anayasa'nın 138. maddesinin son fıkrasında⁸¹⁵ ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 28. maddesinde⁸¹⁶ idari yargı mercileri tarafından verilen kararların gecikmeden uygulanması ve bu kararlara uyulması zorunluluğunu hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte, yargı kararlarını yerine getirmeyen kamu görevlilerinin, tazminat ödeme ile karşı karşıya kalmalarının yanında bir de cezai sorumlulukları bulunmaktadır.⁸¹⁷

6306 sayılı kanunun 6. maddesinin 9. fıkrası AIHS açısından değerlendirildiğinde ise, AIHM'in yargı kararlarının uygulanmamasını, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasına⁸¹⁸ aykırılık olarak kabul ettiği görülmektedir. Mahkeme'ye

⁸¹³ İl Han Özay, **Günışığında Yönetim II: Yargısal Korunma**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 214-215.

⁸¹⁴ Tayfun Akgüner, a.g.m., s. 21.

⁸¹⁵ **Mahkemelerin bağımsızlığı:** "... Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez."

⁸¹⁶ **Kararların sonuçları:** "Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemelerinin esasa ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin kararlarının icaplarına göre idare, gecikmeksizin işlem tesis etmeye veya eylemde bulunmaya mecburdur. Bu süre hiçbir şekilde kararın idareye tebliğinden başlayarak otuz günü geçemez. Ancak, haciz veya ihtiyati haciz uygulamaları ile ilgili davalarda verilen kararlar hakkında, bu kararların kesinleşmesinden sonra idarece işlem tesis edilir."

⁸¹⁷ Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, a.g.e., s. 1076-1077.

⁸¹⁸ **Adil Yargılanma Hakkı:** "Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir. Hüküm açık oturumda verilir; ancak, demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veya davanın açık oturumda görülmesinin

göre, 6. maddenin 1. fıkrasının davacılara davanın adil, aleni ve hızlı bir şekilde görülmesine ilişkin hakları ayrıntılı bir şekilde tanımlamaktadır. Ancak bu tanımlı yaptıktan sonra yargı kararlarının uygulanmasını koruma kapsamına almaması düşünülemez. Bu nedenle, 6. maddenin sadece mahkemeye erişim ve davaların yürütülmesi ile ilgili görülmesi hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmayacaktır.⁸¹⁹ Dolayısıyla hangi mahkeme tarafından verilmiş olursa olsun, verilen kararın infazının bu madde uyarınca dava sürecinin ayrılmaz bir parçası olması gerekmektedir.^{820 821}

Aynı şekilde, idari yargılama usulünün en önemli noktasından biri de iptal davası açma süresidir. Dava açma süresinin uzun olması kişinin, kısa olması da idarenin yararına. Bu nedenle dava açma süresi belirlenirken kişilerin yararı ile kamu yararı arasında bir dengenin sağlanması gerekmektedir.⁸²² 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 7. maddesine göre, dava açma süresi altmış gündür. 6306 sayılı kanunun 6. maddesinin 9. fıkrasında ise, idarenin yapacağı işlemlere karşı açılacak iptal davalarında, dava açma süresi otuz gündür. Bu kanunun amaçları ve muhatapları dikkate alındığında, idare karşısında eşit güçte olmayan vatandaşların dava açma süresinin kanun ile kısaltılması kişilerin yararları ile kamu yararı arasında bir denge kurulmadığını göstermektedir. Riskli alan ve yapılarda yaşayan bireyler karşısında idarenin gücü kendisinde toplamak istemesi, korunacak hakkın özüne de zarar vermektedir. Kurulan bu ilişki bireyler ve idare arasındaki güveni zedelemektedir. Bununla birlikte 6306 sayılı kanunun ruhu göz önünde bulundurulduğunda dava açma süresinin idare lehine indirilmesi kanunun kim için ve neden yapıldığının sorgulanmasına yol açmaktadır.

Anayasa'nın 36. maddesinde⁸²³ hak arama hürriyeti ve 125. maddesinde⁸²⁴

adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.”

⁸¹⁹ BAŞVURU N. 4451/70, 21.02.1975.

⁸²⁰ BAŞVURU N. 46352/99, 21.04.2001.

⁸²¹ Gilles Dutertre, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler**, Avrupa Konseyi Yayınları, Almanya, 2003, s. 159.

⁸²² Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, a.g.e., s. 932.

⁸²³ **Hak Arama Hürriyeti:** “Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.”

⁸²⁴ **Yargı yolu:** İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir.

idarenin her türlü faaliyetine karşı yargı yolunun açık olması ilkesi bulunmaktadır. Anayasa'nın 36. maddesinin 1. fıkrası ile yargı organlarına davacı ve davalı olarak başvurabilme hakkı ile iddia, savunma ve adil yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte Anayasa'nın 125. maddesinde de yürütmeyi durdurma kararı verilmesinin sınırlanmasının ancak olağanüstü hallerde mümkün olacağı belirtilmiştir. Ancak 6306 sayılı kanunun uygulaması, bu olağanüstü halleri kapsamamaktadır.⁸²⁵ Dolayısıyla kanunun öngördüğü yürütmeyi durdurma kararının ortadan kaldırılması hem hak arama hürriyetinin, hem hukuk devleti ilkesinin hem de yargı kararlarının bağlayıcılığının ihlali anlamına gelmektedir.⁸²⁶

a.6. Uygulanmayacak Mevzuat

6306 sayılı kanunun 9. maddesinin 1. fıkrasında, uygulanacak planların, İmar Kanunu ve imara ilişkin hükümlerinin kısıtlamalarına tabi olmadıkları hükme bağlanmıştır. Bu madde İmar Kanunu ve ilgili mevzuat ile sağlıklı yaşam çevrelerinin yaratabilmesini sağlayan standart ve kuralları kapsam dışına çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Anayasa'nın 56. maddesi olan sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması hükmünü ihlal etmektedir. 9. Maddenin 2. fıkrasında ise, doğal, kültürel zenginlikleri korumayı amaçlayan 12 kanunun⁸²⁷ hükümlerinin

Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şûranın kararları yargı denetimi dışındadır. Ancak, Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır.

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idarî eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.

İdarî işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idarî işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.”

⁸²⁵ Çağdaş Hukukçular Derneği, a.g.r., s. 7.

⁸²⁶ Tayfun Akgüner, a.g.m., s. 22.

⁸²⁷ 3573 Sayılı Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşlattırılması Hakkında Kanun, 6831 Sayılı Orman Kanunu, 7269 Sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun, 189 Sayılı Millî Savunma Bakanlığı İskân İhtiyaçları İçin Sarfiyat İcrası ve Bu Bakanlıkça Kullanılan Gayrimenkullerden Lüzumu Kalmayanların Satılmasına Salâhiyet Verilmesi Hakkında Kanun, 2565 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu, 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 3621 Sayılı Kıyı Kanunu, 4342 Sayılı Mera Kanunu, 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu.

uygulanmayacağı düzenlenmiştir. Böylelikle, bugüne kadar oluşturulan doğal ve kültürel çevrenin korunmasına ilişkin tüm mevzuat yok sayılmıştır.⁸²⁸ Kanun maddesinde kullanılan ifadelerin uygulama sürecini düzenlememesi ve maddedeki ifadenin muğlak ve içeriğinin belirsizliği ormanların, hayvanların, bölgenin ekolojik dengesinin ve ikliminin tehlike altına sokulduğunu göstermektedir. Ayrıca yeni afet olasılıklarının artmasına yol açabilecektir. Başka yerlerde en az bu alanlar kadar alanın ağaçlandırılması koşulu ise mevcut ormanlık alanların ortadan kaldırılmasından sonra gerçekleşecektir ve tartışmalıdır. Bu düzenlemeyle, meralar, turizm alanları, kültür ve tabiat varlıklarını koruma alanları, kıyılar, Boğaziçi, askeri bölgeler de kentsel dönüşüm kapsamına alınmıştır.⁸²⁹

a.7. Değerlendirme

Bu bölümde 6306 sayılı kanun genel olarak incelenirken, hem 1982 Anayasa'sı hem de AİHS açısından değerlendirilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda Anayasa ve Sözleşme'nin bir takım maddeleri ile kanun maddelerinin çeliştiği saptanmıştır. Aşağıdaki tablo ile de bu husus özetlenmektedir.

	ANAYASA	AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ
Sosyal Adalet ve Hukuk Devleti	M. 3/4 M. 4/3 M. 5/1, 5/2, 5/3, 5/4	
Eşitlik	M. 5/1	
Konut Dokunulmazlığı ve Mülkiyet Hakkı Ek Protokol 1	M. 3/7 M. 4/1 M. 5/4	M. 3/7 M. 4/3
Hak Arama Hürriyeti	M. 6/9	
Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması	M. 6/5.	

⁸²⁸ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası, a.g.r., (2012), s. 17.

⁸²⁹ Tayfun Akgüner, a.g.m., s. 21.

Adil Yargılanma		M. 6/9
Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması		M. 5 M. 6
Mülkiyetin Korunması		M. 3/8 M. 4/1 M. 5

Tablo 2 - 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un 1982 Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Aykırı Maddeleri

Türkiye’de bireylere düzenli ve sağlık koşullarına sahip bir mekan geliştirilip geliştirilmediği bu bölümün tartışma noktasıdır. Bu yönde meydana getirilecek bir kentleşme düzeyi için çeşitli düzenlemeler yapılmasına rağmen, Türkiye’deki kentler halen bir takım problemlerle karşılaşmaya devam etmektedir. Konu kentsel dönüşüm olduğunda ise, kentsel dönüşüm kavramının bir bütün olarak ele alınması ve kavramın tanımından yola çıkarak, sadece mekansal değil, sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerinin de hesaba katılmalıdır. Türkiye’de bütün bu unsurların ele alındığı bir mevzuat bulunmamaktadır. Bu tür bir düzenlemeye Türkiye’deki kentler ve kentsel dönüşüm uygulamalarının muhatapları açısından ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hem bireylerin kişisel gelişimlerini tamamlayabilmeleri hem de kentlerin sağlıklı gelişmeleri açısından gereklidir.

Sonuç olarak, Türkiye’deki kentler hem afet riski ile karşı karşıyadır hem de aynı oranda çok sayıda riskli yapıya da sahiptir. 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’un çıkarılmasının başlıca gerekçesi ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun bir imar düzeninin kurulmamasıdır.⁸³⁰ Tablo 2’de gösterildiği ve yukarıdaki bölümde açıklandığı üzere 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun ulusal ve uluslararası hukuk ile güvence altına alınmış hakları ihlal eden düzenlemelerden meydana gelmekte, doğal, kültürel ve tarihi varlıkların yok olması tehdidini taşımaktadır.⁸³¹ Türkiye’nin mekansal, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan problem yaşadığı bir kavram olan kentsel dönüşümün hem bu ilkelerle hiçbir bütünlük sağlamaması hem de afet adı altında hükümlere bağlanması sorunun çözülmeyerek büyümesine neden olabilecektir. Oysaki kentsel dönüşüm

⁸³⁰ Taner Ayanoğlu, “Genel Bir Bakış, 6306 Sayılı Kanun”, **Güncel Hukuk**, S. 104, Ajans-Türk Gazetecilik, Ankara, 2012, s. 27.

⁸³¹ Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası, a.g.r., (2012), s. 17.

projelerinin mevcut kentleri yaşanabilir hale getirmesi, sosyal ve kültürel dokuları ele alarak koruması gerekmektedir. Bunun için de halkın katılımı ile uzmanların, kamu ve özel sektörün birlikte çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Oluşturulan projeler ile üçüncü kişiler rant sağlamamalı, ihtiyaa yönelik uygulamalar yapılmalıdır. Böylelikle hedeflenen ve beklenen sonuçlar elde edilebilecektir. Bu sonuç ancak kentsel dönüşümün bu ilkelere uygun, bütün bu unsurları içeren ve ele alan sağlam hukuki bir temel üzerine oturtulması ile gerçekleşebilecektir.

SONUÇ

Kentsel dönüşüm, 1980'lerle birlikte fakat özellikle 2000'lerden sonra Türkiye'deki kentsel süreçler içerisinde yer bulmuş, yerel yönetimler tarafından kentsel sorunlara karşı bir çözüm olarak sunulmuştur. Türkiye'nin kentleşme ve modernleşme süreci ele alındığında kentsel çöküntü alanları ve bu alanlardan doğan sorunlar, tarihi alanların korunmaması ve gecekondu bölgeleri karşılaşılan başlıca kentsel sorunlardır. Ancak sadece mekansal sorunlar olarak görülen ve ele alınan bu sorunların sosyal, ekonomik ve politik birçok boyutu da bulunmaktadır. Günümüz kentleri sosyal eşitsizliklerin en yoğun yaşandığı mekanlardır ve karmaşık bir yapıya sahiptirler. Bu bağlamda kentleri sadece fiziki ve mekansal açıdan ele almak sorunların anlaşılmasını, çözüm üretilmesini engellemektedir. Kentsel dönüşüm sürecinin sorunlara gerçek çözümler üretebilmesi, doğru bir proje ve uygulama ile birlikte bakış açısının insan eksenli olmasıyla mümkün olabilir.

Türkiye'de özellikle kapitalizmin etkisiyle kentler 1980'li yıllarda üretim alanı olmaktan çıkarak, tüketilecek mekanlar olarak görülmeye başlanmış ve bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Özellikle İstanbul gibi büyük kentler neoliberal politikalar çerçevesinde hızla büyümekte ve bir dünya kenti olma yarışı içine girerek küresel sermayeyi kendisine çekmektedir. Kentlerde sürekli inşa edilen alışveriş ve iş merkezleri, gökdelenler, kente ve kent yaşamına kapalı konut alanları bu kentsel politikaların bir yansımasıdır. Küresel sermayenin taleplerini karşılamak üzere boş parseller ve kullanılmayan alanlar ve hatta yeşil alanlar imara açılmaktadır. Bununla birlikte tarihi mekanlar korunmak yerine gayrimenkul eksenli yatırımlara konu edilmektedir. Eski olan her şeyden kurtulmaya odaklanmış bir sistem yaratan yerel ve merkezi yönetim, kentlerin özünün, kültürünün ve değerinin yok olmasına göz yummaktadır. Küresel sermaye için uygun olmayan her şey kentin dışına atılmakta ve kent merkezi dünyaya sunulmaktadır. Kentsel dönüşüm projelerini de bu süreç içerisinde bir araç olarak kullanan yönetimler kentsel politikalarını bu yönde geliştirmektedirler.

Bu konuda sorulması gereken ilk soru, kapitalist kent içerisinde halkın nerede durduğudur. Kentsel mekan, insanların yaşam alanlarını oluşturan, birçok farklı unsurun beraber yaşadığı küçük kümelerden oluşan bir bütünü kapsamaktadır. İnsanların yaşam alanları, var olmaları, yaşamlarını sürdürmeleri, iş ve sosyal ortamları bu mekana bağlıdır. Bu mekan içinde barındırdığı kimlik ve aidiyet duygularıyla bir bütündür ve birbirlerinden bağımsız değerlendirilemez. İnsanlar için yaşamlarını sürdürdükleri kentsel mekan somuttur. Fiziksel olarak mekan ile ilgili deneyimleri ve hatıraları vardır. Ancak kapitalist kentin hakimi olan küresel sermaye kentsel mekanını soyut bir yapı olarak görür ve ona bir değişim değeri atfeder. Buna göre kentsel mekan bir meta haline gelir, parçalanır ve kullanılır. Dolayısıyla ikisi arasında sürekli bir çatışma yaşanır. Tam da bu nedenden dolayı kentler birçok çıkar çatışmasını içinde barındıran, sürekli mekansal, sosyal, ekonomik ve politik değişim ve dönüşüm süreçlerinden geçen mekanlardır. Bu bağlamda kentin gerçek sahiplerinin söz hakları yerel demokrasinin işlediği ölçüdedir.

Kapitalist kent anlayışının kente ve kentsel yaşama bakış açısı yukarıdaki gibi çizildikten sonra bu kent içinde kentsel dönüşümün nereye yerleştirildiğinin tespit edilmesi doğru olacaktır. Kentsel dönüşüm, bu çalışmada yapılan tanımlamalardan yola çıkıldığında, ekonomik ve sosyal olarak işlevini yitiren mekanlarda fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunları çözmek, mekana yeniden işlev kazandırmak, sosyal dışlanmayı sona erdirmek ve alanı ayağa kaldırmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kentsel dönüşüm sadece fiziki olarak eskiyen bir alanın yıkılıp yenilenmesi değildir. Kentsel dönüşümün mekansal olduğu kadar sosyal, ekonomik ve politik boyutları vardır ve insan faktöründen bağımsız olarak ele alınamaz. Bu boyutlardan herhangi birinin eksik ele alınması, kentsel dönüşüm projelerinin başarısız olmasına yol açar. Ancak sosyal dönüşümler mekansal dönüşümlerden çok daha zordur ve bu üzerinde durulması gereken bir konudur. Bir mekanda gerçekleştirilecek değişim ve dönüşüm sürecinin orada yaşayan insanları ne ölçüde etkileyeceğinin en ince ayrıntısına kadar değerlendirilmesi gerekir. Zira mekansal dönüşüm insan olmadan hiçbir anlam ifade etmez. Ancak kenti soyut bir mekan olarak gören kapitalist kent için bu bir sorun değildir. Bölgede yaşayan insanların yerine yeni bir üst sınıf getirilebilir ve alan eskisinden farklı bir yapıya sahip olabilir. Bu noktada iki yeni soru ortaya çıkar. Kentsel dönüşüm neden ve kimin için yapılır? Gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri başarılı mıdır?

Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarından çıkarılan dersler

Bu soruları Türkiye'de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri üzerinden sormamız mümkündür. Türkiye'nin birçok kentinde kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Bu tez çalışmasında Türkiye kamuoyunu en fazla meşgul etmesi ve sit alanlarında kentsel dönüşüm projesi uygulamalarının ilk örnekleri olması açısından üç proje ele alınmıştır. Bunlar Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi, Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi ve Tarlabası 1. Etap Yenileme Projesidir.

Sulukule, Fener, Balat, Ayvansaray ve Tarlabası kültürel miras açısından İstanbul'un en eski ve önemli semtlerindedir, kökleri Bizans ve Osmanlı dönemine kadar dayanmaktadır. Bu bağlamda üzerinde yaşayan insanlar da kültürel mirasın parçası olmuşlardır. 1950'lerden itibaren İstanbul'da yaşanan yoğun göç ve kentsel gelişim nedeniyle bu bölgelerde birçok mekansal ve sosyal sorunlar yaşanmıştır. 2000'li yıllardan itibaren kentsel dönüşüm projelerine konu edilmeden önce, özellikle 1980'lerle birlikte bu bölgeler ekonomik ve sosyal açıdan çökmüş mekanlar olarak görülmüş ve suç ile bağdaştırılmıştır. Bu bölgeler her ne kadar kentsel sit alanı olarak koruma altına alınsalar da bu statü bölgede yaşayan nüfusun korunmasında etkin değildir. Yerel yönetimler sit alanı ilan edilen bu alanların fiziksel dokusunu korumaya yönelik projeler üretmedikleri gibi, bu bölgelerde yaşayan insanların bölge dışına sürülmesinde sakınca görmemektedirler.

Sulukule; Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi Fatih Belediyesi ve TOKİ ortaklığında gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Romanların konut alanı olan Sulukule'nin çöküntüye uğradığı gerekçesi ile yola çıkılmış ve mahallenin temizlenmesi yaklaşımı geliştirilmiştir. Bu da aslında korunması gereken Roman kültürünün yok edilmesi anlamına gelmiştir. Bölgedeki mülkiyet sorunları Romanların aleyhine kullanılarak halk bölgeden 45 km uzakta Taşoluk'ta TOKİ'nin inşa ettiği konutlara gönderilmiştir. Romanlar bu çalışmada anlatıldığı gibi kültürlerini, yaşamlarını, iş olanaklarını kendi somut mekanları olan Sulukule'de çok uzun süre devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda Sulukule denildiğinde akla Romanlar gelmektedir. Ancak buna rağmen 2007 yılından itibaren Romanlar Sulukule'den

dağıtılmış ve Taşoluk'a gönderilmişlerdir. Taşoluk'ta barınamayan hak sahibi yaklaşık 300 Roman aile burayı terk etmek zorunda kalmıştır. Taşoluk'a gidemeyen, hak sahibi olmayan ve kiracı olan Romanlar ise daha zor koşullarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla Sulukule ile özdeşleşen ve toplu halde yaşayan, Romanlar ve Roman kültürü İstanbul'un dört bir yanına dağılmıştır.

Sulukule'de gerçekleştirilen bu proje sırasında kurulan Sulukule Platformu, Sulukulelileri bir araya getirmekle birlikte projeyi, projenin yol açtığı sorunları hem ulusal hem de uluslararası platformda kamuoyuna taşımış, bu projeye karşı çalışmalar yürütmüştür. Bu bağlamda kentsel dönüşümün katılım boyutunu gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sulukuleliler'in taleplerini Fatih Belediyesi'ne iletmesinin yanısıra, projeyi uluslararası örgütlere tanıtmış ve destek kazanmıştır. Bu süreç içerisinde 5366 sayılı kanun çerçevesinde geliştirilen Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi'ne karşı 5. İdare Mahkemesi'nde bir iptal davası açılmıştır. Bu dava sonucunda projenin koruma planına aykırılığı ve projede kamu yararı bulunmamasından dolayı iptal edilmesi kararı verilmiştir. Ancak dava süresinde projenin uygulanmasına devam edildiği için Sulukule'de bulunan evler yıkılmıştır. Dolayısıyla iptal kararı verilmesine rağmen, kararın emsal teşkil etmesi dışında Sulukule açısından kazanılan hiçbir şey olmamıştır. 2013 yılı itibariyle inşaatlar tamamlanmış ve hak sahipleri konutlarına yerleşmeye başlamışlardır. Ancak ne Sulukule eski fiziksel mekan özellikleri taşımaktadır ne de Romanlar orada yaşamaktadırlar.

Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi ise, bu bölgede daha önce gerçekleştirilen Avrupa Birliği'nin finanse ettiği Fener Balat Rehabilitasyon Projesi tamamlanmadan gündeme getirilmiştir. Fener, Balat Rehabilitasyon Projesi ile burada bulunan binalar onarılmış ve restore edilmiştir. Bu proje bölge halkını yerinden etmeden gerçekleştirilmiş ve yapılan sosyal merkez sayesinde halk ile iletişim sürdürülmüştür. Fatih Belediyesi ve GAP İnşaat ortaklığında yürütülen kentsel yenileme projesi ise bölgedeki yapıların yıkılarak yeniden inşasını, yeni alanlar tasarlanmasını ve bölgede farklı kullanım fonksiyonları yaratılmasını içeren bir projedir. Dolayısıyla bu projede de tartışmalı birçok unsur görülmektedir. Bunlardan birincisi bir önceki Fener-Balat Projesiyle tarihi binaların yıkılmadan onarılabileceği ve restore edilebileceği açıkça görüldüğü halde, yenileme projesi ile

binaların yıkılıp kopyalanarak yoğunluğun artırılmasının öngörülmesidir. Diğeriyse proje süresince bölge halkı için herhangi bir sosyal projenin açıklanmamasıdır.

Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi'nin yenileme alanı olarak ilan edilmesi sonrasında bölge halkını temsilen FEBAYDER adıyla bir dernek kurulmuştur. Bu dernek bölge halkının isteklerini yine Sulukule Platformu gibi Fatih Belediyesi'ne aktarmış, ancak talepleri karşılanmamıştır. Proje bölge halkından bağımsız bir şekilde sürdürülürken 4. İdare Mahkemesi'nde açılan iptal davasıyla projenin koruma planı kararlarına aykırılığında ve projede kamu yararı bulunmadığından iptal kararı ile sonuçlanmıştır. Bu dava sürecinde Fener, Balat ve Ayvansaray'da Sulukule'deki gibi binalar yıkılmadan karar alındığı için iptal kararının somut bir kazanımı olmuştur.

Tarlabaşı 1. Etap Yenileme Projesi ise Beyoğlu Belediyesi ve GAP İnşaat ortaklığında gerçekleştirilmektedir. Tarlabaşı uzun bir süre girilmekten korkulan, dışlanan ve alt sınıfların oturduğu, binaların uzun zamandır onarılmadığı ve yıkılmak üzere olduğu bir bölge olarak görülmüştür. Bu bakış açısı Beyoğlu Belediyesi'nin bölgeyi kentsel yenileme alanı olarak ilan etmesini kolaylaştırmış ve üretilen projeye bölgesel bir temizlik hedeflenmiştir. Bu bağlamda hem projenin detayları incelendiğinde hem de Beyoğlu Belediye Başkanı'nın yorumları göz önünde bulundurulduğunda bu proje sonucunda ortaya çıkacak kentsel mekanın Tarlabaşı'nın eski sakinlerine ekonomik ve sosyal açıdan hitap etmeyeceği görülmüştür. Dolayısıyla bölgede bir soylulaştırma yaşanacağı öngörülmektedir. Tarlabaşı'nda hak sahibi olanlar bile, buraya yerleşecek bir üst sınıf ile aynı kentsel mekanı paylaşamayacak, eski yaşamlarını sürdüremeyeceklerdir. Bu da bu insanların dışlanmalarını getirecek ve Tarlabaşı dışında bir yere taşınmalarını gerektirecektir.

Tarlabaşı'nda yaşanan bu süreçlerin bir başka boyutu da burada yaşayanların proje ile ilgili bilgilendirilmemeleridir. Küçük bir dernek kurulsa da Sulukule Platformu ve FEBAYDER gibi güçlü örgütsel bir desteği bulunmayan Tarlabaşı, hem halkın konu ile ilgili bilinçlendirilmesi hem de proje ile ilgili taleplerin iletilmesi açısından zayıf bir konumda kalmıştır. Bununla birlikte yürütülen hukuki süreç de Sulukule ve Fener, Balat, Ayvansaray'dan daha farklı bir şekilde sonuçlanmıştır. Buna göre 3. İdare Mahkemesi'nde açılan iptal davası sonucunda projenin kamu

yararına uygun olduğu kararı verilmiştir.

Nasıl Yapılmalı

Sit alanı olmaları nedeniyle korumaları ve bölge halkının taleplerini dinleyerek çeşitli çözümler üretmeleri gerektiği halde ilgili yerel yönetimler çöküntü alanları olarak gördükleri Sulukule, Fener, Balat, Ayvansaray ve Tarlabası bölgelerini, gayrimenkul eksenli kentsel dönüşüm projelerine konu etmektedirler. Bu projeler bölgelerin sorunlarına etkin bir çözüm sunmak yerine var olan sorunların büyümelerine yol açmaktadır. İncelenen her üç projenin kentsel sit alanında yer alması ve yaşayan insanların eğitim, iş, sağlık gibi sosyo ekonomik sorunlarının bulunması bu bölgelere özel olarak yaklaşılmasını gerektirir. Hem mekana özgü sorunlarına hem de sosyal ve ekonomik sorunlara doğru çözümler bulunabilmesi için deneyimli uzmanlar tarafından oluşturulan bir ekip ve kararlı bir yerel politik irade gerekmektedir. Kentsel mekanı etkileyen birçok unsur vardır. Bu nedenle bir kentsel mekan içerisinde yapılacak herhangi bir uygulama dikkatli bir analiz, çalışma, bilgi ve sorumluluk gerektirmektedir. Bu nedenle kaynak, ürün ve insan hareketlerinin birbiriyle ilişkisi incelenmeli, sürdürülebilir bir kentsel politika üretilmelidir. Kentsel politikaların temel amacı sosyal ve mekansal uyumluluğun sağlanmasıdır. Ancak bu koşulda kentsel sorunlara etkin çözümler üretilebilir. Buna rağmen, her üç örnekte de bölgede yaşayanlar mekansal, sosyal ve ekonomik sorunları olduğunu, bunları yerel yönetimlere aktardıklarını belirtmişler, ancak bir çözüm sunulmadığından şikayet etmişlerdir. Oysa ki kent mekanı ile ilgili söz sahibi olanlar o kentte yaşayanlardır. Burada kişiler kendilerine ait bir konut çevresinde ikamet etmekte ve temel yaşam alanlarını oluşturmakta, bu mekanlara sahip olabilmek için büyük bedeller ödemektedirler. Çalışma, dinlenme ve sosyalleşme ile birlikte yaşamlarının en temel işlevlerini bu alanlarda karşılamaktadırlar. Dolayısıyla kenti oluşturan, yaşamlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri, sosyal ilişkilerini kurdukları ve bir kültür yarattıkları bu mekanlar üzerinde söz hakkına sahiptirler. Bu nedenle kentsel mekanı bu yönleriyle etkileyen bir müdahale olan kentsel dönüşüm projelerinde halka söz verilmeli, süreç boyunca bilgilendirilmeli ve süreç dışına itilmemelidirler. Etkin bir bilgilendirme ve katılım ile hem iradelerini ortaya koyabilecek hem de projeler başarıya ulaşabilecek, sürdürülebilir olacaktır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm projesi, projenin uygulanacağı alanda yaşayanlar için, mekanın sosyal ve ekonomik

sorunlarını çözerken mekana yeniden işlev kazandırmak amacıyla gerçekleştirilecektir. Böylelikle halk haklarını etkili bir şekilde kullanarak yerel demokrasinin bir parçası haline gelebilecektir. Bu da demokrasinin doğru bir şekilde işlenmesini sağlayacak, yerel demokrasinin temellerini sağlamlaştıracaktır.

Çalışmada ele alınan üç örnekte ise halkın karar mekanizması işlememiş, yatırımcı ve yerel yönetim tarafından yürütülen uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bölgede yaşayanlara haber verilmemiş, fikirleri sorulmamış, sorunları dinlenmeden yaşadıkları bölgeler kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmiş ve onlardan bağımsız bir şekilde uygulamalar yapılmıştır. Bu sırada yerel yönetimler kamuoyuna bu bölgelerin depreme dayanıksızlığını, suçun fazlalığını ve çöküntü alanları olduklarını gerekçe olarak sunarak projelere meşruiyet sağlamaya çalışmışlardır. Ancak buna rağmen uygulamalar büyük tepki görmüştür. Bölge halkaları konu ile ilgili çeşitli dernekler kurmuş, aynı çatı altında toplanarak kentsel dönüşüm projeleri karşısında birlikte hareket etmişler ve hukuki savaş vermişlerdir. Böylelikle sosyal bir dayanışma sağlanmış ve yerel yönetimler kendilerini sürece dahil etmeseler de kendileri sürece eklenmiş, bazıları taleplerini kabul ettirmiş, bazıları da hukuki süreçler sonunda projelerin iptal edilmelerini sağlamışlardır. Ancak şu da bir gerçektir ki; her üç kentsel dönüşüm projesi de kapitalizmin hüküm sürdüğü ve dünya kenti olma yarışı içindeki İstanbul'da oluşan yeni sermayenin kentleşme mantığına uygun bir şekilde, yoksulları ve alt sınıfları görmezden gelmiş, mülksüzleştirmiş ve dışlamıştır. Zira küreselleşme ve neoliberal ekonomik politikalar çerçevesinde gerçekleştirilen kentsel politikalar en çok kent yoksulları, etnik ve dini azınlıkları, kadınları, çocukları, yaşlıları, göçmenleri, engellileri vb. etkilemektedir. Yürütülen bu politikaların odağında olan kentsel dönüşüm projeleri sonucunda kentin dışına atılanlar, evlerini, işlerini, sosyal güvencelerini, sağlık ve eğitim olanaklarını ve sosyal bağlarını kaybederken büyük bir sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun karşılığında ise yerel yönetimler kent merkezlerinde üst sınıflara hitap eden alanlar yaratarak, onları bu bölgelere çekmektedirler. Böylelikle kapitalist kent, yoksulluğu merkezden atarak gözden uzak tutmakta, varsılığı ise ön plana koymaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan eşitsizlik ve sosyal dışlanma büyük bir sosyal adalet sorunun doğmasına ve hak ihlallerine yol açmaktadır.

Hukukun gücü

Bu uygulamalar göstermektedir ki temel sorun kentsel dönüşüm projelerinin bölge halkı açısından adaletli bir süreçten geçip geçmediğinde düğümlenmektedir. Bu nedenle kentsel dönüşümün Türk hukuk sisteminde yerinin, düzenlemelerin hangi çerçevede yapıldığının tespit edilmesi gerekmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kentsel dönüşümü doğrudan ilgilendiren düzenlemelerdir. Bu bağlamda Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi, Fener, Balat, Ayvansaray Yenileme Projesi ve Tarlabası 1. Etap Yenileme Projesi 5366 sayılı kanun çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu mevzuat kentsel dönüşümü sadece mekansal boyutuyla ele almış, sosyal ve ekonomik boyutlarını göz ardı etmiştir. Ancak kentsel dönüşüm kentsel çöküntü alanlarına yeniden işlev kazandırmakla birlikte sosyal ve ekonomik sorunlarına da çözüm getirmek için başvurulan bir müdahale aracıdır. Dolayısıyla bütün boyutları ile ele alınması ve düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde hak ihlallerinin önüne geçilebilecek, sosyal eşitsizlikler azaltılabilecektir. Zira sosyal eşitsizlikler pratik olarak tamamen yok edilememektedir. Bu nedenle sosyal adalet sorunlarını en aza indiren, adil, insan haklarını esas alan, kentsel dönüşümü bir bütün halinde ele alan bir düzenlemenin yapılması gerekmektedir. Çalışmada incelenen üç kentsel dönüşüm projesinin bölgede yaşayan halklar açısından adil bir şekilde yürütülmediği, insanların yaşam alanlarını, sosyal ilişkilerini, işlerini ve birçok sosyal güvencesini kaybettiği görülmüştür. Buna karşın kentsel dönüşüm projelerinin kapitalist kentin neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde üretilmeye devam edeceği de aşıkardır. Bu süreçte halkın hak ihlallerini en aza indirmek için Türkiye'nin kapsamlı bir kentsel dönüşüm mevzuatına ihtiyacı vardır.

Türkiye'nin kentsel dönüşüm mevzuatına olan ihtiyacı son olarak Van'da Ekim 2011'de gerçekleşen deprem sonrasında yaşanan kayıplar sonucunda tekrar gündeme gelmiştir. Buna göre kentlerde bulunan riskli yapıların yıkılarak yenilenmesi çerçevesinde 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Mayıs 2012'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin deprem kuşağında yer alması,

başta deprem olmak üzere birçok afet ile karşı karşıya kalması ve bu afetlere dayanıklı bir yapı stokunun bulunmaması bu konuda bir önlem alınmasını beraberinde getirmiştir. Ancak buradaki sorun özellikle deprem'in esas alınarak, afet kavramı ile kentsel dönüşüm kavramlarının birleştirilmesidir. Oysaki çalışmada da belirtildiği üzere kentsel dönüşüm kentteki sosyo ekonomik ve fiziksel sorunlara karşı ortak olarak üretilecek bir çözüm olarak kabul ediliyor ise, temel bir kanuna ihtiyaç vardır. 6306 sayılı kanun çıkarılarak kentsel dönüşüm konusu afet ile bütünleştirilmiş, afete karşı bir çözüm olarak sunulmuştur. Hatta Türkiye'nin afetlere karşı olan duyarlılığı göz önünde bulundurulduğunda her yapı stokunun ve kentsel mekanın kentsel dönüşüm projelerine konu edilebilmesinin önü açılmıştır.

6306 sayılı kanun hem Anayasa hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bazı maddelerine aykırılık teşkil etmektedir. Çalışmada incelendiği üzere 6306 sayılı kanun'un 3. ve 4. maddeleri, Anayasa'nın sosyal adalet ve hukuk devleti ilkesi ile mülkiyet hakkı, AİHS'nin mülkiyetin korunmasına aykırıdır. 5. maddesi, Anayasa'nın sosyal adalet ve hukuk devleti ilkesi, eşitlik ilkesi, mülkiyet hakkı ve AİHS'nin özel hayatın ve aile hayatının korunması ve mülkiyetin korunması düzenlemeleri ile 6. maddesi ise, Anayasa'nın hak arama hürriyeti ve AİHS'nin adil yargılanma ile özel hayatın ve aile hayatının korunması maddelerini ihlal etmektedir.

6306 sayılı kanun, riskli alanda olup olmadığına bakılmaksızın kamu mülklerinin bedelsiz olarak yerel yönetimlere veya TOKİ'ye devredilebileceğini ve satışa konu edilebileceği hükme bağlanmıştır. Bu da kamunun elinde kalan son arazilerin de elden çıkarılmasına ve kamusal fakirleşmenin yeni bir boyut kazanmasına yol açacaktır. Böylelikle temel kamu hizmetlerinin verildiği binaların bulunduğu yüksek değerli araziler üzerinde yapılaşma yapılabilir.

Bununla birlikte riskli alanlardaki yapılara ve riskli yapılara elektrik, su ve doğalgaz verilmeyeceği, verilen hizmetlerin durdurulacağı yasada düzenlenmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarının vermesi gereken ve kişileri yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayan temel hizmetlerin, bu kanun çerçevesinde çizilen koşullara uyulmaması halinde kesilmesi, sadece sosyal devletin ruhuna değil, aynı zamanda insan haklarına da aykırı bir uygulamadır. Böyle bir uygulama ile bölgede halk hem sağlık hem de güvenlik sorunları yaşayacak hem de zorunlu bir tasfiye

sürecine girecek ve yaşam alanlarını kaybedeceklerdir. Dolayısıyla bu tür bir düzenleme yerine sosyal adalet, sosyal güvenlik ve insan haysiyetine uygun ve bölge halkını hem bölgeyi terk etmemesi hem de bu hizmetlerden mahrum bırakmayan bir düzenleme yapılması daha doğru olacaktır.

Bununla birlikte, anlaşma ile tahliye edilen yapıların maliklerine, kiracılarına veya bu yapılarda işyeri bulunanlara geçici konut veya işyeri tahsisi veya kira yardımı “yapılabileceği” belirtilmiş ve gecekondü sahiplerine bu yardımın yapılabilmesi Bakanlar Kurulu kararına bırakılmıştır. Bu noktada sorun kanunun muğlak ifadeler çerçevesinde düzenlenmesidir. Hukuki düzenlemelerin kesin ve net bir şekilde, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde yapılması ve halkı tereddütte bırakmamaları gerekir. Bu, hukuk devleti ilkelerinden belirlilik ilkesi açısından olması gereken durumdur. Aksi takdirde kentsel dönüşüm projesi muhatapları üzerlerine düşen sorumlulukları göremeyecek, yaşam alanlarının geleceğiyle ilgili olarak düzenlemelerde bulunamayacaklardır. Bu da sosyal ve hukuk devleti ilkelerinin güvenilirliğini sarsacaktır.

Sosyal ve hukuk devleti olan ve eşitlik ilkesini kabul eden Türkiye’de sosyal adaletin sağlanması bu ilkelerin düzenlenen kanunlarla günlük hayata yansıtılmasına bağlıdır. Yasa koyucunun hukuki düzenlemeler yaparken mevcut sosyo ekonomik koşulları göz önünde bulundurması gerekir. Ancak bu şekilde sosyal adalet ve refah ortamı sağlanabilir. Aksi takdirde sürekli hak ihlalleri ile karşı karşıya kalan halkın devlete olan güveni zedeleneyecektir. 6306 sayılı kanunda bulunan düzenlemelerin bu ilkelere aykırılık teşkil etmesi, halkın yaşadığı alanlarda gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm projelerinin bu açıdan temelsiz kalmasına yol açmakla birlikte halkın adalet duygusunu da sarsacaktır.

6306 sayılı kanun çalışmada incelendiği üzere riskli alanların ve riskli yapıların belirlenmesi, afet riski bulunan alanlarda mevcut yapıların iyileştirilmesi gibi yetkileri yerel yönetimlerden alarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bırakmıştır. Yerel demokrasinin, yerel halk ile yerel yönetimler arasında olan ilişkiden kaynaklandığı ve bu ilişkinin doğru bir şekilde yürümesini sağlayan bir unsur olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yerel yönetimlerin sorumlu olduğu konularda devre dışı bırakılmaları ve bu konularda Bakanlıkların yetkilendirilmeleri yerel

demokrasinin işleyişini zedeleyecektir. Ayrıca yerel yönetimler ile halk arasındaki mesafe de artacaktır.

Bununla birlikte, çalışmada belirtildiği üzere 6306 sayılı kanunun yukarıda belirtilen maddeleri Anayasa'da düzenlenen mülkiyet hakkı ve hak arama hürriyetini ihlal etmektedir. Buna göre risk taşımayan yapıların uygulama bütünlüğü çerçevesinde kentsel dönüşüm projelerine konu edilmesi ve bu kanunun hükümlerine tabi olabileceği hükme bağlanmıştır. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm projeleri birebir kişilerin yaşam alanlarıyla ilgili bir müdahaledir. Dolayısıyla mülkiyet hakkı ile yakından ilişkilidir. Bu hakkın kullanımı bir kanun ile kısıtlanabilir, ancak bu kişisel yarar ve toplumsal yarar arasında bir denge kurulabilmesine bağlıdır. Böylelikle mülkiyet hakkı kişilerin eşya üzerindeki hakimiyetlerini güvence altına almakta ve devletin müdahale edemeyeceği bir alan yaratmaktadır. 6306 sayılı kanun mülkiyet hakkı çerçevesinde ele alındığında özellikle risk taşımayan yapıların da dönüşüme dahil edilebilmesi nedeniyle bahsedilen dengenin kurulmadığını göstermektedir. Zira riskli olmayan bir yapının bir kentsel dönüşüm projesinin bütünlüğünü korumak için projeye dahil edilmesinde ne kişisel yarar ne de toplumsal yarar bulunmaktadır. Bu nedenle 6306 sayılı kanun çerçevesinde gerçekleştirilecek bir kentsel dönüşüm projesinde kişiler riskli olmayan yapılarının proje kapsamına alınmasına engel olamayacaktır. Bununla birlikte bu müdahaleleri içeren idari işlemlere karşı dava açma süresi otuz gün ile sınırlandırılmış ve bu dava sürecinde yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği belirtilmiştir. Ancak idare hukukuna göre hukuka aykırı işlemlerin iptali için idari yargı makamlarında açılan iptal davaları kişilerin kendi yararlarına sonuç almalarını amaçlayan ve hukuka uygunluğun sağlanarak kamu yararını gerçekleştiren davalardandır. Dolayısıyla idarenin işlemlerinden doğan hak ihlalleri idari yargı yolu ile iptal edilebilmektedir. Buna karşılık idari işlemler hukuka uygunluk karinesinden yararlanmaktadırlar ve iptal kararı verilene dek hukuka uygun oldukları kabul edilmektedir. Bu noktada yürütmeyi durdurma talebi iptal davası yoluyla idari kararlara karşı bireyin korunmasını sağlamaktadır. 6306 sayılı kanundaki bu düzenleme ile bu koruma ortadan kaldırılmaktadır. Bu da kentsel dönüşüm projelerine karşı açılan iptal davalarında, idarenin işlemine devam etmesini getirecek ve geri dönüşü olmayan sonuçlar yaratarak, fiili imkânsızlığın doğmasına yol açacaktır. Kentsel dönüşüm projelerinin muhatapları, iptal davası süresince uygulama durdurulamadığı için, iptal kararı verilse bile yaşam alanları ellerinden

alınabilecektir. Bu da hukuk devleti ilkesinin yanı sıra mülkiyet hakkının ihlaline yol açacaktır.

6306 sayılı kanunun Anayasa'ya aykırılıklarının yanı sıra AİHS'ye aykırılıkları da bulunmaktadır. Adil yargılanma, özel hayatın ve aile hayatının korunması ve mülkiyetin korunması ile ilgili maddeler bu kanun ile ihlal edilmektedir. Çalışmada incelendiği üzere AİHS'nin söz konusu maddeleri, Anayasa'nın ihlal edilen maddeleriyle ilişki içindedir. Kentsel dönüşüm projelerine karşı açılacak bir iptal davasının açılabilme süresi ve yürütmeyi durdurma talebi ile ilgili düzenleme AİHS'nin adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yargı kararlarının uygulanması, verilen kararın infazı koruma kapsamına alınmaktadır.

AİHS'nin özel hayatın ve aile hayatının korunması ile ilgili maddesiyle bazı koşullarda kamu yetkililerinin özel hayata, aile hayatına, konuta ve haberleşmeye saygı hakkına ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması durumlarında bu haklara müdahale edilebileceği belirtilmiştir. Bu noktada 6306 sayılı kanunun riskli yapılarda tahliye ve yıktırma başlıklı maddesindeki düzenleme ile insanların yaşam alanlarından tahliye edilmeleri özel yaşam ve aile yaşamı hakkına müdahale anlamına gelmektedir. Zira kanunla düzenlenmiş bile olsa, yukarıda sayılan unsurlar deprem çerçevesinde uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde bulunmamakta ve orantılılık ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm projelerinin muhataplarına gerekli yardımın yapılması ve güvence sağlanması da AİHS'nin ilgili maddesi kapsamında değerlendirilmesine rağmen 6306 sayılı kanun bu konuyu da netleştirememekte ve muhatapları savunmasız bırakmaktadır.

AİHM kentsel dönüşüm projeleri ve bu tür kentsel müdahaleler sonucunda bu maddelerle ilgili gerçekleşen hak ihlalleri konularında ülkeleri tazminata mahkûm etmektedir. Türkiye'nin 6306 sayılı kanun çerçevesinde geliştireceği yeni kentsel dönüşüm uygulamaları, AİHM'e yapılacak başvurularla Türkiye'nin karşısına çıkacaktır. Bu başvurular sonucunda Türkiye'ye verilecek olası mahkumiyet kararları da sadece afet riskine odaklanmış gözükken, sosyo ekonomik süreçleri göz ardı eden

bu kanun kapsamında geliştirilecek projelerin birçok hak ihlaline yol açtığı ve halkı mağdur ettiğinin birer kanıtı olacaktır.

Sonuç olarak; Türkiye’de afet söz konusu olmasa bile birçok riskli yapı bulunmakta ve bu konu ile ilgili ayrı bir düzenlemenin yapılması gerekmektedir. Zira riskli yapıların sağlamlaştırılmasının çözümü sadece kentsel dönüşüm değildir. Ayrıca yine belirtildiği üzere yoğun bir şekilde sorunlara çözüm olarak sunulan kentsel dönüşümün temel bir mevzuata ihtiyacı vardır. Kentsel dönüşümü afet ekseninde düzenlemek, hem kanundaki afet konusunun ruhunun kaybolmasına hem de kavramların karışmasına yol açmaktadır. Ancak kanun koyucu 6306 sayılı kanunun temeline afet kavramını yerleştirerek halkın en büyük korkusunu kentsel dönüşümüne konu etmiştir. Bu da yukarıda incelendiği üzere hem sosyal, ekonomik ve mekansal anlamda halkı etkilemekte hem de halkın duygusal anlamda sömürülmesine yol açmaktadır.

Başarılı bir kentsel dönüşüm projesi içerisinde kamu yararı anlayışının bulunması gerekmektedir. Kamu yararının temel anlayış olarak sürecin odağında yer alması, bu ekseninde bir yasal güvencenin kurulması, sosyal adaleti zedelemeyen, sosyal eşitsizlikleri en aza indiren hukuki bir dayanağın bulunması gerekmektedir. Kentsel dönüşümün temelinin bu şekilde kurulmasıyla merkezi ve yerel yönetimler, yerel halk ve yatırımcılar sağlam bir ortaklık kurulabilecektir. Bu sürece dahil edilen yerel halkın sosyal, kültürel ve mekansal ihtiyaçlarının karşılanmasıyla kentsel dönüşüm projeleri başarılı olabilecek, kentsel dönüşümüne karşı bakış açısı değişebilecek ve sonuçları farklı olabilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde belirtildiği üzere Engels 19. yüzyıl kentinde insanların birbirlerini kullanarak sömürdüklerini, güçlünün güçsüzü ezdiğini, güçlü kişilerin zayıf ve yoksullara yaşamlarını sürdürebilmeleri için hiçbir kolaylık sağlamadıklarını söylemiştir. Bu saptama günümüz kapitalist kenti için de geçerli bir tanımdır. Günümüzde alt sınıflar kentin genellikle çöküntü alanları olarak tanımlanan, gözden uzak olması beklenen bölgelerinde yerel yönetimler ve üst sınıflar tarafından görmezden gelinerek yaşarken, üst sınıflar kendilerine özel çevrili alanlarda, kent merkezinin dışındaki müstakil evlerde ya da yüksek binalarda, kent yaşamından ve onun gerçeklerinden soyutlanmış bir şekilde yaşamlarını

sürdürmektedirler. Kentsel mekanda oluşan bu eşitsizliklere bir de kentsel dönüşüm projelerinin adaletsiz sonuçları eklenmektedir. 6306 sayılı kanun ile Türkiye'nin kentsel dönüşüm geleceği de bu adaletsiz sonuçlara yenilerinin katılmasına yol açmaktadır.

Türkiye'de günümüze dek gerçekleştirilen çoğu kentsel dönüşüm projesi, kentsel dönüşüm kavramının içini boşaltmış, kamuoyunda bir önyargı yaratmıştır. Bunun nedeni Türkiye'de kentlerin karşı karşıya kaldığı sorunların yerel yönetimler tarafından doğru analiz edilememesi ve kentsel dönüşümün tek çözüm olarak görülmesidir. Oysa ki her kentsel mekan sorununun çözümü kentsel dönüşüm değildir. Kentsel dönüşüm başlangıçta kapitalist kent içerisinde çağdaş, yenileyici bir çözüm olarak sunulsa da günümüzdeki örneklerle yerel yönetimlerin görevlerini tam anlamıyla yapmadığının, yerel demokrasinin doğru bir şekilde işlemediğinin bir göstergesi olmaktadır.

Türkiye'de yerel yönetim ve yerel demokrasinin gerektiği gibi işlemesi, çok boyutlu, kapsamlı bir kentsel dönüşüm mevzuatının bulunması, kentteki sosyal ve mekansal sorunlara eşit derecede yaklaşılması, kentlerin insan odaklı kentsel politikalarla dönüştürülmesi durumunda, projelerin yaratacağı olumsuz etkilerin en aza inmesi beklenebilir. Bu süreçte kentsel dönüşüm projelerinin doğuracağı sorunlar daha kabul edilebilir bir düzeye inebilir ve insanlar daha az mağdur olabilirler. Sonuçta yerel ve merkezi yönetim ile mücadeleleri giderek azalacak ve kentsel barış ortamı sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar ve Makaleler

Ağaoğulları, Mehmet Ali, Çulha Zabcı, Filiz, Ergün, Reyda, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009.

Akgüner, Tayfun, “Kentsel Dönüşüm ve Hukuk”, **Güncel Hukuk**, S. 104, Ajans-Türk Gazetecilik, Ankara, 2012, s. 18-23.

Akın, Nur, “Fener”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 2004, s. 279-281.

Akın, Oya, Özdemir, Dilek, “Konut Üretim Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği Üzerine Karılaştırmalı Bir Değerlendirme ve TOKİ Uygulamaları”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. D. Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 285-316.

Akkan, Başak Ekim, Deniz, Mehmet Baki, Ertan, Mehmet, **Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri**, Punto Baskı Çözümleri, İstanbul, 2011.

Akkar, Müge, "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", **Planlama Dergisi**, S. 36, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 29-38.

Akkar Ercan, Müge, “Kentsel Dönüşüm”, **Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük**, Der. M. Ersoy, Ninova Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 223-225.

Arapoglou, Vassilis, “Diversity, Inequality and Urban Change”, **European Urban And Regional Studies**, V. 19 (3), Sage Publications, New York, 2012, s. 223-237.

Arbaci, Sonia, Tapada-Berteli, Teresa, “Social Inequality and Urban Regeneration in Barcelona City Center: Reconsidering Success”, **European Urban And Regional Studies**, V. 19 (3), Sage Publications, New York, 2012, s. 223-237.

Arkan, F. Selin, **Sulukule Özelinde Kentsel Dönüşüm Projelerinin Hukuki Boyutu** Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Aslan, Ahmet Sıvar, **Kentsel Dönüşüm Projelerinde Meşruiyet Sorunlarının Tarlabası Yenileme Projesi Üzerinden Değerlendirilmesi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Koruma ve Yenileme Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Aslan, Seyfettin, Yılmaz, Abdullah, “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 2, Sivas, 2001, s. 93-108.

Aslanoğlu, Rana A., **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000.

Ata, Hatice Kübra, **İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Sosyal Dışlanmaya Etkilerinin Değerlendirilmesi: Tarlabası Örneği**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Bölge Planlama Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Ataman, Orol, “75 Yılda Kentleşme ve Planlama”, **Ege Mimarlık**, S. 1992/2, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir, 1992, s. 31-33.

Ataöv, Anlı, Osmay, Sevin, “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, S. 24, N. 2, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 2007, s. 57-82.

Atkinson, Rob, “Kentsel Dönüşüm, Ortaklıklar ve Yerel Katılım İngiltere Deneyimi”, Çev. Ş. G. Dünder, T. Koçyan, **İstanbul 2004: Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması**, Ed. A. D. Özdemir, P. P. Özden, S. R. Turgut, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 87-98.

Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2007 İlerleme Raporu**, Brüksel, 2007.

Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2012 İlerleme Raporu**, Brüksel, 2012.

Ayanoğlu, Taner, “Genel Bir Bakış, 6306 Sayılı Kanun”, **Güncel Hukuk**, S. 104, Ajans-Türk Gazetecilik, Ankara, 2012, s. 27.

Aybay, Aydın, Aybay, Rona, **Hukuka Giriş**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Rona Aybay, **Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen – Yaşamı, Eylemi, Öğretisi**, Alfa Kitap, İstanbul, 2012.

Ayseli, Filiz, **Yerinde Kentsel Dönüşüm için Sivil Aktörlerin Güçlendirilmesi: Fener-Balat Örneği**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Aytekin, Yılmaz, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2001.

Ayten, Asım Mustafa, “İslah İmar Planı”, **Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük**, Der. M. Ersoy, Ninova, Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 37.

Bailey, Nick, “Konuta Yönelik Dönüşüm: Glasgow Deneyimi”, Çev. Ş. G. Dünder, T. Koçyan, **İstanbul 2004: Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması**, Ed. A. D. Özdemir, P.

P. Özden, S. R. Turgut, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 171-177.

Bairoch, Paul, **De Jéricho A Mexico Villes et Economie dans l'Histoire**, Gallimard, Paris, 1985.

Baudrillard, Jean, **Amerika**, Çev. Y. Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

Baudrillard, Jean, **Tüketim Toplumu**, Çev. H. Deliceçaylı, F. Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.

Berman, Marshall, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Benevolo, Leonardo, **Avrupa Tarihinde Kentler**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2006.

Bilsel, S. Güven, Polat, Erkan, Yılmaz, Neşe, "Değişim-Dönüşüm Sürecinde "Kimlik Arayışları" ve "Kentsel Yenileşme" Kavramı, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 53-64.

Blumenfeld, Hans, **My Modern Metropolis: Its Origins, Growth, Characteristics and Planning: Selected Essays of Hans Blumenfeld**, Ed. Paul D. Spreiregen, MIT Press, Cambridge, 1971.

Bonnet, Jacques, **Les Grandes Metropoles Mondiales**, Nathan, Paris, 1994.

Brunn, Stanley D., Williams, Jack Francis, Zeigler, Donald J., **Cities of the World: World Regional Urban Development**, Rowman & Littlefield, Maryland, 2003.

Buckingham, Will, Burnham, Douglas, Hill, Clive, King, Peter J., Marenbon, John, Weeks, Marcus, **Felsefe Kitabı**, Çev. Emel Lakşe, Alfa Kitap, İstanbul, 2011.

Bumin, Kürşat, **Demokrasi Arayışında Kent**, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 1990.

Bundesamt Für Bauwesen Und Raumordnung, **Urban Development And Urban Policy In Germany**, Bonn, 2000.

Can, Nevzat, Tercan, Binali, "Prof. Dr. Ruşen KELEŞ ile Söyleşi: Bu Dönem, Plana Karşı Tavırların Ağırlık Kazandığı Bir Dönemdir", **Planlama Dergisi**, S. 2007/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2007.

Castells, Manuel, **The Urban Question**, Edward Arnold Press, London, 1977.

Castells, Manuel, **The City and the Grass Roots: A Cross-Cultural Thory of Urban Social Movements**, Edward Arnold, London, 1983.

Cevizci, Ahmet, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma, İstanbul, 2000.

Choay, Françoise, **L'urbanisme, Utopies et Réalités-Une Anthologie**, Editions du Seuil, Paris, 1965.

CHP İstanbul İl Örgütü, **Soru Ve Cevaplarla Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, 2013.

Cook, Alison, Ng, Mee Kam, "Urban Regeneration Challenges In A High Rise City – Tackling Residential Obsolescence in Hong Kong", **Housing Futures: Renewal, Sustainability and Innovation**, Cardiff University of Wales, European Network For Housing Research Conference, Cardiff, 1998.

Çakır, Nilgün, **Günümüz Kent Dinamiklerinin Kentsel Dönüşümüne Etkileri**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Çebi, Sezgin Seymen, **Sosyal Adalet – Tarihsel ve Kuramsal Bir Bakış**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Çelik, Deniz, **Yerel Yönetimlerin Kentsel Dönüşüm Projelerine Katılımı: Kadınların Bakış Açısından İstanbul/Tarlabası'ndaki Uygulama Üzerine Bir Araştırma**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2010.

Davis, Mike, **Gecekondu Gezegeni**, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Değirmenci, İzzet, **Tarihi Mekanlarda Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Balat Örneği**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yapı Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2009.

Deleon, Jak, **Balat ve Çevresi (İstanbul'un Fethi ve Haliç Semtleri)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

Delfante, Charles, **Grande Histoire De La Ville**, Armand Colin, Paris, 1997.

Demir, Erol, "Konut Sakinlerinin Fiziksel ve Toplumsal Çevre Algısı", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 8, S. 1, Ankara, 1999, s. 54-70.

Demir, Kemal, Çabuk, Suat, "Türkiye'de Metropolitan Kentlerin Nüfus Gelişimi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 28, Erciyes, 2010, s. 193-215.

Demirsoy, Mustafa Sami, **Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi (Lübnan-Beyrut-Solidere Kentsel Dönüşüm Proesi Örnek Alan İncelemesi)**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Demirtaş, Yalçın, Esgin, İsmet, "Bir Kentsel Yenileme Deneyimi: Barselona", **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, Ankara, 2006, s. 155-162.

Derman, Bünyamin, “Kentin Yeniden Yapılanması: Berlin Potsdam Meydanı”, **Mimarlık**, S. 308, Mimarlar Odası, Ankara, 2002, s. 8-12.

Dinç, Güney, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Malvarlığı Hakları**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2007.

Dinçer, İclal, “Türkiye’de Kent Ölçeğinde Koruma ve Kent Planlamanın Yollarının Kesişmesi ve Yeniden Ayrılması: Protokol Alanından Yenileme Alanına...” **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. D. Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 225-255.

Dinçer, İclal, “Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in Istanbul”, **International Planning Studies**, S. 16-1, Routledge, Londra, 2012.

Duben, Alan, **İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Yerel Yönetimlerin ve Gönüllü Kuruluşların Rollerini**, WALD/Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, İnsan Hakları Serisi, Kent Basımevi, İstanbul, 1994.

Duran, Lütfi, “Türkiye’de Planlamanın Hukuki Rejimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 8, S. 3, Ankara, 1975, s. 3-24.

Duru, Bülent, "Gökdelenler ve Kent", **Prof. Dr. Cevat Geray'a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2001, s. 331-362.

Duru, Bülent, Alkan, Ayten, "Giriş: 20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce", **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 7-25.

Dutertre, Gilles, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler**, Avrupa Konseyi Yayınları, Almanya, 2003.

Dündar, Özlem, “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 65-74.

Eke, Feral, Uğurlar, Aysu, “Kentsel Dönüşüm: Başarı mı? Hata mı?”, **Değişen-Dönüşen Kent Ve Bölge**, Prof. Dr. İlhan Tekeli Onuruna, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TMMOB Şehir Plancıları Odası Ortak Yayını, Ankara, 2004, s. 381-399.

Eldem, Edhem, “İstanbul: İmparatorluk Payitahından Periferleşmiş Bir Başkente”, **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti – Halep, İzmir ve İstanbul**, Çev. S. Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 165-247.

Enlil, Zeynep Merey, “Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi” **Domus M**, N. 8, İstanbul, 2000.

Engels, Friedrich, “Socialism: Utopian and Scientific”, **Selected Works In Two Volumes**, V. 2, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1962.

Engels, Friedrich, **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**, Eriş Yayınları, Ankara, 2007.

Eraydın, Ayda, **Değişen Mekan**, Dost Kitapevi, Ankara, 2006.

Ercan Akkar, Müge, “Kentsel Dönüşüm”, **Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük**, Der. M. Ersoy, Ninova, Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 223-225.

Erder, Sema, **Refah Toplumunda Getto**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Erder, Sema, İncioğlu, Nihal, **Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi-İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

Erdoğan, Özge, **Neo-Liberal Kent Politikaları ve Tarlabası’nda Kentsel Yenileme**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Erdoğan, Ümmü Gülsüm, **Hukuki, Teknik ve Sosyal Boyutu ile Beyoğlu Tarlabası Kentsel Yenileme Alanı Projesi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Ersoy, Melih, “Bilirkişilik Kurumu ve Etik Sorunlar”, **Planlama Meslek Alanı: Geçmişten Geleceğe, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu Bildiriler Kitabı**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2008, s. 73-86

Ertan Akkoyunlu, Kıvılcım, “20. Yüzyıl Kent Ütopyaları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 13, S. 3, Ankara, 2004, s. 5-21.

Etgü, Mehmet Akif, **Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı Ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mülkiyet Hakkına Bakışı**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2009.

Eyice, Semavi, “Ayvansaray”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 2004, s. 491-495.

Fishman, Robert, “20. Yüzyılda Kent Ütopyaları: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier”, Çev. B. Duru, A. Alkan, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 107-126.

Fishman, Robert, “Beyond Suburbia: The Rise of the Technoburb”, *Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia*, 1987, **The City Reader**, Ed. R. T. Legates, F. Stout, Routledge, New York, 2005, s. 75-83.

Fitting, Peter, "Urban Planning / Utopian Dreaming: Le Corbusier's Chandigarh Today", **Utopian Studies**, V. 13, N. 1, Penn State University Press, Pennsylvania, 2002, s. 69-93.

Fourier, Charles, **The Utopian Vision, of Charles Fourier**, Ed. J. Beecher, R. Bienvenu, Jonathan Cape, London, 1975.

Garcia, Beatriz, "Cultural Policy and Urban Regeneration in Western European Cities: Lessons From Experience, Prospects for the Future", **Local Economy**, V. 19, N. 4, Sage Publications, New York, 2004, s. 312-326.

Gemalmaz, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Genç, Fatma Neval, "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü", **Yönetim ve Ekonomi**, C. 15, S. 1, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Manisa, 2008, s. 115-130.

Giddens, Anthony, "Şehirler ve Kentsel Alanlar", **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 944-987.

Gottdiener, Mark, "Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksis'e Doğru", Çev. Ç. Keskinok, **Praksis**, S. 2, Dipnot Kitabevi, Ankara, 2001, s. 248-269.

Gölcüklü, A. Feyyaz, Gözübüyük, A. Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Görgülü, Zekai, Dinçer, İclal, Enlil, Zeynep, Örnek Özden, Elif, Kurtarı, Erhan, Altınok, Emrah, "Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli: Küçükbakkalköy Örneği" **İstanbul Büyükşehir Belediyesi için hazırlanan İstanbul'un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışması**, 2007.

Gözübüyük, Şeref, Tan, Turgut, **İdare Hukuku – İdari Yargılama Hukuku**, C. 2, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

Güldüler, Ertuğrul Selçuk, **Gaziosmanpaşa Belediyesi Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Uygulamaları**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Günday, Metin, "Yürütmenin Durdurulması Kararı ve Uygulamada Karşılaşılan Bazı Sorunlar", **2000 Yılında İdari Yargı Sempozyumu**, Danıştay Yayın Bürosu Yayınları, Ankara, 2000, s. 13-21.

Gündüz, Samettin, Aydın, Yunus, "Türkiye'de Göç ve Buna Bağlı Olarak "Gecekondu Ağalığı" Olgusu", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 186, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2010, s. 131-148.

Güneş, Fatime, "Kentleşme", **Sosyolojiye Giriş**, Ed. N. Suğur, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2009, s. 244-267.

Gürler, Ebru, “Kentsel Yeniden Üretim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma: İstanbul Örneği”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 113-158.

Gürsel, Yücel, “Türkiye’de Kentsel Koruma-İyileştirme-Yeniden Kullanım Sorunları Politika ve Stratejileri Yaklaşım”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 18-19.

Ha, Seong-Kyu, “Housing Poverty and the Role of Urban Governance in Korea”, **Environment And Urbanization**, V. 16, N. 1, Sage Publications, New York, 2004, s. 139-154.

Hatt, Paul K., Reiss, Albert J., "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", Çev. B. Duru, A. Alkan, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 27-35.

Harvey, David, "The Urban Process Under Capitalism: A Framework for Analysis", **International Journal Of Urban And Regional Research**, V. 2, I. 1-4, Joint Editors and Blackwell Publishing, Oxford, 1978, s. 101-131.

Harvey, David, **Consciousness And The Urban Experience**, John Hopkins UP, Baltimore, 1985.

Harvey, David, "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism", **Geographiska Annaler**, Series B, Human Geography, Wiley-Blackwell, S. 71, N. 1, Oxford, 1989, s. 3-17.

Harvey, David, “Flexible Accumulation through Urbanization Reflections on “Post-Modernism” in the American City”, **Perspecta**, V. 26, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1990, s. 251-272.

Harvey, David, “Postmodernizme Bir Bakış”, **Birikim Dergisi**, S. 49, İstanbul, 1993, s. 55-59.

Harvey, David, **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

Harvey, David, “Sınıf İlişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası”, **Praksis**, İstanbul, 2001, s. 173-203.

Harvey, David, **Sosyal Adalet ve Şehir**, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

Hasol, Doğan, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, YEM Yayınları, İstanbul, 2008.

Hess, Daniel Baldwin, “Transportation Beautiful: Did the City Beautiful Improve Urban Transportation”, **Journal Of Urban History**, V. 32, N. 4, Urban

History Association, Sage Publications, New York, 2006, s. 511-545.

Howard, Ebenezer, **Garden Cities of To-Morrow**, Ed. F. J. Osborn, MIT Press, Cambridge, 1965.

Huot, Jean-Louis, Thalmann, Jean-Paul, Valbelle, Dominique, **Kentlerin Doğuşu**, Çev. A. B. Girgin, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

Huysen, Andreas, "Postmodernin Haritasını Yapmak", Çev. M. Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Der. M. KÜÇÜK, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 231-261.

İnsel, Ahmet, **Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004.

Işık, Oğuz, "Modernizm Kenti / Postmodernizm Kenti", **Birikim Dergisi**, S. 53, İstanbul, 1993, s. 27-34.

Işık, Oğuz, "Değişen Toplum/Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekanlaşması", **Toplum ve Bilim Dergisi**, S. 64-65, İstanbul, 1994, s. 7-38.

Işık, Oğuz, Pınarcıoğlu, M. Melih, **Nöbetleşe Yoksulluk – Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

İsbir, Eyüp G., "Büyükşehir Alanının Planlanması", **Kentleşme ve Çevre Sorunları**, Ed. B. Açma, Anadolu Üniversitesi Yayınları, N. 1645, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, N. 861, Eskişehir, 2005, s. 101-118.

İstanbul Barosu Çevre Ve Kent Hukuku Komisyonu, **Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'a Dair Genel Değerlendirme**, İstanbul, 2012.

İTÜ, MSGSÜ, ODTÜ, YTÜ, "İstanbul'da Planlama Sistemi ve Yaşanan Sorunlar", **İstanbul'un Eylem Planlamasına Yönelik Mekansal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışması**, İstanbul Mekansal Gelişme ve Dönüşüm Araştırmaları Sempozyumu, İBB-BİMTAŞ, İstanbul, 2007.

Jacobs, Jane, **Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı**, Çev. Bülent Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

Jeffrey, Paul, Pounder, John, "Physical and Environmenta Aspects", **Urban Regeneration A Handbook**, Peter Roberts & Hugh Sykes, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2000, s. 86-108.

Kaçar, Yücel, **Neoliberal Yapılanmanın Kentsel Mekana Yansıması: Gaziantep Örneği**, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2008.

Kapar, Recep, "Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma", **II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi**, Ankara, 2006, s. 1-27.

Karaca, Mehmet, **Toplu Konutlarda Enerji Etkinliği; Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) Toplu Konut Projeleri Üzerinden Bir İnceleme**, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Karakurt, Elif, “Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 26, Kayseri, 2006, s. 1-25.

Kasımoğlu, Uğur, **Kentsel Yenileme Uygulamalarının Çeşitli Boyutları ile İrdelenmesi ve Tarlabası Kentsel Yenileme Projesi Örneği**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehir Planlama Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Kayasu, Serap, Yaşar, Suna Senem, “Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme: Kavramlar, Gözlemler”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 20-28.

Kaygalak, Sevilay, “Kır, Kent ve Kapitalizme Geçiş: Bursa Örneği”, **Praksis**, S. 17, Dipnot Kitabevi, Ankara, 2007.

Kaygılı, Osman Cemal, **Köşe Bucak İstanbul**, Haz. T. Yıldırım, Selis Kitaplar, İstanbul, 2004.

Kazgan, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

Kazgan, Gülten, “Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Ekonomik Boyutu”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 9-17.

Keleş, Ruşen, **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990.

Keleş, Ruşen, “Kentsel Dönüşümün Tüzel Alt Yapısı”, **Mimar.ist**, Y. 4, S. 12, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, 2004, s. 74-75.

Kellerhals, Jean, “Sosyal Adalet”, **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, Haz. M. Borlandi, R. Boudon, M. Cherkaoui, B. Valade, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 697-701.

Kellner, Douglas, “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar”, Çev. M. Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Der. M. Küçük, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 409-450.

Kesgin, Bedrettin, “Metropolde Sosyal Adalet Arayışı”, **İLEM**, Y. 4, S. 4, İstanbul, 2009, s. 121-128.

Keskin, Devrim, Sürat, Öykü, Yıldırım, Özge, “Londra’da Sürdürülebilir Kentsel dönüşüme Yönelik Çalışmalar, Gelecekte İstanbul’un Dönüşümünde Nasıl Ele Alınabilir?”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 398-413.

Keyman, E. Fuat, Tok, Evren, “Küreselleşme, Modernleşme ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm”, **Türkiye’nin Yeniden İnşası – Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik**, Der. E. F. Keyman, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, 229-248.

Kilkelly, Ursula, “Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı”, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. Maddesi’nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, İnsan Hakları El Kitapları**, N. 1, Almanya, 2001.

Kıray, Mübeccel, “Azgelişmiş Ülkelerde Metropolleşme Süreçleri”, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi - 1981, **Toplumbilim Yazıları**, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın N. 7, Ankara, 1982, s. 427-439.

Kıray, Mübeccel, “Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirler”, **Toplumbilim Yazıları**, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın N. 7, Ankara, 1982(a), s. 167-176

Kıray, Mübeccel, “Sosyal Yapı ve Nüfus Artışı Etkileşimi”, **Toplumbilim Yazıları**, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın N. 7, Ankara, 1982(b), s. 21-39.

Kibar, Bilge Esin, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ayrımcılık Yasağı**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Kocabaş, Arzu, **Kentsel Dönüşüm (/Yenileş(tir)me): İngiltere Deneyimi ve Türkiye'deki Beklentiler**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Kumar, Krishan, “Utopian Thought And Communal Practice: Robert Owen And The Owenite Communities”, **Theory and Society**, Vol. 19, N. 1, Springer, 1990, s. 1-35.

Kurtuluş, Hatice, “Bir ‘Ütopya’ Olarak Bahçeşehir”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma, Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, Haz. H. Kurtuluş, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 77-126.

Kurtuluş, Hatice, "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 7-11.

Kurtuluş, Hatice, "Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi", **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**,

Der. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 177-225.

Kurtuluş, Hatice, Türkün, Asuman, “Giriş”, **İstanbul’da Kentsel Ayırışma, Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, Haz. H. Kurtuluş, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 9-24.

Kuzu, Salih, “Özel Sektör Perspektifinden Kentsel Dönüşüm”, **İstanbul 2004: Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atöyle Çalışması**, Ed. A. D. Özdemir, P. P. Özden, S. R. Turgut, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 253-255.

Kütük İnce, Esra, **Kentsel Dönüşümde Yeni Politika, Yasa ve Eğilimlerin Değerlendirilmesi ‘Kuzey Ankara Girişi (Protokol Yolu) Kentsel Dönüşüm Projesi’**, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

La Berge, Ann Elizabeth Fowler, **Mission and Method, The Early Nineteenth-Century French Public Health Movement**, Cambridge Studies in the History of Medicine, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Le Corbusier, **Bir Mimarlığa Doğru**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

Lee, Jong Youl, “The Practice of Urban Renewal in Seoul, Korea: Mode, Güvernance, and Sustainability”, **The 2nd International Critical Geography Conference**, Taegu, 2000, s. 1-22.

Lefebvre, Henri, **La Pansée Marxiste et La Ville**, Casterman, Paris, 1972.

Lefebvre, Henri, **La Survie du Capitalisme**, Editions Anthopos, Paris, 1973.

Lefebvre, Henri, **The Production of Space**, Blackwell Publishers, Oxford, 1991.

Leplaideur, Julien, “Küreselleşme”, **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, Haz. M. Borlandi, R. Boudon, M. Cherkaoui, B. Valade, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 449-452.

Marx, Karl, “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”, **Selected Works In Two Volumes**, V. 1, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1962.

Marx, Karl, **Karl Marx: Selected Writings**, Ed. D. McLellan, Oxford University Press, Oxford, 1977.

Marx, Karl, **1844 Elyazmaları**, Sol Yayınları, Ankara, 1993.

Marx, Karl, **Felsefenin Sefaleti**, Sol Yayınları, Ankara, 1999.

Mcdaniel Girit, Gonca, **Kentsel Dönüşüm Politikalarının Küreselleşme Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Sulukule Örneği**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İlişim Bilimleri Bilim Dalı,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Merlin, Pierre, **L'Urbanisme**, Presses Universitaires de France, Paris, 2010.

Meyerson, Martin, Mitchell, Robert, "Changing City Patterns", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, V. 242, Building the Future City, Sage Publications, California, 1945, s. 149-162.

Meyerson, Martin, "Ütopya Gelenekleri ve Kent Planlaması", Kent ve Kültürü, **Cogito**, S. 8, Yaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 113-124.

Miller, Donald L., "The White City", **American Heritage**, V. 44, N. 4, Maryland, 1993.

Morris, William, **News From Nowhere**, Ed. S. Arata, Broadview Press, Toronto, 2002.

Mullin, John Robert, "Ideology, Planning Theory and the German City in the Inter-War Years: Part I", **The Town Planning Review**, V. 53, N. 2, Liverpool University Press, Liverpool, 1982, s. 115-130.

Mumford, Lewis, "The Garden City and Modern Planning", **Garden Cities of To-Morrow**, Ed. F. J. Osborn, MIT Press, Cambridge, 1965, s. 29-40.

Mumford, Lewis, **Tarih Boyunca Kent-Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007.

Mutlu, Selcen, **Türkiye'de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışlar: Ankara Örneği**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Oc, Tanner, Tiesdell, Steve A., **Safer City Centres: Reviving the Public Realm**, Sage Publications, New York, 1997.

Oğuzman, M. Kemal, Barlas, Nami, **Medeni Hukuk**, Beta Kitap, İstanbul, 2004.

Oğuzman, M. Kemal, Seliçi, Özer, Oktay Özdemir, Saibe, **Eşya Hukuku**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2006.

Okabe, Akiko, "Reclaiming Public Space for People: The Roots of European Urban Regeneration", **DBJ Research Center on Global Warming Discussion Paper Series**, N. 38, Tokyo, 2011, s. 1-23.

Okşar, Mustafa, "Sosyal Adaletin Onuncu Köye Sürgünü", **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 67, S. 2, Ankara, 2009, s. 106-122.

Ortaylı, İlber, "Sulukule", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 2004, s. 70-71.

Owen, Robert, **Life Of Robert Owen, Written by Himself**, V. 1, G. Bell & Sons, London, 1920.

Örücü, Esin, **Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 1765, Hukuk Fakültesi N. 388, İstanbul, 1972.

Ökmen, Mustafa, Parlak, Bekir, “Modernleşmeden Küreselleşmeye Türk Kent Yönetimleri: Temel Nitelikler, Sorunlar ve Projeksiyonlar”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 15, Karaman, 2008, s. 199-259.

Öngören, Gürsel, Çolak, İlker, **Kentsel Dönüşüm Hukuku**, Kentsel Dönüşüm Rehberi, Öngören Hukuk Yayınları, İstanbul, 2013.

Özay, İl Han, **Günışığında Yönetim**, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 2002.

Özay, İl Han, **Günışığında Yönetim II: Yargısal Korunma**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004.

Özbek Sönmez, İpek, "Dışlanma Süreçleri ve Kent Mekanı", **Planlama Dergisi**, S. 2002/2-3, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2002, s. 35-43.

Özbek Sönmez, İpek, “Kent Planlama ve Adalet İlişkisinin Değişen İçeriği”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 98, İstanbul, 2012, s. 283-300.

Özbilge, Ahmet Faik, **Fener, Balat, Ayvansaray**, E Yayınları, İstanbul, 2009.

Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004.

Özcan, Koray, “Sürdürülebilir Kent Modeli”, **Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük**, Der. M. Ersoy, Ninova, Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 406-407.

Özcan, Muazzez, **Belediyelerde Yönetime Katılım ve Bir Yönetime Katılım Tekniği Olarak Bilgi Edinme Hakkı**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı, İstanbul, 2007.

Özdemir, Dilek, “Batı Avrupa’da Kentsel Dönüşüm Olgusunun Süreç İçinde Değişen Anlamları ve Türkiye Yansımaları”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. D. Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 1-31.

Özdemir Sönmez, Nihan, “İslah İmar Planı Uygulamaları İle Oluşan Kentsel Dönüşümün Sosyal Ve Mekansal Sonuçları Üzerine Görgül Bir Değerlendirme”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 102-111.

Özdemir Sönmez, Nihan, “Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB

Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 121-127.

Özden, Pelin, Pınar, **Kentsel Yenileme Yasal-Yönetmelik Boyut, Planlama ve Uygulama**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008.

Özden, Pelin Pınar, “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği”, **Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu’ya Armağan, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 23–24, İstanbul, 2001, s. 255-270.

Pérouse, Jean-François, “İstanbul’un Göbeğinde Bir Transit Geçiş Bölgesinin Doğuşu ve Ortadan Kalkışı: Tarlabası Örneği (1987-2007)”, **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri – Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Pınarcıoğlu, Nihal Şirin, Kanbak, Ayşegül, Şiriner, Makbule, “Kent Kuramları”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 71-102.

Polat, Erkan, “Yörekent ve Yörekentleşme (Suburb/Suburbanization)”, **Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük**, Der. M. Ersoy, Ninova, Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 514-518.

Polat, Sibel, “Kentsel dönüşüm: Tanımlar, Nedenler, Uygulamalar”, **Bursa Defteri**, S. 31-32, Bursa Kültür ve Sanat Yayınları, Bursa, 2008, s.53-61.

Ragon, Michel, **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, Kabalcı Kitabevi, İstanbul, 2010.

Rawls, John, **A Theory Of Justice**, Oxford University Press, New York, 1999, s. 60-61.

Roberts, Peter, “The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration”, **Urban Regeneration A Handbook**, Ed. P. Roberts, H. Sykes, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2000, s. 9-36.

Ruskin, John, **The Genius of John Ruskin: Selection From His Writings**, Ed. J. D. Rosenberg, Routledge, London, 1980.

Russell, Bertrand, **Batı Felsefesi Tarihi**, Say Kitap Pazarlama, 1983.

Sakarya, İpek, **İstanbul'daki Kentsel Dönüşüm Projelerinde İlçe Belediyelerinin Rolü**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Çalışmaları Anabilim Dalı, Siyaset Çalışmaları Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Sekmen, Seçil, **Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Model Önerisi: İzmir-Ferahlı Mahallesi Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

Sennett, Richard, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

Sennett, Richard, **Ten ve Taş – Batı Uyarlığında Beden ve Şehir**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

Serim, Bülent, “Yasa Önünde Eşitlik İlkesi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 27, S. 3, Ankara, 1994, s. 13-25.

Sjoberg, Gideon, "Sanayi Öncesi Kenti", Çev. B. Duru, A. Alkan, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 37-54.

Neil Smith, "Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma", **Planlama Dergisi**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, S. 2, Ankara, 2006, s. 13-27.

Stansky, Peter, “Utopia And Anti-Utopia: William Morris And George Orwell”, **The Threepenny Review**, N. 10, Threepenny Review, Berkeley, 1982, s. 3-5.

Stevenson, Deborah, **Cities and Urban Cultures**, Open University Press, Philadelphia, 2003.

Sunal, Onur, “Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 66, N. 3, Ankara, 2011, s. 283-305.

Süchting, Wolfgang, Weiss, Patrick, "A New Plan for Berlin's Inner City: Planwerk Innenstadt", **Urban Planning and Cultural Inclusion, Lessons from Belfast and Berlin**, Ed. William J. V. Neill, Hanns-Uve Schwedler, Palgrave, New York, 2001, s. 57-117.

Swyngedouw, Erik, "Introduction to David Harvey", **Divided Cities**, The Oxford Amnesty Lectures 2003, Ed. R. Scholar, Oxford University Press, New York, 2006.

Şahin, Savaş Zafer, “İmar Planı Değişiklikleri ve İmar Hakları Aracılığıyla Yanıltıcı Kentsel Dönüşüm Senaryoları”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 89-101.

Şahin, Savaş Zafer, “Kentsel Dönüşümün Kentsel Planlamadan Bağımsızlaştırılması/Ayrılması Sürecinde Ankara”, **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s.111-121.

Şen, Besime, “Ekonomik Gelişmenin Kültürel Stratejileri: İstanbul Kent Merkezleri ve Tarihi Kentsel Alanların Yeniden Yapılandırılması”, **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 65-76.

Şengül, Mihriban, “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Hukuksal Boyutları”, **İktisat Dergisi**, S. 499, İstanbul, 2008, s. 59-63.

Şengül, Tarık, “Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Kentsel Planlama Kuramları**, Ed. M. Ersoy, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 59-113.

Şengül, Tarık, “Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi”, **1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim**, Der. F. Alpkaya, B. Duru, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012.

Şenyapılı, Tansı, Türel, Ali, **Ankara’da Gecekondu Oluşum Süreci ve Ruhsatlı Konut Sunumu**, Batıbirlik Yayınları, N. 1, Ankara, 1996.

Şişman, Aziz, Kibaroglu, Didem, “Dünya’da ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları”, **TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı**, Ankara, 2009, s. 1-9.

Tanör, Bülent, Yüzbaşıoğlu, Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Kitap, İstanbul, 2005.

Taylor, Nigel, **Urban Planning Theory Since 1945**, Sage Publications, London, 1999.

Tekel, Ayşe, “Metropolitan Planlamanın Önemi ve Gerekliği Üzerine”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 11, S. 1, Ankara, 2002, s.42-55.

Tekeli, İlhan, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 1-24.

Tekeli, İlhan, “Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 2-7.

Thornley, Andy, “Urban Regeneration and Sports Stadia”, **European Planning Studies**, V. 10, N. 7, Routledge, London, 2002, s. 813-818.

Thorns, David C., **Kentlerin Dönüşümü, Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam**, Soyak Yayınları, İstanbul, 2004.

Tortop, Nuri, **Mahalli İdareler**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1986.

Tosun, Cengiz Mesut, “Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 10, İstanbul, 2010, s. 81-94.

Turok, Ivan, "Kentsel Dönüşümde Yeni Eğilimler ve Yönetişim - Kentsel Dönüşüm: Neler Yapılabilir ve Nelerden Kaçınılmalı?", Çev. Ş. G. Dündar, T. Koçyan, **İstanbul 2004: Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması**, Ed. A. D. Özdemir, P. P. Özden, S. R. Turgut, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 25-30.

Turok, Ivan, “Dönüşümün Mücadelesi: Yoksul Mahalleleri Kent-Bölgesindeki Büyümenin Parçası Haline Getirebilmek”, Çev. D. Özdemir, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. D. Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 35-50.

Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası, “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Değerlendirme Raporu”, **Güncel Hukuk**, S. 104, Ankara, 2012, s. 16-23.

Türk Sanayicileri Ve İş Adamları Derneği, **Türkiye'nin Fırsat Penceresi - Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, TÜSİAD Yayınları, N. TÜSİAD-T/99-1-251, İstanbul, 1999.

Türkbağ, Ahmet Ulvi, “İki Soruda Postmodernizm Ve Hukuka Yansıması”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, S. 61, N. 1-2, İstanbul, 2003, s. 175-183.

Türkün, Asuman, “İstanbul'da Kentsel Dönüşüm: Mekanı Değişen Yoksulluk”, **Herkes İçin Kent, Herkes İçin Planlama: Akıllıca, Adaletle, Yeniden**, Haz. A. Alpan, A. Karadeniz, K. Çılgın, Dünya Şehircilik Günü 7. Türkiye Şehircilik Kongresi, İstanbul, 2011, s. 127-166.

Uçan Çubukçu, Sevgi, “Mekanın İzdüşümünde ‘Toplumsal Cinsiyet’: Sulukule Mahallesi ve Romanlar” **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, N. 44, İstanbul, 2011, s. 83-106.

Uğurlu, Örgen, "Kentlerin Tarihsel Gelişimi", **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 25-69.

Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, **Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar**, British Library, Birleşik Krallık, 2007.

Ulusoy, Ahmet, Akdemir, Tekin, **Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010.

Urry, John, **Mekanları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, 1999.

Uslugil, Tuğba, **Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Kamu Yararı: Meram Belediyesi Kentsel Dönüşüm Projeleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

Uyan, Ashıhan, **Kent Merkezlerindeki Konut Alanlarında Çöküntüleşme Ve Dönüşüm “Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği”**, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Uysal, Ülke Evrim, "Soylulaştırma Kuramlarının Türkiye'de Uygulanabilirliği: Cihangir Örneği", **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası

Yayını, Ankara, 2006, s. 77-92.

Uzun, C. Nil, “Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri”, **Planlama Dergisi**, S. 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 49-52.

Uzunçarşılı Baysal, Cihan, **İstanbul’u Küresel Kent Yapma Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm ve Ardındaki Konut İhlalleri: Ayazma(n)’dan Bezirganbahçe’ye Tutunamayanlar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Yüksek Lisans Programı, İnsan Hakları Hukuku, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Üsdiken, Barlas, “Tarlabaşı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 2004, s. 217-218.

Üskül, Zeynep Özlem, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Üskül Engin, Zeynep Özlem, “Yüzyılımızın Postmodern Bireyi ve Baudrillard’ın Birey Anlayışı”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 63, S. 1-2, İstanbul, 2005, s. 139-167.

Üstün, Gül, **Kentsel Dönüşümün Hukuki Boyutu**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Vossoughian, Nader, “Mapping Modern City: Otto Neurath, the International Congress of Modern Architecture (CIAM), and the Politics of Information Design”, **Design Issues**, V. 22, N. 3, The MIT Press, 2006, s. 48-65.

Wackermann, Gabriel, **Trés Grandes Villes et Métropolisation**, Ellipses, Paris, 2000.

Weber, Max, “Almanya’da Kapitalizm ve Kırsal Toplum”, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. T. Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 297-317.

Wirth, Louis, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme", Çev. B. Duru, A. Alkan, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 77-106.

Wojnarowska, Anna, “Revitalisation of Potsdam’s Central Area: Regaining The Identity Of The City”, **European Spatial Research and Policy**, V. 18, N. 1, Lodz, 2011, s. 89-100.

Wright, Frank Lloyd, “The Art And Craft Of The Machine”, **Columbia University Art Humanities Primary Source Reading 50**, Chicago, 1901, s. 1-9.

Wright, Frank Lloyd, **Frank Lloyd Wright: Writings and Buildings**, Ed. E. Kaufmann, B. Raeburn, Meridian Books, New York, 1960.

Wright, Frank Lloyd, **In The Cause of Architecture**, **Frank Lloyd Wright: Essays**, Ed. A. Devane, F. A. Gutheim, Architectural Record, New York, 1975.

Yasin, Melikşah, “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuki Boyutu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 60, İstanbul, 2005, s. 105-137.

Yasin, Melikşah, “Tarihi Mekanların Dönüştürülmesi Sürecinde Mahalli İdarelerin Rolü”, **Legal Hukuk Dergisi**, C. 4, S. 45, İstanbul, 2006, s. 2711-2720.

Yeğenoğlu, Hüsnü, “Elveda CIAMpolis, Amsterdam Bijlmer Kentsel Yerleşim Bölgesinin Rehabilitasyonu”, **Mimar.ist**, S. 2003/7, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, 2003, s. 77-80

Yerebasmaz, Hülya, **Gerze Kentsel Dönüşüm Örneğinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma**, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Yıldırım, Ege, "Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm", **Planlama Dergisi**, S.2006/1, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 2006, s. 7-24.

Yılmaz, Bediz, "Yakındaki Uzak: İstanbul'un Bir Kentiçi Mahallesinde Sosyal Dışlanma ve Mekansal Sürgün", **Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**, Haz. F. Adaman, Ç. Keyder, Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006.

Yılmaz, Evrim, **Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Süreç ve Aktörler: Sulukule Örneği**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programı, İstanbul, 2009.

Yırtıcı, Hakkı, **Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Yüzbaşıoğlu, Necmi, **Soru ve Yanıtlarla Anayasa Hukukunun Temel Kavramları ve Türk Anayasa Hukuku**, Turhan Yayınevi, Ankara, 2003.

Zengin Ünverdi, Hayat, “Türkiye’de 1980 Sonrası Kentsel Dönüşümün Toplumsal ve Mekansal Dinamikleri”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, N. Palaoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 2003, s. 52.

Zueblin, Charles, **The “White City” and After, A Decade of Civic Development**, University of Chicago Press, Chicago, 1905.

2. Mevzuat

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu

2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun

5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun Gereçesi

5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği

5393 Sayılı Belediye Kanunu

6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Tasarısı Gereçesi

6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun

6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Uygulama Yönetmeliği

3. Elektronik Kaynaklar ve Haberler

“Ali Emrah Ünlü’yle Fener-Balat Projesi Üzerine”, 04.08.2008, URL: <http://www.mimdap.org/?p=11835>. (Erişim Tarihi – 26.10.2012)

Altan, Ertan, “Adalet Sırası Tarlabası’nda”, İstanbul, 2012, URL: <http://www.taraf.com.tr/ertan-altan/makale-adalet-sirasi-tarlabasi-nda.htm>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

Atributos Urbanos, **A Project From The Ansalusia Center For Contemporary Art**, Glossary, URL: <http://www.atributosurbanos.es/en/terms/edge-city/>. (Erişim Tarihi – 15.04.2013)

Baudrillard, Jean, **De l’Antiterrorisme a la Guerre: La Violence de la Mondialisation**, 2002, URL: <http://gaetan.stahl.free.fr/mondiali.htm>. (Erişim Tarihi - 18.03.2013)

Bayhan, Beyhan, “Fener-Balat Dönüşüm Projesinde Nereden Nereye”, İstanbul, 2012, URL: <http://www.arkitera.com/haber/index/detay/fener-balat-donusum-projesinde-nereden-nereye/11358>. (Erişim Tarihi - 26.12.2012)

Beyoğlu Belediyesi, “50 Soruda Tarlabası Yenileme Projesi”, **Tarlabası Yenileniyor**, URL: http://www.tarlabasiyenileniyor.com/proje_hakkinda/50soruda.aspx. (Erişim Tarihi – 01.11.2012)

Beyoğlu Belediyesi, “Beyoğlu’nun Işığı Tarlabası’nda Parılayacak”, URL: http://www.beyoglu.bel.tr/beyoglu_belediyesi/haber_default.aspx?SectionId=143&ContentId=14649. (Erişim Tarihi – 25.04.2013)

Bilgin, İhsan, “Anadolu’da Konut ve Yerleşmenin Modernleşme Süreci”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, İstanbul, 1996, URL: <http://v3.arkitera.com/v1/diyalog/ihsanbilgin/anadolu.htm>. (Erişim Tarihi - 13.07.2012)

Biljmermeer, **Urban Renewal**, URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Biljmermeer>. (Erişim Tarihi - 22.05.2013)

Çağdaş Hukukçular Derneği, **Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’un Anayasaya Aykırılıkları**, İstanbul, 2012, URL: http://www.chd.org.tr/haber_detay.asp?haberID=738. (Erişim Tarihi – 06.09.2012)

Çağlayan, Basri, Şahin, Bahar, **Tarlabası Toplum Merkezi Alan Araştırması - Ara Rapor**, İstanbul, 2006, URL: http://goc.bilgi.edu.tr/documents/Tarlabasi_rapor_2006.pdf. (Erişim Tarihi - 04.11.2012)

Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Altyapı Ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Sıkça Sorulan Sorular**, URL: <http://www.csb.gov.tr/gm/altyapi/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=7204>. (Erişim Tarihi – 01.11.2012)

Çingeneyiz, “Ulaşılabilir Yaşam Derneği İle Röportaj”, URL: <http://www.cingeneyiz.org/uyd.htm>. (Erişim Tarihi - 22.04.2013)

Çolak, Nusret İlker, **Kentsel Dönüşüm Mevzuatının Hukuksal Değerlendirmesi**, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi, Projeye İlişkin Belgeler, URL: <http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/conf8/kentselDonusumMevzHukuksalDeğerlendirmeN.Colak.pdf>. (Erişim Tarihi - 09.10.2013)

Danış, Didem, “Nüfusbilimin Kuramsal Tarihçesi (19. yüzyıl)”, **Demografi: Nüfus Meselelerine Sosyolojik Bir Bakış**, 4. Ders, URL: http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/4148/mod_resource/content/1/TUBA4.pdf. (Erişim Tarihi - 17.04.2012)

Dinçer, İclal, “Kentsel Koruma ve Yenileme Sorunlarını Örnekler Üzerinden Tartışmak: Süleymaniye ve Tarlabası”, **Planlama.org Yazıları**, 2008, URL: <http://www.planlama.org/new/planlama.org-yazilari/2.html>. (Erişim Tarihi - 13.08.2012)

Elephant & Castle, URL: <http://www.elephantandcastle.org.uk>. (Erişim Tarihi – 12.03.2013)

Engels, Friedrich, **Socialisme Utopique et Socialisme Scientifique**, Librairie de l’Humanité, 1924, URL: <http://data0.eklablog.com/ae->

[editions/perso/bibliotheque%20-%20pdf/engels%20-%20socialisme%20outopique%20et%20socialisme%20sci.pdf](#). (Erişim Tarihi – 23.02.2013)

Erdem, Selim Efe, “Tarlabaşı İçin Yeni Kimlik”, İstanbul, 2005, URL: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=762689&CategoryID=97>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

Fatih Belediyesi, “Ayvansaray (Türk) Mahallesi Yenileme Projesi, URL: <http://www.fatih.bel.tr/bpi.asp?caid=631&cid=20>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

Fatih Belediyesi, “Fener-Balat Semtleri Sahil Kesimi Yenileme Projesi”, URL: <http://www.fatih.bel.tr/bpi.asp?caid=631&cid=1152>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

Fatih Belediyesi, “Sulukule Projesi’nde Temel Atıldı”, 2010, URL: <http://www.fatih.bel.tr/bpi.asp?caid=40&cid=9>. (Erişim Tarihi – 26.10.2012)

FEBAYDER, URL: <http://www.febayder.com/>. (Erişim Tarihi – 26.10.2012)

FEBAYDER, “Başkan Mustafa Demir’e Taleplerimizi İlettik”, İstanbul, 2009, URL: <http://www.febayder.com/content/baskan-mustafa-demire-taleplerimizi-iletтик>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

FEBAYDER, “FATİH’TE KATLİAM VAR: Fener-Balat-Ayvansaray Yenileme Projesi”, İstanbul, 2009, URL: <http://www.febayder.com/content/fatihte-katliam-var-fener-balat-ayvansaray-yenileme-projesi>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

FEBAYDER, “Mimarlar Odası, AB ve ICOMOS Temsilcileri ile Toplandık: ICOMOS’TAN ACİL ÇAĞRI METNİ”, İstanbul, 2009, URL: <http://www.febayder.com/content/mimarlar-odasi-ab-ve-icomos-temsilcileri-ile-toplandik-icomosdan-acil-cagri-metni>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

FEBAYDER, “FENER-BALAT-AYVANSARAY PROJESİNE DAVA AÇTIK...”, İstanbul, 2010, URL: <http://www.febayder.com/content/fener-balat-ayvansaray-projesine-dava-actik>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

FEBAYDER, “Fener, Balat, Ayvansaray Projesi İptal Kararı Basın Açıklaması”, İstanbul, 2012, URL: <http://www.febayder.com/content/fener-balat-ayvansaray-projesi-iptal-karari-basin-toplantisi>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

Gap İnşaat, “Fener-Ayvansaray – Sahil Kesimi Yenileme Projesi”, URL: <http://www.gapinsaat.com/tr/KDBalat.aspx>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

Gürsel, Derya, “Sulukule Projesi Yine AB Raporunda”, 2012, URL: <http://www.arkitera.com/haber/index/detay/sulukule-projesi-yine-ab-raporunda/10371>. (Erişim Tarihi - 17.10.2012)

İnce, Elif “Çöpe Atılan Sulukule”, İstanbul, 2012, URL: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1091069&CategoryID=77>. (Erişim Tarihi – 01.11.2012)

Mimarizm, Emirates Stadyumu (Londra-İngiltere) – HOK Sport, **Kentin Tozu**, Bir Sosyal Yapı Olarak Spor Tesisleri, Yeni Projeler/Dünyadan Güncel Örnekler, 2009, URL: <http://www.mimarizm.com/KentinTozu/makale.aspx?ID=311&sid=302>. (Erişim Tarihi – 12.03.2013)

Owen, Robert, **Report To The County Of Lanark**, 1920, URL: <https://webspace.utexas.edu/hcleaver/www/368/368owenlanark.html>. (Erişim Tarihi - 20.02.2013)

Özmen, Kemal, “Evsiz Kalan Roman Çocuklar Okula Da Alınmıyor”, 2006, URL: <http://orfjdpt.bianet.org/bianet/cocuk/85556-evsiz-kalan-roman-cocuklar-okula-da-alinmiyor>. (Erişim Tarihi - 22.04.2013)

Potsdamer Platz, URL: <http://www.berlin.de/orte/sehenswuerdigkeiten/potsdamer-platz/index.en.php>. (Erişim Tarihi - 21.03.2013)

Resmi Gazete, URL: www.resmigazete.gov.tr. (Erişim Tarihi – 10.08.2012)

Rodriguez, Julien, Tableau Récapitulatif Des Courants Théoriques, URL: <http://www.julienrodriguez.fr/images/bibliotheque/F-choay-tableau-recapitulatif.pdf> (Erişim Tarihi - 08.03.2012)

“Samsun’da TOKİ’yi Sel Aldı”, URL: <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=1093140&categoryid=77>. (Erişim Tarihi – 13.04.2013)

Sarioğlu, Aslı, “Fener-Balat “Yenilenirken” Yerinden Edilenler”, İstanbul, 2009, URL: <http://bianet.org/bianet/siyaset/117093-fatih-balat-yenilenirken-yerinden-edilenler>. (Erişim Tarihi - 26.10.2012)

Southwark Council, **Elephant and Castle Timeline For Regeneration**, URL: http://www.southwark.gov.uk/info/200183/elephant_and_castle/2044/timeline_for_regeneration. (Erişim Tarihi - 14.03.2013)

Sulukule Platformu, “Tarihi Tescilli Sivil Mimari Örnekleri Yıkılıyor”, **Sulukule Günlüğü**, URL: <http://sulukulegunlugu.blogspot.com/2009/03/tarihi-tescilli-sivil-mimari-ornekleri.html>. (Erişim Tarihi - 01.11.2012)

“Tarlabaşı Yenileme Alanı Dava Dilekçesi”, İstanbul, 2008, URL: <http://www.mimarist.org/odadan/1903-TMMOBMimarlarOdasiIstanbulBuyukkentSubesiTarlabaşıYenilemeAlanıDavaDilekçesi.html>. (Erişim Tarihi – 06.11.2012)

“Tarlabaşı AİHM’e Emanet”, İstanbul, 2010, URL: <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=14566933>. (Erişim Tarihi – 08.11.2012)

“Tarlabaşı’nda Dönüşüm Başladı”, İstanbul, 2010, URL: <http://v3.arkitera.com/h56177-tarlabasinda-donusum-basladi.html>. (Erişim Tarihi – 06.11.2012)

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, **Basın Duyurusu**, URL: <http://www.toki.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF325B5B848D078709&Vurgulanacak=samsun>. (Erişim Tarihi – 13.04.2013)

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, **TOKİ Faaliyetleri, Konut Programı**, URL: <http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=130>. (Erişim Tarihi – 11.04.2013)

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, **Faaliyet Özeti**, URL: <http://www.toki.gov.tr/TR/Genel/t.ashx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFDF36587C4B003136>. (Erişim Tarihi – 11.04.2013)

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, **İllere Göre TOKİ Uygulamaları**, URL: <http://www.toki.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFE9C9C772194F9F9E>. (Erişim Tarihi – 11.04.2013)

Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Basın Açıklaması, URL: <http://www.mimarist.org/basin-aciklamalari/2197-tmmob-mimarlar-odasi-istanbul-buyukkent-subesi.html>. (Erişim Tarihi - 01.11.2012)

Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Mimarlar Odası İstanbul Şubesi Basın Açıklaması “Tarlabaşı’nda Acele Nedir? Siyasi İktidar – Yerel Yönetim – Çalık İttifakı Neyin Telaşındadır?”, İstanbul, 2010, URL: <http://www.mimarist.org/odadan/2092-TARLABASINDAACELENEDIRSIYASIIKTIDARYERELYONETIMCALIKITTI FAKINEYINTELASINDADIR.html>. (Erişim Tarihi – 06.11.2012)

Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Şehir Plancıları Odası, “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Tasarısı Değerlendirme Raporu”, Ankara, 2012, URL: http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/b1d8e7245457242_ek.doc?tipi=3&turu=X&sube=0. (Erişim Tarihi – 25.12.2012)

Türk Mühendis Ve Mimarlar Odası Birliği Şehir Plancıları Odası, “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun İnsan Haklarına ve Anayasa’ya Aykırıdır”, Ankara, 2012, URL: http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=4186&tipi=3&sube=0. (Erişim Tarihi – 06.09.2012)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, URL: www.tbmm.gov.tr. (Erişim Tarihi – 10.08.2012)

Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, URL: <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/>. (Erişim Tarihi - 12.08.2012)

Türkün, Asuman, “Kentsel Turizmin Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerdeki Yansımaları”, **TMMOB İstanbul Kent Sempozyumu**, İstanbul, 2007, URL: <http://istanbulkentsempozyumu.org/scripts/haber.asp?idproduct=429>. (Erişim Tarihi – 16.07.2012)

Vardar, Nilay, “Yeni Sulukule Yıkılmayacak”, İstanbul, 2012, URL: <http://www.bianet.org/bianet/toplum/139176-yeni-sulukule-yikilmayacak>. (Erişim Tarihi - 01.11.2012)

Vardar, Nilay, “İki Ayda Kamu Yararı Nasıl Sağlandı”, İstanbul, 2012, URL: <http://www.bianet.org/bianet/kent/140556-iki-ayda-kamu-yarari-nasil-saglandi>. (Erişim Tarihi - 01.11.2012)

Yavuz, Filiz, Göreci, Işıl, “Aman Sulukule Canım Sulukule”, Kentin Tozu, **Mimarizm**, İstanbul, 2008, URL: <http://www.mimarizm.com/KentinTozu/Detay.aspx?Ay=2&Yil=2008>. (Erişim Tarihi – 17.10.2012)

Yavuz, Filiz, Göreci, Işıl, “Sulukule’de Ne Olmuştu?”, Kentin Tozu, **Mimarizm**, İstanbul, 2008, URL: <http://www.mimarizm.com/KentinTozu/Makale.aspx?id=339&sid=328>. (Erişim Tarihi – 17.10.2012)

Yıldız, Ulaş, “Sulukule Kentli Olacak”, URL: http://www.radikal.com.tr/veriler/2002/09/26/haber_51292.php. (Erişim Tarihi - 18.10.2012)

ÖZGEÇMİŞ

Billur Dinçer, 1986 İstanbul doğumludur. Lise öğrenimini 2005 yılında Özel Sainte Pulcherie Fransız Lisesi'nde tamamlamış ve 2005-2009 yılları arasında da İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde lisans eğitimi almıştır. 2011 yılında İstanbul Barosu'nda avukat olmuş, 2010 yılından bu yana da Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programı'nda yüksek lisans öğrencisidir.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite Galatasaray Üniversitesi
Enstitü Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı Soyadı Billur DİNÇER
Tez Başlığı Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Adalet
Savunma Tarihi 06.01.2014
Danışmanı Doç. Dr. Zeynep ÜSKÜL ENGİN

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı

İmza

Doç. Dr. Zeynep ÜSKÜL ENGİN

Doç. Dr. Nur Zeliha KAMAN

Yrd. Doç. Dr. Birden GÜNGÖREN

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Sibel YAMAK